

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ PRUSYA FEODALİTESİNDEKİ POLİTİK TEMELLERİ

Ferhat TOKYÜREK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ PRUSYA FEODALİTESİNDEKİ
POLİTİK TEMELLERİ

Ferhat TOKYÜREK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Ferhat Tokyürek tarafından hazırlanan "Kant Felsefesinde Özgürlük Kavramının Prusya Feodalitesindeki Politik Temelleri" başlıklı bu çalışma, 11/06/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Okyayuz (Başkan)

Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut (Danışman)

Doç. Dr. Ruhtan Yalçiner (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Ferhat TOKYÜREK

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum tarafından verilir** *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir.** Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Örsan cal AKBULUT** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Ferhat TOKYÜREK

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanma sürecinin her aşamasında gösterdiği yoğun ilgi ve alakadan, sağladığı motivasyondan ve engin bilgi birikimleri doğrultusunda yaptığı yönlendirmelerden dolayı saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut'a sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim. Bu süreçte benden maddi ve manevi hiçbir desteklerini esirgemeyen kıymetli annem, babam ve henüz ilkokul eğitimine devam eden kız kardeşime olan minnettarlığımı ise hangi kelimelerle ifade etsem yetersiz kalır. Onlar olmadan bu sürecin altından kalkmak hiç şüphesiz tahmin edemeyeceğim derecede zorlaşırdı. Öte yandan tez savunma jürime katılarak kıymetli yorum ve eleştirilerini ortaya koymak suretiyle çalışmanın son halinin şekillenmesine katkı sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Okyayuz'a teşekkürlerimi ifade etmem gerekir. Son olarak savunma jürimde bulunan ve bana siyaset felsefesini sevdiren çok kıymetli hocam Doç. Dr. Ruhtan Yalçın'er'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

TOKYÜREK, Ferhat. *Kant Felsefesinde Özgürlük Kavramının Prusya Feodalitesindeki Politik Temelleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Bu tez çalışmasında Ellen Meiksins Wood tarafından geliştirilen siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımı esas alınarak Kant felsefesinde özgürlük kavramının Prusya feodalitesindeki toplumsal maddi temelleri irdelenmiştir. Bu bağlamda özgürlük kavramı, Kant felsefesine dair yaygın literatürün aksine salt düşünsel metinler aracılığıyla değerlendirilmemiş, bunun yerine Prusya feodalitesinin mutlakiyetleşme sürecine dair pratiklerin ortaya çıkardığı tarihsel oluşumsallık etrafında dönemin sebep olduğu hangi sorulara yanıt olarak şekillendiği ele alınmıştır. Bu amaçla Prusya feodalitesinin iktidar yapısı dönemin üretim ilişkileri, toprak yapısı ve mülkiyet pratikleri dahilinde değerlendirilmiştir. On yedinci yüzyılın ortalarından itibaren feodalitenin krizi olgusuna verdiği tepkinin bir yansıması olarak mutlakiyetleşme süreci içerisine giren Hohenzollern Hanedanlığı, yerel toprak sahibi soylularla (*Junker*) iş birliği içerisine girmiştir. İş birliği neticesinde oluşturulan bürokrasi aracılığıyla feodal el koyma faaliyetleri devam etmiştir. Bu süreçte *Junker* soyluluğunun devlet içerisindeki iktidarının dengelenmesi amacıyla monarşiye bağlı hizmetkarlar olarak bürokratik makamlarda görev yapan hizmet soyluluğu uygulaması ortaya çıkmıştır. Doğrudan birinci el koyucu olmamaları açısından geleneksel soyluluğun gelir elde etme pratiklerinden farklılaşan bu sınıf monarşinin çıkarları ve mutlakiyetleşme sürecinin yönünün tayin edilmesi açısından liyakat ve eğitim (*Bildung*) gibi mefhumlar etrafında kümelenmiştir. Prusya Devleti'nin feodal kimliğini koruyarak dönüşmesi sürecinde geleneksel soylulukla kurulan iş birliğinin bir sonucu olarak üretim faaliyetlerinin çeşitlenememesi kapitalist burjuvazinin oluşumunu yavaşlatmıştır. Kapitalist burjuvazinin yokluğu, Prusya toplumunun orta sınıf şehirlilerini (*Bürgertum*) devletin sağladığı feodal el koyma gelirinin türevinin faydalanıcısı konumunda sabitlemiştir. Prusya'da mülkiyet ilişkilerinin feodal karakterini sürdürmesi dönemin ortaya koyduğu tartışmaların

da yine feodal nitelikte olmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla Kant'ın özgürlük kavramını geliştirdiği iktidar yapısının modern karakterde olması söz konusu değildir. Bu durum Kant'ın özgürlük kavramının modern demokratik birey özgürlüğüne işaret etmediğini ifade eder. Oluşumsallığı bakımından Prusya feodalitesinin toplumsal sınıfları arasında gerçekleşen iktidar mücadelesi kapsamında hizmet soyluluğu ve bu sınıfı entelektüel anlamda besleyerek devletin feodal dönüşüm sürecine dahil olmak suretiyle kendi üretim ve yeniden üretimlerini sağlayan *Bildungsbürgertum*'un ayrıcalık talebi olarak özgürlük kavramını ele alabilmek mümkündür.

Anahtar Sözcükler

Kant, Özgürlük, Prusya, Feodalite, Hizmet Soyluluğu, *Bildungsbürgertum*

ABSTRACT

TOKYÜREK, Ferhat. *Political Origins of the Kant's Concept of Freedom in Prussian Feudalism*, Master's Thesis, Ankara, 2024.

This thesis analyses the concept of freedom in Kant's philosophy based on the social history of political thought approach developed by Ellen Meiksins Wood, focusing on the social material foundations in Prussian feudalism. Unlike the prevailing literature on Kant's philosophy, the concept of freedom is not evaluated solely through intellectual texts; instead, it is considered in relation to the historical contingencies brought about by the practices of the absolutization process in Prussian feudalism and the questions these practices sought to answer. To this end, the power structure of Prussian feudalism is assessed within the framework of the production relations, land structure, and ownership practices of the period. As a response to the crisis of feudalism, the Hohenzollern dynasty entered a process of absolutization, collaborating with local land-owning nobility (Junker). Through the bureaucracy established as a result of this collaboration, feudal appropriation activities continued. In this process, to balance the power of the Junker nobility within the state, the practice of a service nobility, who held bureaucratic positions as servants of the monarchy, emerged. Unlike the traditional nobility, who were primary appropriators, this class, differing in their income-earning practices, was organized around concepts such as merit and education (Bildung) in determining the interests of the monarchy and the direction of the absolutization process. The inability to diversify production activities as a result of the cooperation with the traditional nobility during the transformation of the Prussian State, which retained its feudal identity, slowed the formation of a capitalist bourgeoisie. The absence of a capitalist bourgeoisie fixed the urban middle-class (Bürgertum) of Prussian society as beneficiaries of the derivative of the feudal appropriation income provided by the state. The continued feudal character of property relations in Prussia indicates that the debates of the period were also of a feudal nature. Thus, the power structure within which Kant

developed his concept of freedom cannot be said to have a modern character. This suggests that Kant's concept of freedom does not refer to modern democratic individual freedom. From a standpoint of its formation, it is possible to consider the concept of freedom as a privileged claim of the Bildungsbürgertum, a class that sustained their production and reproduction by intellectually nourishing the service nobility and participating in the feudal transformation process of the state.

Keywords

Kant, Freedom, Prussia, Feudalism, Service Nobility, Bildungsbürgertum

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: PRUSYA FEODALİTESİ: 1525 KÖYLÜ İSYANLARI VE ON SEKİZİNCİ YÜZYIL FEODAL BÜROKRATİK-MUTLAK MONARŞİ.....	24
1.1 1525 KÖYLÜ İSYANLARI VE ON SEKİZİNCİ YÜZYILA POLİTİK ETKİLERİ	24
1.1.1 Köy Komünitesi – <i>Gemeinde</i>	30
1.1.2 Serflik ve Bağlılık İlişkisi	34
1.1.3 <i>Gutssherrschaft</i> ve <i>Grundherrschaft</i> Olarak İki Tür Feodal Toprak Sahipliği.....	37
1.1.4 Köylü İsyanları'nın Meşruiyet Temelleri.....	42
1.1.5 Feodalitenin Krizi ve Köylü İsyanları	45
1.1.6 Köylülerin Gözünden Köylü İsyanları	49
1.1.7 Köylü İsyanları ve Devrim	55
1.2 ON YEDİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDAN İTİBAREN HOHENZOLLERN HANEDANLIĞI'NIN MUTLAK MONARŞİYE DOĞRU DÖNÜŞÜMÜ	67
1.2.1 Üretim Biçiminin Öncüllediği Aristokrasi – <i>Junker</i> Soyluluğu	76
1.2.2 Monarşi ve Yerel Soyluluk Arasındaki İş Birliği ve Otorite Mücadelesi 88	
1.2.3 Prusya'nın Sosyal Sınıfları (<i>Estates</i>).....	93
1.2.4 Hizmet Soyluluğu ve Geleneksel Soyluluk Dahilinde Bürokratik İkilik	101

1.2.5	Cocceji Reformları.....	108
1.2.6	Prusya İktidarına Yönelik Mücadele	114
1.2.7	Hizmet Soyluluğu Uygulamasının Bir Sonucu Olarak Özgürlük Talebi	120
1.3	BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	130
2.	BÖLÜM: KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE TARİHSEL TOPLUMSALLIKLA İLİŞKİLENDİRİLMESİ.....	134
2.1	KANT'IN EPİSTEMOLOJİK KURGUSU	134
2.1.1	Bilginin Kuruluşu	140
2.1.2	Uzay ve Zamanın <i>A priori</i> Görü Kipleri Olması	144
2.1.3	Kendiliğin Bilinci (<i>Apperception</i>).....	147
2.1.4	Aşkınsal Mantık Öğretisi	150
2.1.5	Kavrama Yetisinin Kategorileri	153
2.1.6	Tecrübenin Oluşumu İçin Gerekli 3 Farklı Aşama	156
2.1.7	Kategorilerin <i>A Prioriliği</i> Hakkında.....	159
2.2	KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI.....	160
2.2.1	Özgürlük ve Epistemoloji.....	160
2.2.2	Pratik Aklın Eleştirisi ve Ahlaki Özgürlük.....	162
2.2.3	Ahlak Metafiziği ve Yasalara Dayalı Özgürlük.....	164
2.3	KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ ELE ALINIŞ BİÇİMLERİ – OTONOMİ, MÜLKİYET, AHLAK YASASI	165
	SONUÇ	200
	KAYNAKÇA	210
	EK 1: ORJİNALLİK RAPORU	215
	EK 2: ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....	217

GİRİŞ

Bu tez çalışmasında en genel anlamıyla Immanuel Kant'ın fikirlerinin, yaşadığı dönemin toplumsal yapısının bir ürünü olduğu ve çağının ötesinde bir filozof olarak değil, çağının koşullarını yansıtan bir düşünür olarak ele alınması gerektiği varsayımı üzerinden hareket edilmiştir. Bu bağlamıyla tezin savını takip eden şu iki yargı oluşturur: 1) Kant felsefesinde özgürlük kavramını Prusya'nın mutlaklaşma süreci içerisinde Prusya devletinin bürokratik yapılanmasına Hohenzollern Hanedanlığı tarafından geleneksel toprak sahibi soyluluğun iktidarının dengelenmesi amacıyla dahil edilen hizmet soylularının ve onları entelektüel olarak besleyen *Bildungsbürgertum* sınıfının iktidar talepleri dahilinde okuyabilmek mümkündür. 2) Kant felsefesinin yöntemsel olarak özgürlüğü kurgulayış biçimi Germenik bölgede feodalitenin krizine verilen bir tepki olarak ortaya çıkan 1525 Köylü İsyanları'nda üretici köylülerin özgürlük taleplerinin meşruiyet sağlama zemini açısından benzerlik taşımaktadır. Bu iki yargı bir arada ele alındığında, Kant felsefesinde özgürlük kavramının modern birey özgürlüğünü ifade etmediği, döneminin feodal ilişkileri içerisinde ve onlara bağlı olarak vuku bulan bir kavramsallaştırma olduğu ileri sürülmektedir. Kant'ın özgürlük anlayışı, modern özgürlük anlayışından farklıdır ve büyük ölçüde on sekizinci yüzyıl Prusya mutlakiyeti içerisinde, kendisinin bulunduğu sınıfsal konum ve döneminin toplumsal, ekonomik ve siyasal şartları tarafından şekillendirilmiştir. Kant'ın özgürlük kavramı, insanların ahlaki yasalar doğrultusunda hareket etme kapasitesine vurgu yapar fakat geniş halk kesimlerinin siyasal haklarını ve demokratik katılımını kapsamaktan uzaktır. Modern özgürlüğün demokratik katılım, fikir ve vicdan hürriyeti, mülkiyet hakkı, iktidarın hak ve sorumluluklar çerçevesinde sınırlandırılması gibi yapıtaşlarının oluşumu için dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerinin hesaba katılmadığı durumlarda bu gibi kavramlar, onları kurgulayan düşünürler açısından neyi ima etmektedirler sorusunun cevabı oldukça belirsiz kalmaktadır. Bu belirsizlik neticesinde toplumsal düzleminden ayrılmış fikirler hangi dönemin ürünü olurlarsa olsunlar evrensel geçerliliğe sahip ve tarih üstü kavramlar olarak nitelendirilmekte ve oluşturuldukları düzlemde

hangi pratik sorunlara cevap olarak ortaya çıktıkları meselesi geri plana atılmaktadır. Dönemin pratik sorunlarından kasıt ise insanların içerisinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasal üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı sorunlardır. Dolayısıyla, herhangi bir düşünürün içerisinde yaşadığı toplumun niteliklerinin hesaba katılması ilgili düşünürü ait fikirlerin temellerini daha açık bir biçimde ortaya koymayı hedefler.

Kant felsefesinde ortaya koyulan özgürlük anlayışı, aydınlanma felsefesi düşünürleri arasında önemli bir yer tutar. Kant, özgürlüğü bireyin rasyonel doğasına uygun olarak ahlaki yasalar doğrultusunda hareket etme kapasitesi olarak tanımlar. Kant'a göre, insanın ahlaki eylemleri özgür iradesine dayanmalıdır. Ahlaki yasalar, insanın rasyonel doğasından türetilir ve insan bu yasalara uyduğu müddetçe özgürdür. Bu bağlamda Kant, "*Pratik aklın temel yasası şu şekilde ifade edilebilir: Yalnızca aynı zamanda genel geçer bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre hareket et*" ifadesini kullanmıştır (Kant, 1785/1993, s. 30). Bu ilke, kategorik buyruk olarak bilinir ve evrensel ahlaki yasaların temelini oluşturur. Kant, ahlaki yasaların zorunluluğu ve evrenselliğinden söz ederken bu yasaların *a priori* olarak tecrübeden bağımsız bir şekilde tesis edildiğini ileri sürmektedir. Nitekim *a priori* kavramsallaştırmasının en temel iki niteliği zorunluluk ve evrenselliştir. Bu cihetleri doğrultusunda *a priori* bilgi türleri, *a posteriori* bilgi türlerinden ayırt edilmektedir. Kant'ın, "*Evrensel bir yasa olarak geçerli olabilecek şekilde davran*" biçiminde kurguladığı kategorik imperatifi, ahlak yasasının evrenselliği ve dolayısıyla zorunluluğunu sergilemektedir (Kant, 1785/1993, s. 31). Bu ilke, bireyin eylemlerini evrensel bir ahlaki yasa çerçevesinde değerlendirerek, özgürlüğünü bu yasalar doğrultusunda kullanmasını ifade eder. Yasanın evrenselliğine olan vurgu, onun *a priori* cihette bulunmasından kaynaklanır.

Kant'a göre, insanın özgürlüğü onun pratik akla sahip bir varlık olmasından kaynaklanır. İnsanlar, doğa determinizmine (belirlenimciliğine) tabi olan fiziksel varlıklar olmakla birlikte, aynı zamanda pratik akla sahip olarak ahlaki yasalar

doğrultusunda doğa determinizminden otonom bir şekilde hareket etme kapasitesine sahiptirler. Kant, pratik akla sahip varlıklar olarak insanların doğa yasaları altında olmayan fakat kendi pratik akıllarından kaynaklanan iradelerine tabi oldukları ölçüde özgürdürler tarzındaki ifadesiyle, otonomi olarak adlandırılacak olan felsefi sisteminin bir diğer önemli kavramıyla özgürlüğü doğrudan ilişkilendirmektedir (Kant, 1788/2015, s. 57). Kant'a göre özgürlük, bireyin dışsal zorunluluklardan bağımsız olarak kendi içsel yasalarına göre hareket edebilme yetisidir. Ameriks, Kant felsefesinde insanın kendi kendisine yasa koyabilmesi açısından rasyonalitenin, insanın özgürlüğünün temelinde yattığını; çünkü yalnızca bu şekilde rasyonel varlıkların ahlaki yasalar koyabileceğini ve bu yasalara göre eylemde bulunabileceğinin ileri sürüldüğünden söz etmektedir (Ameriks, 2000, s. 204).

Öte yandan Kant'ın, özgürlüğü metafizik bir kavram olarak ele aldığından söz edilebilir. Doğa yasalarının determinizminden ayrı bir nedenselliğin inşası özgürlüğü metafizik evreninde kurgular. Buna göre, fenomenal dünya (görünüşler dünyası) tamamen doğa determinizminin altında çalışırken, numenal dünyanın varlığı (kendinde şeyler dünyası) özgürlüğü mümkün kılmaktadır. Bu durum doğa determinizmi tarafından belirlenmeyen eylemler içerisinde bulunabilme yetisi sağlar. Kant'a göre insanlar numenal dünya perspektifinden özgür olmalıdırlar çünkü fenomenal dünyadaki nedensellik zincirine bağlı kalınması durumunda insanın aldığı kararlar özgür bir nedenselliğin eseri olmayacaktır. Dolayısıyla eylemlerde herhangi bir sorumluluk olamayacağı için ahlaklılık baştan sona kendisini yitirecektir (Kant, 1781/1998, s. 116). Bu ayırım, Kant'ın özgürlük anlayışının temel yapıtaşlarından bir tanesidir. Fenomenal dünyadaki olaylar, doğa yasalarına bağlı olarak gerçekleşirken, insanın özgür iradesi kendi temelini ancak ve ancak numenal dünyada bulabilmektedir. Guyer bu durumu, özgürlüğün fenomenal dünyadaki belirlenimlerden bağımsız olarak numenal dünyadaki ahlaki yasalar doğrultusunda eylemde bulunabilmekten kaynaklanması şeklinde açıklar (Guyer, 1987, s. 399).

Bir diğerk yandan Kant, pratik akıl kavramıyla özgürlüğü doğrudan ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda pratik aklın ahlaki yasaları tanımayı ve bu yasalara uygun eylemde bulunmayı sağladığını ve bu yolla da özgür bir nedenselliğin temelinde bulunduğunu ifade etmektedir (Kant, 1788/2015, s. 67). Pratik akıl, insanların özgürlüğünü somutlaştıran bir araçtır. İnsanlar, pratik akıl sayesinde mekanik nedensellikten etkilenmeden kendi ahlaki yasalarını belirleyebilir ve bu yasalara uygun olarak özgürce eylemde bulunabilirler. Allen Wood da bu perspektif üzerinden Kant felsefesindeki pratik aklın, bireyin ahlaki kararlarını belirlemede ve bu kararlara göre hareket etmesinde kritik bir rol oynadığını ifade etmektedir (Wood A. W., 1999, s. 180-1).

Kant'ın özgürlük anlayışının temelinde yer alan bir diğerk kavram otonomidir. Otonomi, insanın kendi istencinin diğerk harekete geçirici unsurlar tarafından etkilenmeden kendi kendine yasa koyabilme kapasitesi olarak tanımlanır. İnsan, dışsal etkilerden bağımsız (istenci harekete geçirici herhangi bir mekanik nedensellik), kendi rasyonel doğası doğrultusunda ahlaki yasaları belirleyebilir ve bu yasalara uygun olarak eylemde bulunabilir. Kendinde bir amaç olarak insanlık, bu düzlemde fiziksel doğanın amaçlılığından farklılaşarak yalnızca *"kendi pratik aklının, istencinin ilkesini aynı zamanda genel geçer bir evrensel kural olarak belirleyebildiği"* düzeyde otonomdur (Kant, 1785/1993, s. 43-45). Kant'a göre, otonomi, bireyin ahlaki eylemlerinin teminatıdır ve insan iradesi ancak bu doğrultuda hareket edebildiği sürece özgürdür. Hill de otonomiye özgürlük kavramının kuruluşunda benzer bir şekilde tanımlar. Ona göre otonomi, bireyin kendi ahlaki yasalarını belirleyebilme yetisidir ve bu, özgürlüğün en yüksek biçimidir. Ahlaki yasalara bağlı bireyler olarak insanlar, eğer bu yasaları istencin özgürlüğü tarafından duyumlama imkanına sahiplerse, yalnızca duyulur dünyanın değil, anlaşılır dünyanın nedenselliği içerisinde olmalıdırlar (Thomas E. Hill, 2002, s. 36).

Kant felsefesinde öne sürülen kavramlara dair literatür, en genel hatlarıyla meşruiyetlerini yine bu kavramların kendilerinden sağlamaktadırlar. Bu nedenle,

Kant'ın eser ve fikirleri hakkında dile getirilenler teorik olanın tahakkümü altında kalmakta dolayısıyla pratik olanın gözardı edilmesine sebep olmaktadır. Bu tezin en temel özgünlüğünü Kant'a yönelik literatürde hâkim olan, teorinin yeniden teorik olanın kendisi tarafından çözümlenmesi yaklaşımından uzak kalınarak Kant'ın yaşadığı toplumun pratik koşullarının bu çözümlenmeye dahil edilmesi oluşturur. Dolayısıyla teze konu edilen özgürlük kavramı yalnızca metinsel boyutta incelenmemiş, içerisinde doğabileceği ilişkiler bütünü olarak Prusya feodalitesinin iktidar mücadeleleri bağlamında ele alınmıştır.

On sekizinci yüzyıl Prusya'sı, feodal bir toplum düzeni içerisinde mutlak monarşi ile yönetilmiştir. Kral II. Frederick (Büyük Frederick) yönetiminde Prusya, merkezi otoritenin güçlendirildiği ve askeri bürokratik devlet modelinin benimsendiği bir dönemi yaşamıştır. Prusya toplumunda, özellikle hanedanlık topraklarının doğusunda yer alan Prusyalı toprak sahibi soylular (*Junkerler*) geniş boyutlarda topraklara sahip olmuş ve üretici köylüler üzerinde büyük bir otorite kurmuşlardı. On yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Hohenzollern Hanedanlığı, kendi toprakları altındaki soyluların monarşiye olan sadakatini sağlayabilmek için onlara çeşitli imtiyazlar tanımış ve bu durum, Prusya feodalitesinin toplumsal hiyerarşisini pekiştirmiştir. Hanedanlık ve toprak sahibi soylular arasındaki iş birliğine dayanan bu sistemde Prusya mutlakiyeti, disiplinli ve iyi örgütlenmiş bir devlet olarak, soyluların (*Junkerler*) ve askeri bürokrasi sınıfının güçlü etkisi altında şekillenmiştir (Clark, 2006, s. 37). Prusya'da mutlak monarşi, bölgesel yönetici olarak hanedanlığın diğer toplumsal sınıflar üzerindeki üstün otoritesini ifade eder. Kant'ın özgürlük anlayışında ise bireylerin kendi rasyonel iradeleri doğrultusunda eylemde bulunabilmeleri esastır. Bu bağlamda mutlak monarşi, bireylerin özgürlüğünü kısıtlayan bir yapı olarak Kant'ın görüşleriyle çelişir vaziyette görünmektedir. Buradaki birey kavramını dönemin toplumsallığı içerisinde ele almadan tanımlamaya kalkışmak, Kant'ın özgürlük anlayışının tarihsel/toplumsal olandan bağımsız bir şekilde düşünülmesinin ön kabulünü yansıtır. Fakat Kant'ın söz ettiği bireysellik, modern birey anlatısına karşılık düşmemektedir. Prusya feodalitesinde monark, toprak sahibi soyluluk ve bu soyluluğun devlet yapılanmasındaki iktidarının dengelenmesi amacıyla tesis

edilen hizmet soyluluğuna ek olarak hizmet soyluluğunun iktidar taleplerini sistematik biçimde kurgulayabilen *Bildungsbürgertum* sınıfının haricinde pratik aklın aktif statü kazanabilmesi mümkün görünmemektedir. Öte yandan aklın aktif statüsü dahilinde özgürlüğe erişebileceği şeklindeki anlatı, esasında Kant'ın döneminin maddi pratiklerini yansıtan bir olgu olarak şekillenmektedir. Bu nedenle aklın aktif statüsü gerekli koşullar sağlandığında bütün insanlık tarihi için geçerli olabilecek bir kurgu olmaktan uzaktır. Aklın aktif statüye bürünmesi Kant'ın döneminin feodal ilişkileri içerisinde ele alındığı takdirde bu durumun hangi pratik sorulara yanıt olarak ortaya çıktığının kavranışı açısından daha uygun bir zemin sağlar. Böylelikle tarihsel toplumsal maddi bağlamın ontolojik olarak öncülediği bir kavram olarak aklın aktif statüye bürünmesinin kavramsal teorik çerçeveye yaslanarak aşkın bir karaktere bürünmesi mümkün görünmemektedir. Öyle ki özgürlüğün oluşumu Kant'ın ya da *Bildungsbürgertum* sınıfının aktif failliğini gerektirmez. Fakat özgürlük bu sınıfın Prusya feodalitesinin yapısı içerisindeki iktidar mücadelesiyle ilişki içerisinde. Dolayısıyla aktif statüye erişme meselesi geniş halk kitlelerinin eğitim yoluyla elde edebileceği bir mesele olmaktan ziyade doğrudan *Bildungsbürgertum'un* kendisine işaret eder ve feodal sınıfsal bir yapıdadır. *Bildungsbürgertum* ise bu aktif failliği önceden bilmek suretiyle açığa çıkaran bir eğitilmiş sınıf olarak şekillenmekten ziyade bahse konu feodal iktidar ilişkileri içerisinde edindiği konum bakımından aktif failliğe haizdir. Sonuç olarak pratik aklın bir nüvesi olan özgürlük kavramının evrensellik iddiası Prusya feodalitesinin iktidar ilişkileri dahilinde gerçekleşen mücadelenin sınırlarıyla çevrelenmiştir. Bu anlamıyla tarihsellik teorik olana bir zemin teşkil eder. Bu zeminin niteliklerinin feodal el koyma biçiminin hüküm sürdüğü bir bağlamda şekillendiği düşünüldüğünde modern birey özgürlüğü anlatısını Kant felsefesi üzerinden inşa etmek mümkün değildir.

Kant'ın özgürlük anlayışının temelini, onun sınıfsal konumu ve döneminin toplumsal yapısı oluşturmaktadır. Kant, döneminin sosyal hiyerarşisi içerisinde belirli bir sınıfsal konuma sahiptir. Onun üniversite profesörü olarak rolü ve *Bildungsbürgertum* sınıfının bir üyesi olarak statüsü, düşüncelerinin ve özgürlük anlayışının gelişimine dair tarihsel toplumsal bulgular arasında ön sıralarda yer

almaktadır. On sekizinci yüzyıl Prusya feodalitesinde *Bildungsbürgertum* sınıfı, eğitilmiş ve kültürlü burjuvaziye mensup olup genellikle entelektüel faaliyetlerde bulunan üniversite profesörleri, yazarlar ve aydınlardan oluşmaktadır. Bu sınıf, toplumsal hiyerarşide aristokrasi ve soyluların altında, ancak sıradan halkın (özellikle serfler ve köylüler) üzerinde bir konumda yer almaktadır. *Bildungsbürgertum* sınıfı, toplumsal hiyerarşide belirli bir avantaja ve statülerini koruma ve yükseltme imkanına sahiptirler. Bu yargıdan hareketle Kant'ın yaşadığı dönemde Prusya feodalitesinin pratik koşulları içerisinde “*aklını kullanma cesareti*” (Kant, An Answer to the Question: What is Enlightenment?, 1996, s. 58) gösterebilecek ve geleneksel iktidara konu olan toprak sahibi soylular (*Junker*) ve monarşinin tikel özgürlüğüne ortaklık sunabilecek olan sınıf *Bildungsbürgertum* olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla aklını kullanma cesareti gösterebilme pratiği Kant'ın yaşadığı toplum esasında evrensel bir mesele olmaktan ziyade belirli ekonomik ve toplumsal iktidara sahip olan sınıfların gerçekleştirebileceği bir mesele olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ele alındığı takdirde Kant'ın özgürlük kavramına dair geliştirdiği aklın kendi kendine yasa koyması mefhumunun tarihsel toplumsal bağlamda aydınlatılması neticesinde bunun modern birey özgürlüğüne karşılık düşmediği ileri sürülebilir. *Bildungsbürgertum* sınıfının oluşumu ve bu sınıfın Prusya mutlakiyetleşmesi sürecinde geleneksel soyluluğa karşı bir denge mekanizması olarak ilk başlarda monarşinin kendisi tarafından oluşturularak ortaya çıkan hizmet soyluluğu arasındaki ilişki Prusya feodalitesinin özgürlük kavramına dair besleyiciliğini yapabileceği önemli bir iktidar ilişkisine temel arz etmektedir. Dolayısıyla Kant'ın özgürlük anlayışının teorik boyutu, içerisinde şekillendiği kalıp olarak Prusya feodalitesindeki iktidar mücadelesinin *Bildungsbürgertum* ve hizmet soyluluğu sınıflarına dair pratik temellerinin etkisi altında bina edilmiştir. Bu nedenle tezin iki ana bölümden oluşan yapısı dahilinde öncelikle tarihsel olanın hangi siyasal ilişkiler etrafında şekillendiği ele alınmış olup, bu ilişkilerin siyaset felsefesi tarafından cevaplandırılması beklenen hangi soruları meydana getirdiği incelenmiştir. Bu esas takip edilerek Prusya feodalitesinin bir yandan toprak sahibi soylular ve diğer yandan merkezleşme sürecindeki monarşinin rolü dahilinde üreticiler ve el koyucular arasındaki ilişki ele alınmıştır. Feodal üretim

biçimi bağlamında ekonomik el koyma gücünün, siyasal iktidar ve ayrıcalıkların kaynağını oluşturduğu kabul edildiğinde dönemin siyaset felsefesine dair soruların da bu ilişkiler bağlamında ele alınmasının zorunluluğu ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla ikinci ana bölümde Kant felsefesinde özgürlük kavramının tarihsel toplumsal veriyle ilişkilendirilmesi söz konusudur. Kant felsefesine dair bu tarzda bir çalışma literatürde doldurulması gereken önemli bir boşluğu oluşturmaktadır. Bu boşluk, Kant felsefesinin yalnızca metinsel boyutuyla ele alınması ve dolayısıyla metnin tarih üstü bir perspektife yerleştirilmesi sonucunda tarihsel olanla ilişkisinin kesilmesi suretiyle oluşmuştur. Wood'un belirttiği gibi siyaset teorisi incelenirken, teoriyi tarihsel düzlemle ilişkilendirmek onun değerini azaltmak ya da yadırgamak manasına gelmez. Aksine iddia edilen değer tarihselleştirilmek suretiyle mümkün olabilecektir. Dolayısıyla tarihselleştirmek, insanlaştırmak manasını taşır (Wood E. M., 2013, s. 26). Bu tez çalışmasında Kant hakkındaki yaygın literatürün teori ve tarihsel olan arasındaki ilişkinin göz ardı edilmesi yoluyla yarattığı boşluğu doldurmaya yönelik özgün bir yaklaşım takip edilmiştir. Kant'ın evrensel olduğu iddiasıyla kurguladığı özgürlük kavramı, maddi boyutları dahilinde tarihte yaşamış, yer edinmiş ve belirli iktidar ilişkilerine nesne olmuş olan insan türü ve onun toplumsallığıyla ilişkilendirilmiş ve günümüze dair etkisinin sınır hatlarının özgün olarak belirlenmesine yönelik bir çerçevelendirme sunulmuştur.

Bu tez çalışmasında kullanılan yöntemi Ellen Meiksins Wood tarafından geliştirilen siyaset kuramının sosyal tarihi (*social history of political theory*) metodu oluşturur. Klasik siyaset kuramı, Neal Wood'un ileri sürdüğü basite indirgenmiş haliyle siyasal düşünceler tarihi incelenirken kullanılan iki temel yaklaşımdan oluşur. Bunlardan ilki felsefi ikincisi ise tarihsel incelemedir (Wood N. , 1984, s. 1). Klasik siyaset kuramının altında her ne kadar tarihsel olarak ikinci bir yaklaşım ileri sürülmüş olsa da söz konusu siyasal düşünceler olduğunda tarihsel olanın da felsefi olan tarafından etki altına alındığı bir düzlemde söz etmek mümkündür. Bu düzlem, siyasal düşünceler tarihi olarak adlandırılan alanın tarihselliğini, yine siyasal düşünce metinlerinin kendisinden almış olmasına bağlanabilir. Siyasal düşünceler üzerine yapılan çalışmaların kendisine

otorite, egemenlik, iktidar, hak ve özgürlük gibi soyut kavramları esas aldığı düşünülürken bu kavramların tasarlandığı bağlamın somutlaştırılmasına gerek kalmadan, metinler üzerindeki argümanlar ve düşünsel tutarlılıkları arasında bir bağ kurularak çalışmalar, yine benzer bir düşünsel bağlamda incelenmeye uygun olarak görülmektedir. Bu sebeple örneğin Platon'un *Devletinde* adalet kavramının nasıl tesis edileceğine yönelik bir iş bölümü kurgulayan adalet fikri, toplumsal bağlamından ayrı olarak ele alındığında farklı kuramcılarının adalet fikrinin temeli ya da bir öncülü olarak değerlendirilebilir. Bu öncelik/sonralık ilişkisi metinsel bağlamda ve kavramlar üzerinden hareket ettiği müddetçe, siyasal düşünceler tarihi herhangi bir somut gerekçeye ihtiyaç duyulmadan ele alınabilecektir. Fakat, tam anlamıyla bir tarihsel yaklaşımın gerektirdiği, düşünürün ileri sürdüğü fikirlerin onun yaşadığı toplumun siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkilerinin ortaya çıkardığı sorulara verdiği cevaplar olarak ele alınmasıdır. Buradaki tarihsellik ilgili siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin analizini gerektirdiğinden metinler arası bir geçiş yapmadan önce, ilgili metnin hangi bağlamda ortaya çıktığını ve ne gibi sorulara yanıt aradığını ortaya koymakla uğraşır. Bu nedenle metnin, örneğin adalet düşüncesini temellendirdiği iddiasının geçerliliği doğrulanacak ya da yanlışlanabilecektir. Bununla birlikte düşünürü tarihsel olarak ele almak ve yaşadığı dönemin toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerinin ürettiği sorular ve cevaplarla ilgilenen bir insan olarak konumlandırmak, onun çalışmalarını değersizleştirmek ya da çağının ötesinde bir akıl yürütme faaliyeti sonucunda belirli kavramlar hakkında evrensellik ve aşkınlık iddialarını yanlışlamayı ileri sürmek değildir. Aksine, düşünürün ilgili evrensellik ve aşkınlık iddialarının geçerliliği onun bu şekilde tarihselleştirilmesinin sonucunda ortaya çıkabilecek bir durumdur.

Kapitalizm öncesi dönemde yazılan siyaset kuramlarındaki önemli ortak temalardan bir tanesi lord ve köylüler arasındaki problemlerin genellikle lorda dair bir bakış açısıyla ortaya koyulmasıdır (Wood N. , 1984, s. 3). Bahse konu dönemde lordlar köylülerin ürettikleri üzerinden geçimini idame ettiren bir toplumsal sınıf buna karşılık köylüler ise lordlar tarafından iş gücü sömürsüne

tabi olan sınıf manasına gelmektedir. Bu ikili ilişki, zaman zaman iki toplumsal sınıf arasında gerilimlerin oluşmasına yol açmış; kimi zaman köylü isyanlarıyla lordların nüfuzu zayıflamış, kimi zaman da kırım yaratan hastalıklar nedeniyle iş gücü değerli hale geldiğinden köylülerin lordlara yönelik bağlılığı siyasal bir mücadele görünümüne bürünmüştür. Öte yandan monarşinin varlığı bu mücadeleye üçüncü bir taraf ortaya çıkarmış, tabiiyet ilişkileri bu üçü arasındaki üretim, emeğe el koyma ve iktidar mücadeleleri düzleminde şekillenmiştir.

Bu bağlamda, dönemin siyaset felsefesinin de bu ilişkilerden azade olması beklenemez. Doğası gereği, iktidar ve tabiiyet ilişkilerinin kurgulanması ve meşrulaştırılmasını ilgilendiren bu alanın “*yukarıdan yazılan tarih*” görünümünde olması söz konusudur (Wood N. , 1984, s. 3). Yukarıdan yazılan tarih anlatısı kuramcılarının genellikle iktidarla aralarındaki ilişkiyi ve köylüler yerine monarşi ya da lordlarla olan yakınlıklarını ifade etmektedir. Kimi zaman bu diğer iki sınıfın bir üyesi, ya da bunların işveren olduğu bir konumdadırlar. Böylelikle aşağıdan bir tarihin söyleyebileceklerinin neler olduğunun ortaya çıkarılması için tarihsel-toplumsal bir analizin ortaya koyulması gerekmektedir.

Siyaset kuramı her ne kadar felsefi olursa olsun, ilgilendiği inceleme nesnesi olarak kendisine sosyal yaşam pratiklerini konu almaktadır. Sosyal yaşamın maddi olgusalılıkları ise salt felsefi bir boyuttan ele alınan teorilerde geri planda kaldığından, teorilerin tarihsel ilişkiler içerisinde konumlandırılması hayati derecede önem arz etmektedir. Bu bağlamda siyaset kuramının sosyal tarihi, politik mücadelenin, kelimelerle ifade ediliyor olmasına karşın toplumun maddi koşullarında temellendiği varsayımını kabul eder. Bu varsayım beraberinde düşünürlerin de tarih sahnesinde belirli maddi çıkarların savunucuları ya da karşıtları olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Bu yaklaşımın takip edilmediği durumlar ise geçmişin teoriler aracılığıyla depolitizasyonuna işaret eder ve maddi koşullardan ayrı olarak insandışılaştırmak manasını taşır. Bununla birlikte siyaset kuramını salt düşünsel boyutlarıyla ele alıyor olmak, onu teknik bir mesele haline

getirir ve sosyal bağlamından uzak bir pozisyonda konumlandırır (Wood N. , 1984, s. 5-6).

Siyasal düşünceler tarihi incelemelerinin yalnızca felsefi olmayıp kimi zaman tarihsel boyutta da bazı yaklaşımlara konu olduğu yadsınamaz. Siyasal düşüncenin tarihsel boyutlarıyla ele alındığı çalışmalara, C. B. Macpherson ve Quentin Skinner'in çalışmaları örnek gösterilebilir. Bunlardan Macpherson, on yedinci yüzyıl İngiliz siyasal düşüncesini irdelerken İngiltere'yi "*piyasa toplumu*" olarak tanımlamıştır. Thomas Hobbes'un egemenlik kuramını bu bağlama oturtmaya çalışarak açıklama gayretinde olan Macpherson, sonuçta ise daha çok Hobbes'un egemenlik kuramından "*piyasa toplumu*" ve "*sahiplenici bireycilik*" yargılarına ulaşmış gibidir (Wood N. , 1984, s. 8). Öte yandan mutlak monarşinin bölünmez egemenliğinin savunucusu Thomas Hobbes, İngiliz iç savaşının arifesinde kendi kendisini Paris'e sürgün etmiş ve insanların neden mutlak bir egemenliğin yokluğunda barış ve refah içinde yaşayamayacağını, bireysel çıkarlarını toplumsal çıkarlara tercih ettiğini insan doğası anlatımıyla dile getirmiştir (Wood & Wood, 1997, s. 1). Yaşadığı toplumun yansıması *Leviathan*'da "*homo homini lupus*" olarak yer almıştır. Siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımına göre ise asıl mesele, metnin tarihselliği ya da metin aracılığıyla kurulan tarihsellik değil fakat tarihselliğin metin üzerindeki oluşturucu etkisi olmalıdır. Quentin Skinner ise *The Foundations of Modern Political Thought* adlı eserinde, on dördüncü ve on altıncı yüzyıllar arasında üretilen siyaset kuramı metinlerine daha farklı bir yoldan yaklaşmayı tercih etmiş, daha az bilinen metinler üzerinden ortak bir dil yakalamaya ve bu ortak dil üzerinden tarihselliği kurgulamaya yönelmiştir. İnceleme nesnesi olan metin belirli bir paradigmaya dahil edilebildiğinde ilgili paradigmaya ait kabul edilen daha az bilindik metinlere yönelerek paradigmanın eleştirisini veya dönüşümünü ortaya koymaya çalışmıştır. Skinner'in yaklaşımında tarihsellik, ilgili dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik pratiklerini yansıtmak yerine daha çok fikirlerin tarihselliği olarak kendini göstermektedir (Wood N. , 1984, s. 10).

Siyaset kuramının ilgilendiği meseleler öylesine akla gelmiş sorular olmaktan uzaktırlar. Bizzat, maddi yaşamın pratiklerinden ve bu pratiklerin sebep olduğu anlaşmazlıklar ve çözümsüzlüklerden doğmuşlardır. İlk başta bu anlaşmazlıkların ve çözümsüzlüklerin ön kabulü siyaset kuramının sosyal tarihinin neden tarihsel maddeciliği esas aldığı açıklama yeterliliğine sahiptir. Buna göre, insanların birbirleriyle ve doğayla olan ilişkileri içerisinde temel gayeleri hayatta kalmak ve yeniden üretimlerinin koşullarını sağlamaktan geçer. Bu koşulların neler olduğunu kavramak, insanlığın ortaya koyduğu aktivitelerin de nedenlerini ortaya koymak anlamına gelecektir (Wood & Wood, 1997, s. 3). Örneğin, adalet kavramı hangi düşünsel boyutta ele alınırsa alınsın, maddi bir pratiğin öncelemediği durumlarda tamamen soyut ve ihtiyaç dışı bir kavram olarak kalmaya mahkumdur. Çünkü adalet arayışından önce düşünürün önünde adaletsizliğin mevcut olması gereklidir. Benzer şekilde iktidar kavramı da toplumsal sınıfların kimi zaman talep ettiği kimi zaman dönüştürmek ve değiştirmek istediği bir olgu olarak ele alınırsa ortaya çıkan kuramların hangi bağlamı doldurmada işlevsel oldukları anlaşılabilir.

Yönetilenler ve yönetenler, üreticiler, tüketiciler ve el koyucular arasındaki ilişkilerin tamamı bu çerçevede bir yeniden üretim ve hayatta kalma paradigmasının yansımasını oluşturmaktadır. Paradigmanın bu ilk kabulü aslında siyaset kuramının da ilgilendiği meselelerin temelini oluşturmaya adaydır. Çünkü kimi zaman bu koşulların meşruiyeti bağlamında egemenlik ve iktidarın sınırlandırılması tartışmaları yapılmış kimi zaman da dönüşümü için hak ve sorumluluklar meseleleri siyaset felsefesi alanını meşgul etmiş ve bu meşguliyet günümüze kadar uzamıştır.

Siyaset kuramcılarının ortaya koydukları düşüncelerde böyle bir maddi boyut aramak beraberinde, teorilerinin kim için, ne için ve kimlerle tartışma içerisinde mevcudiyet kazandığı sorularını sormayı gerektirmektedir (Wood & Wood, 1997, s. 2). Öyleyse bu kavramların maddi boyutlarını esas almadan, diğer bir deyişle

kim için, ne için, neye karşı ve kimlerle birlikte gibi soruları sormadan yapılan metin incelemeleri sosyal gerçeklikten uzak olacaktır.

Kant felsefesinde özgürlük kavramının ele alındığı bu tezde, yukarıdaki girizgahın önermelerinden hareketle siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımı esas alınmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesindeki en önde gelen sebepleri ilgili yöntemin klasik siyaset kuramına yönelik ortaya koyduğu eleştiriler oluşturur. Ellen Meiksins Wood, siyaset kuramının sosyal tarihini ele aldığı *Citizens to Lords – A Social History of Western Political Thought from Antiquity to the Late Middle Ages* isimli eserinde siyaset kuramını ve onu inşa eden düşünürleri doğru bir şekilde analiz edebilmek adına kullanılabilir bir metodoloji tasarısında bulunmaktadır. Bunu yaparken öncelikle Antik Yunanlıların diğer medeniyetlerin gelişmişlik düzeyleriyle kıyaslandığında birçok farklı medeniyetin tarımsal tekniklerden ticarete, denizcilikten zanaata vb. konularda gerisinde kalan bir medeniyete sahip olmalarına rağmen inşa ettikleri siyaset kuramı yönteminin devlete yönelik getirdikleri eleştirinin biçimselliği yönünden farklılaştığını ifade etmektedir (Wood E. M., 2008, s. 2). Görüşleri bakımından farklılıklar arz eden düşünürler olmalarına karşın Aristoteles, Plato, Protagoras, Sokrates gibi Antik Yunan düşünürlerinin hepsinde ortak olarak bulunabilecek ana tema toplumun doğru ve uygun bir biçimde nasıl düzenleneceğine yönelik bir reçete tasarımı gayretinde bulunmalarıdır. Bu noktada düşünürlerin doğru düzene yönelik anlatılarının belirli bir “(...) *adalet düşüncesi ve ahlaki olarak iyi hayat*” kavramsallaştırmalarına göre şekillendiği görülmektedir. Diğer yönden doğru düzeni kurmaya yönelik gösterilen çaba salt bu düşüncelere göre değil fakat aynı zamanda “(...) *barışı, güvenliği ve maddi refahı*” sürdürmeye yönelik kaygılar neticesinde de şekillenmektedir (Wood E. M., 2008, s. 2). Doğru olana yönelik kurgulanan tanımlamaların salt adalet düşüncesi ve ahlaki iyi üzerine inşa edilmiş olarak ele alınması ilgili düşünürün yaşadığı dönemin toplumsallığının göz ardı edilmesine sebebiyet vererek onu tarih üstü bir perspektife yerleştirir. Bu durumda yaşadığı toplumsallıktan uzak olan düşünüre yönelik yapılacak analizler onun hangi toplumsal şartlar altında kendi fikirlerini geliştirdiği, hangi dönemsel

çatışmalardan etkilendiği, ortaya koyduğu düşüncelerle hangi maddi sorunları çözmeye gayret gösterdiği gibi konuların geri plana atılmasına sebep olur. Bu sebeple yalnızca metafizik olarak düşünceler evreninde, belirli bir zaman ve mekân düzleminde azade olarak ortaya koyulan düşünürün yönelttiği her türlü analiz gayreti hem onun hem de ortaya koyduğu kuramın yanlış değerlendirilmesi sonucunu doğuracaktır. Daha sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek amacıyla siyaset kuramının sosyal tarihi olarak nitelendirilen kuramsal yaklaşımdan faydalanabilmek mümkündür. Bu yaklaşıma göre düşünürlerin hangi sorulara yanıt aradığının çerçevelendirilmesi gerekmektedir. Çünkü kendisine yanıt aranılan bir soru, kendisinden önce var olan bir problemi gerektirir. Bu problemin maddi boyutunu dikkate aldığımızda ise onun “*hangi sosyal ilişkiler, uyumsuzluklar ve insan aktiviteleriyle birlikte hangi tarihsel koşullar altında*” şekillendiğinin önem arz ettiği görülmektedir (Wood E. M., 2008, s. 4). Böylelikle ilgili düşünürlerin ortaya koyduğu fikirler salt metafiziksel soyutlamalar olmaktan çıkarak belirli tarihsel koşullar çerçevesinde şekillenen ve kendileri tarafından sorun olarak nitelendirilen toplumsal olaylara yönelik çıkarımlar veya reçeteler olmaktadır. Fakat bu yaklaşım ilgili çıkarım ve reçetelerin yalnızca düşünürün yaşadığı tarihte durağanlaşmış ve günümüze yönelik bir etkiden yoksun oldukları iddiasını taşımaz.

E. M. Wood’un ortaya koyduğu bu yaklaşım, *ultra-empirik* davranışçıların siyaset biliminin analizine yönelik ortaya koydukları fikirlerle çatışmaktadır. Davranışçıların ortaya koyduğu fikirlere baktığımızda, siyasal kuramcılarının analiz edilişindeki huzur bozucu etmenlerin devre dışı bırakılması adına kuram yazımında ve analizinde ezoterik dil kullanımına doğru bir yönelimden söz etmek mümkündür. Bu yolla ortaya koyulan düşünceler, düşünürün belirli yetkin bir gruba hitabı ve bu nedenle kendisini avamın sert eleştirilerinden görece korumalı bir pozisyona çekmesine olanak sağlar (Wood E. M., 2008, s. 5). Leo Strauss ve onun takipçilerinin böylesi ezoterik dil kullanımı neticesinde bir yandan kendilerini huzur bozan etiketinden korudukları diğer yandan da daha üstün ve klasik siyaset kuramı metinlerinin analizinde ayrıcalıklı bir konuma yükselttiklerinden söz etmek

mümkündür. Wood'a göre siyaset kuramı metnlerinin incelenmesinde bu yolu takip edenlerin gözünden bakıldığında metinleri maddi tarihsel bir bağlama oturtarak analize girişmek o metnin anlamından uzaklaşmak ve onun üstün değerini bayağılaştırmak anlamına gelmektedir (Wood E. M., 2008, s. 5). Wood, davranışçılara yönelik eleştirisini şu şekilde devam ettirir; *“Siyasal düşüncenin maddi bir bağlama oturtulması ve bilginin sosyolojisi gibi yöntemler bize daha düşük sayılabilecek düşünürlerin motivasyonları ve fikirleri hakkında bir şeyler söyleyebilirler fakat, Plato gibi bir dahi adına söyleyecek hiçbir şeyleri yoktur”* (Wood E. M., 2008, s. 7). Burada görülmektedir ki siyaset kuramının belirli düşünürleri, ululaştırılarak kendi tarihsel bağlamlarından koparılmış ve tarih dışı veya tarih üstü bir karaktere büründürülmüştür. Wood'un metodolojisinin öncelikle bu duruma yönelik bir eleştiri olarak şekillenmesi, Kant felsefesinde özgürlük kavramını ele alan bu tezin yöntem olarak neden böyle bir yaklaşımı esas aldığına cevabını içerisinde barındırmaktadır. Bununla birlikte Cambridge Okulunun takip ettiği yöntemin de bu kuramdan farklılaştığı noktaları değerlendirmek faydalı olacaktır.

Cambridge Okulunun kurucularından sayılabilecek Quentin Skinner'e göre, metinleri tekrar tekrar okumaya yönelik Straussçu yaklaşımdan uzaklaşarak metinlerin belirli bir maddi bağlama oturtulmak suretiyle analiz edilmesi düşünürlerin neyi kastettiklerini anlamak açısından daha derin bir anlayış ortaya koyabilecektir (Wood E. M., 2008, s. 7-8). Buraya kadar ele alındığı haliyle siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımıyla Cambridge Okulunun benzer saikleri taşıması manasında benzeştiği görülmektedir. Öte yandan maddi bağlamın işin içine dahil edilmesiyle birlikte dönemin sosyal ve entelektüel kalıbı içerisinde ortaya koyulabilecek bir analiz elbette ki daha kıymetli sonuçlar ortaya koyabilme potansiyelini taşımaktadır. Fakat Wood'un da belirttiği üzere, Cambridge Okulu tarafından takip edilen yöntemin ileri sürdüğü sosyal ve entelektüel kalıbın çözümlenmesi işin pratik boyutuna gelindiğinde var olan metinlere ve onların ortaya koydukları sözlüklere bağlılık bakımından siyaset kuramının incelenmesi konusunda özgürleştirici bir bakış açısı sunamamaktadır (Wood E. M., 2008, s.

8). Çünkü sosyal koşulların çözümlenmesi beraberinde ekonomik ilişkiler, toplumsal yapı ve dönemin iktidar sahipleri tarafından takip edilen politikaların çözümlenmesini gerektirmekteyken sosyal koşulların yalnızca metinler yönünden ele alınması bir başka boşluk yaratması bakımından sorunsallık oluşturur. Wood'a göre, Cambridge Okulunun ortaya koyduğu yaklaşımın en temel sorunu maddi koşulları açıklama girişimi içerisindeyken aynı zamanda süreçsellik düşüncesinden uzak olmalarından kaynaklanmaktadır. Süreçsellikten uzak bir tarihsellik tasarımı ortaya birbirinden kopuk, oldukça yerel bazı maddi tarihsel olgular ortaya koyacak ve bu olguları daha geniş biçimde hem teorik hem de pratik çerçevede değerlendirmek mümkün olmayacaktır (Wood E. M., 2008, s. 10). Bu yönüyle ele alındığında Cambridge Okulunun aslında daha derin bir anlayış ortaya koymak hedefiyle çıktığı yolda tarihteki donmuş noktalara yönelik süreçsellikten uzak tasarımlarıyla siyaset kuramını uygun bir biçimde inceleme nesnesi olarak ele alamadıkları ileri sürülebilir. Çünkü siyaset kuramını maddi koşullar bağlamında inceleyebilmek her şeyden önce ilgili dönemin iktidar ve iktidara konu olan öznelerinin güç paylaşımında oynadıkları rolleri analiz etmeyi gerektirmektedir. Burada iktidarın, iktidara konu olan özneler – ki bu tezde ele alınacak dönem esasında modern bireyler değildirler – üzerindeki tahakküm gücünü oluşturan her türlü etmen dikkatli bir şekilde incelemeye tabi tutulmalıdır.

Bu etmenlerin başında mülkiyet gelmektedir. Ekonomi dışı gücün, ekonomik gücün doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı fikrinden hareketle mülkiyet ilişkilerinin dikkate alınmadığı her türlü analiz gerçekliğe aykırı ve eksik sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle toplum içerisinde var olan mülkiyet ilişkileri beraberinde üretim ilişkilerinin analiz edilmesini zorunlu kılar. Üretim ilişkilerinin sağlıklı bir analizi için üretimin türünden de bahsetmek gerekmektedir. Genel olarak artık ürünün hangi koşullarda ortaya çıktığı, bu artık ürüne yönelik el koymanın nasıl gerçekleştiği gibi konular somut tarihsel ve toplumsal düzlemin klasiklerin oluşum sürecindeki etkilerinin göz önüne alınmadığı takdirde her türlü analiz kendi içerisinde eksiklikler barındıracaktır. Bu yöntemin kullanılmaması durumunda ise iktidarın siyasal karakterinin kuruluşunun ve devamlılığının hangi koşullarda

sağlandığını kavrayabilmek mümkün olmaz. Böylelikle siyasal kuramın analizinde ciddi bir eksiklik meydana gelir.

Siyaset kuramının sosyal tarihi olarak nitelendirilen analiz yöntemi bu eksikliği giderme noktasında faydalı bir çıkış kapısı sağlamaktadır. Wood'a göre, böylesi bir maddilik bağlamında ele alınmak – örneğin Platon'un analizinde Atina demokrasisinin koşullarını tartışmak – düşünürlerin değerlerini bayağılaştırmak anlamına gelmemektedir. Aksine, onların fikirlerini tarihsel bağlamda bir eleştiriye tabii tutmamak iddia edilen evrensellik ve aşkın hakikat gibi savları haksız çıkarmak olacaktır (Wood E. M., 2008, s. 12). Siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımının temel aldığı ana maddelerin ilkinin tarihsel materyalizm oluşturur. Buna göre insanlar, kendi aralarında ve doğayla girdikleri mücadele neticesinde varoluşlarını ve yeniden üretimlerini sağlama zorunluluğu içerisinde bulurlar. Uygun bir analiz ortaya koyabilmek adına bu varoluş ve yeniden üretim koşullarının neler olduğu bilinmelidir. Wood'un yaklaşımının Cambridge Okulunun tarihselleştirmesinden ayrıldığı en temel iki nokta, onun tarihsel olguları hangi açıdan ele aldığı ve tarihsel süreçleri kavrama çabasıdır. Örneğin Wood'a göre John Locke'un ortaya koyduğu mülkiyet teorisini kapitalizmin doğuşundan dolayısıyla mülkiyet, sınıf ilişkileri ve devlet meselesinin üçlü bağlamından ayrı düşünmek uygun bir çözümleme olmayacaktır. Yine Wood, tarihselleştirmenin insanlaştırma olacağı kabulünden hareketle, düşünceleri maddi ve pratik bağamlarından koparmanın onların insanla olan bağının da kopmasına sebebiyet vereceğini ifade eder. (Wood E. M., 2008, s. 13-14). Wood, böylelikle Cambridge Okulunun aksine tarihte donmuş bir nokta olarak değil de bir süreç içerisinde günümüze kadar uzayıp gelen etkileri açısından bir tarihselleştirme önerisi ortaya koyar. Siyaset kuramcılarının düşüncelerinin oluşumundaki bu tarihsel mevki, onların yaşadığı zamanda karşılaştıkları teorik ve pratik sorunların çözümüne ne tür cevaplar ortaya koyduğunun anlaşılmasına olanak sağlarken aynı zamanda fikirlerinin daha sağlıklı bir düzlemde değerlendirilmesinin önünü açar. Böylelikle, siyasal düşünürlerin fikirlerinin süreçsellik içerisinde

tarihselleştirildiğinde günümüze hiçbir etkisi yokmuş gibi görünme durumundan da kurtulması mümkün olur.

Wood, öne sürdüğü bu metodolojisini Antik Yunan demokrasisi üzerinden yaptığı Plato yorumlamasıyla pratiğe dökmektedir. Ona göre, Antik Yunan'da yöneticiler ve onların özneleri arasındaki ilişki Batı harici diğer medeniyetlerden farklılaşmaktadır. Diğer medeniyetlerde üretim ve siyaset arasında keskin bir ayrım vardır. Bu ayrım üreticilerin diğer medeniyetlerde siyasal anlamda herhangi bir role sahip olmayışını ifade eder. Maddi refahın kaynağı devlet içerisinde bir makam sahibi olmaktan gelmektedir. Antik Yunan ve Roma'da da benzer bir ilişkinin devam etmesine rağmen buralarda farklılaşan durum, üreticiler ve toprak sahibi yöneticilerin aynı "*medenî ve askerî topluluk*" içerisinde tanımlanmaya başlamasıdır (Wood E. M., 2008, s. 18). Böylelikle bu toplumlarda üreticiler ve yöneticiler birbirleriyle belirli toplumsal sınıflar olarak karşılıklı ilişki içerisindeyler. Bu ikinci durumda yöneticilerin üreticiler üzerindeki mutlak tahakkümü görece daha zayıf niteliktedir. Her ne kadar bu tahakkümün sınırlarının oldukça geniş olduğu düşünülse de sınıfsal bir nitelikte karşı karşıya gelen gruplaşmaların meydana gelmesi siyaset kuramının bu soruna ait özgün cevaplar üretmesine kaynaklık eder (Wood E. M., 2008, s. 20).

Mülkiyet ve devlet arasındaki ilişki Batı siyasal düşünce tarihinin beslendiğini ana damarı oluşturmaktadır. Roma İmparatorluğu döneminde tarif edilen *imperium* – dilediği gibi yaptırma gücü bakımından iktidar ve *dominium* – mülkiyet üzerinden doğan iktidar gibi kavramsallaştırmaların meydana gelmesi mülkiyet ve onun devletle olan ilişkisinin çekişmeli bir yönde ilerlediğini göstermektedir. Avrupa'daki feodal beylikler döneminde *dominium* anlamıyla iktidarın *imperium* anlamındaki iktidara üstünlüğü söz konusudur (Wood E. M., 2008, s. 23-24). Feodal beyliklerin sebep olduğu parçalanmış egemenlikler (*parcelized sovereignties*) meselesinde, onların köylülerle – yani üreticilerle – olan ilişkilerinde yüzlerini tekrar devlete – askerî güç ve toprak anlamında *imperium* –

dönmelerine ve bunun sonucunda da parçalanmışlığın tekrar mutlakiyetçi bir yapıya dönüşmesi söz konusudur (Wood E. M., 2008, s. 25). İleride görüleceği üzere Prusya mutlakiyetleşmesinde de benzer bir durum söz konusu olmaktadır. Otuz Yıl Savaşları'nın on yedinci yüzyılda yarattığı üretim ve dağıtım krizinin aşılmasında Hohenzollern Hanedanlığı'nın kalıcı bir ordu tesis etmesi ve devamında toprak sahibi yerel soyluluğu devletin çıkarlarına bağlı kılması sürecin sonunda mutlakiyetçi Prusya Devleti'nin konsolide olmasıyla sonuçlanmıştır.

Kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte mülkiyet ilişkileri tamamen değişime uğramış ve Batı siyasal düşüncesi bu yönde evrilmeye devam etmiştir. Tüm bunların ışığı altında denilebilir ki toplumsal ve maddi koşullara oturtulmadan siyaset kuramı hakkında geliştirilecek her türlü fikir gerçekliği tam anlamıyla yansıtmayışı bakımından eksiklik içerecektir. Bu eksiklik tarihsel materyalizmden faydalanılarak, üreticiler ve üretenler arasındaki ilişki üzerine kurulu mülkiyet bağlamında değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme yalnız başına yeterli olmamakla birlikte, altyapının üstyapıya yönelik belirleyici niteliğinden kaynaklı olarak oldukça kapsamlı bir analiz sahası sunabilmektedir. Doğa bilimcilerinin, siyaseti bilim olarak değerlendirmeyişi ve bunu da siyaset biliminde kullanılan değişkenlerin ölçmeye uygun olmayışıyla temellendirmesi söz konusudur (Akbulut, 2011, s. 9-10). Ekonomik alan ve onun hem tamamlayıcısı hem de bir sonucu olarak siyasal alanın kuruluşunu dikkate aldığımızda doğa bilimcilerin bu iddiasının geçerliliği sorgulanabilecektir. Özellikle kapitalizmin toplumsal gerçekliğinin, ekonomik zor ile baskı gücünün biçimsel/kuramsal ayrılığına dayandığı ifade edilmektedir (Akbulut, 2005, s. 160). Ekonomik alana dair veriler, matematiksel veriler olmakla birlikte ortaya koydukları sonuçların siyasal alanın özüne dair çıkarımlarda belirleyici bir konumda oluşundan kaynaklı siyasal alanın da değişkenlerinin belirli ölçülebilir veriler ışığında şekillendiğinden söz edilebilir. Akbulut'un ifade ettiği haliyle:

"(...) siyasal alan, kapitalizmin tamamlayıcı bir unsuru olarak tarihsel zeminde oluşmuştur. Bu oluşum, farklı tarihsel dönemlerde farklı formlara bürünmüştür. Dolayısıyla siyasal alan, ekonomik alanın yanında biçimsel olarak ayrılmış, ancak yansıma ya da belirlenmiş bir kategori değil, tersine

ekonomik alanla içsel bağlantısı olan bir gerçeklik niteliğindedir.” (Akbulut, 2011, s. 25).

Akbulut, insanın siyasal varlığının onun kimliği, türsel/toplumsal bir varlık olmasının ise onun neliği ile ilgili olduğunu belirtir ve siyasal varlık olarak kimliğinin ise veri-toplumsallık bağlamında yeniden fakat toplumsallık üzerine bina edilmesinin gerekli olduğundan söz eder (Akbulut, 2011, s. 28-29). Marx ve Engels’in de bu konudaki fikirlerine göz atmak yerinde olacaktır. Yalman’ın aktardığı üzere, “(...) toplumsal gerçeklik tarihsel koşullardan, onun somut düzeyde gündeme getirdiği ilişkilerden, yani sınıf mücadelelerinden bağımsız bir biçimde inceleneme(z)” (Yalman, 2014, s. 79). Bu nedenle Wood’un siyaset kuramının klasikleri incelemeye yönelik ortaya koyduğu tartışmaya ithafen toplumsallık üzerinde elde edilen verilerin insanın kimliğine yönelik, yani onun siyasal yönü hakkında analizler yapmaya daha elverişli sonuçlar doğuracağı ileri sürülebilir.

Bu düşüncelerden hareketle 1724-1804 tarihleri arasında Doğu Prusya’nın Königsberg bölgesinde yaşayan Immanuel Kant’ın fikirlerine dair toplumsal bir okumanın gerçekleştirilebilmesi adına öncelikle yaşadığı dönemin koşullarına göz atmak onu analiz etmeye yönelik uygun bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Almanya’nın tarihsel gelişimine baktığımızda Fransa’nın içinde bulunduğu durumdan farklı olarak modernitenin farklı yolları anlatısında kendisine özgü bir anlam ihtiva ettiği görülmektedir.¹ Fransa’nın 1789’da burjuvazinin oluşumuna/güçlenmesine yönelik bir zafer elde ettiği söylene de bu durum Almanya açısından görece devleti kontrol altına alabilecek kadar güçlü bir burjuvazinin oluşmayışı ve bu güçsüz burjuvazinin de kendisini sanayi öncesi

¹ Bu tez çalışmasında Almanya, günümüzdeki Almanya Devleti’nin karşılığı olarak ele alınmamıştır. İncelenen dönem ve bölge açısından günümüz Almanya’sının sınırları Prusya feodalitesi olarak ele alınacak coğrafi bölgenin kapsadığı alanın tam karşılığını vermemektedir. Öte yandan bölgesel pratiklerin farklılığı bu kavramın doğrudan kullanılmasını engeller. Dolayısıyla Almanya kavramının kullanılmasındaki kasıt Hohenzollern topraklarının bir bölümünü içerisinde bulunduran ve çeşitli genellemeler barındıran bir kavram olarak yer almasıdır.

elitlerin konumunda sabit kılması şeklinde gerçekleşmiştir (Mooers, 1991, s. 103). Bu çalışmada yöntemsel olarak takip edilen yaklaşım neticesinde Kant'ın fikirlerinin yaşadığı toplumsallıktan bağımsız bir biçimde şekillendiğinden söz etmek yanlış bir çıkarım yapmak olacaktır. Onun özgürlük kavramı, evrensel ahlak yasasının *a priori* bir özellik olarak bütün insanlarda yer ettiğini ileri sürdüğü anlayış durumundan kaynaklanması, devletin otoritesinin hangi sınırlar çerçevesinde çizilecek olması gibi konularda ortaya koyduğu fikirler döneminin kamusal alanında da *Bildungsbürgertum* çevrelerince sıklıkla tartışılan konuları oluşturmaktadır. Bununla birlikte Kant'ın 1789'dan önceki yazılarının daha çok bireysel ahlak konularına yoğunlaştığı görülmektedir. Kant, insanların ahlaki kapasitelerinin ancak bireysel hakların bir anayasa tarafından koruma altına alındığı özgür bir kamusal alanda gelişebileceğini söyler. Kant'ın bu noktada devlete yüklediği rol ise onun varoluşunun bir zorunluluk olarak ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Çünkü devlet, bireylerin ahlaki erdemlerinin gelişmesini sağlayacak kamusal alanı korumakla yükümlüdür (Maliks, 2014, s. 2). Böylelikle, dışsal özgürlük olarak tanımlanan mefhumun varlığında – kişinin bir başkasının emrinde olmama durumu – devlete, kamusal alanı ve bireysel hakları bir anayasa aracılığıyla koruma altına alma yükümlülüğü verilmektedir. Devletin bu yükümlülüğünün bir sonucu olarak onun düzenin oluşumuna ve gelişimine dair esas teşkil ettiği ve her ne kadar adaletsiz olursa olsun başkaldırının söz konusu olmaması Kant'ın devlet teorisine dair yaklaşımında dikkate değerdir. Prusya mutlakiyetinin örgütlenme biçiminin feodal karakterde olduğu düşünüldüğünde devletin egemenlik anlatısının da bu feodal kimlik dahilinde şekillendiği ifade edilebilir. Dolayısıyla Kant'ın devlete dair fikirlerini günümüze ait bir kavram olarak modern demokratik devlet anlatısı dahilinde ele almak sağlıklı bir sonuç vermeyecektir. Ne kadar adaletsiz olursa olsun başkaldırı hakkına yer verilmemesi, terör dönemi içerisindeki Fransa'nın vaziyetinden haberdar olan Prusyalı düşünürlerin fikirlerinde yer işgal etmektedir. Benzer bir şekilde vatandaşlık tartışmaları dahilinde Kant'ın aktif ve pasif vatandaşlığa dair ortaya koyduğu ayırım, özgürlük meselesinin yalnızca aklın pratik kullanımı neticesinde oluşan dolayısıyla kendisinden devşirdiği meşruiyet haricinde başka bir temele ihtiyaç duymayan görünümünün aslında maddi toplumsal bağlamın ürettiği feodal

iktidar ilişkilerine dair etkilerin yer aldığını kavrayabilmek adına ipuçları ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri ipuçlarının tarihsel olanın çevrelediği maddilik bağlamında konumlandırılması Kant'ın kavramsallaştırmalarının tarihsel toplumsal boyutlarını serimlemesi adına oldukça kıymetli sonuçlar doğurma potansiyelini taşımaktadır. Öte yandan burada Kant'ın kavramlarının tarihte yer alan çeşitli ilişkilerle benzerlik kurmak suretiyle açıklanması söz konusu değildir. Bu durum her ne kadar epistemolojik olarak doğrulanabilecek sonuçlar ortaya koysa da ontolojik olarak ciddi sıkıntılar arz eder. Dolayısıyla buradaki mesele maddi bağlamın söz konusu kavramların varoluşlarının sınırlarını belirlemesidir. Bu haliyle de onların içeriklerine dair nitelendirmeler yapmanın daha ötesinde doğrudan varoluşlarının biçimsel zeminine dair bir konumda yer alır. Nitekim bu amaç doğrultusunda çalışmada, Prusya feodalitesinin üretim biçimi dahilinde mülkiyet ilişkileri, toprak sahipliği üzerinden iktidar oluşumunun nitelikleri, devletin feodal el koyma pratiğinin bürokrasi aracılığıyla merkezileştirilmesi, bu feodal bürokratik yapı içerisinde geleneksel toprak sahibi soyluluğun iktidarını monarşinin lehine dengelemek suretiyle tesis edilen hizmet soyluluğu sınıfı ve bu sınıflar arasında yer alan iktidar mücadelesinin entelektüel bilgi kaynağını sağlayan *Bildungsbürgertum* sınıfının rolü gibi maddi bağlamlar ele alınmıştır. Tarihsel toplumsal bağlamın düşüncenin kuruluşundaki etkisinin incelendiği bu çalışmada salt metinler arası bir tartışma yürütmekten kaçınılmış dolayısıyla Kant'ın özgürlüğe dair ortaya koyduğu kavramsallaştırmanın evrenselliği yahut tecrübeden bağımsız olarak bir cevher suretinde tüm insanlarda yer ettiği tarzındaki günümüze dair modern iddianın geçerliliği iki ana bölüm altında sorgulanmıştır. İlk bölümde Prusya mutlakiyetinin monark ve geleneksel soyluluk arasında yer alan iş birliği sonucunda oluşmasına dair tarihsel süreçselliğin ortaya koyulması bakımından 1525 Alman Köylü İsyanları ele alınmış ve on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Prusyanın feodal yapısını koruyarak merkezileşmesi incelenmiştir. Yine bu bölümde Prusya feodalitesinin toprak ve mülkiyet yapısı, artık ürüne el koyma biçimi, iktidar yapısının feodal el koyma süreci dahilinde şekillenmesi, bürokratik yapıların tesisi aracılığıyla feodal el koymanın monarşi etrafında şekillenmesi, monarşi, geleneksel soyluluk ve hizmet soyluluğu arasında meydana gelen iktidar ilişkileri irdelenmiştir. İkinci

bölümde Kant'ın özgürlük kavramının düşünsel olarak nasıl tesis edildiğine dair epistemolojik temelleri ortaya koyulmuş, bu temellerin tarihsel toplumsal olanla ilişkileri sorgulanmıştır. Özellikle otonomi, aklın aktifleştirilmesi, ahlak yasası ve mülkiyetin oluşum biçimi gibi Kant felsefesine dair önemli temalar dahilinde özgürlük kavramının maddi boyutlarına dair önemli çıkarımlar elde edilmiştir. Çalışmanın sonunda Kant'ın evrensellik iddialarının sorgulanmaya açık olduğu ve fikirlerinin tarih üstü olarak değil fakat on sekizinci yüzyıl Prusya feodalitesinin iktidar yapısı içerisindeki feodal ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

1. BÖLÜM

PRUSYA FEODALİTESİ: 1525 KÖYLÜ İSYANLARI VE ON SEKİZİNCİ YÜZYIL FEODAL BÜROKRATİK-MUTLAK MONARŞİ

Bu bölümde öncelikle feodalitenin krizinin bir sonucu olarak vuku bulan 1525 Köylü İsyanları ele alınmıştır. Bu bağlamda diğer bölgelerde merkezileşme aracılığıyla feodalitenin krizinden kurtulmaya çaba gösteren toprak sahibi soyluluk daha sonraları Prusya olarak anılacak bölgede tersi istikamette ilerlemiş ve yerel toprak sahiplerinin parçalanmış egemenlik yapılarının sağladığı bir senaryo yaşamıştır. Bu kısımda didaktik bir anlatıdan kaçınmak amacıyla Germenik bölgede hüküm süren toprak sahipliği yapısı, geleneksel kurumlar ve Germenik bölgede özgürlük talebi olarak meydana geldiği ileri sürülen mefhumlar değerlendirilmiştir. Bununla birlikte bölümün irdelediği bir diğer konuyu Otuz Yıl Savaşları sonucunda Hohenzollern Hanedanlığı ve *Junker* aristokrasisi arasında tesis edilen iş birliği neticesinde Prusya'nın mutlaklaşma süreci ve bu bağlamda hizmet soyluluğu olgusunun ortaya çıkması oluşturmaktadır. Bu iş birliği neticesinde askeri bürokratik bir yapıya bürünen Prusya Monarşisi, feodal niteliklerini sürdürdüğü için erken modernite gibi bir anlatıya dahil edilmemiştir. Yerel toprak sahibi soylular ve bürokratik yapı içerisinde kendisine yer bulan hizmet soyluluğu ile monark arasında yaşanan iktidar mücadelesi sonraki bölümde incelenecek olan özgürlük tartışmalarının en önemli toplumsal boyutlarını oluşturmaktadır.

1.1 1525 KÖYLÜ İSYANLARI VE ON SEKİZİNCİ YÜZYILA POLİTİK ETKİLERİ

1525 Köylü İsyanları'nın inceleme nesnesi olarak bu teze dahil edilmesi Germenik bölgede hüküm süren feodal üretim biçiminin krizi ve dönüşümü üzerinde bir durak noktası olmasından kaynaklanmaktadır. Tezin takip ettiği

yaklaşımın temel bileşenlerinden bir tanesi olarak üretim biçiminin incelenmesi hiç kuşkusuz on sekizinci yüzyılda yaşayan Immanuel Kant'ın hangi sosyal, ekonomik ve siyasal koşullar tarafından çevrelendiğini aydınlatmada oldukça faydalı ve gerekli bir altyapı sağlar.

Wood'a göre, bazı tarihçiler için Reformasyon, Hristiyan dogmasından radikal bir kopuşu ifade eder. Fakat Reformasyon hareketinin incelenmesi gereken asıl bağlam teolojik çekişmeler ya da çeşitli dinsel yorumlamalar olmaktan çıkarılıp tarihsel toplumsal olarak ele alındığında aslında temel ayrılığı oluşturan mefhumun jeopolitik ve toplumsal çekişmelerden oluştuğundan söz etmek mümkündür (Wood E. M., Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2016, s. 78-79). Wood'a göre, Luther'in fikirlerinin her ne kadar Katolik Roma Kilisesi'nin endülijansına dair bir karşı çıkış etrafında şekillendiği göz ardı edilemese de Luther'in seküler yöneticilere dair bağlılığı meselenin özünü oluşturan bir başka mefhumu işaret eder (Wood E. M., Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2016, s. 79). Bu durumun ifade ettiği şudur; her ne kadar Luther, kilisenin tekeline sorgulama ve inançla haklılığın gösterilmesi üzerine tezler üretmiş olsa da bu tezler, dini ve seküler otorite söz konusu olduğunda farklı bir bağlılık ilişkisinin söz konusu olduğunu dolayısıyla benzer temellerde ele alınmasının zorunlu olmadığını da öne sürer (Wood E. M., Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2016, s. 85). Wood'a göre, Luther'in "(...) *inançla haklı çıkmak doktrini, seküler otoriteye itaat konusunda fiilen bütün bunları geçersiz kılarken, seküler otoriteye kesin olarak kutsal alanda da iddiada bulunma hakkını veriyordu.*" (Wood E. M., Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2016, s. 91).

Wood'un ifade ettiğine göre feodalitenin krizi Kıta Avrupası'nın İtalya ve Almanya hariç diğer bölgelerinde merkezileşmeyi tetikleyen bir unsur olarak şekillenirken,

bu bölgeler tam tersi biçimde yerel parçalanmış iktidar yapılarının besleneceği bir kaynağı oluşturmuştur (Wood E. M., Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2016, s. 80). Wood, Reformasyon hareketinin tam da buna benzer bir alan oluşturduğunu şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Luther’in ilhamından, kendisinin sonradan dediği gibi, aniden gelip gelmediği bir yana, “inancın haklılığı göstermesi” doktrini, Hıristiyanlık tarihinde devrimci bir andır. Aziz Augustinus’un, tövbeye ve kurtuluş yolunda iyi işler yapmaya çok az yer bırakır gözükken doktrini ayrıntılandırdığı doğrudur. Ona göre de kurtuluş, Tanrı’nın lütfuyla gelen, karşılıksız verilen ve çalışarak kazanılmamış bir hediyeydi ve özellikle kader meselesinde taviz vermeyen görüşleri vardı” (Wood E. M., 2016, s. 82-83).

Bu anlatıya göre, “O zamana kadar hiç kimse sadece kilisenin dünyevi otoritesini değil, inananların ruhları üstündeki otoritesini de sorgulamakta bu kadar ileriye gitmemiştir” (Wood E. M., Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2016, s. 85). Wood, tam da bu noktada Reformasyon dönemine atıfta bulunarak ruhani dünyaya imtiyazlı erişim üzerinden dünyevi otorite için hak iddia etmeye dair bir meseleden söz etmektedir. Diğer yandan Luther’in teolojisi aracılığıyla ortaya koyulan katı bir ruhani ve dünyevi alan ayrımı, kiliseyi herhangi bir yargılamanın dışında bırakmıştır. Bu durum seküler yönetimin kabul gören tek otorite olarak geçmişte kiliseye dair bütün otorite ve meşruiyet kanallarının devredilmesiyle daha güçlü bir şekilde tesis edilmesine sebebiyet vermiştir (Wood E. M., Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2016, s. 88).

Wood, Reformasyon hareketi aracılığıyla Luther’in doktrininin Köylü İsyanları özelinde nasıl bir etki gösterdiğini şu şekilde açıklar:

“Luther’in kiliseye karşı saldırısı kilise hiyerarşisine, kilisenin prenslerine, büyük şikâyet konusu olan aşar vergisi koyulmasına karşı kolaylıkla kullanılabilirdi. Ancak Köylü İsyanları sırasında otoriteye karşı meydan okuma, kilise yargılamalarını aştı ve seküler otoritelere, sürekli artan vergi yüküne, büyük mülkiyet ve güç eşitsizliklerine kadar uzandı. Bunları haklı

göstermek için Luther'ci terimlerin epey genişletilmesi gerekiyordu” (Wood E. M., 2016, s. 93).

Yöntemsel bakımdan, Köylü İsyancılarının otoriteye meydan okuyabiliyor olmasının uhrevi boyutunu, otoriteyi farklı bir düzlemde konumlandırması oluşturur. Dolayısıyla, Lutheryan teolojinin kilise otoritesini sorgulamaya açtığı düzlem, bu bağlamda kalmayarak seküler otoritenin de iktidarının sorgulanabileceği bir düzlemi oluşturabilmesi bakımından kıymetlidir. Sonuçta bu düzlem üzerinden tesis edilebilecek her türlü hak iddiası, karşısısında hiçbir meşruiyet nedenselliğini tanımayacaktır. Özellikle, bu hak iddiasının hangi bağlamda ve niteliklerde olacağı kesin olarak belirtilmemesi ve yalnızca biçim bakımından sınırlar koyması ona pek tabii bir hareket alanı sağlayacaktır. Bu hareket alanı ise geleneksel otoriteyi dışlamaktan ziyade, aynı otoritenin meşruiyet kazanımını kendisine doğrultabilme hedefindedir. Çünkü iktidar yapısının sabit kaldığı bir düzlem ve onun meşruiyet kanallarının yok sayılmasından ziyade benzer kanallar üzerinden haklı çıkabilme meselesi söz konusudur.

1525 Köylü İsyancıları literatürde çeşitli ekoller tarafından farklı yorumlamalara tabi tutulmuş ve Marksist bir yaklaşıma göre erken burjuvazi devrimi olarak nitelendirilmiştir. 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin bir benzeri olarak kategorilendirilmeye tabi tutulan Köylü İsyancıları, tarihsel materyalist bir perspektiften başarısızlıkla sonuçlanmış fakat yine de feodal üretim tipinin kapitalist üretim tipine dönüşümü yolunda zorunlu ve doğal olarak gerçekleşmesi gereken bir olay olarak irdelenmiştir. Öte yandan İsyancıların bastırılması literatürde bölgesel egemenliklerin güçlenmesiyle neden etki bağıntısına sokulmuş ve üst anlatılara dahil edilmesi bu iki varsayım sonucunda gerçekleşmiştir (Blickle, 1981, s. 1-2). Bu çalışmada ise 1525 Köylü İsyancıları, üretim biçiminin sonraki dönemlerini de etkileyen üretici ve el koyucular arasındaki ilişkinin belirgin nitelik kazandığı bir tarihsellik olarak değerlendirilecektir. Bu varsayımdaki temel gaye Prusya mutlakîyetinin feodal üretim biçimlerinin dönüşümü aracılığıyla nasıl şekillendiğine bir önsel hazırlık

ortaya koymaktır. Bununla birlikte ilgili bölüm Germenik bölgedeki üretici ve el koyucular arasındaki ilişkinin üretim bağlamında nasıl şekillendiğini ortaya koyarak bölge feodalitesindeki hiyerarşik konumlanış hakkında bilgilendirme yapmayı hedefler. Köylü İsyanları tarihte donmuş bir nokta olarak ele alınmayıp sonuçları bakımından toplumsal dönüşüme dair çeşitli bilgiler açığa çıkarması yönünden tarihsel dönüşümün sürekliliği kaygısı içerisinde ele alınacaktır.

Engels, 1525 Köylü İsyanları'nı, *Alman* halkının en büyük devrimci çabası olarak nitelendirir (Blickle, 1981, s. 3). Farklı bölgelerde farklı lordlara tabi olan köylüler bu farklılığın pratikte birleşebilmeye dair getirdiği zor koşulları aşarak 1525 yılının ilk iki ayında genellikle Yukarı Svabya olarak adlandırılan bölgede isyanlara başlamıştır. Bölgesel farklılıklar ve bağlı buldukları feodal düzenlemelerin çeşitliliği bir kenara bırakıldığında üretici köylülerin birleşebilmesindeki temel sebep tarım krizinin beraberinde getirdiği, feodalitenin köylüler üzerinde kurduğu otoritelerinin yoğunlaşma pratiğidir. Böylelikle her ne kadar farklı bölgelerden olursa olsunlar üretici köylüler benzer sosyal, ekonomik ve siyasal koşullar altında olduklarından ortak bir tepki ortaya koyabilmişlerdir. Günther Franz'a göre ortak bir tepki ortaya koyabilmelerine rağmen 1526 yılında isyanların bastırılmasıyla birlikte üretici köylüler yaklaşık üç yüzyıllık bir süre için "*Milletin yaşamından görünürlüğüne kaybetmiştir*" (Scott, *Peasant Revolts in Early Modern Germany*, 1985, s. 456).

1525 Köylü İsyanları'nı tanımlarken literatürde çeşitli yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte bu çalışmanın odak noktasını oluşturan Prusya feodalitesinin politik temelleri meselesi açısından bakıldığında isyanların sebep, amaç ve sonuçlarının sonraki dönem Germenik bölgenin politik kurumlarını şekillendirmesindeki rolü üzerinden tartışma yürütülecektir. Köylü İsyanları toprak sahibi soyluluğun iktidarına karşı mı yoksa artan mali yükümlülükler sebebiyle mi meydana geldi? İleride görülebileceği gibi kimi tartışmalar ilkinin kimileri ise ikincisini temel sebep olarak ele almaktadır. Bu tezin savunduğu yaklaşım ise, Scott'un aktardığına

göre, Hugueus Neveux'un on yedinci yüzyıl Fransız köylü isyanlarını irdelediği *Die ideologische Dimension der französischen Bauernaufstände im 17. Jahrhundert* adlı çalışmasında öne sürdüğü haliyle toprak sahibi soyluluğa karşı olduğu iddia edilen isyanların böyle olsa bile üretici köylülerin mali yükümlülüklerin artmasıyla bu duruma evrildiği şeklindedir (Scott, 1985, s. 458). Bu yolla Köylü İsyancı'nın politik düzlemde bir antagonizma olarak sınıf bilincine sahip lord ve üretici köylüler arasında gerçekleştiği ve isyanların erken burjuvazi devrimi olması gibi anlatılara karşı çıkılması hedeflenmektedir.

Günther Franz, Köylü İsyancı'nın başlamasındaki sebeplerin ekonomik ya da dinsel kaygılar üzerine dayanmadığını ifade eder. Öte yandan eğer bunlar üzerine dayanıyor olsa bile Blickle'in, Franz'ın *Der Deutsche Bauernkrieg* adlı çalışmasındaki önsözden aktardığına göre köylünün ekonomik durumunun ne olduğu tarihsel olarak erişilemez bir veridir (Blickle, 1981, s. 6). Ona göre Köylü İsyancı'nın temel kaynağı, bölgesel egemenliklerin çatışması üzerinden okunmalıdır. Blickle'in Adolf Waas, Lütge ve Lutz'dan aktardığına göre ise isyanların bir diğer sebebi köylünün refahıdır. Öyle ki isyanlar bu yaklaşımda, köylünün refah sahibi olduğu ve bu refahın siyasal iktidarla donatılması amacıyla zengin köylülerin liderlik ettiği bir tarihsel olgudur (Blickle, 1981, s. 5). Köylü İsyancı'na yönelik her iki ele alış biçiminin de yetersizlikleri dönemin araştırmacılarını farklı bir yaklaşım sergilemeye zorlamış ve dönemin sosyoekonomik koşullarının tarihsel veriyle geçerliliğinin test edilmesine dayanan yeni bir yol ortaya çıkmıştır. David Sabeau, sosyoekonomik faktörlerden vazgeçildiği takdirde Köylü İsyancı'na yönelik yeterli bir açıklama zemini oluşturulamayacağını savunur. Ona göre, köyün kendi içerisindeki ekonomik çekişmeler İsyancı'nın en temel kaynağını oluşturur. Bu görüşe göre toprak kiralari, askeri vergiler ve kullanım haklarının azalması gibi meseleler üretim sınırlarını zorlamış ve bunun üzerine yaşanan nüfus artışı meseleyi daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur (Blickle, 1981, s. 6). Moisei Mendeleovich Smirin'e göre Köylü İsyancı'nın temelini lord ve köylü arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Bu görüşe göre, toprak sahibi lordlar tarımsal üretimden elde

edilen ürüne mümkün olan en yüksek derecede el koyabilmek için köylüler üzerindeki haklarını genişletmiş, kira bedellerini yükseltmiş ve köylülerin hizmet yükümlülüğünü arttırmıştır. Bu durum köylülerin mülkiyet haklarını zayıflatmış ve son kertede İsyancıların tetikleyici unsuru olmuştur (Blickle, 1981, s. 6). Brenner da benzer bir ön kabul hareket eder. Brenner'e göre, on beşinci yüzyıl içerisinde azalan nüfusla birlikte Doğu Germanik Bölgenin köylüleri – Elb Nehrinin Doğusu – lordlar tarafından daha sıkı kontrole ve vergilendirmelere tabi olmuştur. Burada yer alan Samland bölgesinde 1525 yılındaki nüfus 1400 yılında aynı bölgenin nüfusunun yaklaşık üçte ikisine tekabül etmektedir. Brenner, Batı Germanik Bölgede durumun Doğu'da olduğundan zıttı bir istikamette ilerlediğini ileri sürmektedir. Batı'daki lordlar, denemelerine rağmen azalan nüfus üzerinde hakimiyet kurarak Doğu'daki gibi bir serflik mekanizması kurmayı başaramamıştır. Brenner, bu durumun temel sebebini açıklarken bölgenin kuzeydoğusundaki lordların (Polonya bölgesini de buraya dahil ederek) tarımsal üretim biçimini başından sonuna kadar köylü yerleşimlerini kontrol altında tutarak etkilediklerini belirtmektedir. Batı'daki lordlar tarımsal üretimi kontrol edebilmek için dışarıdan bir müdahalede bulunmak suretiyle oldukça iyi konuşlandırılmış ve haklarını korumak için mücadele edebilen bir köy komünitesiyle (*Gemeinde*) mücadele etmek durumundadırlar (Brenner, 1982, s. 70-71). Aslında bu tarz bir yaklaşım Scott'un ifade ettiği Doğu'daki isyanların feodal karakterde Batı'dakilerin ise modernleştirici düzlemde gerçekleştiği şeklindeki literatürün dayanağını oluşturur (Scott, 1985, s. 458).

1.1.1 Köy Komünitesi – *Gemeinde*

On beşinci yüzyılın ortalarına kadar Güney ve Batı Germanik Bölgeleri'nde yaşayan köylüler o zamana kadar görülmemiş bir derecede otonomilerini elde etmişlerdi. Kölelik (*Leibeigenschaft*) devam ediyordu fakat aristokrasinin köylüleri kontrol etme güçleri eskisine kıyasla oldukça zayıftı. Bu durum lordların kendilerine ait mülk alanlarında emek sömürü kabiliyetlerini zayıflatmaktaydı. On ikinci ile on beşinci yüzyıllar arasında Elbe Nehri'nin doğusunda kalan kısımdaki köylülerin durumları görece daha güçlü sayılabilir. Daha sonrasında Prusya

olarak adlandırılacak bölgenin büyük çoğunluğu da Elbe Nehri'nin doğusunda kalan bu kısmı kapsamaktaydı. Buralarda köylülerin kira ve çalışma koşullarının belirlendiği, topluluk haklarının ortaya koyulduğu *Handfeste* adı verilen şartnamelerden söz etmek mümkündür. Bu şartnameler *Gemeinde* adı verilen köy komünitesinin nezareti altında belirlenmekteydi. Özellikle bulaşıcı hastalıkların yaygınlaştığı dönemlerde çalışacak insan sayısının azalmasıyla birlikte Doğu Elbeli köylülerin gücü daha da artmaktaydı (Mooers, 1991, s. 104). 1525 yılında meydana gelen Köylü İsyanları ise bu kazanımları büyük ölçüde zedeledi. Doğu bölgelerinde çok etkili olmamakla birlikte Batı bölgelerinde toprak sahipleri geleneksel kuralları göz ardı ederek yetki sahalarını genişletmek ve bir köylünün birden fazla lorda bağlı olması durumunu ortadan kaldırmak amacıyla hareket ettiler. Bu durum ortaya toprağa bağlı bir lordluk ve bölgesel yönetim gibi olguların çıkmasına sebep oldu. *Gemeinde* kurumunun politik karakterinden kaynaklı olarak isyanlar köylüleri örgütleyici bir işlev görmekteydi. Örneğin yasal kodlara göre *Gemeinde'nin* bütün üyeleri silahlı mücadeleye destek vermekle yükümlüydüler (Mooers, 1991, s. 107). Köylülerin taleplerini içeren ve aşağıda daha detaylı incelenecek olan *Twelve Articles* isimli belge temelde toprak sahibi aristokrasinin ekonomi dışı güçlerini kullanarak köylülerin artık ürününe el koymalarına karşı çıkmaktaydı ve *Gemeinde* ile lordlar arasında karşılıklı bir ilişki tesis etmeye çabalıyordu. Bu belge yalnızca köylülerin isteklerini alamaması sonucuyla kalmamış, derecesi fark etmeksizin bütün lordların kendileri karşısında birleşmelerine sebep olmuştur. Böylelikle aristokrasi birçok farklı bölgede köylülere karşı mutlak bir zafer elde etmiştir (Mooers, 1991, s. 109).

Her ne kadar köylüler İsyan sonucunda 50 bin ile 130 bin arasında kayıp vermiş olsalar da istekleri hanedanlık yasalarına dahil edilme yönünde bir pozisyon kazanmıştır. Bu nedenle 1525 Köylü İsyanları'nın bir anlamda, en azından Batı Germetik Bölge adına hanedanlık mutlakiyetlerinin doğmasına vesile olarak kabul edilebilir. Bu mini mutlakiyetler, Mooers'in aktardığı Brenner'in ifadesine göre, devleti sınıf tipi artık değer çekici bir kimliğe büründürmüştür. Aynı zamanda bu durum üretici köylüyü lorda karşı koruma figürüyle bezenmiş bir durumu ifade

eder (Mooers, 1991, s. 108). *Bauernschutz* kurumunun da bu yolla öncülüğünü oluşturmaktadır. İsyandar sonucunda bazı bölgelerde (Voralberg ve Tryol) serflik tamamen kaldırıldı. Diğer yerlerde serflik devam etti fakat serfler mümkün olan en iyi kullanım sürelerini elde ettiler. Bu serflik köylülüğe artı hak ve ayrıcalıklar getirmekteydi ve toprağa değil de köylüye bağılı bir kurum halinde ortaya çıkıyordu. Yeni vaziyette köylülerin soyluluk ve üst yönetici arasındaki çekişmeden faydalanabilecekleri pratik durumlar da meydana geliyordu. Bu durumda köylülere sağlanan korumanın seviyesi de artıyordu. Eğer yerel mahkemeler öte yandan, yerel soyluluk tarafından kontrol edilmekteydiyse, pozisyonları daha kötü bir konumda kalabiliyordu. Dolayısıyla bu çekişmenin yokluğu söz konusu oluyordu. Her ne olursa olsun, bölgesel yönetici (*territorial ruler*) kendisine köylülerin bir nevi koruyucusu olma rolünü ediniyordu çünkü kendi gelirleri de yine köylüler tarafından sağlanıyordu. Örneğın Paderborn Bölgesi'nde, *bishoplar* bölgesel yöneticiler ve gerçek manada köylülerin korunmasıyla ilgileniyorlardı. Çünkü köylüler bölgenin iflas etmesini engelleyen en yüksek verginin ödeyicileri konumundaydılar. Köylülerin, toprak sahibi soylular tarafından aşırı sömürülmesini engellemek durumundaydılar, çünkü kendi ekonomik varlıkları da yine köylülerin artık ürününe bağılıydı. Bu sayede yerel geleneksel *Landesurteil* ya da *Weistum'lar* oluşturuldu (Mooers, 1991, s. 109).

Sonuç olarak, bu tür gelişmelerle Batı Germanik Bölge'deki köylüler hala itaatkâr vaziyette kalsalar da tabiiyet ilişkisinin şartları dönüşüme uğramıştır. Bu kesişen iktidarlar meselesi hiç şüphesiz köylülerin faydasına olmuştur. Öte yandan *Bauernschutz* bölgesel yöneticiler tarafından, köylünün soyluluktan doğan iktidar tarafından sömürülmesinin derecesini belli bir dereceye kadar kısıtlamakta ciddi önem arz etmiştir. Yine de bölgesel yöneticiler ve toprak sahibi soylular arasındaki artık ürüne el koyma mücadelesi hiçbir zaman Fransa'daki gibi bir yoğunluk derecesinde olmamıştır. On altıncı yüzyıldan sonra iki çatışan iktidar arasında iş birliği de giderek daha sağlam bir hal almış ve dolayısıyla bu durum köylünün aleyhine olmuştur (Mooers, 1991, s. 109-110).

Elbe Nehri'nin doğusunda kalan bölgede yer alan köylülerin Batı'daki muadillerine kıyasla toprak sahiplerine karşı direnemedikleri görülmektedir. Çünkü doğulu lordlar yerleşim alanlarını köylüleri daha kolay kontrol etmeye elverişli bir şekilde dizayn etmişlerdi. Yerleşim alanlarının bu yapısı toprak sahibi aristokrasi ve köy arasında parçalanmış bir iktidar yapısına sebep olmuyordu. Bu durum Batı'da böyle değildi. Batı'daki durum köylülerin manevra kabiliyetlerini artırmaktaydı. Köy Komünitesi'nin seviyesi Batı'daki bölgelere kıyasla politik anlamda daha az etkiliydi çünkü köylülerin bireysel hakları *Gemeinde'nin* mücadelesiyle ortaya çıkmış politik kazanımlar değillerdi. Brenner, Doğu Germetik Bölge'de yaşayan köylülerin şartlarını kazanılmış olarak değil, toprak sahipleri tarafından onlara verilmiş olmasıyla Batı'dan farklı bir noktaya koyar (Mooers, 1991, s. 110).

Doğu'da, Batı'da yer aldığı haliyle bir *Gemeinde* oluşumunun yokluğu, köylünün serfliğe verdiği tepkinin de derecesini belirler. Şöyle ki, Doğu'daki lordlar henüz tarımsal üretim krizi ve dolayısıyla feodal gelirlerin azalmaya başlamadığı zamanlarda köylülere kiraladıkları topraklarda Batılı köylülerin talep ettiği gibi sabit vadeli ve çalışma koşullarının da görece serbest olduğu bir usul takip etmektedirler. Bu durum, bölgede işlenebilecek ve üzerinde yerleşim olmayan (*unsettled*) toprakların çokluğu, yeni üreticilerin bu topraklarda çalıştırılması aracılığıyla feodal gelirin görece Batı'daki muadiline kıyasla daha geç üretim krizi yaşamasına sebebiyet vermiştir. İşlenmeyen toprakların üretime kazandırılabilmesi ve yeni yerleşimcilerin bölgeye gelmesini teşvik etmek amacıyla Doğulu lordların daha serbest koşullarda kiralama yaptıkları ifade edilebilir. Bu durum beraberinde feodal baskının da maliyetini azaltmakta ve üretim aracılığıyla feodal gelirlerin artışını sağlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, Batı'da köylünün koşullarının bir mücadele eseri olarak kazanılması ve Doğu'da ise lordların bu koşulları köylüye – kendi çıkarları dahilinde – sağlamasıdır. Koşulların lordlar tarafından sağlanıyor olması Elb Nehri'nin doğusundaki köylülerin sınıfsal bir karaktere bürünmesinin önüne geçerek serfleştirilmelerinin Batı'daki köylülere kıyasla çok daha kolay olması

sonucunu doğurmuştur (Brenner, 1982, s. 71). *Gemeinde* kurumunun niteliği burada kendini çok daha açık bir şekilde göstermektedir.

1.1.2 Serflik ve Bağlılık İlişkisi

Bağlılık (*dependence*) ve serflik olarak iki farklı kavramdan söz etmek mümkündür. Buna göre bir köylünün bir lorda, kiliseye ya da üst bir otoriteye bağlılık ilişkisi içerisinde olması tek başına onun serf olduğunu kanıtlamaz. Serflik bu bağlılık ilişkisinin otorite sahibinin lehine güçlendirilmesi ve karşı öznesinin statüsünün tek taraflı bir zorunluluk içerisinde belirlenmesini ifade eder. Feodalitenin krizi olgusunun köylüler açısından ifade ettiği, bu bağlılık durumundan serflik durumuna geçiştir. Şöyle ki, on beşinci yüzyılda üretici köylülerin yaşamlarının birçok alanına geçmişe kıyasla çeşitli sınırlandırmalar getirilmiştir. Örneğin bir köylünün kendi lordunun kim olacağına karar verme hakkı ve farklı bölgeler arasındaki iş gücü hareketliliği kısıtlanmış ve başka lordlara bağlı köylülerle evlenmesinin önüne yasaklar getirilmiştir. Evlilik meselesi farklı lordlara tabi olan köylülerin özellikle miras ve diğer hukuki meseleler söz konusu olduğunda hangi yargı yetkisinin dahilinde karara nesne olacağı karmaşasının önüne geçmeyi hedefler (Blickle, 1981, s. 29).

Hareketliliğin kısıtlanmasının temel amacı tarımsal yetiştirimin sekteye uğramasının engellenmesi düşüncesinden kaynaklanır. Bu nedenle on ikinci ve on üçüncü yüzyıllara kıyasla neden serflik yükümlülüklerinin on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda yoğunluk kazandığını anlamak mümkündür. İlk durumda tarımsal üretim krizi söz konusu değilken, ikinci durumda tarımsal kriz meselesi sahnededir. Düşüş gösteren tahıl fiyatları lordların – hem seküler hem de dini – gelirlerini azaltmaktadır. Azalan bu gelirlerin ikame edilmesi ise ücretlerin yükseltilmesi ve hizmet yükümlülüklerinin yoğunlaştırılması şeklindedir. Öte yandan oluşan bu kurallara uymayanların sahip olduklarına doğrudan el koyulmuş ve kaçmayı tercih edenlerin de diğer bir lordtan yasal koruma elde etme imkânı ortadan kaldırılmıştır (Blickle, 1981, s. 30). Şüphesiz bu durum, her

bölge için geçerli olmamakla birlikte, serflik kurumunun uygulamalarının nitelendirilmesi açısından önem arz eder.

Yeni tür yükümlülükler yalnızca serfleri değil özgür köylüleri ve kiracıları da topyekûn lorda bağlı daha katı bir serflik statüsüne sokmaktadır. Bu yeni oluşan serfliği Blickle, ikinci serflik olarak adlandırmakta ve Elbe Nehri'nin doğusuyla sınırlandırmayarak bütün Batı Germanik Bölgenin bu durumun etkisi altında olduğunu belirtmektedir (Blickle, 1981, s. 71). Bununla birlikte bu gibi uygulamaların doğrudan İmparatorluk tarafından da desteklendiği görülmektedir. Örneğin, İmparator Sigismund (1410-37) çeşitli bağıllık ilişkisi içerisinde bulunan kimselerin İmparatorluk şehirleri tarafından mülteci olarak kabul edilmesini yasaklamıştır. 1431'de Rot Manastırı, kendisine bağlı serf, kiracı ve öznelerin hiçbir şekilde vatandaş statüsüne kabul edilmeyeceğini bildirir. 1479'da Ochsenhausen Manastırı bütün imparatorluk şehirlerinin ve diğer otoritelerin istek üzerine Manastır'a bağlı serfleri iade etmesine yönelik bir ayrıcalık elde etmiştir (Blickle, 1981, s. 210). Görüldüğü üzere iş gücü hareketliliğini kısıtlamak otoriteler açısından önem arz etmektedir. Çünkü iş gücü hareketliliği feodal üretim tipinin gelirlerini zedelemektedir. İşgücü hareketliliğinin serbest olduğu bir senaryoda üretici köylüler daha iyi koşullarda çalışmak için diğer lordların ve toprak sahiplerinin himayesine girmek isteyebilecek ve bu yolla da lordlar arası çekişmeden faydalanma sözde hakkına sahip olacaklardır.

Bu üretim tipinde serflerin lordlara karşı olan sorumlulukları onların ekonomik anlamda refaha erişiminin en temel engelini oluşturur. Köylü İsyanları'nda ortaya atılan köylü isteklerine göz atıldığında serfliğin doğrudan doğruya kaldırılması ve fakat lordluğun bu pratikten azade olarak varlığına dair herhangi bir değilleme yapılmaması köylünün gündelik yaşamını neyin daha çok ilgilendirdiğini açığa çıkarır. Köylülerin feodaliteye karşı bir devrim niyetinde olduklarını söylemek iddialı bir öne sürüm olacaktır. Çünkü politik olarak varlığını kabul etmekte ve onun ortadan kaldırılmasıyla ilgilenmekten ziyade koşullarının reforma tabi

tutulmasını istemektedirler. Bununla birlikte feodal üretim tipinin, serfliğin ortadan kalkmasıyla dönüşüme uğrayacağı ve dolayısıyla feodalitenin kendisinin de ortadan kalkacağı düşünülebilirse de ortaya koyulan isteklerden hareketle üreticilerin hedefinde böyle bir derinden dönüşüme sebep olan devrim fikrinin yatmadığı ileri sürülebilir. Sonraki yüzyılın tecrübesinin gösterecek olduğu gibi bu reform bölgesel devletlerin iktidar kazanması sonucunda gerçekleşecektir. Bu durumda serflik doğrudan lorda bağlı kalmamak olacakken, bölgesel devletlerin çeşitli vergilendirmeleriyle mutlak devletin üretici köylüler üzerindeki hakimiyeti ve dönüşüme uğramış bağlılık ilişkisi devam edecektir. Bu konu bir sonraki bölüm olan Otuz Yıl Savaşları altında daha detaylı bir şekilde yönetici, lord ve üretici köylüler çerçevesi içerisinde tartışılacaktır.

Her ne kadar tarımsal krizin diğer bölgelere kıyasla daha geç başladığı kabul edilse de Doğu'daki lordların da el koyma üzerinden elde ettikleri gelirlerin azalmasına bulduğu çözüm yolu Batı'dakinin aynısını takip eder. Serfleştirme, aslında daha çok toprağa bağlılık içerisinde bulunan köylünün doğrudan lorda bağlı hale gelmesidir. Bütün bu süreçte, serflik ilk başlarda görece özgür olan Doğulu köylülerin de deneyimlediği bir olguyu oluşturur. Fakat arada bir fark vardır. Batılı köylüler, koşullarını Brenner'ın da belirttiği gibi köy komünitesinin mücadelesi dahilinde elde ettikleri için feodal lordların serflik uygulamalarına karşı bir başkaldırı ortaya koyabilmeye daha yatkın bir politik tecrübeye sahiptirler. Doğulu köylüler için böyle bir geçerlilik ise söz konusu değildir. Dolayısıyla Elbe Nehri'nin doğusunda yer alan köylülerin serfleştirilmeleri Batı'dakine kıyasla daha az tepki üretmiştir. Diğer yandan Scott ise, *Gemeinde*'nin politik karakterine verilen önemin gerekenden fazla olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, isyanları tetikleyen unsur köy komünitesinin varlığıyla birlikte, köylünün geçmiş tecrübelerinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, geçmişte başarılı olmuş isyan tecrübeleri, köylülerin bu yöndeki bilincini etkilemede *Gemeinde*'den daha etkilidir (Scott, 1985, s. 464).

1.1.3 *Gutsherrschaft* ve *Grundherrschaft* Olarak İki Tür Feodal Toprak Sahipliği

Germetik Bölgedeki feodal toprak sahipliğinin Doğu ve Batı'daki iki türünden söz etmek mümkündür. Peter Wilson'un belirttiği üzere, bu ayrım ilk kez 1880'li yıllarda Georg Friedrich Knapp ve Georg von Below tarafından ortaya koyulmuştur. Bu ayrıma göre, Doğu'daki üretim biçiminde soyluluk malikane üretimi (*manors*) ve serfler, Batı'da ise toprak ve kiracılar üzerinden el koyma gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte Doğu'da yer aldığı ileri sürülen serfliğin, Batı'da olmadığı veya Doğu'nun tamamında yer aldığı iddiası doğru değildir (Wilson, 2004, s. 83-84). Germetik bölgede yer alan üretim türlerinden ilki *Gutsherrschaft*, ikincisi ise *Grundherrschaft* olarak adlandırılır. İlkinde iş gücü değerine el koyma biçimi iş gücü hizmeti şeklinde gerçekleşirken, ikincisinde kira (*money rents*) şeklinde gerçekleşir. Doğu tipi üretim biçiminde lordların büyük arazileri serfler ya da kiralanan köylüler aracılığıyla işlenir. Lordların arazilerinin haricinde köylülerin küçük de olsa toprak sahibi olabilmesi ve bunun için lorda düşük bir ücret ödemesi ya da hiç ödememesi söz konusudur. Ayrıca buradaki köylülerin ilk başlarda, bölgesel yöneticiye ödenmesi gereken vergileri de ödeme yükümlülüğünün olmadığı, bu vergilerin lord tarafından karşılandığı bilinmektedir. Bunun karşılığında serf statüsünde olan köylüler, lorda ait arazilerde zorunlu hizmet sağlamak durumundadır. Yasal olarak toprağa bağlılık içerisindedirler ve lordun izni olmadan topraktan ayrılma yetkileri bulunmamaktadır. Bölgedeki köylüler, doğrudan lordun yasal egemenliği (*legal mastery*) altındadırlar. Evlilik ve miras gibi hakları ücret karşılığında lord tarafından belirlenmektedir. Asıl üretimin yapıldığı büyük arazilerin lordun mülkiyetinde bulunması sebebiyle, köylü çiftliklerinin oluşmadığı bilinmektedir. Lord, gelirlerinin büyük çoğunluğunu bu çiftliklerden elde ettiği ürünü satarak kazanmaktadır. Gelirlerin bu şekilde elde edilmesi, arazi ekonomisinin ticarileşmesi olgusunu doğurmuş ve Wilson'un aktardığına göre bazı tarihçiler bu durumu tarımsal kapitalizm olarak nitelendirmiştir (Wilson, 2004, s. 85-86).

Öte yandan köylüler, lordlara olan hizmet yükümlülüklerinden kaynaklanan bir biçimde, lordlar gibi bir ürün pazarlama faaliyeti içerisine girememiştir. Dolayısıyla, Batı'da olduğu gibi Doğulu toprak sahibi lordlar iş gücü hizmetini kira ödeme yöntemiyle ikame edememiştir çünkü köylülerin bu kirayı karşılayabilecek gelirleri bulunmamaktadır. Bölge nüfusunun azlığıyla beraber Doğulu lordların arazilerinin genişlemesi söz konusudur. Öte yandan bu bölgenin topraklarında üretilen temel ürünü çavdar oluşturur. Batı'da nüfus olarak daha yoğun bölgeler söz konusu olduğundan orada üretilen ürünün bölge pazarlarında alıcısının bulunması daha kolay olmaktadır. Fakat Doğu'da durum böyle değildir. Batı bölgelerinin pazarlarına erişebilmek için lordlar, toplu üretim (*bulk production*) yapmak durumunda kalmışlardır. Yüksek miktarda üretimin biriktirilip Batı Bölgelerindeki pazarlara aktarılmasıyla gelir döngüsü sürdürülmektedir (Wilson, 2004, s. 86).

On beşinci yüzyılın sonlarında Germenik bölgede yaşanan nüfus artışı tarımsal ürünlere olan talebi artırmış bununla birlikte köylünün üretim faaliyeti de lordların ekonomi dışı iktidarları aracılığıyla yoğunlaştırılmıştır. *Baurlegen* olarak adlandırılan köylülerin ve küçük kiracı çiftçilerin topraklarına el koyulması ve toprak sahibi olmayan köylünün reñçper olarak ücret karşılığı çalıştırılması pratiği üzerinden büyük arazi soyluluğu (*manorial lordship*) biçimindeki üretimin devamlılığı sağlanmıştır. Bu pratikler özellikle Brandenburg, Prusya ve Baltık Kıyıları bölgelerinde yoğunlaşmıştır (Wilson, 2004, s. 86). İşgücü üzerindeki baskı Otuz Yıl Savaşları'na dek artarak devam etmekle birlikte, savaşların sebep olduğu nüfus kaybı ve dolayısıyla iş gücüne olan ihtiyacın artması ve aynı zamanda iş gücünün değerlendirilmesi meselesi lordlar açısından üretimin yeniden kurgulanması adına yeni problemler ve fırsatlar açığa çıkarmıştır. Wilson'un aktardığına göre büyük arazi soyluluğu (*manorial lordship*) uygulamaları Hohenzollern Hanedanlığı'nın tarımsal topraklarının %11'inde yer almaktadır. Prusya Düklüğü ve Silezya Bölgelerinde – *Junker* aristokrasisinin kaleleri – yoğunlaşmıştır (Wilson, 2004, s. 88-89). *Junker* aristokrasisi ve hanedanlık arazileri, gelirlerini doğrudan kiracı köylülerden sağlamakla birlikte köylülerin

toprağa olan bağılılığı onların buradaki soyluluğun nesnelere olması meselesini ortaya çıkarmış ve dolayısıyla ekstra hizmet ve vergi yükümlülükleri altında kalmalarına sebep olmuştur. Kiracılık, genellikle kalıtsal ya da kısa dönem kiralama biçimindedir. Wilson, köylünün yalnızca küçük bir bölümünün doğrudan serflik durumunda (*Leibeigenschaft*) olduğunu ve bunlarında özellikle Uckermark, Neumark, Prusya, Pomerania, Mecklenburg ve Holstein gibi bölgelerde yoğunlaştığını belirtmektedir (Wilson, 2004, s. 89).

Grundherrschaft sisteminin ise veba salgını ve on dördüncü yüzyılda yaşanan tarımsal üretim krizi gibi sebepler sonucunda oluştuğu düşünülmektedir. Nüfusun azalması beraberinde ürün fiyatlarının düşmesini ve iş gücü değerinin yükselmesini getirmiştir. Salgından hayatta kalarak çıkmayı başaramamış köylüler, kendi lordlarından daha iyi koşullarda toprak kiralayabilme imkânı elde etmişlerdir. Burada daha öncesinde de belirtildiği üzere *Gemeinde* kurumunun varlığı önem arz eder. Öyle ki buradaki toprak sahibi soylular, köy işlerinin yönetimini bu kuruma aktarmıştır. İşlenebilecek araziler belirli tarlalara bölünmüş ve köylülere kiralanmış, karşılığında da kira ücreti talep edilmiştir. Kalıtsal kiralama mümkün olmakla birlikte ticari etkinliğin daha fazla olduğu Orta ve Aşağı Rhine ve Kuzey Almanya gibi bölgelerde sabit vadeli kiralama da yapılmıştır. Wilson, bu durumun lordları memnun ettiğinden söz eder. Çünkü bölgesel yöneticilerin askeri hizmet yerine yerel toprak sahibi soylulardan talep ettiği vergilerin yükseldiği bir dönemde, kira gelirlerinin nakdi olarak alınması onları ürünlerin ekstra pazarlanması yükünden kurtarmaktadır. Ayrıca buradaki lordların borç köleliği (*debt peonage*) yoluyla kiracı köylülere alet/edevat, tahıl ve hayvan sağlama bunun karşılığında ücretleri nakdi olarak talep etmesi söz konusudur. Bu tür kiralama ilişkisine giren üreticiler, ürünlerini satarak nakdi gelir elde edip lorda olan yükümlülüklerini yerine getirmektedir. Öte yandan Wilson, bu tür ilişkilerin hala feodal karakterde olduğunu çünkü lordun ekstra-ekonomik gücünün varlığıyla köylüler üzerinde çeşitli yaptırımlar uygulayabilme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir (Wilson, 2004, s. 83-84). Batılı köylüler, Doğudakilerde olduğu gibi tek bir lorda bağlı değildirler. Bir lordun kiracısı olup

başka bir lordun yetki alanı içerisinde bulunabilmektedirler. Feodal yargılama yetkisinin bu parçalı yapısı, Batılı köylüler için farklı lordlar arasındaki çekişmeleri kullanarak daha iyi koşullarda pazarlık edebilme imkânı doğurmuştur (Wilson, 2004, s. 85).

Scott, *Grundherrschaft* ve *Gutsherrschaft* arasındaki ayrımın feodal ve kapitalist üretim biçimi ayrımıyla karıştırılmaması gerektiğinden söz ederken, aynı zamanda Batı'daki toprakların giderek daha sermayevari bir karaktere büründüğünü belirtmektedir. Bu iddiasını Batı'daki ortak alanların çevrelenmesi, kırsal çiftçiliğin yaygınlaşması, köylünün intifa hakkının sınırlandırılması, yeni tüketim vergilerinin koyulması ve mülkiyetin ipotek (*debt peonage*) edilmesi gibi uygulamalar üzerinden destekler (Scott, 1985, s. 459). Fakat bu gibi uygulamaların varlığı, köylü isyanlarına döndüğümüzde 1525'i bir erken burjuva devrimi olarak tasarlamaya imkân vermez. Yukarıda Batılı üretim tipi olarak incelenen *Grundherrschaft* tartışması hatırlanacak olursa, üretici köylüler hala feodal lordun ekstra ekonomik iktidarının boyunduruğu altındadır. Diğer bir deyişle siyasal alanla ekonomik alanın bir ayrılığından söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle ticari faaliyetleri herhangi bir kapitalist birikim uğruna değil feodal üretim tipinin yükümlülüklerini karşılamak amacıyla gerçekleştiren köylünün, burjuvazi karakterde olması söz konusu değildir.

Doğu'da ise dağınık nüfus yapısı, güçsüz kasabalar ve ilkel tarım tekniklerinin yaygınlığı iç pazar ve ticari meta oluşumunu engellemiştir. Buradaki aristokrasi, büyük topraklardaki kıt iş gücünün ekstra sömürsünden hareketle gelirlerini korumaya çalışmaktadır. Fakat bu olgu her zaman geçerliymiş gibi görülmemelidir. Scott'un belirttiği üzere, Brandenburg soyluluğu Otuz Yıl Savaşları'na kadar baskı altındaki iş gücü (*servile labour*) yerine hala boş arazilere yerleşim kurmak suretiyle üretimi sürdürmektedir. Fakat, on sekizinci yüzyılda verimsizliği tasdiklenen bu üretim biçiminin dönüşümü öncelikle küçük

köylü çiftliklerine el koymak (*Bauernlegen*) ve sonrasında topraksız iş gücünün istihdamı (*Gesindezwangdienst*) sonucunu doğurmuştur (Scott, 1985, s. 461).

Toprak sahibi aristokrasi ve köylüler arasındaki bu el koyma ilişkisinde daha üst bir el koyucu olarak bölgesel prensliklerin etkisinin de tartışmaya dahil edilmesi gerekmektedir. Daha çok on yedinci ve on sekizinci yüzyılın bir meselesi olmakla birlikte, merkezileşme gayreti içerisinde olan hanedanlıklar, bu alt üretim ilişkisine doğrudan el koyucu olarak dahil olmuştur. Prensliklerin de asıl gelir kaynağının üretici köylüler tarafından sağlanması, köylüler ve yerli aristokrasi arasındaki dengede daimî belirleyici bir unsuru oluşturur. Bu nedenle köylünün üretim faaliyetinin aksamasına yönelik, yerel soyluluğun oluşturacağı baskı prenslikler tarafından dengelenmektedir. Bu durum köylünün, prenslik ve yerel soyluluk arasındaki mücadelede kendisine bir manevra alanı elde etmesine sebebiyet verirken asıl hususun yine de köylünün özgürlüğü veya refahı gibi bir düşünceden uzakta olduğunu akılda tutmak faydalı olacaktır. İlişki daha çok el koyucunun kimliğine yöneliktir. Prusya Düklüğü'nde, yeni köylü yerleşimleri inşa etme ya da Brandenburg'da köylülere dair sosyal ve yasal koruma sağlama uygulamaları bu çerçevede düşünülebilir (Scott, 1985, s. 461).

Elbe Nehri'nin doğusu ve batısında yer alan köylülerin ve bunlardan doğan üretim biçimlerinin farklılığı, bölgenin geleceği için de belirleyici olmuştur. Batı'da köylülerin *Gemeinde* aracılığıyla lordlara karşı bir otorite teşkil ediliyor oluşu çeşitli manevra kabiliyetlerine sahip olmalarını doğurmuş ve farklı köy komüniteleriyle bir çeşit dayanışmanın temellendirilebilmesine olanak sağlamıştır. Bu durum Batılı lordlar için, bölge ekonomisinin tamamına yayılabilecek bir egemenlik (*dominion*) kurmalarının önünde bir engel teşkil ederken, Doğulu lordlar bu engelle karşılaşmamış ve bu durum bölgenin merkezileşmesi adına daha güçlü bir konumda kalabilmelerini sağlamıştır (Brenner, 1982, s. 72). Elbe Nehri'nin doğusunda kalan bölgede diğerlerinden farklılık gösteren tek yer Doğu Prusya'dır. Öyle ki 1525 Köylü İsyanları'nda da

Doğu Prusya haricindeki bölgelerde Batıdaki muadillerine kıyasla şiddetli bir başkaldırı gerçekleşmemiştir. Bu tarihsellik, üretim ilişkilerinin farklılığının pratikteki sonuçlarına büyük bir örnek teşkil eder. Doğu Prusya'yı diğer Doğulu muadil bölgelerinden ayıran durum da kendisini yine üretim biçiminin farklılaştığı tarihsellikte açığa çıkarır. Doğu Prusya bölgesinin yönetimini üstlenen Töton Şövalyeleri, diğer bölgelerdeki üretim biçimine benzemeyen daha farklı bir yerleştirme (*colonization*) politikası takip etmişlerdir. Bu durum kendilerine bağlı köylülerin daha çok Batı'daki köylülere benzer bir bağlılık pozisyonunda kalmasını sağlamıştır. On beşinci yüzyıl boyunca Töton Şövalyeleri'nin parçalanmasıyla birlikte bölgede yeni toprak sahibi şövalye sınıfı oluşmuş ve Doğu Prusyalı köylüler oluşan bu politik boşlukta manevra kabiliyeti elde etmiştir. Öte yandan Brenner, Prusyalı köylülerin *Gemeinde* benzeri bir dayanışma inşa edebilecekleri geleneklerinin korunduğunu ve bölgeye dair Germetik yerleşimciliğin bu geleneği tehdit etmeyen düzeyde olduğunu, sonuç olarak bu durumun Prusyalı köylülerin direniş kuvvetini artırdığını ifade eder. Gerçekten de Prusyalı köylülerden farklı bir sınıf olarak Prusyalı özgür köylülerin, Samland bölgesinde isyanları koordine edici bir role büründüğünün altını çizmek gerekir (Brenner, 1982, s. 72-73). Köylü İsyancıları'nın bir parçası olarak Doğu Prusya'da gerçekleşen isyan, bir haftadan fazla sürmemiştir. Scott'un, Wunder'den aktardığına göre bu bölgedeki isyanın şekillenmesinde aracılar olarak adlandırılan – han sahipleri, bira üreticileri, kırsal zanaatkarlar, köy papazları, yerel memurlar ve seyyar satıcıların – önemli bir katkısı olmuştur. Bu katkı köylü bilincinin yükseltilmesi aracılığıyla köylünün politik ufkunun genişletilmesidir. Bu aracılardan, köylü birliklerinin başında bulunduğu görülmektedir (Scott, 1979, s. 707).

1.1.4 Köylü İsyancıları'nın Meşruiyet Temelleri

Scott, Köylü İsyancıları'nın ayrı ayrı yerel isyanların bir çatı altında birleşmesini sağlayan unsurunu Reformasyon olarak dile getirir (Scott, 1979, s. 710). Kutsal metnin koyduğu kuralları adaletin temeli olarak kabul eden köylülerin bunun dışında kalan her türlü yerel uygulamanın reddedilmesi gerektiğini ileri sürmesi bu fikri destekler niteliktedir. Nitekim aşağıda köylülerin isteklerini sıraladığı

Twelve Articles belgesinde görüleceği üzere İncil'in sözü (*Gospel*) bütün değişim taleplerinin meşruiyet temelini oluşturur. Blickle bu meseleyi *Feodalizme karşı Biblisizm* olarak ele almaktadır (Blickle, 1981, s. 87). Scott'un bu tartışmaya dair ileri sürdüğü soru önemlidir. Köylüler, Reformasyon hareketinin ilkelerinin sıklıkla vazedildiği bu dönemde Hristiyan birliği, Hristiyan kardeşliği, Hristiyan milleti (*commonwealth*) gibi öne sürümleri benimsemişlerdir; fakat neden benimsemişlerdir? Ayrıca, isyanlar yalnızca dini değil seküler lordluğa da karşıdır (Scott, 1979, s. 712, 714).

Scott, Tanrının sözüne olan ilginin yalnızca onun meşruiyet sağlayıcı niteliğiyle sınırlı kalmadığını beraberinde isyanların aktif boyutunu da oluşturduğunu ifade eder. İsyânların aşağıda detaylandırılacağı gibi çeşitli Hristiyan birlikleri adı altında birleşebilmesi bu duruma bir kanıt olarak gösterilebilir (Scott, 1979, s. 710). Fakat, bu meşruiyet kaynağı meselesi kendisine rakip olarak aldığı antik uygulamaların İncil'de belirtilen hakikatin karşısında yer aldığı gibi bir anlatı yine de belirsiz bir tartışmadır. Çünkü sözüm ona antik uygulamalar da doğrudan kutsal metinden meşruiyet kazandığı iddiasını pek tabii ileri sürebilir. Yine de köylünün kendisini bu perspektiften haklı çıkarma çabası kayda değer bir tartışmadır. Bununla beraber Scott'un Burmeister üzerinden tartıştığına göre, Burmeister meselenin aslının kutsal metin olmadığını fakat daha aşkın bir Tanrı adaleti ekseninde şekillendiğini ileri sürmüştür (Scott, 1979, s. 711). Böylelikle zaman ve mekân üzeri bir tartışma düzlemi meydana çıkmış olmaktadır. Bu düzlemsizlik zemini üzerinden feodalitenin bütün uygulamaları içeriği belirsiz olan adalet mahkemesinde yargılanabilecek ve haksız çıkarılabilecektir. İdeolojiler üzerinden meşruiyet elde etmek yalnızca meselenin aktif pratik boyutunu ileri bir safhaya taşıyabilir, sorunun kökeni ve kaynağı ise bütün yaklaşımlarda belirli belirsiz ortaklığı görülebiliyor olan üretim ilişkilerinin değişimi, dönüşümü ve tarafların yeniden üretiminin nasıl kurgulanacağı çerçevesi içerisindedir.

Öte yandan İsyancıların amacına gelince yine Smirin'i takip eden Steinmetz'in formülü aşağıdan gelen bir kuvvetle milli birliğe haiz bir devlet yapısı kurma amacını öne sürer. Blickle, Doğu Almanya'da yer alan araştırmacıların bu görüşü benimsediğini ve onların, İsyancıların temel hedefini feodalitenin kurumsallığının zayıflatılması ve kapitalizmin özgürleştirilmesi olarak ele aldığını ileri sürer. Öte yandan Franz ise bu görüşe aykırı olarak isyanların ilk safhasında köylülerin ortak bir hedefinin olmadığını ileri sürer. Fakat yine Blickle, Franz'ın 1974 tarihli *Die Führer im Bauernkrieg* adlı eserinden hareketle zaman sonra Köylü İsyancılarına dair ortak bir hedef tanımladığını belirtmiştir. Bu hedef, devletin merkezileşmesinin devlet tarafından değil de köy ve şehir komüniteleri tarafından gerçekleştirilmesi hedefidir. Horst Buszello ise, Franz'ın öne sürdüklerini bir dereceye kadar kabul ederek, İsyancıların temel amacını merkezileşme perspektifinden değil de köy komünitelerinin otonomi talepleri üzerinden tasarlamıştır. Buna göre İsyancıların öncülerinin iki temel anayasal hedefi bulunmaktadır. İlk hedef, toprak sahibi soyluların hükümet aracılığıyla ve *estates* kurumları üzerinden denetiminin arttırılmasıdır. İkinci hedef bununla hiç ilgilenmez ve doğrudan imparatorluk aracılığıyla özgür bir statü elde edilmesini amaçlar (Blickle, 1981, s. 8).

Her ne kadar Köylü İsyancılarının sebepleri ve amaçları isyanların genel motivasyonuna ve dönemin soylular ile üreticilerine dair oldukça faydalı bilgiler sağlıyor olsa da mutlak devletin temellerinin atıldığı safha daha çok sonuçlarıyla ilgili olan kısımdır. Köylü İsyancılarının kısa dönemli sonuçları hiç şüphesiz nüfus kayıpları ve ekonomik durumun kötüleşmesinin bir sonucu olarak iş yükünün arttırılmasıdır. Buna karşılık Blickle'in Franz'dan aktardığına göre isyanların uzun dönemli sonucunun bölgesel hükümetlerin imparatorluk, yerel soylular ve dini iktidar aleyhine olacak biçimde zafer kazanması olduğunu ileri sürer. İsyancıların bir diğer önemli sonucu köylülerin devam eden 300 yıl kadar iktidar mücadelesinden silinmesidir. Adolf Waas da benzer bir çıkarımda bulunarak isyan sonucunda köylülerin Germenik bölgedeki bütün aktif sosyal ve politik yaşamdaki rollerini kaybettiklerini ifade etmektedir (Blickle, 1981, s. 9).

Günün sonunda Köylü İsyancıları'na dair literatürün bir cephesinin vardığı ortak sonuçlar şu şekilde sıralanabilir. İsyancıların en temel sebebinin bölgesel egemenlik ve bununla tabii bir karşıtlık içerisinde duran köy komünitesinin siyasal pozisyonu olması; buradan hareketle isyancıların amacının ise bu ikisi arasındaki mücadeleden doğan bölgesel egemenliğe karşın yerel otonominin güçlenmesi, sonuç olarak bakıldığında ise, isyancıların bastırılmasının bölgesel egemenliğin lehine olması ve 1525 Köylü İsyancıları'nın Germetik bölgenin on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar uzanan merkezileşme hareketinin önemli bir basamağını oluşturmasıdır (Blickle, 1981, s. 9-10).

1.1.5 Feodalitenin Krizi ve Köylü İsyancıları

Köylü İsyancıları'nın yukarıda değinilen yaklaşımlardan daha farklı bir perspektifte incelenmesi zorunludur. Buna göre köylülerin otonomi gibi tek bir ortak siyasal amaç altında birleşmek gibi bir derterleri yoktur. Daha çok köylüler, kiralardan düşürülmesi ve hizmet koşullarının iyileştirilmesi şeklinde maddi varoluşlarının rahatlatılmasını talep etmektedirler. Benzer şekilde Scott, on beşinci yüzyıl boyunca süregelen, feodalitenin krizi olgusunun Köylü İsyancıları anlatımına dahil edilmesi gerektiğini savunur. Feodalitenin krizinden kasıt ise feodal üretim tipi olarak tarımsal ekonominin geçirdiği yapısal kriz ve feodal otoritenin buna bir tepki olarak serflik aracılığıyla hükümdarlıktan egemenliğe ve feodal toprak sahipliğinden bölgesel yönetime doğru evrilen bir biçime bürünmesidir (Scott, 1979, s. 695). Tarımsal üretim krizi ve feodalitenin krizi birbirlerinden iki ayrı olgu olarak sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmemelidir. Feodal bir toplumda kriz toprak ve emek oranında ortaya çıkan farklılaşmalara dayanır. Dolayısıyla feodal gelirlerin temel kaynağını oluşturan üretici köylülerin soyluluğun yargı yetkisi içerisinde yer alan arazilerdeki üretim faaliyetlerinden oluşan artık ürüne el koyma biçimindeki tarımsal üretimin krizi aynı zamanda feodalitenin krizini ortaya koyar. On dördüncü ve on beşinci yüzyılda iş gücü kaybına sebep olan salgın hastalıklar iş gücünün değerlendirilmesine yol açmışsa da bu iş gücünün

soyluların ekonomik iktidarlarından doğan politik iktidarlarına bağlılık ve serflik ilişkisi içerisinde dahil olduğundan, feodalitenin krizi olgusuna feodalite tarafından verilen tepkiyi azalan gelirlerin iş gücü sömürsünün derecesini artırmak yoluyla giderilmesine yöneliktir. Dolayısıyla bağlılıktan serfliğe doğru bir dönüşüm üretici köylülerin feodalitenin krizi sırasında tecrübe ettiği en önemli dönüşümlerden biridir. Köylü İsyancıları'nı bu çerçevede dahilinde değerlendirmek Köylü İsyancıları'nı erken burjuvazi devrimi gibi anlatılar dahilinde okumanın mümkün olmadığını ve modernleştirici bir düzlemde gerçekleşmediğini ortaya koyar. Feodalitenin krizi olgusunun sonuçları açısından Doğu ve Batı Avrupa'da mutlakiyetçi devletlerin oluşumundan söz etmek yerinde olacaktır. Öte yandan Anderson'un belirttiği gibi mutlakiyetleşme her iki bölge için iki farklı silsile halinde gerçekleşmiştir. Batı'da oluşan mutlakiyetçi devlet tipinde feodalitenin krizi neticesinde vergilerin hafifletilmesini kabul etmek durumunda kalan ve parçalanmış egemenliğe haiz toprak sahibi soyluluğun iktidarının merkezileşmesi meselesi ön plandayken, Prusya'nın da içerisinde bulunduğu Doğu tipi mutlakiyetçi devlet modelinde geleneksel üreticilerin topluluk özgürlüklerinin (*communal freedoms*) budanması söz konusudur. Dolayısıyla bu ikinci durum serflik uygulamalarının yoğunlaştırılmasını içerir (Anderson, 1979, s. 195). Bu yaklaşımın haricindeki daha büyük anlatılar, örneğin *Gemeinde* ve *Herrschaft* (*dominion*) arasındaki politik iktidar mücadelesi köylülerin tecrübe ve ufuklarından oldukça uzaktadır. Sistemin tamamen değişiminin hedeflenmesinden ayrı olarak Köylü İsyancıları, sistem içerisinde gerçekleşen bir mücadeledir. Köylülerin maddi isteklerinin temelini lordların ve kilisenin artı değere el koymasındaki payının azaltılması oluşturur. Köylünün bir diğer talebi ise kendi kendini yönetme kabiliyetine sahip bir köy komünitesinin mümkün olan en üst seviyedeki otonomisidir. Bu durumda varılan sonuç şu olmaktadır, Köylü İsyancıları sistemin alaşağı edilmesini değil, sistemin üretici köylüler lehine düzenlenmesini talep etmektedir. Böylelikle, bölgesel egemenlikle veya geleneksel *estate* kurumlarına yönelik herhangi bir antagonist pozisyonun devrimsel olarak yer aldığını ifade etmek mümkün değildir (Blickle, 1981, s. 12). Köylü İsyancıları'nı feodalitenin krizine yönelik bir tepki olarak değerlendirmeye tabi tutmak Prusya mutlakiyetinin gelişim sürecinde toprak sahibi soyluluğun malikane üretimine (*manorial production*) geçişi ve ileride

monarşiyle iş birliğini oluşturacak güçlü bir aristokrasiye evrilmesinin durak noktalarından birisi olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla *Junker* aristokrasinin temellerini feodalitenin krizi ve Doğu tipi mutlakiyetçiliğin oluşumundaki soyluluğun üreticiler üzerinden ekstra ekonomik yargı yetkilerinin mutlakiyetçi devletin oluşumuna nasıl bir etkisinin olduğu Prusya mutlakiyetinin temellerini aydınlatma açısından oldukça önemlidir. Prusya feodalitesinin politik temellerini detaylandırabilmek bu temellerin ne aşamada ve hangi meseleler dahilinde siyaset felsefesine dahil olabileceğini işaret etmesi açısından önem arz eder. Kant felsefesinde özgürlük kavramının toplumsal ve tarihsel olan tarafından ortaya çıkarılan hangi soruya yanıt aradığını feodalitenin krizi, *Junker* aristokrasinin bu krize yanıt olarak serflik uygulamalarını yoğunlaştırması, güçlü bir toprak sahibi sınıf olarak Prusya mutlakiyeti içerisinde monarşiyle iş birliği içerisine girmesi gibi meseleler üzerinden süreçsellik içerisinde ele alınması özgürlük kavramının tarihsel toplumsal olarak hangi düzlemde değerlendirilmesi gerektiğinin zeminini açığa çıkarır. Prusya'nın feodal karakteri, modern bir özgürlük anlatısını besleyebilecek kurumsallık sunmamaktadır. Mutlakiyetin politik temellerinin ekstra ekonomik güce dayanıyor olması politik karakterde bir dönüşüme işaret etmez. Anderson'un da tartıştığı gibi Doğulu toprak sahipleri hayatta kalabilmek için Batılı mutlakiyetçi devletin el koyma biçimine kendilerini uyarlayarak mutlakiyetleşme zorunluluğu içerisindeyler (Anderson, 1979, s. 198). Bu öne sürüm Doğulu toprak sahibi soyluların ekonomik gelirlerinin azalması ve dolayısıyla politik iktidarlarının zayıflamasına dair bir tepki olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla dönüşümün temel kaygısı ekonomik olana dairdir ve ekonomik olan haricinde politik bir kaygı taşımaz. Bu yargıdan hareketle Prusya tarihselliğinin ortaya koyabileceği özgürlük tartışmaları temelleri bakımından feodal karakterde olmak durumundadır. Üretim biçiminin dönüşümüne ve üreticilerin el koyucular karşısındaki konumunun serflik ve bağıllık ilişkileri dışında bir kimliğe bürünmesine dek evrensel kapsayıcı bir özgürlük meselesinden söz etmek mümkün değildir. Çünkü özne olarak belirlenebilecek ve dolayısıyla özgürlüğün siyasal pratiğine sahip olabilecek topyekûn bir kurumsallık henüz yer almamaktadır. Prusya feodalitesinin özgürlüğe dair tartışması bu nedenle yine kendi içerisinde feodal kurumlar bütünü içerisinde ele alınmalıdır. Çalışmada

takip edilen bu yargı, yöntemsel bakımdan tarihsel ve toplumsal oluşumlar aracılığıyla desteklenmekte ve Kant'ın özgürlük anlatısının evrensel olanı işaret etmediği sonucuna varmaktadır.

Öte yandan Scott, Blickle'in *revolution of common man* anlatısının Yukarı Svabya bölgesinin dinamikleri ve tarihselliğiyle sınırlı kaldığını ifade eder. Buna göre Blickle, Yukarı Svabya bölgesinin on dördüncü yüzyılda yaşadığı nüfus kaybının tarımsal çıktının fiyatlarını düşürmesi (talebin azalmasına ters orantılı bir şekilde) dolayısıyla feodalitenin gelirlerinin de sekteye uğradığını savunur. Tarım ürünlerine olan talebin azlığı tarım üretiminin de azalmasına ve dolayısıyla köylünün ekonomik faaliyetinin sekteye uğramasına yol açar. Köylüler çıkış yolu olarak bölge kasabalarına göç ederek daha iyi hizmet koşullarına erişmek istemektedirler çünkü üretim malları (*manufactured goods*) fiyatlarında artış yaşanmakta ve dolayısıyla daha fazla gelir elde etmek mümkün hale gelmektedir. Yine de halihazırda azalan üretimin, iş gücü kaybının da eklenmesiyle birlikte feodal gelirleri tehlikeye sokması söz konusu olduğundan, toprak sahibi soylular bu hareketi kısıtlamaya yönelik serflik uygulamalarına başvurmuştur. Scott yine Blickle'dan aktararak, bu serflikin toprağa olan geleneksel bağlılıktan ve Doğulu üretim tipinde (*Gutsherrschaft*) görülen ikinci serflikten farklı olduğunu ve asıl olarak serfin tamamıyla lordun askeri, mali ve yasal iktidarının sınırları içerisinde kalmasının pratiğini yansıttığını ifade eder (*Lokalleibeigenschaft*) (Scott, 1979, s. 696-7). *Lokalleibeigenschaft* olgusu, yerleşik serflik olarak üniter bir devlet kurma amacıyla tekdüze bir bağlılığı amaçlamaktadır (Scott, 1985, s. 458).

Bu çalışmanın kabul ettiği yaklaşım ise, Köylü İsyanları'nın geç orta çağda başlayan tarım krizinin bir sonucu olarak otoritesini kendisine bağlı olan üretici köylüler üzerinde arttıran toprak soyluluğundan kaynaklandığıdır. Tarım krizinin getirdiği yükü, üreticilerin emeğine el koyma derecesinin artırılmasıyla aşmaya çalışan feodal soyluluk, günün sonunda köylü isyanlarının baş göstermesine sebep olmuştur. 1525 Köylü İsyanları, on altıncı yüzyılın son yıllarından on

yedinci yüzyılın ortalarına kadar meydana gelen isyanlardan bu yönüyle ayrılmaktadır. İkinci durumda, imparatorluk ve bölgesel iktidarların güçlendiği bir dönem söz konusudur. Bu dönemde özellikle Otuz Yıl Savaşları gibi bölgesel savaşlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye yönelik oluşturduğu tehdit vergilendirmelerin artmasını gerektirdiğinden, mesele üretim krizi olmaktan farklı bir boyutta gerçekleşmiştir. Diğer yandan sonraki isyanlarda Tanrının sözünün ve İncil'in gerektirdiği yönetim tarzının vurgusu daha az belirgindir (Scott, Peasant Revolts in Early Modern Germany, 1985, s. 457).

1.1.6 Köylülerin Gözünden Köylü İsyanları

Köylü İsyanları'nın isyan eden köylülerin gözünden ne anlama geldiğini kavrayabilmek için başvurulacak en temel belge Svabya köylülerinin üç yüzü aşkın olduğu iddia edilen şikayetlerinin ve isteklerinin tüm köylüler adına temel bir çatı altında toplandığı *“The Twelve Articles: The Just and Fundamental Articles of All Peasantry and Tenants of Spiritual and Temporal Powers By Whom They Think Themselves Oppressed”* belgesidir.² Belge, Reformasyon hareketinin yarattığı dinsel farklılıkların Köylü İsyanları'nı tetiklediği iddiasını reddederek başlar ve Tanrı'nın sözünün isyanı değil barışı vadeden nitelikte olduğundan söz eder (Blickle, 1981, s. 195-201).

Birinci maddede, köylüler kendi köy komünitelerinin papaz atamalarını ve görevden almalarını kendilerinin yapmak istediğini ileri sürmektedir. Bu şekilde atanıp görevden alınan papazın ise Tanrının insan eli değmemiş öz vahyini onlara vaaz etmesi beklenir. İkinci maddede köylüler, Eski Ahit'te yer alan, Yeni Ahit'e de oradan geçen ve yıllık kazancın ya da üretimin onda birinin bölge kilisesine ödenmesi gereken verginin (*tithe*) adil bir şekilde düzenlenmesini ister. Belgede yer alan on iki maddeden dört tanesi vergiler ya da vergilerle ilişkili

² *Twelve Articles* belgesinin maddelerinin sıralandığı devam eden bölümde tek bir kaynak olarak metnin kendisinden referans alındığı için referans yinelemesi yapılmayacaktır.

hususlarla ilgilidir. İkinci maddede köylüler küçük *tithe* olarak adlandırılan ve kilisenin hayvancılık faaliyetleri üzerinden aldığı verginin adaletsiz bir vergilendirme türü olarak tamamen kaldırılmasını istemektedirler. Bununla birlikte buğday ve diğer tarımsal ürünler üzerinden toplanan büyük *tithe*'nin ise devam etmesi fakat bu yolla toplanan verginin topluluğun kendisi tarafından yönetilmesini talep edilmektedir (Burg, 2004, s. 152). Burada dikkat edilmesi gereken husus, köylülerin verginin kaldırılmasını değil yeniden düzenlenmesini talep etmeleridir. Köylüler diğer yandan vergi toplama görevini kilise adına yerine getirmesi için yine köy komünitesi tarafından seçilen bir kilise müdürü belirlenmesini istemektedirler. Bu şekilde toplanan vergi papaz – Tanrı'nın sözünü vazettiği için hakkı olarak görülmektedir – kilise müdürü ve kilisenin işleri için harcandıktan sonra arta kalanın ihtiyaç sahibi köylüye dağıtılması bir diğer talebi oluşturur.

İkinci maddede yer alan bir diğer önemli istek ise, toplanan verginin bir kısmının savaş durumunda kullanılmak üzere rezerv altına alınmasıdır. Köylüler bu yolla, savaş bahanesiyle ekstra vergilendirmeden muaf olmak istemektedirler. Açıkça belirtildiği üzere, vergi toplama ve istifade etme yetkisinin kalıtsal olarak aktarılmasına karşı çıkılmakta ve yalnızca tahıla dayanan büyük *tithe*'yi ödeyerek küçük *tithe*'yi topyekûn kaldırmayı ve onun halihazırda insanlar tarafından uydurulan bir vergi türü olduğunu ifade etmektedirler.

Belgenin bir diğer önemli maddesi olan üçüncü maddede köylüler, geleneksel olarak tabi oldukları lordların, kendilerini bir mülk gibi gördüklerini fakat öyle olmadıklarını dile getirmektedirler. Buna göre İsa, kendi kanıyla Hristiyan köylülerin bedelini çoktan ödemiştir ve buradan hareketle özgür olduklarını iddia etmektedirler. Fakat Tanrı'nın buyruğuna koşulsuz bağlılık devam edecektir.

Belgenin dördüncü maddesinde yabanıl av hayvanlarından – yaban kuşları, akan sulardaki balıklar vb. – faydalanılmasına yönelik bir engelden ve bu engelin Tanrı'nın sözüne aykırılık teşkil ettiğinden söz edilmektedir. Bu tür hayvanların köylünün tarlalarını işgal ettiği durumlarda bile onları avlamanın yasak olması uygulamasının sona ermesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Burada dikkati çeken önemli bir husus, su alanlarının mülkiyetinin – göl, akarsu, nehir vb. – köy komünitesi tarafından tanınan bir belgeyle gerekçelendirilmesi gerektiğidir. Böylelikle bu alanlarda hak iddia eden her kim olursa, doğal/kalıtsal bir hak olmaktan çıkıp komünitenin onayına tabi tutulması arzusu görülmektedir.

Beşinci maddede, lordların kesimlik ağaçların bulunduğu arazilere el koymasından söz edilmektedir. Bu nedenle köylünün odun ihtiyacı olduğunda iki katı ücret ödemesi gerekmektedir. Köylülerin belirttiğine göre, bu gibi ormanlık alanlar satın alınamaz ve herkesin malı olmalıdır. Komünitenin seçilmiş memurları aracılığıyla ihtiyaç sahiplerinin yakacak ve inşa amacıyla bu gibi alanlardan izinli bir şekilde faydalanmaları öngörülmektedir.

Altıncı maddede lordlara sağlanan iş gücü bakımından hem aynı kira ödemelerinde hem de hizmet yükümlülüklerinde ağır bir artış olduğundan söz edilmektedir. Bu artışın hafifletilmesi ve yalnızca Tanrı'nın sözü aracılığıyla koşulların belirlenmesi talep edilmektedir.

Yedinci maddede gelecekte lordların hiçbir şekilde köylüleri ezmesine izin verilmeyeceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte lord ve köylü arasında yapılan kira anlaşmasının belirli bir tarih boyunca geçerliliğinin olması (*fixed term*) talep edilmektedir. Aslında köylülerin buradaki talebi, sahip oldukları kiracılık statüsünün miras yoluyla devredilmesine karşı geliştirilen feodal uygulamalar ve kısıtlamalardır. Gerçekten de lordlar bu kira ilişkisinin süresini kendi lehlerinde azaltmaktadırlar (Scott, 1979, s. 698). Bu azaltmanın temel hedefi değişen fiyat

koşullarında gelirlerin kadük kalmamasını sağlamaya yöneliktir. Bu durum kiracılar ve kiracı olamayan köylüler arasındaki sosyal gerilimi de artırmaktadır. Çünkü kalıcı olarak kiracı olabilme imkanları ortadan kalktığında toprağa ve lorda olan kiracılık talebi artmakta bu durum yalnızca toprak sahibi soyluların çıkarına fayda sağlamaktadır. Bunun haricinde lordun gerekli ödemesi olmadan köylüler tarafından gerçekleştirilmesi beklenen hiçbir ek hizmet ve ücret talep edememesi sağlanmalıdır. Öte yandan boş vakti olduğunda ve gerekli ödeme yapılırsa, lordun iş gücüne ihtiyacı olduğu durumlarda köylünün istekli bir şekilde diğer lordlar yerine kendi lorduna iş gücü sağlayabileceği dile getirilmektedir.

Sekizinci maddede köylüler getirisinden fazla vergi ödemeleri gereken topraklara sahip olduklarını ifade etmektedir. Bu mesele köylülerin topraklarını işleyemez ve kullanılamaz hale dönüştürmektedir. Bu sorun karşısında lordların fiyatları adil bir şekilde belirlemek için şerefli insanlar istihdam etmesi beklenmektedir.

Dokuzuncu maddede köylüler suçların cezalandırılmasında sürekli yeni yasaların çıkmasından söz etmektedirler. Bundan dolayı köylüler, kötü niyetli ve partizanca yargılamalara tabi olduklarını düşünmektedirler. Yargılamanın yazılı antik yasalar aracılığıyla kendi aralarında yapılmasını istemektedirler. Yargıcın ön yargısından azade olma hedefleri bulunmaktadır. Onuncu maddede ise köylüler halka ait olan otlak ve tarlalara bazı kişiler tarafından el koyulduğunu söylemektedirler. Bu el koyulan alanların meşru bir satın alma gerçekleşmemişse komüniteye iade edilmesini talep etmektedirler. On birinci maddede köylüler, ölüm vergileri geleneğinin tamamen kaldırılmasını istemektedirler. Dul ve yetimlerin soyulmasını kabul etmeyeceklerini ve kendilerini koruması gerekenlerin kendilerini soyduğunu dile getirmektedirler.

Sonuç olarak on ikinci maddede köylüler bu şikâyet ve arzularından Tanrı'nın sözüyle – İncille – çatıştığı kanıtlanırsa vazgeçebileceklerini ilan etmektedirler.

Eğer bazı maddeler önce kabul edilir fakat sonrasında adaletsiz olduğu kanıtlanırsa, kanıtlamanın yapıldığı andan itibaren geçersiz sayacaklarını vadetmektedirler. Vahiyde daha sonraları eklenmesi gereken bir madde keşfedilirse, o maddenin de doğrudan bu listeye dahil edileceğini ifade etmektedirler.

Blickle, on iki maddeden oluşan bu belgeyi dönemin belirleyici bir mefhumu olan tarımsal krizin bir vesikası olarak değerlendirir (Blickle, 1981, s. 20). Tarımsal kriz, en temel manasıyla feodal üretim tipinde gelirlerin azalması ve bunun sonucunda toprak sahiplerinin üretici köylüler üzerindeki nüfuzunu artırma çabasıyla meydana gelen feodalitenin krizine işaret eder. Feodalite kavramıyla kastedilen ise lordlar ve üretici köylüler arasındaki üretim ilişkisine dayanan sosyal, ekonomik ve politik olgusalığın nitelendirilmesidir. Buna göre toprak sahipleri, toprağa sahip olmalarından kaynaklanan siyasal, sosyal ve ekonomik yargı yetkilerine haizdirler. Bununla birlikte dönemin refah oluşumu hiç şüphesiz tarımsal üretim ve bu üretimin ürünlerine çeşitli vergiler yoluyla el koyma üzerinden gerçekleşir. Bu el koymanın niteliği ise yine toprak sahibi olmanın verdiği yargılama yetkisinin etrafında şekillenir. Feodalitenin krizine yönelik Elbe Nehri'nin doğusunda yer alan toprak sahibi soyluluğun Batı'daki muadillerine kıyasla farklı bir çözüm yolu ürettiği ve bu senaryonun sonucunda 1650'li yıllardan sonra gittikçe belirgin bir nitelik kazanan Prusya mutlakiyetinin özgün oluşumunun meydana gelebildiği görülmektedir. Prusya mutlakiyetinin oluşumu Fransa'daki gibi makam satışları aracılığıyla gelirlerini sürdüren soyluluk üzerine dayanmaz. Bunun en temel sebebi iki bölgedeki üretim biçiminin farklılaşmasıdır. Feodalitenin krizine Doğulu toprak sahibi soyluların verdiği tepki ileride görülecek olan monarşi ve soyluluk arasındaki iş birliğinin toplumsal temellerini oluşturur. Bu tepkiyi Anderson, *manorial reaction* olarak ele almaktadır (Anderson, 1979, s. 195). Doğulu toprak sahibi soyluların üretim biçimini koşulları ağırlaştırılmış yasal ve ekonomik serflik üzerine bina etmesi Prusya'nın mutlakiyetleşme sürecinin özgün karakterini oluşturmaktadır. *Gutsherrschaft* sistemi *Grundherrschaft* sistemiyle kıyaslandığında, ilkinde coğrafi bakımdan köylülerin kontrolünün daha

az olanaklı olduğundan söz edilmişti. Bununla birlikte Doğu tipi toprak sahipliği olarak *Gutsherrschaft*'ta bu mesele, soyluluk ve üretici köylüler arasındaki bağıllık ilişkisinin daha zayıf bir çerçevede gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum Prusya'nın mutlakiyetleşme sürecindeki iç dinamiğinin en önemli hareket noktasını oluşturur. Geleneksel olarak toprak ve üretici köylüler arasındaki oranın (*land/labor ratio*) Doğu tipi toprak sahipliğinin feodalite açısından üstesinden gelinmesi gereken en önemli sorunu oluşturduğu kabul edilmektedir (Anderson, 1979, s. 206). Toprak ve iş gücü arasında Batı'ya kıyasla yer alan bu dengesizlik Doğulu toprak sahiplerinin feodalitenin krizine yönelik verdiği tepkinin sonuçlarını belirler. Öyle ki en temel mesele iş gücü hareketliliğini kısıtlayarak feodal gelirlerin sekteye uğramasını engellemektir. Dolayısıyla kendisine bağlı üretici köylünün bağıllığının derecesini arttırmak suretiyle yereldeki iktidarını sağlamlaştırmayı hedefleyen bir pratik söz konusudur. Prusya'da yer alan toprak sahibi soyluluğun bu hedefi 1650'li yıllardan sonra monarşiyle arasındaki iş birliğinin resmiyet kazanmasının da temellerini oluşturur. Yerel toprak sahipleri üretici köylüler üzerindeki haklarının monarşi tarafından tanınması karşılığında kalıcı bir ordu tesis edilmesi adına Hohenzollern Hanedanlığı'na belirli miktarda vergi ödemeyi kabul edeceklerdir. Toprak sahipliği, üretim biçimi, serflik ve bağıllık gibi meseleler üzerinden ele alınan ve Prusya mutlakiyetleşmesinin politik temellerinin atıldığı bu safha tarihsel toplumsal olarak feodal üretim biçiminin politik kurumları nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Prusya mutlakiyetleşmesinin iç dinamiği olarak Doğu tipi üretim biçimi *Gutsherrschaft* dahilinde, toprak sahibi soyluların feodal gelirlerini sağlamlaştırmak suretiyle serflik uygulamalarına başvurması mutlakiyetleşmenin Hohenzollern Hanedanlığı ve *Junkerler* arasındaki iş birliği sayesinde gerçekleşmesinin vesikası niteliğindedir. Köylü İsyanları'nın hangi toplumsal meselelere karşı bir başkaldırı olduğu sonraki yüzyılın bu gelişmesi dahilinde feodalitenin krizi ve mutlakiyetleşme suretiyle dönüşümü üzerinden ele alındığı takdirde daha iyi kavranabilecektir.

1.1.7 Köylü İsyanları ve Devrim

Üretim tipinin dönüşümü öncelikle mülkiyetin dönüşümünü gerektirir. Mülkiyetin dönüşümüne dair on iki maddelik belgede en önemli öne sürümlerden bir tanesi ölüm vergilerinin yürürlükten kaldırılması isteğidir. Blickle'in belirttiği üzere tarımsal krizden görece daha az zarar görerek çıkmayı başarabilen soyluluğun mülkiyetlerini koruma altına almasında ölüm vergilerinin varlığı önem arz etmektedir. Şöyle ki, kendisine bağlı herhangi bir serfin ölmesi durumunda lordların bu serflerin varlıklarının büyük bir bölümüne el koyduğu görülmektedir. 1400'lü yıllarda endüstriyel köylünün elde ettiği ve miras aracılığıyla gelecek nesillere aktarabildiği oldukça mütevazı bir birikimden söz etmek mümkündür fakat 1500'lü yıllara gelindiğinde bu birikimin neredeyse tamamına soyluluk tarafından el koyulmuştur (Blickle, 1981, s. 35). Dolayısıyla ölüm vergisi pratiği aracılığıyla köylünün mülkiyetinde bulunan mütevazı varlıklara el koyma meselesi, mülkiyet kurumunun dönüşümünün önündeki en büyük engellerden birisi olarak nitelendirilebilir. Feodal mülkiyet haricinde yeni bir mülkiyet oluşmayışı 1500'lü yıllara gelindiğinde feodalitenin yaşadığı krizin devrimsel bir dönüşümle sonuçlanmamasının bir diğer sacayağıdır. Bununla birlikte ekonomik varlığın siyasal iktidarın kaynağını oluşturduğu düşünülürse, kiralardan azaltılması ve ücretlerin adil olarak düzenlenişi gibi meseleler her ne kadar lordluk kurumunun ortadan kaldırılmasını içermese de politik iktidarlarının zayıflamasında doğrudan etkili olarak kabul edilebilir.

Feodalitenin krizine dair yer alan okumalardan bir tanesi neredeyse bütün tarımsal üretimin senyörel hakları tarafından çevrelendiğidir. Fakat Blickle'in da belirttiği üzere geç orta çağda bile köylülerin önemli ölçülerde toprak sahibi olabilmesi bu okumanın aksi yönüne işaret eder (Blickle, 1981, s. 35-36). O halde köylülerin ürettiklerini elden çıkarma konusunda soylulukla aralarında ciddi bir kopuş olduğunu söylemek çok daha yerinde olacaktır. Diğer yandan, krizin oluşumunun bu elden çıkarma pratiğiyle ilişkili bir diğer yönü daha vardır. Örneğin, köylünün senyörel yargılama yetkisiyle çevrelenmiş tarım alanlarında kiracı olarak çalışmaları ve buradaki ücretlerin git gide karşılanamaz oluşu

köylülerin kiracılık haklarına el konulmasına sebep olmaktadır. On iki maddeden oluşan belgede, ücretlerle ilgili kısım köylünün bu soruna doğrudan gönderme yaptığı kısmı oluşturur. Dolayısıyla tarımsal kriz meselesi, köylünün toprağı görece daha az bağımlı koşullarda işlemesine gem vuran bir olgu olarak da değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte 1525'e gelindiğinde tarımsal üretime aşırı yüklenilmesinin tek sebebi kiralardan yükselmesi ve dolayısıyla köylünün üretim performansının azalması şeklinde açıklanamamalıdır. Nüfus artışı dikkat çekilmesi gereken bir diğer hususu oluştururken gündelik işçilerin (*day laborers*) yoğunluğunun artması da geleneksel olarak kalıtsal, ömürlük ya da belirli bir müddet kiralanmış üretim alanlarının gündelik işçilerin istihdamı yoluyla toprak sahiplerinin lehine gelir oluşturmasıdır. Bu durum hiç şüphesiz geleneksel üretim biçiminin dönüşümüne işaret etmektedir fakat yine de mülkiyetin dönüşümünü getirmediği için daha radikal bir sistem değişimini ifade etmez (Blickle, 1981, s. 40).

Nüfusun artışıyla beraber dönemin en temel hammaddesi ve enerji kaynağı olan odun üretiminin yetersiz kalması söz konusu olmuştur. Bunun üstesinden gelmek adına soyluluğun, köylülerin ağaçlık alanları kullanımını kısıtlama pratiğı içerisine girdiğı görülmektedir. On iki maddelik belgenin öne sürümlerinden bir tanesi olarak bu alanların halkın (*commoners*) kullanımına açılması oluşan talep yoğunluğuna bir gönderme yapmakta ve odun üretiminin üzerindeki kısıtlamaların kendileri lehine düzenlenmesini içermektedir (Blickle, 1981, s. 41).

Zorunlu hizmet meselesine geldiğimizde köylülerin lordların çeşitli iş gücü taleplerini karşılama yükümlülüğünden söz etmemiz gerekmektedir. Buna göre lordlar çiftliklerde çalıştırılmak, lordun yakacak ihtiyacını gidermek için odun toplanması ve yol yapımı vb. konularda köylülerden iş gücü talep etme hakkına sahiptir. Bu hak genellikle arazinin kiralanması aşamasında ekstra olarak

belirlenmektedir. Köylülerin arazileri kiralayarak üretim yapması ve bunun üzerinden vergilendirilmesi haricinde ortaya çıkan zorunlu hizmet tarımsal üretim harici soyluluğun iş gücü talebini karşılamak için ortaya çıkmıştır. Blickle bu konuda dikkat edilmesi gereken bir husustan söz eder. Lordun, hangi işlerde ve ne sürede kullanılmak üzere zorunlu hizmet talep edebileceği önceden kararlaştırılmıştır (Blickle, 1981, s. 42). Fakat on iki maddelik belgede görüldüğü üzere bu durum kimi zaman aksi yönde de şekillenebilmekte ve tamamen keyfiyet üzerine zorunlu hizmet talebi oluşabilmektedir. Köylüler bu tür keyfi hizmetlerden azade olmayı talep etmektedirler. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus zorunlu hizmet kurumunun ortadan kaldırılmasını değil, bir kurala göre düzenlenmesinin talebidir. Bu talep, zorunlu hizmetin tamamen ortadan kaldırılmasını içermemektedir çünkü lordla kiracı köylü arasındaki sözleşmeden doğmaktadır. Bu sözleşmenin koşullarının lord tarafından gözetilmediği ve keyfiyet üzerine kullanıldığı durumlara yönelik bir başkaldırı söz konusudur.

On iki maddeden oluşan belgede açığa çıkan ise köylüler tarafından bu üretim ve yeniden üretim tipine karşı oluşan muhalefettir. Ölüm vergilerinin kaldırılması, ortak alanların halkın (*commoners*) kullanımına sunulması, alınacak kararların köy komünitesini tarafından alınmasının zorunluluğu, cezalandırılmada feodal yargılama yetkisinin reddedilmesi ve geleneksel yazılı kurallara başvurulması, çalışma koşullarının ortak bir mutabakat halinde adil olarak düzenlenmesi ve en önemlisi kölelik (*serfdom*) kurumunun doğrudan ortadan kaldırılması gibi istekler göstermektedir ki; köylüler feodal toprak sahipliğinden doğan hakların ciddi bir şekilde revizyonunu ve bazı durumlarda ise tamamen kaldırılmasını talep etmektedirler.

Köylüler tüketim vergisi, askeri vergiler ve bölgesel vergiler olmak üzere farklı bölgelerde farklı oranlarda vergilere tabiidirler. Tüketim vergisi, daha çok kentsel bölgelerde (*urban*) var olmakla birlikte yalnızca kırsal nüfustan (*countryside*) talep edilmektedir. Daha çok bölgesel vergiler adı altındaki vergi türlerinin ağırlığı önem

arz etmektedir. On dördüncü yüzyılda vergilendirme genellikle keyfiyet usulüne göre gerçekleştirilmiştir. Blickle, bu dönemde vergi gelirlerinin düşük olduğunu fakat bazı bölgelerde toplam senyörel gelirlerin yüzde kırkına denk düştüğünü ifade etmektedir (Blickle, 1981, s. 42-43). Bölgeler arasında çeşitli vergilendirme farkları da mevcuttur. Bölgesel vergilendirme yalnızca belirli yerlerde varlık göstermekteyken, askeri vergiler (*military taxes*) Yukarı Svabya olarak adlandırılan bölgenin tamamında yer almaktadır. Bununla birlikte askeri vergi denilen vergilendirme türü yerine getirilmemiş askerlik görevinin ikamesidir. Bu nedenle Blickle'ın ifade ettiği haliyle, yöneticinin kendi bünyesinden karşılaması gereken bir vergi türü olarak ön plana çıkmaktadır. Durumun farkında olan Rot Manastırı Köylüleri, 1488 yılında Svabya Liginin bu tip bir vergilendirmesine karşı isyan etmişlerdir. Fakat isyan bastırılarak köylülerin ilgili vergiyi ödemelerine hükmedilmiştir. Weingarten Köylüleri, lordlara ödenen kira bedellerinin halihazırda yöneticilerine kendilerini korumak için bir yükümlülük yüklediğinden söz etmiş ve ekstra savunma vergilerinden azade olma taleplerini dile getirmişlerdir. Ochsenhausen Köylüleri ise bu tip vergileri ancak kiralamaların kalıtsal hakka çevrilmesi koşuluyla ödeyeceklerini ilan etmişlerdir (Blickle, 1981, s. 42-43).

Lordun köylülerin yaşadığı kırsal alanlarda yaşamamasından kaynaklı olarak, köyün kendi idari işlerini yönetmesi açısından var olan köy komünitesi aracılığıyla köylüler otlatma hakları, sulama hakları ve odun arzının dağıtılması gibi konuları kendi içlerinden seçtiği görevliler aracılığıyla idari hükümlere tabi tutmaktaydılar. Lorda karşı bir özerklik içerisinde bulunan bu köy komünitesi, feodalitenin kriz yaşadığı dönemle birlikte özerkliğini giderek kaybetmiştir. Önceleri komünitenin yöneticilerinin seçim işlerine harici olarak karışan lordlar sonrasında doğrudan atama pratiğine geçmiştirler. Bu yeni pratik köy komünitesinin yönetiminin çıkarlarını soyluluk ve ruhban sınıfı lehine dönüştürmüş, köylülerin çıkarları eskisinden daha geri planda kalmıştır. Blickle, bu tür dönüşümlerin on altıncı yüzyıl pratiklerinden çok uzakta olmasına rağmen soyluların akıllarında bölgesel devletlerin kurulması fikrini yeşerttiğini ifade etmektedir (Blickle, 1981, s. 46-48).

Yeni pratikte köy komünitesinin otonomisinin git gide feodal yöneticiler lehine zayıflaması söz konusu olmaktadır, bu durum yeni fakat oldukça bulanık bir yönetim anlayışının ilk filizlerini oluşturmaktadır.

Yukarıda tartışıldığı haliyle tarımsal üretim krizinin, lordların gerek toprak gerekse üretici köylüler üzerinde çeşitli yeniden hak düzenlemeleri bu bağlamda esas alındığı takdirde bölgesel devlet kuruluşuna doğru evrilen bir örüntü oluştuğunun farkına varmak mümkündür. Bütün çıkarımlar bir arada düşünüldüğünde 1525'i önceleyen yüzyılda belirli bir mülkiyeti olan görece mütevazı toprak sahibi üretici köylülerin durumları bu yeni oluşan bölgeselleşme faaliyeti aracılığıyla git gide kötüye evrilmiştir. Bu köylüler genellikle gündelik işçilerden (*day laborers*) farklı olarak çok daha fazla vergi ödeme yükümlülüğü altındadırlar çünkü; vergilendirme mülkiyet esası üzerinden gerçekleştirilmektedir. Öte yandan vergilendirmenin yükselmesi tek odak noktası değildir. Hizmet koşullarının da ağırlaştırılması meselesi söz konusudur. Bununla birlikte kullanım haklarının da budandığı ve her şeyden öte nüfusun artış göstermesine rağmen hareketliliğin kısıtlandığı bir ortamın oluşmasıyla birlikte köylülerin isteklerinin neden yukarıdaki on iki madde etrafında şekillendiğini kavramak daha kolay olacaktır. Öte yandan köylüler için kötüleşen koşullar feodal lord için de yeni arayışlar olduğu düşüncesinin bir diğer destekleyici unsurunu oluşturur. Buradan hareketle feodalite bölgeselleşmek suretiyle bu krizi aşmaya, yeni bir yönetim haline bürünmeye çalışmaktadır. Fakat üretim koşullarının feodal kimliğinin devam ediyor oluşu bu dönüşümün köklü devrimsel bir dönüşüm olduğu yanılgısına varılmaması açısından önem arz eder. Sonuç olarak feodalite, varlığını bölgeselleşerek devam ettirmeye çaba göstermektedir.

Köylü İsyancı'nın belirli bir bölgede başlayıp bütün Germenik bölgeye yayılmasındaki birleştirici unsur olarak öne sürülebilecek şey feodal üretim tipinin büyük farklar olmaksızın tarımsal üretimdeki belirleyici niteliği oluşturmasından kaynaklanır. O halde, üretim tipinin diğer bölgelerdeki köylülere dair pratiği ortak

bir tepki olarak Köylü İsyancıları'nı tetikleyici bir unsur olarak ele alınabilir. Bununla birlikte yine öne sürülen isteklerin en belirleyici niteliklerinden bir tanesini komünitenin sosyal ve siyasal yaşamı belirleyici bir unsur olarak kabul edilmesidir. Bu durum hiç kuşkusuz sosyal, siyasal ve ekonomik pratiğin belirleyici unsuru olan feodal yargı yetisine bir karşı çıkışı ifade eder. Belgede genelleştirilen istek ve şikayetlerin yerel bölgelerden toplanan istek ve şikâyet listelerinde yer alan her şeyi içerisinde barındırması söz konusu değildir. Daha çok, bütünleştirici bir belge niteliğinde olmasından kaynaklı birçok küçük istek ve şikâyet belgenin dışında kalmıştır. Örneğin, doğrudan feodalitenin yargı yetisini hedef alan ve alternatif bir siyasal oluşum beklentisini ifade eden makamların toplumsallaştırılması (*communalization of offices*) yerel listelerde yoğunluklu olarak yer almayan bir isteği oluşturur (Blickle, 1981, s. 28).

Mart 1525 tarihinde Baltringen, Allgäu ve Constance Gölü temsilcileri bir araya gelerek Memmingen bölgesindeki silahlı köylü kuvvetlerine katılmış ve "Hristiyan Birliği" adı altında meclisvari işlev görececek bir oluşum meydana getirmiştir. Bununla birlikte bu oluşumun temel hedefi Tanrı'nın kurallarını egemen kılmak üzere politik biçim kazanmaktadır. Öte yandan söz konusu bu politik biçim, on iki maddelik bildiride açık olduğu üzere var olan feodal ilişkileri ortadan kaldırmak üzerine değil fakat Tanrı'nın sözünün gösterdiği hedef doğrultusunda revize edilmesini öngörür. Birliğe katılan köylüler bu noktada soyluların da kendilerine destek olacağı şeklinde bir optimizm taşımaktadırlar. Fakat ilahi metnin yorumlanmasında ruhban sınıfın desteğine ihtiyaç duyduklarından talep edilen yeni oluşum, politik olarak kendi gözlerinde içeriksizdir. Çünkü teologlar tarafından henüz içeriğe kavuşturulması gerekmektedir ve böyle bir durum söz konusu değildir. Fakat köylüler teologlardan bekledikleri desteği görememiştir. Blickle'in aktardığına göre köylülerin istekleri doğrultusunda kutsal metni yorumlamaya dahi gerek görülmemiştir. Çünkü bu kalkışmanın kendisi her ne kadar adaletsiz bir yönetim olursa olsun İncil'in kendisi tarafından menedilmektedir. Bu durumu Blickle, kutsal metnin sessiz kaldığı çünkü kimsenin onu konuşurmadığı şeklinde özetler (Blickle, 1981, s. 99-100).

Salzburg Ortak Meclisi (*Landschaft*) ya da *Honorable Christian Community of this Province in the Mountains of the Bishopric of Salzburg*, 1525 Mayıs ayında kurulan bir başka birliği ifade eder. Salzburglular da Hristiyan Birliği gibi kutsal metni kendi programlarının temeline yerleştirmiştir. Feodal lordların ayrıcalıklarının azaltılması ve salt kiraya veren konumuna indirgenmesini ve bütün yetkilerin prens olarak başpiskoposa devredilmesini talep etmektedirler. Bununla birlikte köy komünitesinin papazların ve diğer jürilerin belirlenmesinde tek unsur olması hedeflenmektedir. Feodal soyluların ayrıcalıklarının budanması ve bölgenin en üst yöneticisi konumunda olan Başpiskoposluk makamının da soyluluk, şehirliler (*burghers*) ve üretici köylülerin yer aldığı bir meclis tarafından idare edilmesi talebi, yeni bir politik oluşum talebi olarak ortaya çıkmaktadır (Blickle, 1981, s. 101). Bölgesel yöneticinin – burada Başpiskopos – otoritesinin ve egemenliğinin bu meclise devredilmesi talep edilmekte ve bir tür hükümet modeli ileri sürülmektedir. İlk başlarda başpiskoposluk bölge yöneticileri, mali memurları ve gümrük memurlarından yeni bir meclis olarak kabul görmelerine rağmen, Birlik içerisindeki radikal grup bölgenin başpiskoposluk ağırlıklı yönetim yapısını tamamen bu meclis lehine değiştirmeye gayret göstermişlerdir. Nihayet 1526 yılında Svabya Ligi tarafından mağlup edildikten sonra köylüler ve madencilerin öngördüğü radikal dönüşüm gerçekleşmemiştir (Blickle, 1981, s. 102-3).

Görüldüğü üzere Salzburg ve Yukarı Svabya bölgelerinde yoğunluk göstermiş isyanların talepleri pratik koşulları bakımından farklılık göstermektedir. Her ikisinde de Tanrı'nın sözü olarak İncil'den meşruiyet devşiren bir politik talep söz konusu olmuşsa da Svabya bölgesinde bu durum bölgesel federasyon talebi olarak bir nevi komünlerin ortak yönetimi haricinde içeriksiz olarak kalmış, Salzburg bölgesinde de radikal dönüşüm talepleri soyluluğun isyanı bastırmasıyla ortadan kalkmıştır. İki bölgenin kendilerine has yönetim yapıları – seküler ve dini olmak üzere iki tür – vardır. Bu farklı yönetim yapılarından hareketle köylülerin taleplerinde de farklılık görünmektedir. Dini yönetime tabi Salzburg bölgesinde doğrudan bir meclis tesis edilmesiyle egemenliğin bu

meclise devredilmesi tartışması söz konusu olmuş, Svabya bölgesinde ise hükümet geleneğinin yokluğunda açık seçik bir politik yönetim biçimi özellikle İmparatorluk'la olan ilişkisellik noktasında ortaya koyulamamıştır (Blickle, 1981, s. 104). Svabya bölgesine kıyasla daha bölgeselleşmiş bir yönetim ağına sahip olan Salzburg bölgesinde bu bölgesel otoritenin reddi ve eğemenliğin devrinin meclise aktarılması talebi yoğunluktadır. Svabya'da ise politik bütünleşik bölgesel yönetimin yokluğu, isyanların hedefinin hangi yöne doğru ilerleyeceği sorusunu cevapsız bırakmış, rol model olarak alınabilecek veya yeni baştan tesis edilebilecek bir politik oluşum boy gösterememiştir.

Blickle, 1525 Köylü İsyancı'nın yalnızca köylülerle ilişkilendirilmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre, isyanlar yalnızca köylülerin değil fakat aynı zamanda madenciler, bölgesel şehirlerin sakinleri ve imparatorluk şehirlerinin makam sahibi olamayan öznelerini kapsar. Meseleyi bir köylü isyanı boyutundan çıkarıp daha büyük bir kategori altında *revolution of common man* şeklinde tanımlamayarak 1525 Köylü İsyancı'nın devrimsel karakterde feodalitenin dönüşümünü hedefleyen bir politik talep olduğunu öne sürmektedir (Blickle, 1981, s. 124-125). Benzer bir şekilde Brunkhorst, on iki maddelik bildiriye yer alan serfliğin kaldırılması ve özgürlük talebine dayanarak Köylü İsyancı'nı eşit özgürlüğün bireysel insan hakkı olduğunu belirten ilk büyük sosyal sınıf hareketi olarak değerlendirir (Brunkhorst, 2014, s. 181). Blickle, bu iddialarını Yukarı Svabya ve Salzburg bölgelerindeki isyanların talepleriyle ilişkilendirir. Örneğin Svabya bölgesinde öne sürülen *corporative-associative* bir politik oluşum hiç şüphesiz mevcut iktidar dengelerini değiştirmeyi ve bir noktaya kadar dönüştürmeyi hedeflemektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken en temel husus soyluluğun el koyma biçiminin toptan bir reddiyeye maruz kalmamasıdır. Yeni oluşacak politik sahnede çeşitli sınıfların, kent komünleri, pazar komünleri, köylü komünü (*estates*) gibi ağırlığının yükselmesi hedeflenmekteyken üretim biçimine dair herhangi bir radikal devrimsel dönüşümden söz etmek mümkün değildir. Serfliğin kaldırılması talepler arasındadır fakat bu talepler serfliğin varoluşuyla değil derecesiyle ilgilidir. Yukarıda bağıllık ve serflik arasındaki ayrım

hakkında yürütülen tartışma göz önüne alınacak olursa, talepler daha çok bağıllık döneminin yeniden canlandırılmasını hedeflemektedir. Aksi yönde getirilecek bir iddia politik içeriğin yalnızca belirsiz – çünkü teologlar isyanları en başında gayrimeşru olarak nitelendirmişlerdir – bir resmi üzerindeki tahayyülü ifade eder ki, bu tahayyül dönemin mevcut ekonomik, sosyal ve politik koşullarından ayrı diğer bir deyişle çağının ötesinde bir dönüşümü varsayabilecek birikimden uzaktır. Köylü İsyanları'nın bu çalışmada ele alınış biçimi feodalitenin krizine ve özelde ise bağıllık ilişkilerinin serflik ilişkilerine doğru evrilmesine verilen bir tepkiyi oluşturduğu şeklindedir. Blickle'in ileri sürdüğü çeşitli sınıfların ortak bir çatı altında birleşmesi ve özgürlük talebinde bulunması gibi bir mesele söz konusu değildir. Üretim biçimindeki krize yönelik feodalitenin bağıllık uygulamalarını dönüştürmesi ve bunun sonucunda onu ortadan kaldırmaya değil dönüşümünün derecesini tersine çevirmeye çalışan bir tepkiden söz etmek daha yerinde olacaktır.

Köylü İsyanları, İmparatorluk ve soyluluğun daha düzenli kuvvetlerinin ağırlığı karşısında başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat 1526 yılında Speyer'deki İmparatorluk Meclisi'nde (*Reichstag*) Kral V. Charles köylü isteklerinin görüşülmesine ön ayak olmuştur. Bu meclisin ilk gündem maddesini kiliseye dair reform oluşturmakta, ikinci ve daha alt bir gündem maddesi olarak köylülerin istekleri yer almaktadır. Meclis'teki bu ikinci tür tartışmaların temelini isteklerin sıralandığı on iki maddelik belge oluşturur. Komitenin önerilerinden bir tanesi yeni görevlendirilmesi yapılmış kiliselerin ilk mahsullerinin bir kısmının Roma'daki papalığa vergi olarak verilmesi (*annate*) uygulamasını kaldırmaktır (Black & Black, 1875, s. 61-62). Komite bu verginin sıradan halk tarafından (*common man*) ödendiğini belirterek isyanların sebebinin bu olduğunu düşünmektedir (Blickle, 1981, s. 166). Yapılan ayinler için köy papazına verilen ücretlerin kaldırılması köylülerin bir başka talebini oluşturmaktaydı. Komite bu ücretlerin kaldırılmasını ve köy papazlarının ücretlerinin doğrudan cemaatin kiliseye ödediği vergilerden karşılanmasını tavsiye etti. Bazı bölgelerde üreticiler üzümün toplanılması için o bölgenin dini otoritesinin izninin çıkmasını beklemek durumundaydı ve bu gibi

durumlarda gereken iznin gecikmesi halinde mahsulün çürümesi söz konusu olmaktaydı. Bu uygulamanın da son bulması ve hasat zamanının ayrı olarak belirlenmesi de bir diğer talebi oluşturmaktaydı. Meclis, papazların köy komünitesi tarafından seçilmesi gibi bir isteği kabul etmemiş, bunun yerine Blickle'ın belirttiği gibi bu fırsatı, papaz atamalarının Roma tarafından yapılmasına karşı çıkmak amacıyla dini ve seküler bölgelerin prenslerine ait bir hak olarak ileri sürmüştür (Blickle, 1981, s. 166). Öte yandan küçük *tithe* ödemelerinin kaldırılması, fakat büyük *tithe* ödemelerinin gelenek ve kurallara göre ödenmesine devam edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Meclis komitesi serfliğin kaldırılması talebini kabul etmemiştir fakat hareket özgürlüğüne dair kısıtlamaların arttırılmasının engellenmesini istemiş ve bununla birlikte ücret ödeyerek özgürlüğün kazanılması uygulamasının serfler lehinde tartışılması gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan zorunlu hizmet uygulaması olarak lordun bir ücret elde etme biçimi söz konusuysa ve bu uygulama kiralamanın yapıldığı bölgede bir nesilden daha öteye dayanmıyorsa zorunlu hizmet uygulamasının kaldırılması ve özellikle hasat zamanlarında lordların olabilecek en düşük hizmet talebinde bulunmaları gerektiği ifade edilmektedir. Köylülerin ortak alanların kullanımına dair isteklerinin karşılanması da meclisin tavsiye ettiği bir diğer maddeyi oluşturur. Buna karşılık köylülerin istediği şekliyle bu alanların aşırı ve haksız kullanımı gibi konuların denetlenmesinin köy komünitesine devredilmesi yerine denetleme yetkisinin lorda verilmesi tavsiye edilmiştir. Son olarak yargılama meselesinde kimsenin yargı makamlarına başvurmasının önüne geçilemeyeceği fakat yerel mahkemelerin baypas edilerek doğrudan bölge mahkemelerine başvuru yapmanın mümkün olmaması ele alınan bir başka konuyu oluşturur. *Reich* içerisindeki yerel yargı uygulamalarının çeşitliliği neticesinde *Reichstag'dan* yargılamaya dair genelgeçer yazılı bir kural çıkmamıştır. Yalnızca lordların kendilerine tabi olanlara dair yargılamalarında vicdanlı davranmaları tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte lordlar ve tabiiyet ilişkisindeki özneleri arasındaki yargılama anlaşmazlıklarında prenslik mahkemelerinin imtiyazlı yapısına başvuru yapabilme hakkı esas alınmıştır. İmparatorluk şehirlerinde oluşan anlaşmazlıklarda da İmparatorluk valisine bağlı mahkemenin üstünlüğü tavsiye edilen bir diğer meseleyi oluşturur. Blickle'ın da

belirttiği üzere Meclis'in bu önerilerinin oldukça az bir kısmı kabul edilen bildiri (*edicts*) içerisinde yer alır. Meclis'in vermeye çalıştığı karar ise daha çok olası yeni ayaklanmaları engellemek üzerinedir. Her ne kadar Svabya Ligi'nin temsilcileri Meclis içerisinde bu öneriler dahilinde bir karar oluşturulmasını istemiş olsalar da Meclis'in işleyişi gereği kararların iş birliği içerisinde alınması esastır (Blickle, 1981, s. 167-9). Böylelikle *Reichstag*'dan beklenen iyileştirme doğamamıştır. Bu iyileştirme daha çok bölgesel yöneticilerin kendi köylüleriyle aralarında gerçekleştirdikleri düzenlemeler aracılığıyla elde edilmiştir.

Brunkhorst yine de bütün büyük devrimlerde olduğu gibi bu devriminde ideallerinin takip eden dönemde unutulmadığını ve etkisinin devam ettiğini savunur. Burada Köylü İsyanları'nın taleplerini daha üst bir konuma yerleştirerek devrimci evrenseller şeklinde tanımlamaktadır. Bu anlatıya göre Köylü İsyanları'nın yönetsel kısıtlama üzerine olan talepleri, Kant'ın anayasal sınırlamalarının oluşumuna tarihsel kaynak oluşturmaktadır (Brunkhorst, 2014, s. 186-7). Her ne kadar Brunkhorst'un ileri sürdüğü gibi Köylü İsyanları'nın politik düzlemdeki etkisini evrensel insan haklarının prototipi olarak değerlendirmek dönemin feodal üretim ilişkileri içerisinde pek de mümkün gözükmesine de Kant'ın anayasacılık fikirlerine bir etkisi olup olmadığı tartışmaya değer bir öne sürümdür. Özellikle köylülerin isteklerinin kutsal metnin soyluluğun keyfi uygulamaları tarafından bozulmamış halinden temellendirilmesi günün sonunda meseleye ahlaki alandan meşruiyet devşirme mücadelesini yansıtıyor olabilir. Şöyle ki, pratik uygulamalara karşı geleneksel de olsa yasalara dayanmayan bir başkaldırı en başından itibaren lordların otoritelerini devşirdiği komüniteyi koruma mefhumunun karşı saldırısında dirençsiz kalacaktır. Bu nedenle Köylü İsyanları'nın özgün bir değerlendirilişi bu pratiğin aslında yapaylığını ortaya çıkarmak hedefiyle Tanrı'nın sözünün bozulmamış türünün ön plana çıkarılması ve bu yolla da uygulamanın ötesinde bir alandan meşruiyet sağlanmasıdır. Ahlaki olarak haklı çıkarılmış bir talebe karşılık pratikteki uygulamanın hükmünün devam etmesi ciddi boyutta bir sorunsallık teşkil eder. Köylü isteklerinin, bu nedenle meşruiyet kaynağı olarak yerel adet ve alışkanlıkların ötesinde kutsal metne

başvuruyor olması ilgi çekicidir. Yine de Köylü İsyanları'nda özgürlük talebi olarak nitelendirilebilecek argümanlar toplumsal olan tarafından çevrelenmiş kısıtlı bir yapıdadır. Bunlar evlilik, farklı lordların yetki alanlardaki bölgelere hareketlilik, ortak alanlardan faydalanabilme ve dini otoriteleri seçme özgürlüğüdür. Bunlardan sonuncusu hariç diğerlerine evrensel ve aşkınsal bir karakter yüklemek siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımı açısından mümkün değildir. Dönemin koşulları dahilinde ele alındığında ise dini otoriteyi seçme yetkisi de *tithe* vergisi üzerinden oluşan kaynak aktarımının pratik sorunlarına çare bulmaya yöneliktir. Papazları yerel komünitenin seçmesine dair isteğe bu açıdan bakılacak olursa, *tithe'nin* usulsüz kullanımı yerine çeşitli komünite giderlerine bölüştürülmesi yine kutsal metinden referans alınarak öne sürülmektedir. Burada evrensel bir özgürleşme ve boyunduruk altında olmama gibi bir meselenin toplumsal olan tarafından çevrelendiği yadsınamaz. Yukarıda da görüldüğü üzere diğerlerinin de evrensel bir özgürleşme talebi olmaktan ziyade, tarımsal üretimin krizi ve feodalitenin bu kriz karşısında kaynaklarını arttırmak amacıyla onlara bağlı bulunan köylüler üzerindeki iktidarlarını pekiştirme gayretiyle hizmet ve kira bedelleri gibi yükümlülükleri yoğunlaştırmasına yönelik bir tepki söz konusudur. Köylüler bu yükümlülüklerinden rahatsızdırlar. Günümüze ait politik bir kavram olarak siyasetin belirleyici öznesi olabilme anlamında bir birey özgürlüğü talebi söz konusu değildir. Kaldı ki ortada birey değil ortak bağlılıklar ve tecrübeler üzerinden şekillenen bir hareket vardır. Dolayısıyla Blicke'ın Köylü İsyanları'na dair *revolution of common man* anlatısının geçerliliği hakkında dönemin önemli toplumsal ve pratik sınırlılıkları yer almaktadır. Bu sınırlılıklar feodalitenin varlığının kendisinden kaynaklanmaktadır. Toprak sahipliği ve bu sahiplik dolayımındaki ekonomik faaliyetten doğan iktidarın karşısında modern öznelere gibi davranan ve politik eylemde bulunan köylü karakteristiğinden söz edebilmek mümkün değildir. Öyleyse bu vaziyet Brunkhorst'un ileri sürdüğü Kant'ın anayasacılık fikirlerinin temelinde yer alıyor olsa dahi bu temeli modern siyasal özne adına iktidarın kısıtlanması gibi bir perspektiften okuyabilmek mümkün olmaz. Köylü İsyanları döneminde yer alan feodal üretim biçimi sonraki yüzyılda dönüşerek, güçlenerek ve merkezileşerek varlığını sürdürmüştür. El koyucu olarak yerel toprak sahipliği statüsü kendisini Prusya mutlakiyetinin feodal

bürokratik kurumlarına entegre etmek suretiyle feodal el koyucu kimliğini korumuştur. Dolayısıyla mutlak monarşi dönemi içerisinde de evrensel özgürlük meselesini modern birey özgürlüğü tarzında olarak ele almak mümkün görünmemektedir. Harici bir yorum, sosyal gerçekliği ve yeniden üretim ilişkilerini yansıtmadığı bakımından görece eksik kalacaktır.

Bu bölümde Köylü İsyanları, feodalitenin krizinin bir sonucu olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte, feodalitenin krizine yönelik feodalitenin verdiği tepkinin parçalı iktidar yapısı dahilinde merkezileşme çabasına girdiği ileri sürülebilir. Bu anlatıya sadık kalarak bir sonraki bölümde Prusya'nın mutlakiyetleşme süreci ele alınacaktır.

1.2 ON YEDİNCİ YÜZYILIN ORTALARINDAN İTİBAREN HOHENZOLLERN HANEDANLIĞI'NIN MUTLAK MONARŞİYE DOĞRU DÖNÜŞÜMÜ

Anderson'a göre Prusya, Kıta Avrupası'ndaki en az gelişmiş feodal bölgelerden bir tanesinin zamanla en geniş endüstriyellemenin sahne alacağı bir bölgeye dönüşmesinde Avrupa açısından düzensiz ve birleşik gelişiminin klasik bir örneğini oluşturmaktadır. Yine Bloch'tan aktardığına göre, Prusya mutlakiyetinin ortaya çıkışı ve gelişimi en kapsayıcı manasıyla ekonomik sebeplere dayanmaktadır (Anderson, 1979, s. 236). Özellikle on altıncı yüzyıl boyunca Prusya'da yer alan toprak sahibi soylular, ihracat tarımının kazançlılığının artmasıyla birlikte arazilerini genişletmiş, ortak alanlara el koymuş ve küçük köylülerin toprakları üzerinde otoritelerini tesis etmeyi başaramamıştır. İktidarlarını dengeleyecek kuvvetli bir prensliğin bu yüzyılda yer almaması da bölgesel özerkliklerini kuvvetlendiren bir meseleye dönüşmüştür (Anderson, 1979, s. 238). Anderson'a göre, on dokuzuncu yüzyılda Alman birliğini sağlayacak olan yapının neden Prusya'dan çıktığının çeşitli fakat birbirleriyle oldukça ilişkili sebepleri vardır. Buna paralel olarak İmparatorluk topraklarının (*Reich*) oldukça karmaşık yerel uygulamalar ve çeşitli toprak sahipliğiyle kaim parçalı yapısı içerisinde

yalnızca güçlü ve stabil toprak sahibi sınıfların yer aldığı bölgelerin diplomatik ve askeri başarı elde edebileceğini savunur. Batı Almanya bu nedenle daha en başından adaylık statüsünü kaybeder. Çünkü orada yer alan toprak sahipliğinin ortaya çıkardığı yapı güçlü bir feodal hiyerarşi oluşturmaktan ziyade görece kentli medeniyetler tesis etmiştir. Örneğin, Bavyera'da zayıf bir soyluluk, güçlü bir ruhban sınıfı ve mutlakiyetin oluşabilmesi için gereğinden fazla özgür köylüler yer almaktadır. Fakat Prusya'da, *Junker* sınıfı kendi *estate*'lerini daimi bir şekilde korumayı başarabilmiş, bölgelerindeki köy ve kasabalar üzerinde vesayetlerini hakim kılmayı sürdürebilmişlerdir (Anderson, 1979, s. 260).

On yedinci yüzyılın Germenik bölge açısından en önemli krizlerinden bir tanesini Otuz Yıl Savaşları oluşturmakta ve sebeplerinin ne olduğuna dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Literatürdeki kimi değerlendirmeler Otuz Yıl Savaşları'nın meydana gelmesini üretim tarafında gerçekleşen bir krizin sonucu olarak görmekteyken, diğer bir değerlendirme ise bunun bir dağıtım krizi olduğunu savunmaktadır.

Wilson'un aktardığına göre, Otuz Yıl Savaşları'nın sebeplerinden bir tanesi Habsburg Hanedanlığı'nın rakipleri üzerindeki iktidar kurma hevesidir. İkinci yaklaşım geçen yüzyılın sosyal ve ekonomik problemlerinin bu savaşı tetiklediği şeklindedir. Üçüncü yaklaşımın temel aldığı nokta ise Reformasyon ve karşı Reformasyon hareketlerinden doğan dinsel farklılıklardır (Wilson, 2004, s. 105). 1555 yılında Kutsal Roma Germen İmparatoru ve Protestan Alman Prenslikleri arasında imzalanan Augsburg Antlaşması neticesinde prensliklerin kendi bölgelerinde istedikleri mezhebin öğretisini takip etme hakkı kabul edilmişti. Bu durum on yedinci yüzyıla kadar mezhep savaşlarını belirli bir ölçüde engellemeye muktedir olmuş ve devletin tek bir dini öğreti olarak Katoliklik mezhebine bağlı olması yerine prensliklerin istedikleri mezhebi kendi topraklarında yaşayabilmelerine olanak sağlamıştır. Otuz Yıl Savaşları'nın sebepleri bakımından çeşitli tartışmalar yer alıyor olsa da sonuçları bakımından bölgede

yaşayan köylülerden alınan verginin geçmişe kıyasla çok büyük boyutlara ulaşması konusunda fikir birliğinin yer aldığı söylenebilir (Hagen, 1989, s. 304).

Öte yandan Otuz Yıl Savaşları diğer Alman Prenslükleri gibi Hohenzollern Hanedanlığı'nın topraklarını da sosyal bir krizin içine sokmuştur. Bununla birlikte bu krizin aşılması aracılığıyla Blickle'a göre, erken modern devlet olarak adlandırılacak bir yapı oluşmuştur. Blickle'ın Oestrich'ten aktardığına göre erken modern devlet siyasette alışık olmadık bir tempo ve devletin kendilik bilincinin yükselişinde yatmaktadır (Blickle, 1981, s. 78). Bu erken modern devlet anlatısı feodalitenin gelir kaynaklarına kıyasla farklı bir el koyma tipini ve merkezileşen bir yasama yetkisini dile getirir ki kendisinden düşük otoritelerin tek bir çatı altında toplanması ve bunun doğrudan bölgesel prenslikler aracılığıyla yönetilmesini ifade eder. Fakat belirtmek gerekir ki, Hohenzollern Hanedanlığı ve *Junker* sınıfı arasında yer alan söz konusu iş birliği neticesinde oluşan bürokratik kurumlar, modern devlet anlatısı dahilinde düşünölmeye imkân sağlamaz. Anderson'un aktardığına göre, on yedinci yüzyılda gelişimini sürdüren mutlak devletin en önemli niteliklerinden bir tanesi kentli özgürlüğü ortadan kaldırmasında yatar. Hohenzollern, Habsburg ve Romanov Hanedanlıkları Doğu tipi mutlakiyetleşme süreçleri içerisinde soyluluğun şehirler üzerindeki otoritesini kuvvetlendiren bir doğrultuda ilerlemiştir (Anderson, 1979, s. 205). Prusya mutlakiyetini sırf bürokratik karakterinden ötürü kişilik dışı modern devlet anlatısına dahil etmek mümkün değildir. Bu bürokratik karakterin oluşumu tamamıyla feodal ilişkiler üzerinden gerçekleşmektedir. Prusya mutlakiyetinin oluşumunu bir iç ve bir de dış dinamik üzerinden tasvir edebilmek mümkündür. İç dinamik, bir önceki bölümde ele alınan feodalitenin krizi olgusunun Doğu tipi üretim biçimi olarak *Gutsherrschaft* sistemindeki boşluklar dahilinde toprak ve iş gücü oranının Batı'yla kıyaslandığında feodalite açısından yer alan dezavantajlı durumunun ortadan kaldırılması adına feodal el koymanın merkezileştirilmesi üzerinden açıklanabilir (Anderson, 1979, s. 208). Feodal el koyma biçiminin merkezileştirilmesi üretici köylünün toprak sahibi soyluların gelir kaynaklarını zedeleyen bir biçimde kontrolsüz hareket etmelerinin önüne set çekme hedefini

taşımaktadır (Anderson, 1979, s. 212). Bu nedenle Prusya'nın merkezileşme süreci, üretici köylülerin özgürlüğünün kısıtlanarak kontrol altına alınması üzerine dayanır. Mutlak devlet formu feodalitenin krizine yönelik bir tepki olarak toprak sahibi soylular tarafından merkezileşerek ulaşılmaya çalışılan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Prusya mutlakiyetleşmesinin dış dinamiğini ise yine feodalitenin bir niteliği olarak diğer devletlerin – burada özellikle İsveç – siyasal baskısı oluşturur (Anderson, 1979, s. 212). Burada siyasal baskı kelimesinin kullanım amacını feodal gelirin kapitalist kârlılık meselesinden farklılaşması oluşturur. Dolayısıyla diğer devlet ve prensliklerin ekonomik baskıları nedeniyle merkezileşmeye – kapitalistleşmeye ya da modernleşmeye değil – yönelik bir tavır söz konusudur. Bu merkezileşme tavrının içeriği siyasaldır. Doğrudan savaşarak el koyma üzerine dayanır. Ekonomik anlamda kapitalist bir baskı neticesinde devletin dönüşümünden söz edilmemektedir. Nitekim Anderson'un belirttiği gibi Prusya devlet aygıtının – bürokrasi aracılığıyla – neredeyse tamamını *Junker* aristokrasisinin unsurları kontrol etmektedir (Anderson, 1979, s. 213). Bu yaklaşım üzerinden ele alındığında Köylü İsyanları'na karşı soyluluk tarafından verilen tepkinin diğer bir deyişle feodalitenin krizinden kurtulmaya yönelik üretim biçiminin *manorial reaction* dahilinde serflik üzerinden kurgulanması meselesinin bir devamı niteliğinde, Prusya mutlakiyetleşmesini ele almak mümkündür. Dönemin üretim ve el koyma biçimi değişmeden varlığını sürdürmektedir. Kalıcı bir ordu tesis edilmesi ve vergi toplama mekanizmasının merkezi bürokratik kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi gibi meseleler ileride görüleceği haliyle feodal çıkarlar doğrultusunda şekillenmektedir. Dolayısıyla devletin kendilik bilincinden söz etmekten ziyade iktidar sahiplerinin feodal çıkar bilinçlerinden söz etmek daha yerinde olacaktır. Bu manada ele alındığında literatürün kimi çevrelerince tartışma konusu yapılan Prusya mutlakiyetinin bürokratik yapısı erken modern devlet anlatısına karşılık düşmemektedir. Prusya bürokrasisinin böylesi bir anlam karmaşasına sebebiyet vermemesi adına Prusya mutlakiyetinin merkezi kurumsallığını ifade ederken feodal bürokrasi kavramı tercih edilecektir.

On beşinci yüzyıldan itibaren güçlenen bölgesel yöneticiler olarak prensler, kendilerine bağlı bulunan toprak sahibi soyluların aracılığıyla el koyma işlemini gerçekleştirmektedir. Bu dönemden itibaren bu aracılığın ortadan kaldırılması diğer bir mefhum olan bölgeselleşmeyi (*territorialisation*) beraberinde getirmektedir. Öte yandan toprak sahibi soyluların, köy komünitesinin otonomisini çoktan zayıflattığı bir diğer olgudur. Bu durumda vergiye tabi tutacağı üreticisine doğrudan erişmek isteyen bölgesel yöneticiler, toprak sahibi soyluların aracılığını ortadan kaldırmayı hedeflerken diğer yandan bu yükümlülüğün altına giren soylular ise kendi üretici köylülerinin üzerinde baskılarını arttırmaktadırlar. Bu anlamıyla, bölgesel devlet ve toprak sahibi soylular arasında gerçekleşen mücadele ilk başta üreticilerin çıkarları doğrultusunda gelişmekteymiş gibi görünebilir. Fakat üretim tipinin sabit kalması ve yalnızca el koyucunun değişmesi üretici köylüler açısından herhangi bir özgürleşme pratiğini ortaya koymaktan uzaktır.

Hagen'in aktardığına göre 1640 yılında taşra kasabalarının nüfusu savaş öncesindeki döneme göre %80, Berlin-Cölln bölgesinde %40 ve kırsal kesimde ise %90'a ulaşan düşüşler yaşamıştır. 1652 yılında Oder Nehri'nin batısında yer alan Brandenburg çiftliklerinin yarısı kullanılamaz ve âtil durumdadır. Savaştan sonra prensliğe ait çiftliklerde çalışan köylülerin sayısı yarı yarıya düşmüş ve bu çiftliklerden elde edilen doğrudan gelir ise üçte iki oranında azalmıştır. Bu durum yalnızca hanedanlık çiftliklerinde değil, *Junker* topraklarında da benzer bir eğilim göstermiştir (Hagen, 1989, s. 314-5).

İş gücünün değerlendirilmesine yol açan bu tür olaylar neticesinde köylünün elde edebileceği maksimum ücret limitleri arttırılmış ve bu yolla da üretimde oluşan aksaklığın giderilmesi ve köylünün üretime teşvik edilmesi hedef alınmıştır. Bir önceki yüzyıla göre ödenen ücretlerde – hem doğrudan nakdi hem de dolaylı yoldan barınma, yeme-içme vs. yoluyla – neredeyse %100'e yakın yükselişler meydana gelmiştir. Öte yandan savaşın başlarında mülk sahibi olan köylülerin

(*Vollbauern*) ödemesi gereken doğrudan vergilerin yüksekliği nedeniyle, savaş neticesinde oluşan boş arazilerin yeniden üretime kavuşturulması köylünün isteksizliğine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte bu oluşan isteksizliğin ortadan kaldırılması için hem kraliyete ait topraklarda hem de *Junker* topraklarında köylünün yeniden üretime başlayabilmesi için çeşitli tavizler verilmiştir. Bu yolla örneğin Prignitz bölgesinde yer alan Stavenow arazisi 1649 yılında savaş öncesi üretim nüfusunun üçte ikisi miktardaki köylüyü yeniden üretime kazandırabilmiştir (Hagen, 1989, s. 316-7).

Bu krizin ortadan kalkmasına yönelik devletin mutlakiyetleşme eğilimi içerisinde olduğu ifade edilebilir. Bu durum Prusya bölgesinin iç dinamiklerinin müsaade ettiği dereceye kadar on sekizinci yüzyılda güçlenerek devam etmiştir. Bahse konu iç dinamikleri ele almak Prusya'nın toprak yapısını, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak üretim ve el koyma süreçlerini temel almadan açıklanmaya müsait değildir. Dönemin toprak sahibi soyluları olarak *Junkerler* ve Prusya monarşisi arasında köylünün ürettiği ürüne ve dolayısıyla onlardan alınacak vergilere kimin sahip olacağı sorusunun cevabı mutlakiyetleşme sürecinin ana kolonunu oluşturmaktadır. Bu kolon etrafında gerçekleşen sosyal, ekonomik ve politik çekişmeler yalnızca karşıt mücadeleler olmaktan ziyade çeşitli iş birlikleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Hohenzollern Hanedanlığı'nın mutlakiyetleşme becerisi, bölgesinde yer alan bu toprak sahibi aristokrasinin gücü ve çıkarları doğrultusunda sınırlandırılmış, şekillendirilmiş ve önemli bir ölçüde yönü tayin edilmiştir.

Anderson'a göre, diğer İmparatorluk prenslikleri arasında görece daha az gelişmiş bir iktidar yapısına sahip olan Hohenzollern Hanedanlığı'nın bu durumunu tersine çevirmesi Otuz Yıl Savaşları sayesinde mümkün olmuştur (Anderson, 1979, s. 239). Otuz Yıl Savaşları boyunca süren mücadelenin sonuçlanmasıyla birlikte Frederick William (*The Great Elector*), savaş boyunca işgal altında kalan topraklarının ihtiyacını karşılamak adına tek bir meseleye

yoğunlaşmıştır. Bu mesele İsveç'in emperyal genişlemesinin bitmek bilmeyen tehdidi ve Brandenburg'la Doğu Prusya bölgesindeki baskıcı vergi toplama mekanizmalarına son verebilmek sebebiyle kalıcı bir ordunun tesis edilmesidir. Kalıcı ordunun temel hedefi, toprakları savunmak aracılığıyla hem yerel soyluluğun hem de hanedanlığın üzerindeki yabancı vergi yükümlülüğünü sonlandırmaktır (Anderson, 1979, s. 240). Anderson'a göre İsveç'in bölgedeki baskısı Habsburglar tarafından gerçekleştirilecek bir mutlakiyetin önüne geçmekle kalmamış, aynı zamanda Hohenzollern üzerindeki tehdidi aracılığıyla yerel soyluluk ve prensliğin iş birliğini hazırlayıcı bir rol üstlenmiştir (Anderson, 1979, s. 261). Dolayısıyla Hohenzollern Hanedanlığı ile toprak sahibi soyluların iş birliğinin şekillendiği düzlemi bu şekilde ortak bir düşman olarak İsveç üzerinden okuyabilmek mümkündür. Anderson, literatürde yer alan diğer çalışmalardaki bulgulara benzer bir şekilde 1653 yılında Hohenzollern Hanedanlığı ve toprak sahibi soylular arasında gerçekleştiren *Recess*'i, Prusya'nın iki temel iktidar odağı arasındaki iş birliğinin kurulduğu sosyal paktın (*social pact*) başlangıcı olarak kabul eder. Bu anlaşma dahilinde yerel *estater*ler genel bir tüketim vergisi ödemeyi reddetmişlerse de kalıcı bir ordunun tesis edilebilmesi için yarım milyon *thaler* subvansiyon sağlamayı kabul etmişlerdir. Bu kalıcı ordu, Prusya mutlakiyeti içerisindeki feodal bürokratikleşmenin ilk kurumsal örneğini oluşturur. Anlaşma karşılığında Frederick William, Brandenburg'da yer alan bütün köylülerin aksi ortaya konmadıkça *Leibeigen* serfler olarak karşılık göreceğini kabul etmiştir. Bu anlaşmayla birlikte soyluluğun senyörel yetkileri tanınmış ve genişletilmiş, soylu topraklarının *commoner*lar tarafından satın alımı yasaklanmış ve soylulara yönelik vergi bağışıklığı tesis edilmiştir (Anderson, 1979, s. 240-241).

Bölgede sürekli devam eden savaşlar sebebiyle, Prusya mutlakiyetinin en temel kolonunu oluşturan kalıcı ordunun düzenlenmesi ve merkezi olarak kontrol edilmesi amacıyla 1660'lı yılların sonunda *Generalkreigkommissariat* kurumu tesis edilmiştir. Bu kurum barış zamanlarında işlev ve personel sayısının azaltılmasına rağmen ortadan kaldırılmamış ve resmiyette *Privy Council'in*

denetlemesi altında olmuştur. Fakat özellikle 1670'li yıllardan sonra *Generalkriegskommissariat* devlet mekanizmasının neredeyse tamamını kontrol edecek bir vaziyete bürünmüştür. 1674 yılında Hohenzollern Hanedanlığı'nın hazinesi işlevini görecektir *Generalkriegskasse* kurulmuş ve bu hazinenin dolmasına kaynaklık eden vergi toplama meselesi doğrudan *Commissariatlar* aracılığıyla gerçekleştirilmeye başlamıştır. 1679 yılında, *Generalkriegskommissariat* içerisinde genel bir hiyerarşi tesis edilmiş ve bununla birlikte yetki ve sorumlukları arttırılmıştır. Devam eden dönemlerde, Hohenzollern topraklarına gelen göçmenleri yerleştirme – özellikle *Huguenotlar* – kasaba ve köylerdeki lonca teşkilatlarını kontrol etme, ticaret ve üretime nezaret etme gibi görevlere sahip olmuştur. *Generalkriegskommissariat* kurumunun niteliklerinin bu şekilde çeşitlenip artması, onu bağlı bulunduğu *Privy Council* denetiminden daha özerk bir yapıya büründürmüştür. Yine Anderson'un belirttiği üzere, bu kurumun kendisi yerel soyluluğa karşı bir silah olarak hiçbir zaman kullanılmamıştır çünkü zaten kurumdaki üst makamlarda görev alanların tamamı soylular tarafından oluşmaktadır (Anderson, 1979, s. 243-244). Hohenzollern ve toprak sahibi soylular arasındaki iş birliğinin devletin bürokratikleşerek mutlakiyetleşmesine dair en temel örneğini bu kurum oluşturur. Diğer yandan belirtmek gerekir ki kurumun kendi içerisinde soyluluk baskın yapısı bir yandan soyluların bu kuruma karşı ciddi bir başkaldırısını engellerken diğer yandan iş birliği dahilinde monarşiyle bütünleşmelerine sebebiyet vermektedir.

Prusya mutlakiyetinin başlangıcı olarak kalıcı bir ordunun tesis edilmesinin başlangıç olarak alınması, devletin sonraki dönemlerinde de ordu baskın bir yapıda şekillendiğini ve bu doğrultuda merkezileşmesini sağladığını ifade eder. Nitekim, Frederick William zamanında ordunun toplam mevcudu 2 bin askerden 40 bin askere yükseltilmiş, I. Frederick William zamanında 40 bin askerden 80 bin askere kadar ulaşmıştır. *Generalkriegskommissariat* kurumunun kontrol ettiği iktidarın ne derece büyük bir artış yaşadığını bu rakamlardan çıkarabilmek mümkündür (Anderson, 1979, s. 245). I. Frederick William dönemine kadar, Prusya devlet aygıtı iki temel sütun olarak toprak ve komiserlik (*domain* ve

commisariat) nitelikleriyle ayrılmıştır. İkincisi daha çok vergi toplama görevini sürdürürken birincisi kraliyet topraklarının (*royal estates*) yönetimiyle ilgilenmektedir. Bununla birlikte I. Frederick William, bu iki işlevin tek bir çatı altında birleştirilmesini sağlayan *General Ober Finanz Kriegs und Domanen Direktorium* isimli Genel Direktörlük kurumunu tesis etmiştir. Bu kurumun devlet aygıtına dair ilgilenmediği alanları adalet, kilise ve hariciye oluşturmaktadır. Geri kalan bütün devlet fonksiyonları bu kurum aracılığıyla yürütülmektedir (Anderson, 1979, s. 246).

On sekizinci yüzyılın ilk dönemlerinde soyluluk ve hanedanlık toprakları geçen yüzyılın savaşlarının özellikle iş gücü kıtlığı nedeniyle sebebiyet verdiği ekonomik bunalımdan görece kurtulmuş vaziyettedir. Fakat *Junker* aristokrasinin ekonomik varlığı hiç olmadığı kadar mutlak monarşinin politikalarına bağlı haldedir. Bu politikalar kimi zaman kendi dezavantajlarına olsa da mutlak monarşinin vergilendirme ve çalışma koşullarını belirlemedeki niteliğine göz yummak durumundadırlar (Hagen, 1989, s. 333). Bu politikaların temelini de mutlak monarşinin kendi ekonomik ve askeri çıkarlarını sağlamlaştırmak oluşturmaktadır. Bu nedenle savaş öncesi döneme kıyasla *Junker* sınıfının iktidarının gittikçe zayıfladığı bir on sekizinci yüzyıl Prusya'sından söz etmek mümkündür. Savaşın getirdiği zorluklarla mücadele etmek için kimileri kendi mülklerini satmış, kimileri de daha güvenli olarak adlandırılabilir devlet bürokrasisinde görev almaya yönelerek gelirlerini doğrudan devlet eliyle kazanmaya yönelmiştir. Frederick William da kendi toprak sahibi soylularının diplomatik ve kamusal hizmetlerde – ki bunlar genellikle vergi toplamak üzerine kuruludur – istihdam edilmesi politikasını izlemiştir (Hagen, 1989, s. 333). Öte yandan devlette makam sahipliği yalnızca soylu sınıfı için geçerli bir olgu olmaktan uzaktır. Özellikle Fransa'dan göçen *Huguenotlar* ve sonradan soyluluk unvanı verilen halktan kimseler de (*ennobled commoners*) makamlarda görevlendirilmek suretiyle hem yerel toprak sahiplerinin bürokrasi içerisindeki iktidarlarını dengelemişler hem de monarşi ve soyluluk mücadelesinin Fransa'daki gibi bir boyuta ulaşmasına engel olmuşlardır. Feodalitenin eski

toprak sahibi ve köylü ilişkisinin derinden etkilendiği bu dönemde mutlak monarşinin karşısında kendi iktidarını ileri sürebilecek bir soylu sınıfı ortadan kalkmıştır.

Ekonomik üretimin biçiminin iktidarın yapısını doğrudan belirlediği bu dönemde mutlak monarşinin köylülerin hem doğrudan nakdi hem de hizmet olarak toprak sahiplerine ödeyecekleri kiralari belirli sınırlamalara tabi tuttuğu görülmektedir. Bu mesele, köylünün toprak sahibi aristokrasi karşısındaki konumunu güçlendirmek ve dolayısıyla devletin merkezileşmesinin önündeki yerel iktidar engelini kaldırmak üzere gerçekleşmemiştir. Aksine, mutlak monarşinin kendisi de köylünün ürettiği ürün fazlasına doğrudan ve dolaylı vergiler yoluyla el koymak üzerine inşa edilmektedir. Bu nedenle, prenslik otoritesinin köylünün yanında veya yerel iktidar olarak toprak sahibi aristokrasi karşısında bir yer alması söz konusu değildir. Mutlaklaşma sürecinde prenslik iktidarı, yalnızca kendi çıkarlarını – ekonomik, sosyal ve siyasal – ön plana koymaktadır.

1.2.1 Üretim Biçiminin Öncüllediği Aristokrasi – *Junker* Soyluluğu

Hohenzollern Hanedanlığı'nın Doğu bölgelerinde kalan topraklarında – eş deyişle Prusya – *Gutsherrschaft* üretim biçiminden kaynaklanan büyük arazi sahipliğine dayanan feodal üretim biçiminin en temel siyasal çıktısı *Junker* aristokrasisidir. Bu sınıf, Batı'daki lordlara kıyasla üretim biçiminin farklılaşmasından ötürü otoritesini çok daha sağlam temeller üzerinde kurmuştur. Yoğun iş gücü hizmeti öncelikle, köylü ekonomisini zayıflatan unsurlardan bir tanesi olarak şekillenmektedir. Batı ve Doğu arasındaki farklılık sınıfsal güçlerin Germenik bölgedeki güç dengelerini ortaya koymaktadır. Bir yandan bu durumun sebep olduğu mesele, *Junkerlerin* sahip oldukları ekonomi-dışı güçlerin niteliğini ve kuvvetini ortaya koymaktadır. İkincisi ve belki Prusya mutlaklığının kurulması açısından da en önemlisi, merkezi siyasal otorite ve yerel toprak sahipleri arasındaki güç dengesini birincisinin lehine geliştirmesidir (Mooers, 1991, s. 110).

Feodalitenin krizi dahilinde Doğulu toprak sahibi soyluluk, kendilerini malikane üretimine sevk ederek kurtarmış ve servetlerini katlamışlardır. Fakat üretim şekli ne köylülüğün baskılanmasını ne de mutlak devletin köylülerin sömürülmesini sağlamlaştıracak ekonomi-dışı iktidarını gerektirmektedir. *Junkerlerin* on altıncı yüzyıldaki başarısı Prusya mutlakiyetini önceden belirlememiş ya da Brandenburg'un sosyal yapısına sebebiyet vermemiştir. Doğudaki feodal siyasal iktidarın formu, soyluluk kurumuna köylüyü ve toprağı doğrudan kontrol hakkı tanımış ve aynı zamanda yönetsel faaliyetlerinin maliyetini en alt düzeyde tutmuştur (Mooers, 1991, s. 111). Yine de Brandenburglu soyluların, *manorial reaction* kapsamında köylülerin sahipliğindeki mülkiyetlere el koymaları pratikte pek işlevsel olmamıştır. On yedinci yüzyılda *Middle Mark* Bölgesinde, köylü çiftliklerinin yalnızca %7'si soylu varlıklarına ancak dahildir. *Gemeinde'nin* güçlü olduğu nükleik köylerde ise, bu gibi düzenlemeler genellikle grev ve köylünün karşı çıkışlarıyla sonuç bulmuştur. Fiyatlar ve ücretler ise münazara içerisinde belirlenmektedir. Köylülerin savunmaları toplumsal dayanışmalarıyla doğru orantılı bir şekilde kuvvetli olabilmektedir. Bu nedenle *Junkerlerin* ekstra ekonomik güçleri ne kadar etkili olduysa da Batılı örneklerine kıyasla, yine de Doğu Elbelilerin bu gibi direnişlerini yıkmakta yeterli değillerdir. Daha az etkili görünen Batılı lordların vaziyetleri ise, Hohenzollern mutlakiyetinin koşullarını belirlemede daha çok etkilidir. Uzun dönemde köylü isyanı ihtimali – Doğuda daha az karşılaşılan bir durumduysa da – *Junkerler* için desentralize politik iktidar yapısından kaynaklı dikkatli olunması gereken bir unsurdur. *Junkerler* mutlak devlete, mutlak devletin onlara ihtiyacı olduğundan daha çok muhtaçtır. Bütün bunlar, mutlak devletin kendisinin *Junkerlerin* devlet üzerindeki etkisinden kaynaklanmış olmaktan ziyade aristokrasinin bir rakibi olarak ve böyle bir sınıfsallık içerisinde daha özerk bir koşulda can bulduğunu ortaya koymaktadır (Mooers, 1991, s. 112).

Rosenberg'in belirttiği haliyle *Junker* sınıfı yalnızca el koyucu bir lord, kalıtsal olarak üretici serfleri yargı yetkisi altında bulunduran bir sınıf, girişimci, arazi

yöneticisi ve amatör ticaretçi değil fakat aynı zamanda yerel kiliselerin koruyucusu, polis müdürü, savcı ve hâkim olma niteliklerinin hepsini bir arada taşımaktadır. On altıncı yüzyılın ekonomik gerilimlerinden kendilerini kurtarmak için ihracat üzerine dayalı bir üretim sistemi tercih etmişlerdir. Gelirlerinin büyük çoğunluğunu bu faaliyet oluşturmaktadır. *Junker* aristokrasisi bu yolla Otuz Yıl Savaşları'nın başlangıcına kadar kademeli olarak zenginleşmişlerdir. Rosenberg, on altıncı yüzyılın ortalarından itibaren Germanik bölgenin iktidar yapısının Güney ve Batı bölgelerinden Kuzey ve Doğu bölgelerine doğru kaymasının ticari bir sınıf olarak *Junker* aristokrasisinin temellerini sağlamlaştırdığını ileri sürer (Rosenberg, 1966, s. 30). Rosenberg, Hohenzollern mutlakiyetinin henüz oluşmadığı dönemde, hanedanlığın prensi olarak bölgesel yöneticiyi, Doğu Germanik bölgedeki toprakları dahilinde, süper-*Junker* olarak tanımlamaktadır (Rosenberg, 1966, s. 31-32). Prens yerel *Junkerler'den* otorite bağlamında tek farkını daha fazla toprağa sahip olması oluşturur. Bu nedenle, Brandenburg topraklarının Doğu'da kalan kısmında aristokrasi ve prenslik, aslında aynı iktidarın parçalarını oluşturmaktadır. Doğu Elbe siyasetinde, merkezi hükümet olarak Hohenzollern Hanedanlığı diğer Germanik bölgedeki bütün prensliklerde olduğu gibi sınırlı bir iktidara sahiptir. Dahası otorite, prens ve bölgesel *estate*'ler (*Landstände*) arasında bölünmüş vaziyettedir. Yönetim fonksiyonu, düzenli aralıklarla toplanan *Landtage* adı verilen meclislerde karakter kazanmaktadır. Yalnızca ayrıcalıklı sınıfların temsil edildiği bu mecliste yasama ve vergilendirme gibi konular görüşülmektedir. Ayrıca meclisi oluşturan ayrıcalıklı sınıfların yasal manada birbirleriyle eşitlik durumu söz konusudur. Mecliste ayrıcalıklı sınıfların varlığı nedeniyle finansal, yargısal ve yönetsel meselelerin burada karara bağlanmasında prensliğin söz hakkı ise oldukça kısıtlıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere prensin kendisi de bu sınıfın bir üyesi olarak daha fazla toprak sahibi olmaktan daha üstün bir ayrıcalığa sahip değildir (Rosenberg, 1966, s. 32).

İleride daha detaylı bir şekilde ele alınacak olan Prusya'nın yönetim biçimi karma bir şekilde bürokratik monarşik otokrasi ve *Junker* aristokrasisinin daha sonraları devletin yerel bölgelerindeki otoritesini sağlamlaştırması üzerine kuruludur.

Aslında bu ikisi – merkezi hükümet ve toprak sahibi soylular – arasındaki çekişme oldukça dikkat çekicidir. Çünkü her ikisi de köylülerin varoluşlarının devamlılığını sağlamak açısından köylülerin ürettikleri artık ürüne el koyma zorunluluğu içerisindedirler. Bu durumun farkında olan köylüler kimi zaman merkezi yönetime kimi zaman feodal beye yakın pozisyon alarak bir güç dengesi kurmaya gayret göstermiştir. Öte yandan artık ürün birikiminin temel faktörünün feodal dönemde toprak genişlemesi olduğunun altını çizmek faydalı olacaktır. Bu durum Prusya'ya özgü hizmet aristokrasisi kavramının da ortaya çıkmasına sebep olur. Artık ürüne el koyma açısından topraklarını genişletmek isteyen Hohenzollern Hanedanlığı yerel toprak sahiplerini bir nevi Fransa'da örneği görülen makam-vergi ilişkisinde olduğu gibi kendi bürokratik bünyesinde görevlendirmiştir. Tıpkı Germetik bölgede olduğu gibi Fransa'da da parçalanmış iktidar yapılarına sahip toprak sahiplerinin varlığı ve bunların karşısında monarşinin artık çekici niteliğinden söz etmek mümkündür (Akbulut, 2007, s. 296). Mooers'in belirttiğine göre, Fransa'da bu durum burjuvazinin çıkarına gelişmekteyken Germetik bölgede daha farklı şekillenmektedir. Buna göre köylünün yanında olarak – kendi çıkarlarını feodal beyler karşısında sağlama almak amacıyla – feodal beylerin gelirlerini azaltan merkezi yönetim, bu şekilde sorunları hafifletmeyi hedeflemekte ve makamların satışı yoluyla bir diğer yandan – özellikle Otuz Yıl Savaşları gibi dönemlerde – azalan ekonomik kaynakları tekrar artırmaya çalışmaktadır (Mooers, 1991, s. 121). Almanya'nın Fransa örneğine kıyasla görece daha geç kapitalistleşmesini de bu noktayla ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü Prusya örneğinde görülen durum, “(...) *mutlakliyetin feodalizmin parçalı yapısını tam ortadan kaldırmasa da kapitalist bir ekonomi yaratmamış, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin özelliği olan, siyasi ve ekonomik gücün birliğini merkezi devlet düzeyinde yeniden üretmiştir*” (Akbulut, 2005, s. 183). Akbulut, bu yargıyı Fransa için kullanmış olmakla birlikte Fransız devrimi öncesi Prusya'da yaşananlarla oldukça benzer çizgiler taşıması açısından Prusya adına da ileri sürülebilecek bir önerme olabilir. İki arasındaki farklılaşma görece 1789'dan sonra keskinlik kazanmaktadır.

On altıncı yüzyıl boyunca *Gutsherrschaft* sahibi soylular, hiyerarşik toplum yapısı içerisinde en üstte yer alan sınıfı oluşturmaktadır. Özellikle Reformasyon hareketinden sonra ruhban sınıfının bölge meclislerinden dışlanmasıyla birlikte, onlardan boşalan iktidarı da kendileri üstlenerek *first estate* pozisyonuna geçmişlerdir. Rosenberg, ekonomik olarak bu sınıfı parazitvari aristokrasiden ayrı tutar çünkü buldukları ticari faaliyetler aracılığıyla bir çeşit girişimci olarak bölgenin gelir kaynağını oluşturmaktadırlar. Bununla birlikte soylulukları kalıtsal olarak sonraki nesillere aktarılmaktadır. Otuz Yıl Savaşları'na dek bu bölgenin soyluluğu *Reich* içerisindeki uzak konumundan kaynaklı olarak diğer bölgelerin yaşadığı savaş maliyetleriyle uğraşmak durumunda kalmamışlardır. Fakat savaşla birlikte, *Junker* aristokrasisinin gelirleri ciddi ölçüde azalmış ve bu nedenle bölgedeki iktidarları prenslik karşısında zayıflamıştır (Rosenberg, 1966, s. 33-34). Öte yandan Hohenzollern Hanedanlığı bu ilişkisellik içerisinde artık bir süper-*Junker* olmaktan çıkarak, bölgenin tek yöneticisi olmaya doğru ilerlemeye başlamıştır.

Frederick William (*The Great Elector*) kendisine döneminin gidişatının el verdiği kadarıyla, uluslararası anlaşmazlıklardan siyasal sermaye elde etmek, hanedanlık topraklarındaki düzeni sağlamak ve bitmek bilmeyen savaşlardan yorulan ekonomisini düzeltmek gibi asli görevleri benimsemiştir. William, bu görevleri yerine getirebilmek adına yeni otorite pratikleri ve devlet yönetimine dair reformlar üzerinden hareket etmiştir. Rosenberg'in belirttiği gibi kendisi hükümdarlığının sonunda devleti hala ayrıcalıklı sınıfların bir bütünü olarak görmüşse de Prusya, Habsburg'ların yanında İmparatorluk içerisindeki en büyük hanedanlık olmayı başarmıştır (Rosenberg, 1966, s. 34-35). 1640 yılında William, Hohenzollern topraklarının prensi olmuştur. 1650'li yıllarda, prenslik toprakları içerisinde soyluluğun şimdiye kadar gerçekleştirmediği kalıcı askeri birlikler barındırma ve vergilerin bu birlikler aracılığıyla toplanması gibi pratikleri hayata geçirmiştir. Hanedanlığın, yerel *estater* üzerindeki otoritesini kurmasının ilk belirtileri dış politikada karar alma yetkisinde tekelleşme, kalıcı vergilendirme uygulaması ve kalıcı bir ordu tahsis edilmesi yoluyla şekillenmiştir (Rosenberg,

1966, s. 35). 1651 yılında Brandenburg Danışma Meclisi'nin (*privy council*) kuruluşu, bu meclis aracılığıyla çalışan bürokratların hanedanlık topraklarının diğer kesimleriyle kurulacak ilişkilerinin merkezi yönetimvari bir vaziyete bürünmesine ön ayak olmuştur. Devletin mali ve askeri işlerinin tek bir çatı altında bürokratlar aracılığıyla yönetilmesi beraberinde tek bir devlet olma imgesini ortaya çıkarmakta ve devletin feodal yapısının hüküm sürmesinin sonucu olarak bu sınıfın diğer bütün ayrıcalıklı sınıfların üzerinde konumlanmasına neden olmuştur (Rosenberg, 1966, s. 35). Mutlakiyet rejiminin aristokrasi ile hanedanlık arasındaki iş birliği neticesinde oluştuğuna dair kanıt olarak gösterilebilecek en önemli tarihi bulgulardan bir tanesi 1653 yılında Otuz Yıl Savaşları'ndan kısa süre sonra gerçekleştirilen *Landtag-Recess* olarak adlandırılan anlaşmadır. Frederick William ve Brandenburg soyluluğu arasında gerçekleştirilen bu anlaşma bağlamında soylular *Great Elector*'a kalıcı bir ordu oluşturulması adına maddi destek sağlamayı kabul etmişlerdir. Bunun karşılığında ise aristokrasinin üretici köylüler üzerindeki hakimiyetinde daha üstün ayrıcalıklar sağlanması kabul edilmiştir (Hagen, 1989, s. 304).

Hohenzollern mutlakiyeti aristokratik temeller üzerine dayanır. Bu yapı, bürokratik monarşik otokrasi ve *Junker* aristokrasisi arasındaki bir iş birliği üzerinde tesis edilmiştir. Öte yandan mevcut oluşum *Junkerlerin* yerel iktidarlarını güçlendirici bir etkiye sahiptir. Brandenburg, on altıncı yüzyıldaki tarımsal kalkınma süresinde güçsüz bir prensliktir. Buradaki soyluluk, Germenik bölgenin diğer yerlilerdekilere kıyasla hiç de zengin değildir. Otuz Yıl Savaşları'nda neredeyse üretici nüfusunun yarısını kaybetmiştir. Bu durum onları daha güçsüz bir konuma sokmaktadır. Böyle bir yapıda Frederick William için soylu *estate*'ler üzerinde hakimiyet kurmak görece kolay olmuştur. Düzenlemeler aracılığıyla geleneksel *estater* kendi başlarına vergilendirme yapabilme bağımsızlığından mahrum edilmiş ve ayrıca *Lantage'lar* yoluyla organize muhalefet yapma hakları ellerinden alınmıştır. William'ın elde ettikleri arasında dış politikayı *estaterin* rızası alınmadan şekillendirme hakkı da vardır. Bunlar mutlakiyet iktidarının *estaterin* sınırında durması kaydıyla aristokrasi ile çeşitli anlaşmalar üzerinden elde

edilmiştir (Mooers, 1991, s. 113). Bu sınırdaki durma meselesini Anderson, Prusyalı toprak sahipleri olarak *Junker*lerin tarihsel oluşumuyla ilgisi içerisinde ele almaktadır. Anderson'a göre, merkezi yönetim olarak mutlakliyetin yetkisi *manorların* sınırlarına ulaştıkça durmaktadır. Benzer bir şekilde *manor* sahibi soylular da gelirlerini toprak sahipliklerinin stabilitesi üzerinden elde etmektedirler. Dolayısıyla bürokrasi içerisinde makam elde etmek aracılığıyla bir fayda sağlamamaktadırlar (Anderson, 1979, s. 232). Bu durum Rosenberg'in ifade ettiği *Junker*lerin iktidar elde etme biçimlerinin ticari faaliyetler aracılığıyla gerçekleşmesi meselesinden farklı bir boyutta şekillenir. Anderson'a göre, *Junker* otoritesinin asıl kaynağını oluşturan şey Batı'daki toprak sahipliğinden farklı olarak şartlı kullanım hakkı yerine tam mülkiyet esasına dayanan toprak sahipliğidir (Anderson, 1979, s. 222). Batı'da kendisine toprak ve köylü sağlanan soylular bunun neticesinde lordlarla karşılıklı ilişki içerisinde belirli şart ve koşullara konu olmuşlar ve dolayısıyla mülkiyetleri Batı tipi mutlakliyetleşmeye sebebiyet vermiştir. Doğu'da ise tam mülkiyet esasına dayanan toprak sahipliği herhangi bir üst yöneticiyle yerel soyluluğu karşılıklı ilişki içerisinde sokmamış dolayısıyla üst yöneticilerin yereldeki iktidarının kısıtlı kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum Batı'da olduğu haliyle kesişen iktidar alanlarına maruz kalmayan Doğulu toprak sahiplerinin üretici köylüler üzerindeki otoritelerinin yoğunluğunu artırmıştır (Anderson, 1979, s. 224). Dolayısıyla *Junker* aristokrasisi ile mutlakliyet rejimi arasındaki iş birliği makam satışları aracılığıyla gerçekleşmekten uzak bir noktadır. Çünkü *Junker* aristokrasisinin merkezi otoriteye olan ihtiyacı, merkezi otoritenin onlara olan ihtiyacından hiç de geri kalır değildir. İş birliği oluşumunun feodal bürokrasi içerisinde görev almak suretiyle devamlılığını sürdürüyor olması modern devlet oluşumunu değil, feodalitenin iş birliğine işaret etmektedir.

1653 yılındaki *Recess* dahilinde *estateler* feodal yargı yetkilerinin kabulü ve vergilendirmeden muaf olmalarının garantisıyla birlikte hanedanlığa yarım milyon *thalers* sübvansiyon sağlamayı kabul etmiştir. Öte yandan kölelik (*Leibeigenschaft*) kurumu geleneksel olduğu yerlerde varlığını sürdürmüştü,

köylüler *Leibeigen* serfler olarak ele alınmaya devam etmiştir. Bu anlaşmayla birlikte William, soyluluğun geleneksel olan ekonomik ve sosyal ayrıcalıklarını kabul etmiş ve arttırmıştır (Mooers, 1991, s. 113-114). Krallığın yeni oluşmaya başlayan bürokratik makamlarının üst mevkilerine bu soyluları istihdam etme yönünde bir politika izlenmiştir. Bununla birlikte krallık ve yine krallığın sınırları içerisinde yer alan soyluların bu iş birliği neticesinde, kırsal Prusya'nın en temel sosyal kurumu olan üretici köylünün sosyal ve ekonomik durumu on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar kötüleşme eğiliminde olmuştur (Rosenberg, 1966, s. 45). Her iki taraf için de kazançlı görünen bu anlaşma hem Prusya'nın öteki Germenik prenslikler hem de diğer devletler karşısında güvenliğini sağlayabilmesi adına atılan ilk önemli adımlardan bir tanesi olmuştur. Öte yandan bu durumun sınırlar içerisinde yer alan iktidar sahipleriyle bir anlaşma içerisinde yürütülüyor olması Prusya'nın mutlakiyetleşmesi adına hem iç hem de dış güvenliğin bir dereceye kadar sağlanabilmesine temel oluşturur.

1653 Anlaşması'nın ilk temel hedefi, Otuz Yıl Savaşları'nın sebebiyet verdiği üretim faaliyetlerinin sürdürülmesinin zor boyutlara ulaşması neticesinde üretim kurumunun yeniden sağlıklı bir şekilde tesis edilmesidir. Fakat on yedinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren erken mutlakiyet olarak adlandırılabilir yeni dönemdeki gelişmeler üretimin savaş öncesi koşullara dönüştürülemediğini kanıtlar niteliktedir. Buna karşılık monarşinin soyluluk otoritesine çok daha müdahil olduğu ve bunun sebebinin de yine üretimin savaş öncesi gelir düzeylerine çekilme çabası olduğu unutulmamalıdır. Öte yandan bu ilişkinin bir sonucu soyluluk otoritesinin köylüler üzerindeki iktidarının zayıflaması ve monarşinin bunların üzerinde bir konuma yükselmesi, on yedinci yüzyılın son yarısını mutlak monarşinin yükselişi olarak adlandırmak için yeterli nitelikteki kanıtları sunmaktadır.

1653 yılında anlaşmayı kabul eden Brandenburg soylularıyla, on sekizinci yüzyılda giderek devlete daha bağlı ve entegre olan Prusya soyluluğunun iki ayrı

sınıf olarak ele alınması daha doğru olacaktır. İlkinde kendi iktidar yapısına dair William'dan (*Great Elector*) çeşitli ayrıcalıklar elde eden soylular, ikinci durumda git gide mutlak monarşinin kendi çıkarlarıyla eş değer bir pozisyonda kalmışlardır. Bu nedenle, siyasal iktidarları üretim faaliyetleri aracılığıyla el koyma becerilerinden ziyade devletin onlara sunabildiği – devletin de iktidarını aynı yöntemle elde ettiği unutulmamalıdır – ayrıcalıklar ve makamlar üzerinden şekillenmiştir. Yine de devletin makamlarında görev alma ve buradan iktidar devşirme mefhumu Fransa'daki gibi bir dereceye hiçbir zaman ulaşmamıştır. Prusya mutlakiyetinin soyluları devlet makamlarını elde etmek için on sekizinci yüzyılın ortalarından sonra giderek şiddetlenmek suretiyle eğitilmiş orta sınıfla ve ek olarak birbirleriyle rekabet içerisindedirler (Hagen, 1989, s. 334). Bu yeni durumda toprak sahipliği devlette makam sahibi olabilmek için gerekli yegâne koşul olmaktan uzaktır. Geleneksel soylu sınıfı olarak *Junker* aristokrasisinin devletin feodal bürokrasisi içerisinde gittikçe budanan ayrıcalıklı konumu dahilinde onlara rakip olarak ortaya çıkan bu eğitilmiş orta sınıf bürokrasinin en temel niteliğini feodalitenin sınırları içerisinde yer almak oluşturur. Dolayısıyla bu sınıfın temel olacağı herhangi bir özgürlük talebi yine kendisini feodal ilişkiler dahilinde ortaya çıkarır. Prusya mutlakiyetinin özgün yapısı içerisinde varlık kazanan bu sınıf monarşinin çıkarları doğrultusunda tesis edilmekle birlikte, Prusya'nın tecrübe ettiği farklı ve oldukça yeni bir sosyal sınıfı oluşturur. Bu sosyal sınıf, oluşumu bakımından feodal toprak sahipliği üzerine dayanmaz. Fakat feodal toprak sahipliğine dayanan iktidarın biçimine bürünür bir vaziyettedir. Bu çalışmanın en kıymetli bulgularından bir tanesi dönüşen Prusya feodalitesinde oluşan boşlukları doldurabilecek bir sınıf olarak hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum'un* varlığıdır. Prusya mutlakiyetinin yapısı dahilinde toplumsal ve tarihsel olarak bu sınıfların varlığı geleneksel özgürlük anlatısının yalnızca toprak sahipliği ve egemen yönetici üzerinde bina edilmesinden farklı bir şekilde kurgulanabileceği bir zemin sağlar. Buna paralel olarak bu sınıflar geleneksel soylulukla, onların kalıtsal ayrıcalıklarına sahip olmama ve el koyma biçimleri açısından farklılık gösterir. Doğrudan kendilerine bağlı olan üreticinin artık ürününe el koyarak iktidar sağlamamaktadırlar. Daha çok devletin feodal el koyucu kimliğinin işlevini sürdürme, geleneksel soylulukla hanedanlık arasındaki

çekişmenin hanedanlık lehine dengelenmesi ve bu yapı içerisinde kendi yeniden üretimlerini sağlamak üzerinden iktidar elde etmektedirler. Kant'ın özgürlük kavramını kurgulama biçiminin aktif faillğe yaptığı vurgunun bu yeni el koyma biçiminin aktif faillğine denk düştüğü ileri sürülebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise bu sınıfın aktif faillği dolayısıyla özgürlüğün elde edileceği gibi bir öncelik sonralık ilişkisi kurmamak gerektiğidir. Feodal nitelikteki el koyma biçiminin hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum* üzerinden dönüşerek devam etmesi ve özgürlük tartışmasının faillik üzerinden beslenebileceği bir kaynak olarak bu sınıfların varlığını ele almak daha anlamlı olacaktır. Kant felsefesinin ele alındığı ikinci bölümde bu bağlantı daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında hem bölgesel hem de feodal soylular savaşın sebebiyet verdiği ekonomik kayıplarını gidermek amacıyla köylü üzerinde ekonomi dışı iktidarlarını kullanma eğilimini sürdürmektedirler. Fakat bu ilişki, soyluluğa karşı köylü olarak tek yönlü ve iki özneli bir ilişkiden fazlasıdır. Çünkü soyluluk hem kendi içerisinde hem de krallığa karşı, artık ürüne kim tarafından el koyulacağına yönelik mücadele vermektedir. Örneğin 1656 yılında Frederick, soylulardan köylüler üzerine ekstra vergiler yükleyerek *militia* olarak adlandırılan yerel savunma kuvvetleri tahsis etmelerini istemiştir. Öte yandan soylular, bu oluşumun maddi yükünün altından kalkabilecek durumda değillerdir. Savaş neticesinde ortaya çıkan düzenlemeler aracılığıyla halihazırda köylülerden alabilecekleri kiraların ve hizmetlerin kısıtlı ya da geçmişe kıyasla daha az avantajlı bir pozisyonda kalan ödemelerini kabul etmek durumundadırlar. Soyluların bu düzenlemeye karşı tepkisini ve korkusunu köylülerin silahlandırıldığı zaman kontrol edilmelerinin zorlaşacağı fikri oluşturmaktadır. Mücadelenin sonunda Frederick William, *estatelerin* fikrine başvurmadan prenslik iktidarı ve egemen otoritesinden güç alarak, savaş sebebiyle âtil kalmış topraklarda yeniden yerleşecek ve üretim yapacakların 6 yıl boyunca vergi, kira ve askeri yükümlülüklerden muaf olacağını duyurur. Soylular, kendilerine ait olanın yönetiminde ve ücretlerin toplanmasında kendi isteklerinin dışında gerçekleşecek bir düzenlemeyi reddetme eğilimindedirler fakat Frederick, bu

istekleri yok sayarak ilgili düzenlemenin geçerli olarak kalmasını sağlamıştır (Hagen, 1989, s. 326).

1660'lı yıllarda William, yerel meclislerin (*Landtage*) mali vergilendirme güçlerini giderek daha da kendi otoritesine bağlamıştır. Çeşitli yönetmelikler aracılığıyla ayrıcalıklı sınıfların politika belirleme, vergi toplama ve yönetme gibi güçlerini kısıtlamalara tabi tutmuştur. Hanedanlık vergileri, Prusya bölgesinde kalıcılık kazanmış ve hiç olmadığı kadar arttırılmıştır. Hohenzollern Hanedanlığı'nın kalıcı ordu tesis etmesi, Otuz Yıl Savaşları'ndan önce Prusya bölgesi için hem gereksiz hem de bilinmeyen bir mefhumdur. Frederick William, yerel soyluluğu ve geleneksel uygulamaları yok saydığı reformlarıyla bölgenin otonomisini giderek azaltmakta ve bu durum devlet yapısında sonraki yüzyılda açık bir şekilde belli olacak bir dönüşümü ifade etmektedir. Finansal ve askeri yönetimin merkezleşmesi, Hohenzollern mutlakiyetinin en önemli sonuç ve sebeplerini oluşturur (Rosenberg, 1966, s. 37).

Prusya mutlakiyetinin yapısını tanımlarken Mooers, onun doğumla gelen ayrıcalıklara karşı profesyonelizm ve liyakat üzerine kurulu olduğunu ifade etmektedir (Mooers, 1991, s. 121). Devlet görevi, gelirleri artık oldukça azalan eski aristokrasi için – ki yenisi devlet görevinde yer alanları ifade etmekteydi – bir çekim merkezi halindedir çünkü ekonomik refahın mutlak yolu devlet görevi üzerinden geçmektedir. Mooers'in gerçekleştirilen toprak reformlarının kapitalist bir düzlemde gerçekleşmediğine ve bu nedenle burjuvazinin değil de devletin egemenliğinin konsolide edilmesine olanak sağladığına yönelik yorumu dikkate değerdir. Reformlar temel anlamıyla, aristokrasinin elinden köylünün ürettiği artık ürüne el koyma yetkisini ortadan kaldırmaya yönelik gerçekleşmektedir. Bu durum hazinenin dolması için yapılan bir gereklilik olarak şekillenmektedir. Mooers'in Blum'dan aktardığına göre gerçekleştirilen toprak reformlarının tek amacı egemenin otoritesinin ve iktidarının sağlamaştırılmasıdır (Mooers, 1991, s. 124).

Commissars olarak adlandırılan yeni devlet görevlileri Avusturya, Bavyera ya da Saksonya'da yer alan muadillerinden farklı olarak yalnızca askeri görevleri yerine getirmekle kalmamış, devlet yönetimine dair diğer meselelere de dahil olmuştur. Örneğin vergi toplamanın *Commissariat* aracılığıyla yapılması, bu sınıfın salt askeri bir sınıf olarak tanımlanma imkanını dışlar (Rosenberg, 1966, s. 37). Bu sistemin tam anlamıyla konsolide edilmesi Asker Kral (*The Sergeant King*) I. Frederick William dönemine rastlar. Rosenberg'in belirttiğine göre 1613 yılında Kalvinizmi kabul eden dindar Protestan Hohenzollern Hanedanlığı, her iki mezhebin de öğretilerini birleştirmiştir. Bir yandan Protestanlığın *calling* öğretisi – Tanrı'nın sözünün gerçekleştirilmesine dair güçlü bir iç dürtünün mesleki çabayla benimsenmesi çağrısı – ve diğer yandan Kalvinizmin krallık ve makamın kamusal güven sağlayıcısı olarak karşı çıkılmaması gereken yapısına dair öğretisi yer almaktadır (Rosenberg, 1966, s. 38).

Prusya feodalitesini bu iki öğretinin harman olduğu bir çerçeveye sığdırmak mümkündür. I. Frederick William'ın yönetiminde *Great Elector* döneminde takip edilen meclisteki mutlak prens uygulamasından farklı olarak doğrudan monokrasiye doğru bir yönelim başlamıştır. Merkezi yönetimin yeni bir aparatı olarak Genel Direktörlük oluşturulmuş ve burada yetkilendirilen danışman bakanlar aracılığıyla bürokratik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Hohenzollern Prensiği'nin Hohenzollern yönetsel bölgelerine dönüşümü *Boards of War and Domains* kurumunun tesis edilmesiyle başlar. Burada yer alan *Kriegs und Domänenräte* statülerindeki komiserler aracılığıyla devletin bürokratik kapasitesi genişletilmiştir. Yerel yönetimler alanında ise vergi komiserleri (*Steuerräte*), merkezleşen yönetim iktidarının yereldeki temsilini oluşturmaktadır (Rosenberg, 1966, s. 39). Hohenzollern bürokrasisi aracılığıyla tesis edilen kamu yönetimi meselesinin temel uğraş alanını kamu yönetimi değil, merkezden planlanan sınıf tipi el koyma manasında vergi çekme yöntemi oluşturur. Bu yöntemde askeri nitelikteki memurların varlığı aracılığıyla yerel ayrıcalıklara sahip toprak sahibi soyluların el koyma niteliğinin zedelenmesi ve gelirlerinin git gide devlet

tarafından planlanan mali yönetim esasında şekillenmesi söz konusudur (Rosenberg, 1966, s. 41).

1.2.2 Monarşi ve Yerel Soyluluk Arasındaki İş Birliği ve Otorite Mücadelesi

Yerel soyluluk, her ne kadar bürokratik devletin makamlarında görevlendiriliyor olsa bile Fransa'daki gibi aristokrasinin bütün gelirin devlette makam sahibi olmaktan kaynaklandığı bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Bu durum, yerelde de her ne kadar otoriteleri zayıflamış olsa da eski *Junker* aristokrasinin devamlılığını ifade etmektedir. Rosenberg, Prusya devlet yapısının bu ikiliğinin yirminci yüzyıla kadar sürdüğünü belirtmektedir. Bu ikili yapı sonucunda yerel soyluluğun ayrıcalıklarının kurgulandığı özel hukuk ve Prusya monarşisinin otoritesinin açığa çıktığı kamu hukukundan söz etmek mümkündür (Rosenberg, 1966, s. 43). Öte yandan Anderson, soyluluk derecelerinin makamdan kaynaklandığı bir durumun Doğu Avrupa mutlakiyetlerinde hiçbir zaman gerçekleşmediğini ifade eder. Daha çok soyluluğun makam sahibi olmadan önceki pozisyonlarının makamlarda elde ettikleri rütbe ve dereceleri belirlediğinden söz etmektedir (Anderson, 1979, s. 232). Bu mesele on sekizinci yüzyıl boyunca Prusya'da mutlakiyet otoritesinin hiçbir zaman yerel toprak sahipliğinin otoritesinin üstünde bir konumda şekillenmediğini ve dolayısıyla her ikisi arasındaki iş birliğinin zorunluluğunun devam ettiğini ortaya koyar (Anderson, 1979, s. 263). Dolayısıyla Rosenberg'in ifade ettiği gibi yerel olandan ayrık olarak biçimlenmiş ve onun üzerinde konumlanan bir kamu hukukundan söz edebilmek mümkün değildir. Bu meselenin gerçekleşmemesinin bir diğer önemli sacayağını *Junker* otonomisinin hiçbir zaman monarşi tarafından şiddetli bir baskı altına alınmaması oluşturur. Mutlakiyetin kuruluşunda yerel toprak sahipliğinin monarşi tarafından tanınan hak ve ayrıcalıkları Prusya mutlakiyeti süresince yerel otoritenin daimî bir biçimde bu iş birliğinin paydaşlığını sürdürebilmesine ve mutlakiyetle çıkar çatışması yerine çıkar birliğinde buluşmasına örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan *Junker* aristokrasinin bu vaziyetini sağlamlaştıran bir diğer tarihsel meseleyi burjuvazinin yerel toprak sahipliğine rakip olabilecek

gelişmişlik düzeyinde olmaması oluşturur (Anderson, 1979, s. 265). Dolayısıyla Rosenberg'in iddia ettiği haliyle kamu hukuku kavramından burjuvazinin talebi olarak da söz etmek mümkün değildir. Bu durum Prusya'nın feodal karakterde kalarak mutlakiyetleşmesini ve gerçekleştirilen yönetsel reformların feodal el koyma biçiminin boyutuyla sınırlı kalmasını ifade eder ki herhangi bir modern oluşuma denk düşmez. Prusya mutlakiyetinin prenslik ve yerel soyluluk arasındaki iş birliğini ifade ettiği anlatısı bu yorumu destekler niteliktedir. Fakat söz gelimi bu iş birliği, her ikisinin de gelirlerinin köylü üretiminden kaynaklanmasından dolayı gönüllü olmaktan ziyade bir zorunluluğu ve aynı zamanda el koyma yetkisi üzerindeki çekişmeyi de içerisinde barındırır. Dolayısıyla yerel soyluluk ve monarşi arasındaki iş birliğini bir çeşit kuvvetlendirilmiş baskı mekanizması olarak ele almak doğru olmayacaktır. Bu iki grup arasındaki çekişmenin niteliğini köylünün üretim performansı belirlemektedir. Performansın aşırı düşmesine sebep olacak herhangi bir yerel politika tam da bu nedenden kaynaklı monarşi tarafından engellenmiş fakat ilgili pratik köylünün soyluluğa karşı korunması gibi bir çerçeveye bürünmemiştir. Çünkü her iki otorite sahibi sınıfın da gelirlerinin sekteye uğramaması adına üretim üzerinde herhangi birisinin oluşturacağı baskının üretimi aksatacak seviyede olmaması gereklidir (Rosenberg, 1966, s. 43-45).

Rosenberg'in ifadesine göre mutlak monarşi, bütün yasallığın hükümdarın kendisinden kaynaklandığı ve dolayısıyla topraklar içerisindeki diğer bütün öznelerin gelenek/görenek olarak hukuklarının yok sayıldığı anlamını taşımamaktadır (Rosenberg, 1966, s. 46). Her ne kadar hükümdar devlet içerisindeki asıl kural koyucu konumuna yükseliyor olsa da yerelde soyluluğun sahip olduğu yasal ayrıcalıklar varlıklarını sürdürmektedir. Bu ikili yapı içerisinde hükümdarın kendisinden kaynaklanan kamusal hukukun ağırlığı monarşinin merkezileşmesi sürecinde yerel soyluluğun özel hukukunun önüne geçmektedir. Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise, kamusal hukuk olarak adlandırılan prensin yasa koyma yetkisinin modern devlet pratiğindeki hukukun üstünlüğü ile bir benzerliğinin olmadığıdır. Buradaki kamu doğrudan hanedanlığın kendisini

işaret etmektedir. Fakat böyle olmakla birlikte meşruiyet kaynağını da yine bu kamu olma durumundan sağlamaktadır. Bu şekilde kurgulana gelen bir kamu hukuku, yönetsel faaliyetin düzenlenmesini yansıtmaktan başka bir şey ifade etmemektedir. Öyle ki bu faaliyetin temelini de köylünün üretimine vergiler yoluyla el koymak oluşturur. Öte yandan devletin askeri/bürokratik bir yapıya kavuşmasının diğer prensliklere karşı savunma meselesi bir kenara koyulacak olursa, asıl hedefi devletin vergi yoluyla el koyma faaliyetinin git gide merkezleşmiş bir yönetsel aparatla gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla bu süreç içerisinde aracı el koyucular olarak yerel soyluluğun devre dışı bırakılması ya da doğrudan monarşiye bağımlı kılınması söz konusudur.

Bahse konu bu kamu hukukunu pratik hayatta monarşiye bağlı hizmetliler (*königliche bediente*) sınıfı yürütmektedir (Rosenberg, 1966, s. 47). En önemli özelliği monarkın otoritesine sadakat göstermek olan bu bürokratik sınıfın, kendi kendine hareket etme kabiliyeti yoktur. Çeşitli yasal düzenlemelerle sınırlanan bu sınıfın kadiri mutlak bir karakterde olmadığına altını çizmek faydalı olacaktır. Çünkü Prusya monarşisinin otoritesinin asıl kaynağının monarktan ileri gelmesi ve dolayısıyla yeni bir elit sınıf olarak bürokrasinin devlet yönetimini doğrudan etkilemesi gibi bir şey söz konusu değildir. Bahse konu bürokratik sınıfın oluşumu bir yandan aristokratik unsurlarla dengelenmiş diğer yandan çeşitli yönetmeliklerle görev tanımlamaları dahilinde hareket etmelerini sağlamaya yönelik bir yol izlenmiştir. Görev tanımlamalarının belirlenmesiyle bürokratik sınıfın yasal-rasyonel bir boyuta eriştiği düşünülmemelidir. Çünkü bu sınıfın kamuya herhangi bir hesap verme yükümlülüğü söz konusu değildir. Bu nedenle Weberyan bürokrasi tanımının tamamıyla dışında kalır. Bürokrasi, kelimenin tam anlamıyla monarşinin hizmetkarları olarak faaliyet göstermekte ve temel karakteristiğini *königliche bediente* olmaları oluşturmaktadır (Rosenberg, 1966, s. 48).

Rosenberg'in belirttiğine göre Prusya kamu hukuku uygulaması ekonomik devletçiliğin gelişiminde kullanılmıştır. Finansal merkezleşme aracılığıyla yeni bürokrasi, monarşi topraklarında bütün ekonomik faaliyetlere, üretim ve dağıtım fonksiyonlarına doğrudan dahil olmuştur. Teftiş, yetkilendirme, yasaklama, teşvik etme, kural koyma ve hüküm verme tamamen bu sınıf aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Fiyatlar, ücretler (*wages*), ormanların kullanımı, değirmenlerin kullanımı, bira üretimi, imalat, yerel pazarlar ve fuarlar, ticaret, yolların, nehirlerin ve limanların kullanımına dair ekonomik hayata dair her şey düzenlemelere tabi tutulmuştur (Rosenberg, 1966, s. 49). Anderson da mutlakiyetleşmenin amacını doğrudan doğruya yargı yetkisi teorisini ekonomik pratiğe dökmek olarak nitelendirmektedir (Anderson, 1979, s. 208). Bu durumda her ne kadar yerel soyluluk ve monarşi arasında birbirlerini tamamlayan bir iş birliğinden söz ediliyor olsa da mutlakiyetleşme pratiğinin temel hedefini bu yerel ayrıcalıkların budanması oluşturur. Diğer yandan bu meseleyi devlet karşıtı küçük gruplar olarak *Junkerler* üzerinden okumak içerisinde ciddi eksiklikleri barındıracaktır. *Junker* aristokrasisi daha çok devletin bu merkezleşme faaliyeti içerisinde onun yerel alanlardaki tamamlayıcısı rolündedir. Bu nedenle merkezleşmeye, tek-tipleşmeye veya standartlaşmaya diğer bir deyişle modernleşmeye yönelik bir devlet karşısında yer alan yerel iktidarlar gibi bir anlatıdan söz etmek hatalı olacaktır. Prusyalı toprak sahibi soyluların bu topraklar üzerindeki yargı yetkisinin ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Çünkü yine bu toprak sahipliğinin biçiminden – *Gutsherrschaft* – kaynaklı olarak otoriteleri kuvvetli bir yapıdadır. Dolayısıyla Batı'da olduğu haliyle soyluluk karşısında güçlü üretici kitlelerin bulunmadığı, kesişen yargı yetkileri sebebiyle birbirleriyle mücadele içerisine giren toprak sahibi sınıfın yokluğu gibi meseleler bir arada düşünüldüğünde Prusyalı *Junkerlerin* sahip oldukları iktidar günün sonunda mutlak devlet tarafından bertaraf edilmesi gerekeni değil iş birliği içerisinde el koyma faaliyeti açısından geliştirilmesi ve kullanılması gerekeni ifade eder.

Bir yanda monarşinin kendi çıkarlarını konsolide etmek gayretiyle oluşturmaya çabaladığı bürokrasi ve bu bürokrasinin *königliche bediente* karakteri yer

almaktayken diğ er yanda da yerel soyluluğ un kendi bürokratik oluşumu yer almaktadır. Mutlak devletin komiserlerinin hiçbir yerel dirençle karşılaşmadan etki alanını genişlettiğ inden söz etmek mümkün değildir. Özellikle Doğ u Prusya bölgesinde *Regierungen* adı verilen hükümetvari yerel danışma meclislerinin, bölgedeki yasama faaliyetine etkisi oldukça kuvvetlidir. *Regierungen* yönetsel aparatı aracılığ ıyla bölgenin yerli (*native*) soyluları bölge makamlarında üstün otorite yetkilerine sahiptirler. *Standestaat* adı verilen ve yönetimin kurumsal yapısını ifade eden bir çeşit yerel organizasyonun varlığı ve *Regierungen* kurumu aracılığ ıyla bu kurumsal organizasyonun politikalarının belirlenmesi söz konusudur (Wilson, 2004, s. 242). Bölgesel olarak işlev gören bu kurumlarda makam ve mevki sahibi olabilmenin temel şartını o bölgenin yerlisi ve toprak sahibi olmak oluşturur. *Indigenatsrecht* olarak adlandırılan yerel kanunnamede mesele böyle kararlaştırılmıştır. Hiç şüphesiz bu uygulama on sekizinci yüzyılla birlikte özellikle üniversite eğitimi alan yeni bir sınıfın oluşmasıyla eski katı kurallılığ ını kaybetmeye başlamıştır. Fakat yine de bahse konu Prusya bölgesinde, 1740 yılında önemli makamların %17'si aristokratlar tarafından elde bulundurulmaktayken, bu oran 1806 yılında %61'e kadar yükselmiştir (Wilson, 2004, s. 242-3). Rosenberg'e göre pratik kullanım sahasında *Indigenatsrecht*, en varlıklı yerel toprak sahibi soylunun siyasal liderliğ iyle sonuçlanır. Bu liderlik aracılığ ıyla, yerel yönetimin kurumlarında soyluluğ un kendi eş ve akrabalarına gelir kapısı sağ laması söz konusudur. Hohenzollern merkezileş mesi tarafından tehdit edilen de bu ilişkiselliğ in kendisidir (Rosenberg, 1966, s. 53).

Yerel soyluluğ un bölge yönetimindeki ağırlığı bu kurumsallık etrafında şekillenmektedir. Özellikle *Junker* aristokrasisi, monarkın bürokratlarına karşı direnç göstermek için yerel uygulamalara başvururken geleneksel haklar üzerinden meşruiyet sağ lama çabasındadırlar. Fakat yerelde makam sahibi olmakla mutlak monarşinin bürokrasisinde makam sahibi olmak beraberinde iki farklı görevi ifade eder. Rosenberg'in aktardığına göre, yerel makam sahipleri doğrudan canlarının istediğ i şekilde bu kurumları kullanmakta, yerel otoritelerinin sağ lama alınmasında bu gibi kurumlar üzerinden hareket kabiliyeti elde

etmektedirler. Öte yandan devlet bürokrasisinde ise durum farklıdır. İkinci durumda, bürokratlar tam anlamıyla devlete ait bir *commissar* olarak hizmet etmektedirler. Kendi çıkarlarını takip etmeleri, yerel soyluluğun sahip olduğu serbestlik alanına sahip olmadıkları için daha az mümkündür. *Junker* soyluluğunun dönüşen devlet yapılanmasına tepkisinin temelini de yerel otonomilerinin zayıflaması oluşturur (Rosenberg, 1966, s. 53-54).

1.2.3 Prusya'nın Sosyal Sınıfları (*Estates*)

Rosenberg, Prusya mutlakiyetini 3 temel sosyal sınıfa ayırmaktadır. Bunlar Fransa'nın ruhban sınıfı, aristokrasi ve halk şeklinde tarif edilen üç sınıftan farklıdır. Prusya'nın mutlakiyetleşme sürecinin özgün karakteristiğini oluşturan *Junker* aristokrasisi ve Hohenzollern prensleri arasındaki iş birliği, *Gutsherrschaft* olarak adlandırılan Doğu tipi toprak soyluluğu ve bürokratik yapıya dengeleyici bir unsur olarak dahil edilen *commoners* sınıfının varlığı, Prusya Mutlakiyeti'nin sosyal sınıflarının Fransa'dakine kıyasla ortaya çıkan farklılığının temel gerekçelerini oluşturur. Buna göre birinci tabakada, soyluluk yer alır. Soyluluğun Doğulu üretim tipinin ayrıcalıklarından kaynaklanan iktidar ve prestijleri onları mutlak monarşinin en imtiyazlı sınıfı (*Adelsstand*) pozisyonuna sokmuştur. Her ne kadar devletin bürokratikleşerek merkezileşme sürecinde soyluluğun sahip olduğu imtiyazlar Hohenzollern prensleri tarafından budanmışsa da onları diğer iki sınıfa benzer bir konuma indirgemede yeterli olamamıştır. İkinci sosyal sınıfı (*Bürgerstand*) *commoners* ve *burghers* ortaklığı oluşturur. Bunlar kasaba ve şehirlerin kalıcı sakinleridirler. Devlette görev alabilmeye başlamalarıyla beraber çeşitli ayrıcalıklar elde etmişler hatta sivil memuriyette en üst düzey mevkilere kadar ilerleyebilmişlerdir. Üçüncü ve son sınıf ise köylü serflerden (*Bauernstand*) oluşmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan ve geçimini sağlayabilmek için herhangi bir soyluya ait olan toprağı işlemekten başka faaliyette bulunamayan bu sınıfın toprak sahibi olma veya herhangi bir makamda görevlendirilme gibi fırsatları yoktur (Rosenberg, 1966, s. 71).

Bu sınıfların, belirgin geleneksel nitelikleri devlet bürokrasisinde görev alma mefhumuyla birlikte bulanıklaşmıştır. Öyle ki, normal şartlarda bürokrasinin en üst makamlarının toprak sahibi soylular tarafından doldurulması beklenirken, Hohenzollern prensleri ikinci grupta yer alan kimseleri de bürokrasiye dahil ederek, aristokrasinin geleneksel otoritesinin sorgulanmasına yol açmıştır. Artık çeşitli imtiyazlara sahip olabilmek ve nüfuzunu genişletebilmenin tek yolu kalıtsal bir soyluluktan geçmemektedir. Özellikle *commoners* ve *burghers* sınıflarının mutlak monarşi bürokrasisindeki aristokrat unsurları dengelemek suretiyle soylulaştırılmaları (*ennoblement*) geleneksel *Junker* otoritesini sarsıntıya uğratmıştır. Eskiden kendilerine rakip olmaları söz konusu olmayan bu ikinci sınıfın, birinci sınıfla devlet görevi için mücadeleye girebiliyor olması hiç şüphesiz dönemin önemli bir mefhumunu oluşturur. Mutlakiyetleşme sürecinin belirgin bir niteliği olarak toplumsal tabakalaşmanın sınırlarının belirsizleşmesiyle birlikte, serfler hariç diğer iki grup arasındaki mücadelenin ortaya koyduğu en temel sonucu ise prensin, geçmiş aristokrat ayrıcalıklarına giderek tek elde sahip olabildiği vurgusudur (Rosenberg, 1966, s. 59). Prusya'nın mutlakiyetleşme sürecinde toplumsal sınıflar hakkında söz konusu olan bu değişim, Kant'ın özgürlük tartışmalarının beslenebileceği tarihsel toplumsal bağlamı ortaya koymaktadır. Kant'ın özgürlük anlayışı hiç şüphesiz geleneksel olana karşıt bir konumlanmayı barındırır. Fakat geleneksel olana karşıtlık üzerinden kurgulanan özgürlük kavramının tamamıyla onu aşarak evrensellik ifade ettiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Hizmet soyluluğu aracılığıyla *Junker* aristokrasisi ve monarşi karşısında iktidar kanallarına dahil olabilmiş bu *commoners* sınıfı, özgürlük anlatısının yaslanabileceği oluşumsallığı sunması açısından önem arz eder. Prusya feodalitesinde özgürlük ekonomik ayrıcalığın bir yansımasını ifade eder. Bu ayrıcalık ise toprak sahipliği üzerinden şekillenerek toprağa bağlı üretici köylüler üzerinde kurulan otoriteye denk düşmektedir. Dolayısıyla bir başkasının iradesinin emri altında çalışarak ürettikleri artık ürüne başkaları tarafından el koyulan üretici köylüler en başından Kant'ın özgürlük anlatısının dışında kalmaktadır. Kant'ın özgürlüğe erişimin temel koşulu olarak aklın kendi kendine yasa koymasını temel aldığımızda Prusya feodalitesinin feodal iktidar yapısı içerisinde hem geleneksel olan iktidarın

durağanlaşmış vaziyetinden ayrı konumlanan hem de iktidarın özgürlük tesis edici kaynağına erişebilen hizmet soyluluğu ve bunların entelektüel olarak ikmalini sağlayan *Bildungsbürgertum* bu anlatının maddi toplumsal bağlamını teşkil eder. Toplumsal tabakalaşmanın monarşi eliyle homojenleştirilmesi öte yandan her iki durumda da üretici köylüler olarak serflerin politik vaziyetinde hiçbir değişikliğe sebep olmamaktadır. El koyucunun değişmesi, serflerin tecrübe ettiği tek dönüşümdür. Dolayısıyla Prusya mutlakiyetinin özgürlük meselesinin oluşumsallığını ilk iki sınıf arasında geçen mücadele oluşturur. Bu mücadelenin monarşiyle bir derdi yoktur, çünkü monarşinin kendisi bu sûni özgürlük ortamının varlık sınırlarının koruyucusudur. Özgürlük tartışmasının Prusya mutlakiyetindeki politik temeli toplumsal yapının bu özgün sınıfsallığında yatar. Üreticilerin doğrudan dışlandığı, Hohenzollern Hanedanlığı'nın da ekonomik gelirin doğrudan tedarikçisi/koruyucusu olması sıfatıyla tartışma dışı bırakıldığı bu yapıda, *Junker*ler ve hizmet soyluluğu arasındaki sosyal statü mücadelesi bütün tartışmanın özünü oluşturur.

Prusya mutlakiyetinin en temel karakteristiğini oluşturan monarşi bürokrasisinin insan kaynağını kim ve hangi koşullar oluşturur? 1680 sonrası Prusya'nın kalıcı ordusundaki makamlara yönelik rekabet oldukça yoğunlaşmıştır. Özellikle, Nantes Fermanı'ndan sonra Fransa'dan sürgün edilen Protestan *Huguenotlar'ın* Brandenburg topraklarında yarattığı hizmet talebiyle birlikte 1688 yılında ordu makamlarının %29'u bu grup tarafından işgal edilmektedir. Ayrıca, çeşitli halktan kimselerin de (*commoners*) orduda rütbe sahibi yapılması, *Junker* aristokrasisi için buradaki olası kazanç kapılarını gittikçe azaltmıştır. Aristokrasi adına dönüşüm I. Frederick William zamanındaki politikalarla mümkün olmuştur. Soylular aracılığıyla yedek ordu tesis edilmesi halihazırda orduda kendisine makam elde edememiş ve ekonomik durumu gittikçe kötüleşen aristokrasiye yeni bir kazanç kapısı sağlamıştır. Yerel soyluluk, kendi serfleri üzerindeki hakimiyeti geleneksel disiplin metotlarıyla sürdürdüklerinden, yeni makamlarında eğitim subaylığı için biçilmiş kaftan muamelesi görmektedirler (Rosenberg, 1966, s. 59-60).

Prusya monarşisi altındaki bürokrasi bağımsız toprak sahibi soylular, yarı bağımlı eski toplumsal hiyerarşideki statü sahipleri ve bağımlı ordu memurları arasındaki iktidar mücadelesinden oluşmaktadır. Bunlara sonradan eklenen ve monarşinin genellikle bu içerideki bürokratik dengeyi kendine bağlı bürokratlar aracılığıyla dengelemesi adına tesis edilen kraliyet memurları (*königliche bediente*) ise genellikle soylu olmayan fakat bu dengeleme politikası adına sonradan soylu unvanlarını elde eden bir sınıfı ifade eder. Bu dört sınıfın toplamı beraberinde siyasal aristokrasi ve yönetici sınıfı oluşturur. Her ne kadar birbirleriyle daha fazla iktidar sahibi olabilmek adına mücadele içinde bulunmuş olsalar da her bir grubun toplamı olarak bürokratik yönetici sınıf kimliği altında toplumun diğer tüm kesimlerinin üzerinde konumlanmaktadır. Rosenberg'in belirttiğine göre *de jure* doğrudan monark tarafından atanıyor olmalarına karşın *de facto* krallık politikasını ve gücünü belirleyen grup statüsündedirler (Rosenberg, 1966, s. 109).

Aristokrasinin ordudaki makamlardan dışlanmaması beraberinde aristokrasiyi çok daha merkezi yönetime bağlı hale getirmiştir. Görüldüğü üzere bürokrasi sınıfı kendi içerisinde bir birlik taşımamaktadır. Sosyal sınıf, eğitim ve meslek yapıları, kişisel yetenekleri, gelir kaynakları ve yaşam biçimleri birbirinden farklı ve toplumun çeşitli kesimlerinden gelmektedirler. Bürokrasi içerisindeki tekelleşmenin ve yalnızca tek bir grubun çıkarları doğrultusunda hareket etmenin en büyük engelini bu mefhum olmuştur. Farklı sosyal arka planlardan oluşan üyeler olmaları nedeniyle bürokrasinin ayrı bir sınıf olarak kendi çıkarını gözetmesi pratiğinin önüne set çekilmiştir. Böylelikle mutlakiyet bürokrasisinin bileşik yapısında farklı grupların birbirlerini dengelemesi söz konusu olmakta ve günün sonunda monarkın otoritesini zedeleyecek bir girişimde bulunmalarına olanak kalmamaktadır.

Commonerların bürokraside makam sahibi olmaları aristokrasinin makam sahibi olmasından farklı bir anlam ifade etmektedir. Bu gruplar, aristokrasinin sahip olduğu soyluluktan kaynaklanan yargılama yetkilerine sahip olmadıkları için bürokrasi aracılığıyla kamu yönetimine katılım onlar için daha kuvvetli bir sadakat yapısı tesis etmelerine olanak sağlamıştır. Öte yandan, *commonerların* bürokrasiye dahli, erken mutlakiyet döneminden ziyade on sekizinci yüzyılın ortalarına denk gelmektedir (Rosenberg, 1966, s. 65-66). Yukarıda *Junker* aristokrasinin dengelenmesi adına *privy council* adı altında prensliğe bağlı bir danışma meclisi tesis edildiğinden söz edilmişti. 1640 yılında, buradaki danışmanlardan soylu olmayanların soylu olanlara oranı beşte üçtür. On yıl sonra ise bu oran soylular lehine beşte bire dönüşmüştür. Rosenberg, 1653 ile 1687 tarihleri arasında görevlendirilen 34 danışmanın yalnızca 7 tanesinin soylu olmayan köklerden geldiğini belirtmektedir. Fakat, özellikle 1660 yılı sonrasında Büyük Frederick'in en üst mevkilere atamalarda *commoners* sınıfından kimseleri tercih ettiği görülmektedir. Örneğin 1660 yılında eski bir üniversite profesörü olan Friedrich Jena, danışman *başbakan* görevini yürütür. Ondan sonra yerine gelen Franz Meinders de *Junker* sınıfında yer almaz. Devamında ise yine eski bir profesör olan Paul Fuchs görevlendirilmiştir (Rosenberg, 1966, s. 66-67). Bu verilerden hareketle Prusya mutlakiyetinin sivil merkezi bürokratik temellerinde sayıca soyluluğun üstün olmasına rağmen, *commonerların* yattığı ileri sürülebilir. Bu durum, *privy council'in* en başında kurulma amacından da açıkça kendisini belli etmektedir. *Junker* aristokrasinin dengelenmesi, mutlakiyetin oluşabilmesi için en zaruri ihtiyacı oluşturmaktadır.

Soyluluk ve soylu olmayanların devlette görevlendirilmesi, I. Frederick William zamanında yalnızca nitelik değil nicelik olarak da soylu olmayanlar lehine artarak devam etmiştir. Kendisinin kabinesinde (*Kabinettsratssekretar*) bulunan bütün sekreter ve kişisel yardımcılar soylu olmayan kişilerden oluşturmaktadır. II. Frederick de aristokrasinin güç kazanmasının önünde engel teşkil etmesi amacıyla bu uygulamayı sürdürmüştür. 1723 tarihinde yeni kurulan dış politika, adalet ve kilise işlerinin hepsinin bir arada görüldüğü Genel Direktörlük adındaki

bakanlıkvari yapıda bulunan memurların 9 tanesi soylu, 8 tanesi de soylu olmayan geri plandan gelmektedir. 1740 yılında ise 18 üyenin yalnızca 3 tanesini soylular oluşturur (Rosenberg, 1966, s. 68).

Fakat mesele daha çok yerel yönetim alanlarını ilgilendiren *Boards of War and Domains* adlı kurumda tamamen farklıdır. I. Frederick William zamanında buradaki makamların biri hariç hepsi *Junkerlere* tahsis edilmiştir. Hohenzollern Hanedanlığı yerel yönetimlerde görevlendirdiği bu soylular aracılığıyla kırsal alanla mutlakiyet rejimi arasındaki bağı kuvvetlendirmeyi hedeflemektedir. Soyluluğun ağırlığı oluşturduğu bir diğer makam ise askeri hizmet sınıfıdır. I. Frederick William zamanında genellikle heterojen karakter gösteren ücretli asker yapısı, soyluluk lehine homojenleştirilmiştir. Frederick William (*Great Elector*) zamanında yetenek vurgusuyla askeri hizmet sınıfına dahil edilen soylu olmayan sınıfın, I. Frederick William zamanında burada kariyer sahibi olma durumu kısıtlanmış, soylu olmayanlar yalnızca sivil memurlukta üst düzeylere kadar ilerleyebilme şansına sahip olmuştur. II. Frederick, bu soylu olmayan sınıfı ayak takımı olarak nitelendirmiş ve özellikle soylu olmayanların dahil edilmediği askeri hizmet bürokrasisi ve yerel yönetim bürokrasisini bir şeref mesleği olarak tanımlamıştır (Rosenberg, 1966, s. 69-70).

Görüldüğü üzere, makam görevlendirmelerinde iki yönlü bir politika izleniyor olmasına rağmen, her iki politikanın da mutlakiyete hizmet ettiği öne sürülebilir. Devlet bürokrasisinin üst mevkilerinde görev sahibi olacak kişilerin soylu olmayanlardan seçiliyor olması onların eski kökleri yerine doğrudan devlete bağlı bir sınıf niteliğine büründürülmesi kaygısını taşır. Çünkü her ne kadar devlette makam sahibi olmak aristokrasi için de önemli bir gelir kapısı sağlıyorsa da aristokrasinin sahip olduğu kalıtsal yargılama yetkisi, oluşmakta olan mutlak monarşi için pek tabii bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu nedenle hem aristokrasinin otoritesinin zapt edilmesi hem de doğrudan mutlakiyete bağlı bir

sınıf teşkil edilmesi Hohenzollern Hanedanlığı için her iki yönden de kazanç sağlamıştır.

On sekizinci yüzyılın başlarından itibaren I. Frederick William yönetiminin altında hanedanlık ve aristokrasi arasındaki iş birliği devam etmekteyken, aynı zamanda hanedanlığın gücünün sağlamlştırılması amacıyla bürokrasideki görevlendirmelerde çeşitli standartlaşma faaliyetleri oluşturulmaya başlanmış ve bu eğilim on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren dönüşüme uğrayarak hanedanlık otoritesinin güçlendirilmesine yönelik en temel pratiği oluşturmuştur. Bürokraside görevlendirilecek kişilerin bir yandan yetkinliği diğer yandan da hanedanlığa olan sadakati çeşitli uygulamalar aracılığıyla kurgulanmaya çalışılmış fakat bu durum istenilen sonucu vermekten ziyade, toprak sahibi soylular olarak eski *Junker* aristokrasisi ile yeni ve soyluluk unvanları doğrudan krallık tarafından verilmiş sınıfın kendi aralarındaki iş birliği neticesinde monarşinin otoritesini zayıflatmaya yönelik bir karaktere bürünmüştür. Devlet bürokrasinin yetenek üzerine belirlenen kariyerlik şeklindeki anlatısı ise gerçeklikten uzaktır. Bürokraside aranan yetenek vasfı genellikle halihazırda bürokraside yer alan soylu ve yeni soyluların kendi çevrelerine sundukları fırsatların bir çeşit perdelenmesini içerir. Rosenberg'in belirttiği üzere Prusya mutlakiyetinde liyakat denilen mefhum aslında rütbeli bir soyağacına ve kuvvetli sosyal bağlara sahip olmayı, yönetilenler üzerinde baskı kurabilmek kadar monarşinin çıkarlarını takip edebilmeyi, makam sahibi olabilmek için gerekli finansal ücretleri ödeyebilmeyi ifade etmektedir (Rosenberg, 1966, s. 76-77). Bunlar arasından hiç şüphesiz en önemlisi gerekli ücretleri karşılayabilmektir. Aslında bu ücretleri karşılayarak olabilmek Prusya toplumundaki kısıtlı bir zümre için mümkündür. Sırf bu pratik üzerinden monarşinin finansal vaziyetinin güçlendirilmesi adına İşe Alım Sandığı (*Rekrutenkasse*) isimli bir fon tesis edilmiştir. Buraya ödeme yapmak yalnızca makam sahibi olabilmek için değil fakat aynı zamanda yüksek rütbelere erişebilmek için de gereklidir. Öte yandan bu görece yeni pratiği monarşi, geleneksel soyluluğun yereldeki kurumsal otoritesini zayıflatmak amacıyla oldukça etkin kullanmıştır. Özellikle, yerel makamların en yüksek fiyatı teklif eden

kişilere tahsis edilmesi orada yaşayan soyluluğun otoritesinin doğrudan sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu uygulamanın ekonomik olarak güçsüz daha alt sınıfların makam sahibi olmasının önünde büyük bir engel teşkil ettiği açıktır. *Rekrutenkasse* aracılığıyla monarşi hem finansal kaynaklarını güçlendirmekte hem de doğrudan yerel otorite üzerinde baskı kurabilme kabiliyetine sahip olmaktadır. Yine de Rosenberg'in belirttiğine göre, Prusya monarşisinde bürokratik makamların satışı bu makamların kalıtsal olarak aktarılması pratiğine kıyasla geri plandadır. Her ne kadar devlet makamlarını elde tutmak soylu bürokratlar için meslek güvencesi gibi bir durum ifade etmiyor olsa da geleneksel olarak bu makamların yine kendi aralarında el değiştirmesinden söz etmek mümkündür. Örneğin, Prusya maden işletmeciliğinin yönetimi uzun yıllar boyunca tek bir ailenin yönetimi altında kalmıştır. Benzer şekilde, tuz ve kömür işletmeciliği ve demir madenciliği gibi ekonomik faaliyet alanları da benzer ailelerin tekeli altında kalmıştır (Rosenberg, 1966, s. 79-80).

Bu durum Prusya mutlakiyeti açısından bürokratik yönetimin sürekliliği ve stabilitesi adına fayda sağlamaktadır. II. Frederick yönetiminde de benzer uygulamalar takip edilmiş ve soylu ailelerin çocuklarının doğuştan gelen niteliklerinin bu gibi makamlarda daha faydalı olacağı düşüncesi hakimiyetini sürdürmüştür. Bu durum soylu olmayan fakat yine de daha alt makamlardan başlamak suretiyle bürokrasiye dahil olan grupların aslında liyakat sisteminin neyi ifade ettiğini daha iyi anlamalarına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle kendileri de bürokrasi sınıfının bir diğer yüzünü oluşturmakla birlikte, soyluluğun pratiklerini sürdürme gayreti içerisinde olmuşlardır. Diğer bir deyişle, bürokrasi onlar için soyluluğa erişimin ve bu yolla kendi üretim ve yeniden üretimlerinin sağlanmasının bir eşliğidir. Her ne kadar kimlerin üst makamlarda görevlendirileceği son kertede monarkın söz sahipliğine bağlı olsa da soylu bürokratların modern bürokratlar olmayışları ve kendi ekstra ekonomik yargı yetkilerinin varlığı monarkın kararlarını doğrudan etkilemektedir. Özellikle Prusya mutlakiyetinin kuruluşundan itibaren söz konusu olan iş birliği nedeniyle monarşinin iktidarı, hiçbir zaman soyluluğun otoritesini doğrudan kontrol altına almaya yetecek düzeye ulaşmamıştır.

Devletin bürokratik yapısı karmaşıklıktıkça daha alt sınıftan kimselerin de makamlarda görev sahibi olabildikleri görülmektedir. Fakat, yeni gelenler ne monarkın kendisi ne de eski soyluluk tarafından hiçbir zaman sosyal statülerinin diğerlerine eş bir düzeyde biçim değiştirdiğinin tanınırlığına haiz olmamıştır. On sekizinci yüzyıl Prusya mutlakiyetinin en önemli göstergelerinden birisi yetki sahipliğinin makam sahibi olmak üzerinden değil, sosyal statü üzerinden doğrudan oluşmaya devam etmesidir. Şüphesiz makam sahipliği beraberinde yetkilerin artmasına sebebiyet vermektedir fakat bu makamlara erişim sosyal statünün önsel varlığını gerektirdiğinden üst sınıf olarak soylu bürokrasisi ve görece daha alt bir sınıf oluşturan hizmet ve liyakat bürokrasisinin varlığından söz etmek mümkündür. Aslında bürokrasi içerisindeki bu ikili yapı, bile isteye monark tarafından bürokrasinin gücünün hiçbir zaman hanedanlık iktidarının önüne geçmemesine yönelik inşa edilmiştir. Bu sayede bürokrasi içerisindeki aristokratik unsurların fazlaca güç kazanması ve otoritenin doğrudan sahipliğine bürünmelerinin önüne geçilmek istenmektedir. Mutlakiyet formunda devlet yönetim aygıtının bürokratik çerçevesi bu güç dengelemesine içkin bir karakterdedir.

1.2.4 Hizmet Soyluluğu ve Geleneksel Soyluluk Dahilinde Bürokratik İkilik

Bürokrasinin ikili yapısının bir kanadını kralın hizmetkarları olarak kalıtsal bir soyluluktan gelmeyen hizmet soyluluğu ve diğer bir kanadını da eski iş birliğinin tarafı olarak doğrudan kalıtsal soylu aristokratlar oluşturur. Monarşi her ne kadar *Junker* aristokrasisini devlet bürokrasına dahil etmiş ve çeşitli reformlar aracılığıyla yerel iktidarlarına gem vurmuşsa da bürokrasinin en üst mevkileri daima bunlar tarafından doldurulmuştur. Öte yandan kralın hizmetkarları olarak, sonradan soyluluk unvanı elde etmek suretiyle görevlendirilen sınıfın asıl işlevi bürokratik iktidarın monarşi iktidarının ötesine geçmesini engellemektir.

Prusya'da soylulukla devlet arasındaki güç dengesi, geniş çaplı makam satışlarını gerçekleştirmek için elverişli değildir. Hanedanlık ve soyluluk arasında Frederick William tarafından kurulan ilişki hiçbir zaman devlete soyluluğun alanına tecavüz etme imkanını vermemiştir. Öte yandan devletin borçluluğu Fransa'da olduğu kadar zorlayıcı bir boyutta değildir. Sonuç olarak soyluluğu makamlar aracılığıyla kompanse etmek hiçbir zaman muadillerine kıyasla büyük bir ihtiyaç haline dönüşmemiştir. Bu sebeple hizmet soyluluğunun Fransa kadar işlevsel sonuçlar vermemesi bakımından, geriye yeniden topraksal genişleme gelir elde ediminin en temel aracı olmayı sürdürmüş ve devlet bu genişlemeden pay olarak soyluluğa orduda ayrıcalıklı bir yer vermiştir. Hizmet soyluluğu meselesi hem yerel soyluluğu devletin çıkarlarına bağlı kılmış hem de devletin mali ve askeri gerekliliklerinin etkinliğini sağlama almıştır. Fransa'da makamlar onu satın alanın özel patronajı içerisindeyken, Prusya'da makam sahipleri devletin askeri komiseri konumundadırlar. Profesyonel makam sahipleri tarafından denetlenen mali sistemin görece etkinliği sayesinde savaş maliyeti hiçbir zaman devletin borçluluğuyla sonuçlanmamıştır. Bu durum dolaylı olarak devletin soyluluğa verdiği mali tavizleri daha kolay verebilmesine ön ayak olmuştur. Bu da dönüp dolaşıp hizmet soyluluğun görece özerkliklerini sağlamlaştıran bir olgu olmuştur (Mooers, 1991, s. 113-115).

Monarşinin alt tabaka bürokratik sınıf üzerindeki iktidarını kullanma biçimi farklılık göstermekte ve bu sınıf üzerinden devletin bürokrasinin tesis edilmesi planı öne çıkmaktadır. Devletin bürokrasisinden kasıt doğrudan monarkın iktidarı ve en büyük el koyucu olarak onun çıkarlarını gözetilen bir yapıdır. Öte yandan bürokraside görev alanların özel güvenliği, maaşları, hakları ve üstünlük içeren unvanlar aracılığıyla donatılması bu sınıfı doğrudan diğer sosyal kesimlerin üzerinde konumlandırır. Fakat bu konumlandırma bürokrasinin kendisinin değil, aslında monarkın üstünlüğünün vücut bulmasıdır. Öyle ki, bürokrasiyi sıradan insanlardan ayırmak suretiyle onların devletin bir görünümüne eş değer kılınması söz konusudur. Böylelikle bürokrasinin temsil ettiği çıkarlar bütünü günün sonunda monarşinin çıkarlarının bütünü yansıtmaktadır. Aslında bürokrasi

aracılığıyla tesis edilmeye gayret gösterilen yapı, doğrudan birinci el koyucu olarak monarşinin gücünün tahkim edilmesi pratiğidir. Fakat, feodalitenin diğer iktidar sahibi kurumlarının varlığı bu eğilime karşı sürekli bir meydan okuma içerisindedir. Sonuçta bütün feodal iktidar yapısı politik gücünü bağlı köylülerin emeğine el koymak üzerinden devşirdiği için monarkın soyluluk aracılığıyla kurduğu mücadele ve iş birliğinin ana temasını birinci el koyucu olmak oluşturur. Doğrudan monarşi aracılığıyla, daha etkin bir el koyma mekanizması olarak mutlak devlet oluşumu, yerel iktidar sahipleriyle iş birliğini tam da bu manada zorunlu kılmaktadır.

Farklı iktidar sahiplerinin bürokraside yer işgal etmesiyle birlikte, monarkın otoritesinin bu bürokrasinin kendisi tarafından kısıtlanması tehlikesi boy göstermektedir. Bununla mücadele etmek için çeşitli hizmet yönetmelikleri oluşturulmuş fakat temel hedef monarkın iktidarının sağlamaştırılması olduğu için bu hizmet yönetmeliklerinin genellikle bürokrasinin kendi içerisinde yer alan güç dengelerini kışkırtması söz konusu olmuştur. Bürokratik makam sahipleri, kendi rütbelerindeki kişilerin bu belirlenen yönetmeliklere uyup uymadığını takip etmişler, doğrudan monarka bildirilen bu faaliyetler aracılığıyla kendilerine daha üst makamlar elde etmişlerdir. Bürokrasinin kendi içerisindeki bu gözetleme faaliyeti, beraberinde daha titiz bir görev bilincinin oluşmasına sebep olmuştur. Görev bilinci ise herhangi bir şekilde modern demokratik sorumluluk olmaktan ziyade makamlardan azledilmeme kaygısıyla şekillenmiştir. Öte yandan bu biçimsellik içerisinde monarkın otoritesinin git gide bürokrasiyi kontrol altına alma yönünde ilerlediğinden söz edilebilir. Örneğin *Fiskale* adı verilen mali denetçiler ve bunların bağlı olduğu *Generalfiskal* kurumu aracılığıyla sürekli bir biçimde bürokrasi denetlenmiş ve bu kurumun çalışanları profesyonel hizmetçi casuslar olarak adlandırılmıştır (Rosenberg, 1966, s. 98-99).

Öte yandan bürokrasiyi kontrol altında tutmaya yönelik uygulamalar arasında yalnızca yönetmelikler değil, cezalar ve teşvikler de önemli bir yer tutar. Cezalar

aracılığıyla herhangi bir bürokratik makam sahibi ömür boyu görevinden azledilebilmekte ya da üst bir makama yükselmesi engellenebilmektedir. Hapis cezaları, para cezaları ve maaş kesintileri gibi uygulamalardan söz etmek de mümkündür. Bu cezalar sözde olmaktan çok pratikte de uygulanmıştır. Bu bağlamda I. Frederick William'ın soylu bir meclis üyesini astırdığı ve birkaç hafta boyunca halka açık olarak bedenini sergilediği bilinmektedir (Rosenberg, 1966, s. 100).

Bürokratik otoritenin yalnızca cezalar aracılığıyla kontrol altında tutulması mümkün değildir. Aslında bürokrasinin monarşiye olan bağlılığındaki en etkili mefhum, bürokrasinin monarşi aracılığıyla zenginleştirilmesi diğer bir deyişle teşviklerdir. Makamlara yönelik kalıcı kullanım hakkı bunlardan bir tanesidir. Vergi ödemelerinden muafiyet ve ast mahkemelerde yargılanmama gibi ayrıcalıklar çeşitli bürokratik makam sahiplerinin faydalandığı hakların en başında gelmektedir. Soylu olmayan sınıflardan gelenler için devlet bürokrasisinde yer almak doğrudan yarı/soylu bir niteliğe bürünmelerini sağlamaktadır. Feodal ayrıcalıkların hüküm sürdüğü bu toplumda hiç şüphesiz yarı/soylu statüsüne erişmek, bir makam sahibinin ona bu makamı bahşeden monarka olan sadakatini de artırmaktadır. Öte yandan Rosenberg'in ifade ettiğine göre, Prusya toplumunun refahı en yüksek kesimini üst düzey sivil bürokrasi oluşturmaktadır. Bu yüksek bürokratların maaşlar ve ödemeleri oldukça yüksektir. Ordu üyelerinden sonra bu sınıf, el koyma sürecinin doğrudan faydalanıcıları pozisyonundadırlar. Toplanan ücret ve cezaların belli bir kısmı doğrudan bunlara aktarılmaktadır (Rosenberg, 1966, s. 102).

Bürokrasinin ikili yapısı içerisinde soylu ve soylu olmayan makam sahiplerinin gelirleri arasında da ciddi farklar yer almaktadır. Örneğin, sonradan soylu ünvanı verilen Halle Üniversitesi Şansölyesi Ludewig'in üvey oğlu Nüssler'e babasının soyluluğundan ötürü özel gelir elde etme ayrıcalıkları tanınmıştır. Silezya bölgesinde, soylu meclis üyeleri soylu olmayan meslektaşlarından daha fazla

maaş almaktadır. Öte yandan, soylular ortalama 27 yaşında görevlendirilirken, sıradan halka mensup kişiler 42 yaşlarında ancak görevlendirilmektedirler. Bu tip gelir ayrıcalıkları sonraki dönem Prusya mutlakiyetinin bürokrasiye dair reform ve düzenlemelerinin de temelini oluşturur (Rosenberg, 1966, s. 106). Soyluluk ve soylu olmayan makam sahipleri arasındaki bu dengesizlik, ayrıcalıkların kaldırılması taleplerini yükseltirken aslında eşitliği değil, alt sınıfların üst ayrıcalıklara sahip olma talebini yansıtır. Dolayısıyla bürokratik reformlarda görülen şey, soyluluk ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması olmamıştır. Çünkü soyluluk dönemin iktidar yapısının vazgeçilmez ve bir o kadar da yeni soylular olarak sıradan bürokratların gözlerini kamaştırıcı bir bileşeni oluşturmuştur. Dolayısıyla özellikle bürokrasinin alt tabakası kanalıyla ileri sürülen talep aslında ayrıcalıkların kaldırılması değil en azından ortak bünyede aynı sınıfı temsil ettikleri sebebiyle, paylaşılmasıdır. Kant'ın özgürlük anlatısının bu bağlamda ele alınması onun evrensellik iddiasının aslında evrensellik iddiasından ziyade tikel olanın iktidarına yönelik bir öykünmeyi barındırdığının ifade edilebileceği bir bağlamı oluşturur. Dolayısıyla Prusya feodalitesinin hizmet soyluluğu aracılığıyla tecrübe ettiği ayrıcalıklara erişim hakkının yine kendisi de sıradan halktan daha ayrıcalıklı bir konumda yer alan hizmet soyluları tarafından ileri sürülmesi dönemin özgürlük tartışmasına yönelik pratik gerçekliği ifade eder. Özgürlük tartışması dahilinde kendisini ayrıcalıklı sınıfa kabul ettirme şeklindeki yönelim temel belirleyici unsuru oluşturur. Dolayısıyla aklın kendi kendisinden kaynaklanan bir evrensellik ihtiva etmez. Aksine feodal toplumsal yapının pratikleri dahilinde bir özgürlük kurgusu ileri sürer.

Kraliyet memurları olarak bürokrasinin statü bakımından en alt tabakasını oluşturan sınıf, diğer sınıflarla girdiği iktidar mücadelesinde temel olarak soylu olmayışları ve dolayısıyla soyluluk ayrıcalıklarından mahrum olmaları nedeniyle öteki konumuna itilmişlerdir. Eski toplumsal hiyerarşinin statü sahiplerini *Junker* aileleri oluşturur. Bu grup zihninde daima eski otonom günlerinin refahını taşımaktadır. Rosenberg, bu grubu kontrol altına almanın neredeyse yüzyıl sürdüğünden söz eder. Bununla birlikte bu grup, eski toprak sahipliği üzerinden

doğan ayrıcalıklarını yeniden canlandıramayacak durumda olduğunun farkına varmasıyla birlikte bürokrasi içerisindeki soylularla iş birliği gerçekleştirmiş ve kendilerine yönelik bir tehdit unsuru olan kraliyet memurlarına karşı bir iktidar kurma mücadelesine girmiştir. Bölgesel yasama meclislerinin monarşinin merkezileşmesiyle birlikte giderek monarkın çıkarları doğrultusunda şekillenmesi eski *Junker* aristokrasisinin gittikçe azalan politik iktidarlarını daha da kısıtlar. Fakat her şeye rağmen krallığın merkezden uzak bölgelerinde *Junkerlerin* iktidarının süregeldiği değişmez bir gerçektir. Aslında kraliyet memurlarının en temel görevi, *Junker* aristokrasisinin bu yerel iktidarının monarşi lehine azaltılmasıdır. Bu yolla en alt tabakadaki grup olmalarına karşın monarşinin ve dolayısıyla kendilerinin çıkarlarını sağlamlaştırmak amacını taşırlar (Rosenberg, 1966, s. 112).

Rosenberg'e göre, bürokrasinin içerisindeki mücadeleyi alevlendiren temel olgu, bürokrasinin bu yapısal farklılığından ve soylu olanların soylu olmayanlara yönelik ayrıcalıklarından ve tavırlarından kaynaklanır. Mücadelenin birçoğu Savaş Komiserliği ve Malikaneler Kurulları (*The Boards of War Commisariat and Domains*) dolayımında gerçekleşmektedir. Bu kurulların, Genel Direktörlük (*General Directory*) adı altındaki bir başka üst kurul altında birleştirilmesinden sonra bile mücadele sona ermemiştir. Komiserlik birçok diğer aktivitesinin yanında en önemli olarak *Aksize* adı verilen bölgesel yönetim vergilerini toplamakla görevlidir. Bununla beraber yerel ticari ve endüstriyel çıkarları gözetmekte ve bunların gelişiminde söz sahibi konumundadır. Diğer kurul ise, tarımsal ekonomiye bağlıdır ve dolayısıyla gelirleri daha çok tarımsal faaliyet üzerine dayanmaktadır. Her iki kurul arasındaki gelir farklılığın yarattığı mücadele ikisi açısından da gerilim yaratmakta ve toplu olarak monarşinin çıkarlarını zedelemektedir. Bunun üstesinden gelebilmek adına 1722 yılında *General Directory and of the Boards of War and Domains* adı altında bir koordinatörlük kurumu tesis edilmiştir. Üst düzey bürokrasi olarak merkezi bürokrasinin, yerel bürokrasiyi bu Direktörlük aracılığıyla monarşinin iktidarı dahilinde birleştirmesi, bürokratik gruplar arasındaki çekişmeyi farklı boyutlara taşımıştır. Eskiden kendi

aralarında mücadele eden alt kurulların şimdi doğrudan yeni doğmakta olan üst bürokratik ve onlar adına daha kötüsü monarşiye bağlı grupla mücadelesi açığa çıkmıştır. Bu zoraki birleşim, onlar adına beraberinde ortak kötüye karşı gönüllü birleşimi de getirmiştir. Fakat kendi aralarında süregelen çıkar çatışmaları sebebiyle de ortak bir cephe oluşturmaları görüldüğü kadar kolay olmamıştır (Rosenberg, 1966, s. 116-8).

Yeni tesis edilen Direktörlük aracılığıyla doğrudan monarka bağlı ve bu yapısıyla da diğer bürokratik gruplardan farklılaşan üst düzey bürokrasi grubunun temel amacı bürokrasi içerisindeki monarşiyi dengeleyici unsurlar olarak soyluluğun iktidarının azaltılmasıdır. Eski bürokratik soyluluk, giderek gücünü daha da yitirmiş yalnızca kiliseye ve eğitime dair alanlardaki iktidarını koruyabilmiştir. Yeni bürokratların eskileri üzerindeki her galibiyeti beraberinde kendileri adına da yüksek faydalar getirmiş bu durum kendileri açısından da harekete geçirici bir kuvvet olmayı sürdürmüştür. Özellikle I. Frederick William, yeni kurguladığı bürokratik yapı içerisinde daha çok bu davetsiz misafirleri yetkilendirmiş ve bu davetsiz misafirler, soyluluğun ortak bir tepkisine maruz kalmıştır. Her iki bürokratik grup arasındaki mücadele hiç şüphesiz el koyma faaliyeti üzerinde şekillenen bir iktidar kavgasını açığa çıkarır. Öte yandan soyluluk bürokrasisinin de bazı mensupları yeni oluşan düzendeki durumlarını kabul etmişler ve halihazırda oldukça güçsüzleşen yerel iktidarlarını terk ederek merkezi bürokrasi içerisinde yer edinmeye gayret göstermişlerdir. Yargı yetkileri gittikçe azalan eski *Junker* bürokrasisinin mensupları bu yeni oluşum içerisinde kendilerine sığınak olarak geleneksel ayrıcalıklarını seçmişlerdir (Rosenberg, 1966, s. 116-9).

Her şeye rağmen, bu iki farklılaşan çıkar grubunun kendi aralarında ve bürokrasi kimliklerinden kaynaklanmak üzere monarşiye karşı cephe oluşturma durumları söz konusudur. Her iki grup da sonuçta kendi bürolarının ve dolayısıyla kendi memurlarının çıkarlarını sağlama alma peşindedirler. Bu nedenle faaliyet bakımından monarkın sınırsız gücü günün sonunda her ikisinin de aleyhine

sonuçlanacaktır. Rosenberg, bu durumu farklılığın hüküm sürdüğü bir mücadele alanında birliğin oluşturulabileceği bir kanal olarak değerlendirir (Rosenberg, 1966, s. 120). Sonuçta yeni bürokrasinin memurları da sosyal tabakalaşma içerisinde önceleri sıradan insanlarken, sonrasında yarı/soylu karaktere bürünmüş ve günün sonunda soylularla aynı ve hatta daha üst bir statüye sahip olmuşlardır. Yarı/soylu olarak adlandırılmalarının sebebi ise soyluluklarının doğumdan değil makamdan elde edilmiş oluşudur. Bu nedenle aristokrasinin köklü ailelerinden gelen bürokratlar tarafından genellikle dışlanmışlar fakat bu dışlanma onları ötekileştirmekten çok soyluvari bir pozisyona sürüklemiştir. Bu nedenle bürokrasinin bölünmesiyle monarşinin gücüne karşı tehdit unsuru oluşturan ayrıcalıklı soyluların iktidarının budanması hedeflenmekteyken, pratikte bu bölünme üzerinden soyluluğun yeni gelenleri kendilerine benzetme durumu söz konusudur.

1.2.5 Cocceji Reformları

Prusya Mutlakiyeti'nin 1750'li yıllarının yargı bürokrasisi açısından en önemli ismini Cocceji ve onun reformları oluşturur. Cocceji, ünlü ve refah sahibi bir hukukçunun oğlu olarak kapsamlı bir üniversite eğitimi almış, *commoner* olmasına rağmen babasının soyluluk ünvanı almasıyla beraber kendisi de soylu sınıfına dahil edilmiştir. 1737 yılında atandığı makamda ondan yapılması istenen, *Junker* soyluluğunun adalet alanındaki geleneksel yapısını monarşinin bütüncül adalet bürokrasisine dahil etmesidir. O zamanlar Ren bölgesinin haricindeki diğer bölgelerde, toprak sahipliğinden kaynaklanan üst mahkemelere yargıç gönderme yetkisi, gücünün azaltılmış olmasına rağmen yerel soyluluğun adalet alanında hala varlığını sürdüren sınırlı otonom iktidar alanını oluşturur. Yargı hizmetinde, yerel hak, doğum ayrıcalığı ve aile prestiji atamalar için gerekli ön koşullar olmaya devam etmektedir. Her ne kadar önceki yıllarda I. Frederick William tarafından bu makamların en yüksek teklifi verene satılması uygulaması bu tür ayrıcalıkları azaltmışsa da tam anlamıyla ortadan kaldıramamıştır. Fakat ilk denemesinde Cocceji bu görevi başarıyla gerçekleştirememiştir çünkü her ne kadar soyluluk ünvanına sahip olsa da statü bakımından diğer soyluların daha altında yer

almaktadır. Soyluluğun köklü aile geleneklerinden süregeldiği Doğu Prusya gibi bir bölgede böylesi bir düzenlemeyi hayata geçirmek pek kolay değildir. 1746 yılında *Lord Chancellor* unvanına sahip olarak bu sefer daha yetkili bir biçimde yeni bir göreve atanmıştır. Rosenberg'e göre ancak 1766 yılında *Régie* kurumunun başındaki isim olarak Launay, *Lord Chancellor* Cocceji kadar üstün bir otoriteyle donatılmıştı (Rosenberg, 1966, s. 126-7).

Cocceji'nin asıl görevi, Hohenzollern topraklarındaki eski ayrıcalıklı ve hiyerarşik yargı mekanizmasını mutlak monarşi altında bütünleştirmektir. Bu doğrultuda Hohenzollern topraklarında birçok farklı biçime bürünen yargısal uygulama ve kodları tek bir çatı altında toplamak suretiyle çeşitli düzenlemelere tabi tutmuştur. Yeni yargı pratiğinin temelinde egemen olarak monark yatmakta ve dolayısıyla iktidarın bütünleşerek, parçalı yapısından kurtarılması hedeflenmektedir. Hiç şüphesiz bu durum yerel ayrıcalıkların aleyhinedir; fakat yeni durum yerel ayrıcalığın adaletsizliğini değil, doğrudan yetkisini hedef alır. Dolayısıyla gerçekleştirilen her türlü modern görünümlü reform aslında el koyucunun kimliği ve niteliğiyle alakalıdır. Bundan ötesi, üretim biçiminin sabit kaldığı senaryolarda mümkün değildir. Yargı reformlarının bir diğer amacı, yerel aristokrasinin yerel yargı yetkilerine olan bağımlılıklarının doğrudan monarka karşı olan bir bağlılığa çevrilmesidir. Bu yolla, monarşinin bir türlü yıkamadığı yerel otorite sahiplerinin iktidarlarının yeniden ve yeniden monarşiye devredilmesi amaçlanmaktadır. Cocceji, reformların sebeplerini temellendirirken, eski soylu aristokrasinin hiçbir şekilde kendilerini dönemin şartlarına uyarlayamadıkları çünkü eğitim ve uzmanlaşma gibi meşgalelerle uğraşmak yerine, toprak sahipliği üzerinden gelirlerini ve varlıklarını korumaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Öte yandan, *Rekrutenkasse* aracılığıyla halihazırda birçok yerel yargı makamı başkalarına tahsis edilmiş vaziyettedir. Bu nedenle, yargı pratiğinin etkinliği adına bu reformlar hiç olmadığı kadar gereklidir. Yargı mensuplarının maaşlarını iki katına kadar artırmış, yargı makamlarının satışı pratiğini sonlandırmış ve adalet kurumunu daha sağlam temeller üzerinde biçimlendirmeye çalışmıştır. Artık yargı makamlarında görevlendirilecek kişilerin üniversite eğitimi alması zorunlu

kılınmış ve giriş sınavları sıkılaştırılmıştır. Ücretlere gelen artışlarla birlikte yönetsel bürokrasinin, yargı bürokrasinin üzerinde gelir elde etmesinin sonu gelmiştir. Bunlarla birlikte Cocceji, kendisinin de sonradan bir üyesi olduğu aristokrat sınıfının ayrıcalıklarına çok fazla dokunmadığı görülmektedir (Rosenberg, 1966, s. 128-30).

Bu nedenle her ne kadar yargıda modern reformlar ortaya koyduğu ileri sürülse de yeni yargı mekanizmasının soyluluğa yönelik ayrıcalıkları sürmektedir. Dolayısıyla yeniden belirtmek gerekir ki, bütün bu reform hareketleri içerisinde hedef hukukun üstünlüğü gibi modern meseleler değildir. Mutlak monarşi içerisinde reform, egemen olarak monarkın yargı yetkisinin daha ast yargı yetkileri üzerinde kuvvetlendirilmesini anlatır. Tam da bu karakterinden ötürü, soyluluk ayrıcalıklarına karşı şiddetli bir karşı çıkışta bulunmaz çünkü mutlakiyetleşme projesinin temelinde bu ikisi arasındaki iş birliği yatar. Dolaylı olarak yargı reformları, yerel toprak sahiplerinin özellikle daha alt birimlerdeki yargı yetkilerinin kabulünün monarşi tarafından yeniden teyit edilmesiyle uzun vadede soyluluğun faydasına gerçekleşmiştir. Çünkü, bir kez daha denenmesine rağmen yerel iktidar sahipleri ve görünüşte muktedir fakat uygulamada erksiz kraliyet bürokrasisi – ki aslında monarkın kendi çıkarını yansıtır – arasındaki denge aşılamamıştır.

Prusya mutlakiyetinin bürokratları olarak yönetsel elit şeklinde adlandırılan grup özellikle II. Frederick döneminde şekillenmek kaydıyla, diğer bürokratik gruplar üzerindeki etkisini artırmış ve doğrudan monarkın hizmetlileri olarak mutlakiyetleşmenin temel bileşenini oluşturmuştur. Artık yüksek makamlarda görevlendirilmek için kökleri geçmişe uzanan soylu bir aileden gelme meselesi gittikçe önem kaybetmeye başlamıştır. Fakat soyluluk ayrıcalıklarının toplumsal olarak kabul görmeye devam etmesi her ne kadar yeni yüksek makam sahiplerinin soylu ailelerden gelmemeleri söz konusu olmuşsa da onların doğrudan monark tarafından soylu unvanlarla donatılmaları uygulamaları devam

etmiştir. Bu yeni uygulama neticesinde toprak sahibi soyluluğun yerini Prusya monarşisinde hizmet soyluluğu kavramı doldurmuştur. Mutlakiyetleşmenin ilk evrelerinde, makam sahibi olmanın ön koşulu olarak soylu unvanları taşıma zorunluluğu artık doğrudan makamdan kaynaklanan bir karaktere bürünmüştür. Rosenberg, bu iki tür soyluluğu ayırt etmek için, yükselen soylular ve soydan gelen soylular şeklinde bir ayırım yapmaktadır (Rosenberg, 1966, s. 138). Öte yandan Anderson'un belirttiği üzere askeri olarak toprak sahibi soyluların mutlakiyete dair mekanik boyun eğmeleri hiçbir zaman toprak sahibi soylunun kendi iç işlerine dair bir meseleye dönüşecek kadar uzanamamıştır (Anderson, 1979, s. 227). Bu ifadenin ortaya koymaya çalıştığı yargı şudur; Prusya mutlakiyetini önceleyen feodal anarşi dönemindeki mülkiyetin biçimi sebebiyle doğmak zorunda olan monarşi ve yerel toprak sahibi soylular arasında yer alan iş birliği, merkezileşme döneminde kendisini yeniden üretmiş ve merkezi devletin bürokratik kurumları aracılığıyla ayrıcalıklı yapısını korumayı sürdürmüştür. Dolayısıyla feodalitenin mutlak monarşi döneminde kendi hak ve ayrıcalıklarının ortadan kalkmaması Prusya'nın devlet yapısının feodal karakterini sürdürdüğünün ifadesidir. Bürokratik yapılanma, yargı reformları, vergi toplamanın merkezileştirilmesi, kalıcı ordunun tesis edilmesi gibi kavramlar ancak bu perspektiften ele alındığında tarihsel olarak doğru karşılıklarını sunabilme olanağına sahiptir. Bu tür yapı ve dönüşümlerin varlığı beraberinde modern bir dönüşümün haberciliğini veya bu dönüşümün kendisini ifade etmez. Bunun bir sonucu olarak dönemin toplumsal ilişkileri bağlamında ortaya koyulan herhangi bir özgürlük tartışmasının da modern karakterde olmadığı açığa çıkar. Daha çok bu yeniden kurgulama biçiminin yarattığı boşluk üzerinden yeniden kurgulamaya dahil olabilmenin ifadesini yansıtır. Anderson, Prusya mutlakiyetinin incelenen dönemi olarak on sekizinci yüzyılı aristokrasi ve monarşi arasındaki iş birliği ve uyumun zirve noktası olarak değerlendirmektedir. Buradaki uyumun oluşmasına yönelik en temel meseleyi de aristokrasinin iktidar sahibi yapısından kaynaklı merkezileşen devleti kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmesinden kaynaklanır (Anderson, 1979, s. 231). O halde Prusya monarşisini toprak sahibi soyluluğun karşısında egemen bir iktidar olarak ele almak mümkün değildir. Feodal iktidar pratiği devamlılığını sürdürmekte, devletin dönüşümünün yol

haritasını doğrudan bürokrasiye dahil olarak şekillendirmektedir. Böylelikle Prusya'nın bürokratik dönüşümü modern olana işaret ettiğinden çok daha büyük bir biçimde feodal olana işaret eder. Dolayısıyla toplumsal olarak besleyebileceği tartışmalar da feodal karakterde biçimlenmek durumundadır.

Tüm mutlakiyetleşme sürecinde geçerli olmak üzere, Hohenzollern ve *Junkerler* arasındaki iş birliğinin en temel çıktısı olarak ikinciler daima bürokrasinin en üst noktalarında yer almaktadır. Özellikle, eski bir geleneğe dayanmayan ordu bürokrasinin üst mevkileri *Junkerlerin* devlete katılım biçimini oluşturur. Bununla birlikte yükselen soylular olarak adlandırılan ve temel gayeleri *Junker* soylularına kıyasla devlete ortak olmak değil fakat *Junker* bürokratların iktidarlarını dengelemek olan bürokrasi grubu da bu yapı içerisinde genellikle kişisel olarak unvan sahibi yapıma dolayısıyla bürokratik sınıf içerisinde doğrudan monarkın temsilini gerçekleştiren sınıf olma pozisyonundadır. Sonradan soyluluk unvanlarını kazanan bu sınıf doğal olarak geleneksel soylular tarafından baskılanmış ve kendileriyle eşit statüde olduklarına karşı çıkmıştır. Yine de Bourbon ya da Habsburg Hanedanlıkları'nda olduğu gibi bu soylulaştırma pratiği bir gelir kaynağı olarak hazineyi doldurma hedefinden ziyade, doğrudan bahsedilen *Junker* aristokrasinin dengelenmesi adına gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, Bourbon ya da Habsburglarda görüldüğü kadar soyluların sayısında ciddi bir yükseliş söz konusu değildir (Rosenberg, 1966, s. 140).

Aristokrasinin içerisinde bir aristokrasi kimliğine bürünen bu yeni soylular, makam sahibi olmaktan değil, monarkın iradesini doğrudan yönetsel faaliyete aktarmaktan kaynaklanan bir soyluluğa sahiptirler. Bununla birlikte geleneksel soyluluktan farklı olarak makam sahibi olmaları daha mücadeleci bir çerçevede gerçekleştiğinden eğitim ve liyakat seviyeleri geleneksel sınıfın çok ilerisindedir. Makamlara erişme konusunda gittikçe geleneksel soyluların önünde fırsatlara sahip olan bu sınıf, geleneksel soyluluk tarafından boşalan makamlara doğrudan *la vile bourgeoisie* olarak yerleşmişlerdir (Rosenberg, 1966, s. 147).

Bu mücadelenin monark açısından daha sonraları olumsuz olacak en temel çıktısını yükselen soyluların da zaman sonra soydan gelen soylular gibi davranmaya başlamasıdır. Özellikle soylu mülklerini satın alma yetkileriyle donatıldıkları ve kalıtsal olarak unvanlarını sonraki nesillere aktarabilme haklarını elde ettiklerinden sonra bu sınıfın geleneksel soylulardan görünürde pek de bir farkı kalmamıştır. Bununla birlikte monarkın, soylu bürokrasisini yine aynı yöntemlerle dengeleme gayreti içerisinde olduğunu da unutmamak gerekir. Fakat bu sefer, geleneksel olarak bürokratik yönetsel faaliyetler açısından yetersiz ve yetkinlikleri doğrudan soydan gelen bir sınıf olarak *Junkerlerle* birlikte onlardan daha yetkin bu yeni-*Junker* sınıfı olarak yükselen soylularla mücadele etmek eskisi kadar kolay olmamıştır. Günün sonunda hizmet soylularının varlığı monarkın iradesini üstün kılmak ve dolayısıyla *Junker* ayrıcalıklarının ortadan kaldırmak şeklinde sonuç vermemiş fakat kendilerinin de bu ayrıcalıklara erişme talebi yükseliş göstermiştir (Rosenberg, 1966, s. 148).

Bu durum Prusya tarihinde ikinci bir iş birliği olarak yükselen hizmet soyluları ve soydan gelen soylular olarak iki bürokratik grubun iş birliğini ortaya çıkarır. Rosenberg, komiserler sınıfı olarak adlandırdığı bu yükselen soyluluğun ilk etapta geleneksel *Standestaat* kurumları olarak *Junker* ayrıcalıklarının ve bu ayrıcalıklardan doğan otoritenin zayıflatılması amacıyla doğrudan monark tarafından oluşturulduğunu ve bu süreçte monarkın otoritesinin güçlendirilmesinde de ciddi pay sahibi olduklarını belirtir. Öte yandan, yine bu sınıfın eski ayrıcalıklar tarafından kuşatılması sebebiyle gittikçe *Junkervari* bir pozisyonda dolayısıyla monarkın iktidarının karşısında konumlandığı bir senaryo ortaya çıkmıştır (Rosenberg, 1966, s. 152).

1.2.6 Prusya İktidarına Yönelik Mücadele

Prusya mutlakiyetinde, iktidarı elde etmek amacıyla mücadele içerisinde bulunan 5 farklı sınıftan söz etmek mümkündür. Bunlardan ilkin, monarkın kendisi ve onun kabinesi oluşturur. İkincisi mutlakiyetleşme süreci boyunca oldukça zayıflamış olsa da hala ciddi bir otorite barındıran, toprak sahibi bağımsız soylulardır. Üçüncü sınıf yine monarka bağlılık içerisinde konumlanan ordu memurlarıdır. Dördüncü sınıfı, yine monarka bağlılık içerisinde yönetsel bürokrasi oluşturmaktadır. Sonuncu sınıf ise, toprak sahibi olmakla birlikte aynı zamanda bürokraside de görev alan soylulardır dolayısıyla yarı-bağımlı bir karakter gösterirler (Rosenberg, 1966, s. 153).

Rosenberg'in belirttiği üzere, Hohenzollern topraklarında hiçbir zaman soylu ayrıcalıklarını korumaya yönelik savunmacı yapıda bir soylu tepkisi ortaya çıkmamıştır. Bunun sebebini Rosenberg, liberal reform isteğini aşağıdan talep edebilecek bir sınıfın yokluğuna bağlar. Fransa ve Rusya'da gerçekleşene kıyasla Hohenzollern kralları, hiçbir zaman aristokrasi üzerinde yıkıcı bir üstünlük kurma talebinde bulunamamıştır (Rosenberg, 1966, s. 154). Rosenberg, Prusya feodalitesinin mutlakiyetleşme serüvenini modernleşme bağlamı üzerinden ele aldığı için bu şekilde bir yargıya varmaktadır. Oysa soyluluk ayrıcalıklarının ortadan kalkmasına dair güçlü bir aristokrat isyanının baş göstermemesinin en temel sebebini zaten ilk durumda böyle bir ayrıcalık budanması meselesinin yer almaması oluşturur. Çünkü soylu ayrıcalıkları ve dolayısıyla iktidarın feodal karakteri kendisini bürokrasi aracılığıyla devlet içerisinde yeniden üretmektedir. Anderson'un belirttiği üzere on yedinci yüzyılın sonları ve on sekizinci yüzyılda Hohenzollern hükümdarları aristokrasi tarafından desteklenen bir grup değildiler ve her ikisi arasındaki çekişmeler varlığını sürdürmüştür. Fakat iki grup arasında hiçbir zaman ciddi bir ayırım söz konusu olmamıştır (Anderson, 1979, s. 230). Çünkü mutlakiyetin oluşumu aristokratik otoritenin üzerine bina edilmiştir (Anderson, 1979, s. 231). Dolayısıyla ikisi arasında karşıtlıktan ziyade benzerlik ve bir aradalık söz konusudur. Görüldüğü üzere soyluluğun iktidarının azaltılması talebi genellikle bürokrasi içerisinde tesis edilen yeni bir sınıf aracılığıyla

gerçekleşmektedir. II. Frederick'in bu bağlamda gerçekleştirdiği, ayrıcalıkların budanması ve soyluluğun doğrudan monarkın otoritesine bağlı bir biçim almasına yönelik gayreti Prusya'nın özellikle on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru aristokratik-bürokratik mutlakiyete dönüşümünü geciktirmiş fakat mâni olamamıştır (Rosenberg, 1966, s. 155).

Bu bağlamda II. Frederick döneminde takip edilen soylu olmayanlara unvan bahşedilerek bürokraside ayrıcalıklı fakat kendi iradesine bağlı bir sınıf tesis etme uygulaması, günün sonunda bu sınıfın eski soylulukla iş birliğine zemin hazırlamıştır. Görüldüğü üzere bu mefhumun en kıymetli sonuçlarından bir tanesi soyluluk üzerinden soyluluğu dengeleme faaliyetinin, aslında soyluluğu monarkın iktidarına karşı güçlendiren bir pozisyona sokmasıdır. Bu nedenle, dönemin krala bağlı hizmetkarları, soyluluk ayrıcalıklarına sahip olduklarında doğrudan kendilerini daha yakın gördükleri eski soylulukla yakınlık kurmuştur.

Prusya'nın on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış cephedeki askeri mücadeleleri iç cephenin bu bölünüşünün birleşmesinde hızlandırıcı bir etkiye sahiptir. Bürokrasi içerisinde yer alan ve sürekli birbirleriyle devlet aygıtının el koyma yeteneğine sahip olmak aracılığıyla mücadele içerisinde bulunan sınıflar, dış cephede gerçekleşecek herhangi bir felaket durumunda topyekûn ayrıcalıklarını kaybetme tehlikesi altında olacaktırlar. Bunun farkında olan yükselen ve soydan gelen soyluluğun birleşmesi, kendisi de bir başka soylu olan monark tarafından ciddi engellemelere maruz bırakılamamıştır. Bu bağlamda, II. Frederick'in soyluluğa olan bağımlılığının aralıksız bir biçimde devam ettiğinin altını çizmek gerekecektir. Bu bağıllık neticesinde soylu olmayan ayaktakımına karşılık soyluluk ayrıcalıkları *de juri* budanmaya çalışılmışsa *de facto* olarak hala devletin ana sütunlarını oluşturan bir pozisyonda konumlanmaktadır (Rosenberg, 1966, s. 156). Prusya feodalitesinin ikili yapısını ortaya koyan en önemli meselelerden bir tanesi budur. Hiç şüphesiz bu ikili durum, monarkla soyluluk arasındaki bağın çekişmeli ve fakat aynı zamanda iş birliğini barındıran yönünü

ortaya koyar. Öte yandan, bu vaziyet dahilinde geleneksel soyluluktan gelmeyen – sonradan kabul edilenler hariç tutulmak kaydıyla – kişilerin devlet yönetiminde söz sahibi olması ise söz konusu değildir. Aslında, toplumun tabakalaşmış yapısının dondurulması ve bu yapı dahilinde sürdürülmesi her iki karşıt grubun da ortak çıkarını inşa eder. Yedi Yıl Savaşları sırasında sıradan halktan kimselerin, orduda görevlendirilmesi ve daha sonralarında savaş bittikten sonra bu görevlerinden azledilmeleri (Rosenberg, 1966, s. 157), monark ve soyluluğun güç paylaşımında üçüncü bir sınıf oluşturmama gayretini simgeler. Rosenberg'in ifade ettiğine göre, II. Frederick için yalnızca soyluların ve özellikle eski toprak sahibi ailelerden gelen soyluların devlet yönetiminde ideal hizmetkarlar olabileceği düşüncesi hakimdir. Çünkü yalnızca bu sınıf eğitim ve endoktrinasyon aracılığıyla, cezalar ve teşviklerle, ahlaki üstünlükleriyle ve en önemlisi kendi çıkarlarınının monarkın çıkarlarıyla örtüşmesiyle, Prusya ruhunu simgeleyebileceklerdir (Rosenberg, 1966, s. 157-8).

Öte yandan II. Frederick, halktan kimselerin yönetsel üst bürokraside görevlendirilmelerinin önüne geçememiştir. Bu sınıfı istenmeyenler olarak ilan etmesine rağmen, politik dengenin kendi çıkarlarına yönelik güçlendirilmesi uğruna uygulamayı sürdürmüştür. En önemlisi ise, bu halktan kimseler tarafından istihdam edilen bürokratların yönetsel yetkinlikleri, sıradan toprak sahibi soyluların yetkinliklerinden fazladır. Bu durum onları ister istemez gerekli kötü konumuna sokmaktadır. Her şeye rağmen Prusya bürokrasisindeki liyakat arayışı, kendisini sürdürmekte ve dolayısıyla soyluluğun alanını kısıtlamaktadır. Rosenberg'in ifade ettiğine göre yetkin soyluların kıtlığı, II. Frederick'in daha zeki, yetenekli ve tecrübeli halktan kimseleri (*commoners*) görevlendirmek için incelemeye layık görmesine sebebiyet vermiştir. Fakat yalnızca profesyonellerden oluşması bakımından değer ifade eden bu sınıf hiçbir zaman gerçek soyluluğun eşitleri değildirler. II. Frederick'in 1740 ile 1786 yılları arasında atamasını gerçekleştirdiği Genel Direktörlük altında çalışacak bakanlardan yalnızca bir tanesi halktan kimseler sınıfından gelmiştir (Rosenberg, 1966, s. 161-2).

Yönetmel ve yargısal bürokraside görev alanların sayılarının eski soyluluk aleyhine artış göstermesi ise yanılıcı bir etkiye sahiptir. Çünkü asıl kar sağlayan, ayrıcalıklı ve ciddi etkiye sahip makamların neredeyse tamamında eski toprak sahibi soyluluktan gelen kişiler yer almaktadır. Ayrıca, bu kişilerin sonradan atamaları yapılacak kişileri belirlemesi, ekstra ödemeler, cezalar ve rütbe yükselişleri gibi konularda ciddi söz sahibi oldukları bilinmektedir (Rosenberg, 1966, s. 163). Dolayısıyla bürokrasi içerisindeki asıl ayrıcalıklı sınıfı, geçmiş ayrıcalıklı sınıfın kendisi oluşturur. Yalnızca eski üretim mekanizmalarına bağlı kalmayarak yerelle merkez arasındaki bağı artırmak adına bürokrasi içerisinde yer alan bu sınıf, diğer bütün bürokratik sınıfların üzerinde yükselmektedir. Tam da bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus, monarkın iradesinin hiçbir koşulda bu bürokratik sınıf tarafından etki altına alınmaması ihtiyacı ve dolayısıyla fren ve kontrol mekanizmalarının sürekliliğidir. Özellikle 1766 yılında kurulan *Régie* aracılığıyla monarkın kendi altındaki otoriteleri kısıtlama ve dengeleme faaliyetleri sürmektedir. Monarka bağlı Fransız mali uzmanları tarafından tesis edilen bu kurum bütün dolaylı vergilerin, gümrük vergilerinin ve postacılık servisinin yönetimini sürdürmüştür. Dolayısıyla oldukça büyük bir bürokratik gelir kapısı olma niteliğini taşır. Burada görev alan göçmen uzmanlar doğrudan kraliyet hizmetkarları olarak ayrıcalıklı bir başka sınıfı oluşturur. *Régie'nin* yöneticisi olan Fransız de Launay, 1786 yılına kadar bürokrasi içerisindeki en büyük iktidar sahibi kişi olarak kabul edilmektedir. *Régie'nin* tesis edilmesiyle birlikte, geleneksel bürokratlar birçok el koyma ayrıcalıklarını bu kuruma devretmek zorunda bırakılmıştır. Şüphesiz bürokratik yapının bu yeni oluşumu beraberinde geleneksel bürokrasiyle ciddi karşıtlıklar ve çekişmeler ortaya çıkarmıştır. Yeni bir ikilik oluşumunun görüldüğü ve fakat bu sefer hiçbir şekilde iş birliği yapma olanağının mümkün olmadığı bir durum söz konusudur. Yargısal ve yönetmel bürokrasi topyekûn bir şekilde ortak düşman olarak finansal bürokrasinin kendi makamlarında istihdam edilmelerini engellemeye çalışmış ve uzun süredir gergin bir hat üzerinde devam eden monarkla olan ilişkilerinde bardağı taşıran son damla olarak *Régie'ye* karşıtlık üzerinden monarkın otoritesine karşıtlık boy göstermiştir (Rosenberg, 1966, s. 169-172).

II. Frederick'in bürokrasinin gücünün kısıtlanması adına ortaya koyduğu *Régie*, genel vergi yönetimini denetleyen bir kurumdur. *Régie* özellikle Genel Direktörlük'ün mali otoritesini dengelemek için tesis edilmiştir. Fransız vergi memurlarından oluşan bu kurum yolsuzluk ve rüşvetlerin ortaya çıkarılmasını ve Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra düşen vergi gelirlerinin yeniden yükseltilmesini sağlamak adına yetkilendirilmiştir. Kurum içerisindeki yaklaşık 2 bin memurdan 200 tanesi Fransızlardan oluşmaktadır. Bu kurum neredeyse bütün *Akzise'nin* toplanmasını ve yönetimini elinde tutmaktadır. Dahası *Régie* aracılığıyla birçok girişim de kurulmuştur. Bunlardan birisi Genel Tütün Yönetimi'dir. Devlet tekeli gibi işlev görmekte ve ek olarak kahve, un ve diğer bazı ürünlerin üretimini de kontrolü altında tutmaktadır. *Régie*, 23 milyon *thalerlik* artı değer üretmeyi başarmıştır. Fakat eğer *Regie'nin* kuruluş amacı Prusya bürokrasisini dengelemektiyse, beklenenin tam tersi yönde sonuç vermiştir. *Regie'nin*, kendi dışında kalan bürokrasinin geleneksel varlıklarını taciz edişi ve bunun oluşturduğu kızgınlık bürokrasinin kendi güçlerini krallık lehine birleştirmesine tetikleyici bir unsur olmuştur (Mooers, 1991, s. 123).

Özellikle 1780'li yıllardan itibaren, bizzat monarkın kendisi tarafından oluşturulan bürokratik yapının doğrudan monarka karşı çıkması ve dolayısıyla artık devletin iradesinin monark tarafından değil de kendileri tarafından temsil edildiğine yönelik yeni bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Gittikçe güçlenen bu bürokratik mekanizmanın en temel talebini artık daha fazla özgürlük ve bağımsızlık oluşturur. Aslında iki büyük el koyucu arasında gerçekleşen mücadelenin, özgürlük bağlamında şekillenmesi hiç şaşırtıcı değildir. Çünkü monarşi de kendi özgürlüğünü diğer bir deyişle soyluluk tarafından kısıtlamaya maruz kalmayan otoritesini tesis etme çabası içerisindeydi. Dolayısıyla Prusya mutlakiyetinde meydana çıkan özgürlük tartışması, el koyucunun kimliğine yönelik olma karakterinin toplumsal bağlamı etrafında şekillenmektedir. Öte yandan bu özgürlük, herhangi bir ulusal egemenlik tartışması dahilinde değerlendirilmeye müsait değildir. Çünkü ulus olarak bir sınıfın politik sahnede temsilini

gerçekleştirecek ve dolayısıyla özgürlük taleplerini pratiğe dökcek bir oluşumdan söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle, Prusya feodalitesinin özgürlük tartışmasını besleyebilecek ana kaynak, bürokrasi ve monark arasındaki iktidar ilişkisinden ibarettir. Öte yandan bürokrasinin kendisini ikmal etmesinin sınırları da yine soyluluk ayrıcalıklarıyla şekillendirilmiş dolayısıyla halkın bu yapıyla olan ilişkiselliği yalnızca ve yalnızca ekonomik değeri üretmeleri bakımından söz konusu olmuştur. Rosenberg'in ifade ettiğine göre 1786'dan sonra bürokratik atamalarda monarkın tasdikinin gerekliliği kendisini korumaktadır fakat *de facto* olarak görevlendirmelerin tamamı kendisine bağlı bürokratların – topyekûn bir ayrıcalıklı sınıf olarak – önerileri ve patronaj ilişkileri doğrultusunda şekillenmiştir. Bürokrasi, monarşik kontrol mekanizmalarını kendi çıkarlarına doğru yönlendirmekte gayet başarılı olmuştur. Zaman içerisinde, bu mekanizmaları kendi otonomilerini kurumsallaştıran ve hiyerarşik bir yapıya büründüren de yine kendileridir (Rosenberg, 1966, s. 177).

1770 yılında zorunlu giriş sınavlarını uygulayan komisyonun (*Oberexaminationskommission*) oluşturulmasıyla birlikte bürokrasinin, işe alım süreçlerinde doğrudan belirleyici bir üstünlüğe haiz olduğu ileri sürülebilir. Makama kabul edilebilmek için gerekliliklerinin artırılması, bürokrasiyi gittikçe elit bir sınıf pozisyona sokmuş (Rosenberg, 1966, s. 180) fakat bu elitizm yasal/rasyonel gereklilikler etrafında şekillenmekten ziyade bürokrasi içerisindeki topyekûn bir karakteri ifade eden soyluluk çıkarları etrafında gerçekleşmiştir. Sonuç olarak artık monarkın bürokrasi üzerindeki belirleyici iktidarı, kademeli bir şekilde elitlerin iktidarı altına geçmiştir. Öte yandan bahse konu elitlerin, en temel niteliğini soyluluk oluşturur. Bu nedenle, kamu hizmetine yeni dahil edilecek sınıflar da dolayısıyla bu niteliklerin izdüşümünden azade değildir. Dolayısıyla soylular ve soylu olmayanlar arasındaki geleneksel anlatı el koyucunun kimliğinin değişmesinden sonra bile hükmünü devam ettirmiştir. Fakat monarkın belirleyiciliğinin yüksek olduğu dönemlerden kalma bir olgu olarak, buradaki nitelikli ve yetkin personel ihtiyacını karşılayacak olan kurum da yine sıradan halktan oluşmaktadır. Bu mesele, sıradan halktan kimselerin çeşitli koşullar aracılığıyla yetkinliklerinin arttığı ve dolayısıyla topyekûn bir şekilde halkın eğitim seviyesinin artarak geleneksel soyluluğun niteliklerinin önüne geçtiği gibi anlatıyı

işaret etmez. Eğitimli ön ekinin bu sınıfı yine diğer sıradan halktan ciddi bir biçimde ayırması söz konusudur. Dolayısıyla yine toplumsal tabakalaşmanın bir ürünü olmakla birlikte, ekonomik ve sosyal statülerinin görece daha üst bir konumda olduğunu belirtmek gerekir. Rosenberg'in aktardığına göre "(...) *orta sınıftan gelen kimseler, yalnızca çalışmayı bilirler, nasıl yönetileceğini değil. Bu nedenle burjuvazi üyeleri atamak, soylu üyelerin iş yükünü azaltmak gibi sağduyulu bir amaç taşımaktadır*" (Rosenberg, 1966, s. 181).

1.2.7 Hizmet Soyluluğu Uygulamasının Bir Sonucu Olarak Özgürlük Talebi

Hohenzollern monarkları tarafından soylu aristokrasiyi dengelemek amacıyla, sonradan soylu unvanı verilerek makamlarda görevlendirilen bürokratlar önemli bir dönüşüme dair ilk filizleri açığa çıkarmıştır. Yeni gelenler olarak sonradan soyluluğa erişenler aracılığıyla görülmektedir ki soyluluk ayrıcalıklardan değil ayrıcalıklar soyluluktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu ayrıcalıklara yönelik talebi arttırma potansiyeline sahiptir. Önceki yüzyıllarda Hohenzollern topraklarında böyle bir sınıf geçişinin gerçekleşebilmesi mümkün değildir çünkü el koyma biçimi farklılaşmamıştır. Merkezileşme gayreti içerisinde bürokratik işleyiş üzerinden doğan personel ihtiyacı dolaylı yoldan yeni bir el koyma biçiminin oluşmasına sebebiyet vermiştir. On sekizinci yüzyıl Prusya mutlakiyeti içerisinde ele alınan devletin en temel niteliğini organize ediciliği değil, el koyuculuğu oluşturur. Dolayısıyla devlet, kendisine bağlı birimleri organize eden ve onlara üst politikalar oluşturmak suretiyle yön tayin eden modern bir görünümde ele alınmamalıdır. Devlet içerisinde bulunan bürokratik kurumların varlığı feodal el koyma sürecinin işlevselliğini arttırmaya yöneliktir. Böyle olmasının sebebini yine devletin el koyucu pozisyonunda olması oluşturur. Marx değer üretimini neyin oluşturduğu sorusuna emek yanıtını vermektedir. Buna göre: "(...) *bir kullanım değeri ya da mal, yalnızca, onda soyut insan emeğinin nesnelleşmiş ya da cisimleşmiş olması nedeniyle bir değere sahiptir. Öyleyse onun değerinin büyüklüğü nasıl ölçülür? Onun içerdiği "değer yaratıcı öz"ün, yani emeğin miktarıyla*" (Marx, 2011, s. 52). Feodal toplumda toprak sahibi soyluların

kendilerine bağılı üretici köylülerin emeğine el koymak suretiyle elde ettikleri gelirlerini emeğin ilk değerinin sömürüsü olarak nitelendirmek mümkündür. Bu toplum düzeninde emeğin özgür bir hareketliliği söz konusu olmadığından serf ya da bağılı köylüler işçi statüsünde değerlendirilemez. Dolayısıyla feodalitenin emeğe el koyma biçiminin kapitalist el koyma biçiminden farklı olduğunun altını çizmek gerekir. Bu fark üreticilerin statüsündeki farkı da yansıtmaktadır. Marx'ın ifade ettiği haliyle: “(...) üreticileri ücretli işçilere dönüştüren tarihsel hareket, bir yandan bunların serflikten ve lonca zincirlerinden kurtarılmaları olarak görünür” (Marx, 2011, s. 688). Prusya feodalitesinde soyluluğun ve devletin gelir kaynağı serflik ve bağılılık ilişkilerine dayandığından herhangi bir kapitalist birikimden söz etmek mümkün değildir. Toplumun bu yapısı onun modernleşme pratikleri içerisinde okunmasını engeller. Buna paralel olarak incelenen dönem esasında Prusya, kapitalistleşmeyen bir toplum yapısına sahip olmakla birlikte bürokrasi aracılığıyla feodalitenin el koyma biçiminin farklılaşmış bir şeklinin ortaya çıkmasına tanıklık etmiştir. Doğrudan kendisine bağılı üretici köylünün emeğine el koymayan fakat bu emeğin ürettiği değer türevine dolaylı yoldan el koyan hizmet soyluluğu sınıfı Prusya feodalitesinin emek sömürü niteliğindeki farklılaşmayı meydana getirir. Devlet bürokrasisinde görev almak kaydıyla kendi üretim ve yeniden üretimlerini sağlayan bu hizmet soyluluğu sınıfı, teoride *Junker* soyluluğun iktidarını dengelemek adına monarşinin kendisi tarafından tesis edilmiş olmakla birlikte pratikte toplumdaki değer üretiminden aldığı pay esasında düşünüldüğünde feodalitenin emek sömürü pratiklerini sürdürmektedir. *Junker* soyluluğu gibi gelir kaynakları doğrudan toprağı işleyen köylünün ürününe el koyma üzerinden şekillenmez. Bununla birlikte değer oluşum ve el koyma tipinin türevi dahilinde gelir elde etmeleri söz konusudur. Bu durumda Prusya devlet bürokrasisinde görev alan hizmet soyluluğunun, feodal ilişkiler dahilinde kendi yeniden üretimini sağladığı ifade edilebilir. Bu durumda Prusya bürokrasisini modernleştirici bir düzlemde ele almak mümkün değildir. Ekonomi pratiğinin feodal karakterde olması diğer yandan siyasal pratiğin de benzer karakteri taşıdığını ortaya çıkarır. Dolayısıyla siyasal pratiğe ait bir tartışma alanını ifade eden özgürlük meselesinin de modern niteliklerle ele alınması yanılıcı sonuçlar doğuracaktır. Tarımsal veya kısıtlı endüstriyel faaliyetten

kaynaklanan gelirlere doğrudan el koyma üzerine dayanan feodal üretim tipinin bu farklılaşması toplumdaki soylu ayrıcalıklarına yönelik tekdüze resmin karşısına yeni bir olgu dayatmıştır. Tekrar belirtmek gerekir ki meydana çıkan farklılaşma herhangi bir şekilde aşağıdan gelen özgürlük ve benzeri taleplerin sonucunda değil fakat el koyucunun kimliğinin konsolide edilmesi sürecinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bürokrasi ve monarşi arasındaki ilişki dahilinde soylu ayrıcalıklarının kabulüne ve sürdürülmesine yönelik faaliyetler soyluluğun üstün vaziyetini tanıma açısından geçerliliğini sürdürür. Diğer yandan bahse konu dönüşümün ciddi bir talep oluşturması söz konusudur. Ayrıcalıkların daha geniş diğer sınıflar için de erişilebilir oluşu bu talebin özünü ifade eder. Devlet bürokrasisinin, sözümona liyakat ve profesyonelliğe dayandırılması meselesinden hareketle hiç şüphesiz yeni oluşan talebin hangi niteliklere sahip kişiler tarafından dile getirilebileceği de belirlenmiş olmaktadır. *Bildung*, yani eğitim aracılığıyla açılan soyluluk kapısı, dolayısıyla *Bildungsbürgertum* (eğitim burjuvazisi) sınıfına özgü ayrıcalıkları gerektirir. Rosenberg de Prusya feodalitesindeki eğitim faaliyetini, sınıf hareketliliğini sağlayabilen bir kanal olarak nitelendirmektedir. Sosyal bir hareket olarak eğitimcilik düşünsel alemlerde soyluluğun üstünlüğüne dair karşı çıkışı yansıtır. Fakat bu karşı çıkış ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasına yönelik değil erişilebilir olmasına yöneliktir. Özellikle 1790'lı yıllarda kendisine özgü karakteristikleriyle diğer sınıflardan ayrılan *Bildung'un* varlığından söz etmek mümkündür (Rosenberg, 1966, s. 182-3). Örneğin bu sınıfın bir üyesi olan Fichte, soyluluğun üstün sosyal statüsünü dalkavukluk, yalan ve savunmasız olanın soygunu aracılığıyla elde ettiğinden söz eder. 1793 yılında geleneksel soyluluğun bundan başka bir şey ifade etmediğini belirten Fichte artık onların da “şerefli şehirli tabakalarla – tüccarlar ve sanatçılar – aynı sınıfta olacaklarını” ilan eder (Rosenberg, 1966, s. 184). Şerefli şehirliler sınıfının hiç şüphesiz en kıymetli üyelerini *Bildungsbürgertum* oluşturur. Dolayısıyla ayrıcalıklara sahip yeni bir sınıf olarak tesis edilmektedir. Ayrıcalıkların topyekûn ortadan kalkmasına yönelik herhangi bir gayret ise söz konusu değildir. Halktan gelen kimselerden oluşan eğitilmiş bürokratlar (*Gebildete*) (Rosenberg, 1966, s. 185), *Bildungsbürgertum* sınıfının ideal tiplemesini oluşturur. Bu tiplemenin karakteristik nitelikleri ise, dönemin entelektüel

çevrelerince yazılıp çizilenler aracılığıyla belirlenmektedir. Yeni tesis edilen ayrıcalık ise doğrudan eğitim ve ahlaki olarak içe dönük bir endoktrinasyon üzerinde temellenir (Rosenberg, 1966, s. 187).

Turner, *Bildungsbürgertum* sınıfını ele aldığı makalesinde bu sınıfın Prusya tarihçilerinin görüşüne göre eğitim reformları sonucunda erken on dokuzuncu yüzyılda oluştuğunu ifade etmektedir. Bu sınıfın temel karakteristik nitelikleri Alman idealizmi ve bürokratik mutlakiyet arasındaki çekişmeler sonucunda meydana gelmiştir. Fakat Turner, tarihçilerin bu yaklaşımının eğitim reformları öncesinde var olan profesyonel eğitilmiş sınıfları yok saydığını belirtmektedir (Turner, 1980, s. 105). Dolayısıyla *Bildungsbürgertum* sınıfını yalnızca eğitim reformlarına endeksleyerek onun bir ürünü saymak kendi içerisinde bazı eksiklikler taşımaktadır. Bunun yerine Turner, *Bildungsbürgertum* sınıfının farklı bir okumasını ortaya koyar. Ona göre bu sınıf ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim almış ve devamında üniversitede teoloji, hukuk ve tıp gibi alanlarda ders veren kimselerden ve eğitilmiş bürokrasiden oluşmaktadır (Turner, 1980, s. 106). Bu çalışmada ise *Bildungsbürgertum*, Prusya'nın mutlakiyetleşme süreci içerisinde bürokratik yapıya dahil edilen ve devletin mutlakiyetleşme yolundaki dönüşüm sürecini kendi yeniden üretimleri doğrultusunda şekillendirme gayreti gösteren bir sınıf olarak ele alınmaktadır. *Bildungsbürgertum* Prusya'nın mutlakiyetleşme süreci içerisinde monarşi ve yerel soyluluk arasındaki iktidar mücadelesine bizzat monarşinin kendisi tarafından sonradan dahil edilmiştir. Maliks'in aktardığına göre, her ne kadar II. Frederick aristokrasi yanlısı bir monark görünümündeysede büyümekte olan orta sınıfı belirli bir dereceye kadar koruma eğilimi içerisinde olmuştur. Çünkü aristokrasinin devlet iktidarı üzerinde tekel sahibi olması monarşinin çıkarlarının aleyhine olacaktır (Maliks, 2014, s. 17). Hiç şüphesiz yerel soyluluğun iktidarı devletin merkezileşme pratiğine yönelik çeşitli tehditler oluşturduğundan devletin niteliğinin bu doğrultuda reforma tabi tutulması monarşinin temel gayesini oluşturur. Yukarıda hizmet soyluluğu olarak ele alınan sınıf da *Bildungsbürgertum*'un sınırları dahilindedir. Dolayısıyla monarkın hizmetkarları olarak değerlendirilen hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum* sınıfı

geleneksel *Junker* aristokrasisi ve monarşi arasındaki iktidar mücadelesinin monarşiye yakın kanadında konumlanmaktadır. Koçak, Kant'ın evrensellik anlatısını Prusya feodalitesinin maddi temelleri dahilinde ele aldığı doktora tez çalışmasında, *Bildungsbürgertum* sınıfının oluşumunu Colin Mooers, Robbie Shilliam, George Comninel ve Ellen Meiksins Wood aracılığıyla iki temel üzerine dayandırmaktadır. Bunlardan ilki *Bildungsbürgertum* sınıfının *Bürger* sınıfı içerisinde doğmakla birlikte bu sınıftan farklı oldukça özgün maddi koşullar içerisinde şekillenmesidir. İkincisi temel ise burjuvazi sınıfının incelenen Germenik bölge açısından alışlageldiğinden farklı bir anlam ihtiva etmesinden kaynaklanır. Bu manada *Bildungsbürgertum* sınıfı Fransa ya da İngiltere'de olduğu gibi girişimci kapitalist burjuvazi ya da ticaretle uğraşan küçük ölçekli burjuvazi tiplemesinden ayrı olarak değerlendirilmelidir. (Koçak, 2024, s. 60).

Prusya'nın *Bürgertum* sınıfının Fransa ya da İngiltere'de yer almış ticaretle uğraşan ve girişimci burjuvazi sınıfından farklı bir ekseninde şekillenmesini yine Prusya feodalitesinin oluşumsallığı içerisinde değerlendirmek mümkündür. *Junker* aristokrasisi ve monarşi arasında süregelen iş birliği neticesinde geleneksel soyluluğun iktidarı bürokrasi aracılığıyla tekelleştirmesi söz konusudur. Geleneksel feodal toprak sahipliğine dayanan ekonomik faaliyetin mutlak devletin otoritesi içerisinde tek tiplleşmesi Prusya bölgesindeki üretim faaliyetlerinin çeşitlenmesini engellemiş ve bu yolla kapitalist sınıfların oluşumunu yavaşlatmıştır (Koçak, 2024, s. 61). Dolayısıyla Prusya feodalitesi içerisinde ekonomik manada güçlü temellere dayanan burjuvaziden söz etmek mümkün değildir. *Bürgertum* olarak adlandırılan sınıf oluşumu açısından bu manada muadillerinden farklılaşır. Ticaret ya da girişimcilik üzerinden ekonomik fayda elde etmeyen *Bürgertum* devlet bürokrasisinde yer almak kaydıyla yeniden üretimini sağlamaktadır. Çünkü üretim faaliyetleri henüz feodal kimliğini sürdürmektedir. Dolayısıyla *Bürgertum*'u kapitalist burjuvaziden farklı olarak ele almak daha doğru olacaktır. Öte yandan üretim faaliyetlerinde yer alan bu kıtlık neticesinde devlet bürokrasisinde görev almak *Bildungsbürgertum* için yegâne gelir kaynağını oluşturur. Mooers'in Sheehan'dan aktardığı üzere, geleneksel soyluluktan farklı olarak şekillenen Prusya hizmet soyluluğunun kariyer elde edebilme yönündeki çabalarının boşa çıkması beraberinde siyasal bir manaya

bürünmüştür (Mooers, 1991, s. 135). Dolayısıyla devlet bürokrasisinde görev alma ve yegâne gelir kaynağı üzerinden kendi yeniden üretimini sağlayan bu sınıfın siyasal karaktere bürünerek devletin dönüşümünü kendi çıkarları doğrultusunda etkileme potansiyeli içerisinde olduğu ifade edilebilir. Bu iki yargıdan hareketle *Bildungsbürgertum* sınıfını kapitalist bir sınıf olarak ele almanın mümkün olmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla el koyma türü bakımından kapitalist emek sömürü tipinde gelir sağlaması söz konusu değildir. Öte yandan geleneksel soyluluktan da üretici köylünün ürettiği değere serflik ve bağlılık ilişkisi içerisinde birinci el koyucu olmaması açısından farklılaşır. Bütün bunlardan hareketle *Bildungsbürgertum* sınıfının kapitalist bir karakterde olmadığı dolayısıyla sermaye birikimi gibi meseleler üzerinden kapitalist modernleşme süreci dahilinde ele alınmaması gerektiği çıkarılacak ilk sonucu oluşturur. İkinci olarak bu sınıf gelirlerini tipik feodal el koyma üzerinden elde etmediği için geleneksel aristokrasiden de farklılaşır. Bu iki yargı bir arada ele alındığında Prusya'nın bürokratik mutlakiyetleşme süreci içerisinde ortaya çıkan *Bildungsbürgertum* sınıfının yine bu sürecin oluşumsallığı içerisinde vuku bulduğu ifade edilebilir. Bu oluşumsallık kendinde özgün bir karaktere sahiptir. Bahse konu özgünlük yukarıda ele alınan bürokratik makamlar aracılığıyla oluşmuş yeni el koyma biçiminin izdüşümünü ortaya koymaktadır. Bu yeni el koyma biçimi kapitalist bir karakterde olmamakla birlikte siyasal bir karaktere bürünmektedir. Söz konusu siyasal karakter, Prusya'nın feodal kimliğini dönüşmüş olarak sürdürür. Sonuç olarak *Bildungsbürgertum* sınıfının Prusya feodalitesindeki dönüşmüş feodal kimliğinin oluşumsallığını Kant'ın özgürlük anlayışının şekillendiği bir çerçeve olarak ele alabilmenin mümkün olduğu ileri sürülebilir. Bu mesele Kant'ın özgürlük anlayışının belirli bir sınıfa veya gruba indirgenmesi anlamına gelmemektedir. Teorinin evrenselliğini tarihin tikelliği içerisinde ele almak, teoriyi tikel olana indirgemek maksadını taşımaz. Tarihin tikelliğini siyasal, ekonomik ve sosyal oluşumsallığın tümelliği içerisinde ele almak bu çalışmanın takip ettiği yaklaşıma uygun düşen tarifi ifade eder. Dolayısıyla Kant'ın özgürlük kavramının maddi bağlamının irdelenmesi onun şu ya da bu sınıfa tekabül ettiğini ortaya koymayı değil, hangi toplumsal ilişkiler bütünü içerisinde vuku bulduğunu serimlemeyi hedefler. Bu amaç doğrultusunda

hareket edildiğinde takip eden şu yargı oldukça kıymetlidir: Prusya'nın bürokratik mutlakiyetleşme sürecinde özgün bir karakterde ortaya çıkan *Bildungsbürgertum* sınıfı, devletin tabi olduğu dönüşümü etkileyebilecek ve bu yolla da kısıtlı gelir elde etme kaynağı olarak bürokrasi içerisindeki mevcudiyetinin yeniden üretimini sağlayabilecek sınıfı oluşturması bakımından özgürlük kavramının hangi toplumsal sorunun cevabı olarak şekillenebileceğinin ifadesini ortaya koymaktadır. Kant'ın özgürlük kavramını ele alış biçimi olarak aklın kendi kendine yasa koymasına dönüşen Prusya feodalitesi içerisinde feodal kimliğini sürdüren *Bildungsbürgertum* sınıfının ekonomik çıkarlarıyla bezeli mücadelesi dahilinde şekillenmiştir.

Öte yandan *Bildungsbürgertum*'u öncüleyen benzer oluşumlardan da söz edebilmek mümkündür. Üniversite eğitimi almış bürokratlar olarak *Gelehrstrenstand*, *Gelehrtentum* ve *Gebildete* sınıfları daha çok on sekizinci yüzyılın ilk üç çeyreğinde *Bildungsbürgertum* sınıfını öncüleyen bir karakter taşımaktadır. Bu öncül sınıfların ortak karakteristik özelliği devlet bürokrasi içerisine aldıkları eğitim dolayısıyla dahil olabilmektir. Yukarıda ele alınan Cocceji reformlarının yargı bürokrasisi içerisinde ortaya koyduğu dönüşümün temellerini bu sınıflar meydana getirir. Dolayısıyla kendi içerisinde farklılıklar barındırıyor olmalarına rağmen Prusya feodalitesinin iktidar yapısını etkileme biçimleri açısından yeni bir sınıfsallığı açığa çıkarmaktadırlar. Bu durum *Bildungsbürgertum* sınıfının Prusya toplumu içerisindeki rolünü daha belirgin kılmaktadır. Diğer yandan *Bildungsbürgertum* sınıfının öncülü sayılabilecek bu sınıfların neden ondan farklılaştığının altını çizmek faydalı olacaktır. Prusya mutlakiyetinin bürokratik yapıya bürünmesi aracılığıyla hizmet soyluluğu olarak kendini gösteren yeni bir sınıfın oluşumu toplumda geleneksel soyluluğun karşısında farklı iktidar kanallarını harekete geçirmeyi gerektirir. Geleneksel olan karşısında kabul görmenin yegâne koşulu olarak eğitim mefhumu ise topyekûn halka açık bir alan olarak şekillenmez. Çünkü bahse konu eğitime sahip olabilmek en başından belirli ekonomik arka plana sahip olmayı gerektirir. Üstelik bu gibi işlerle uğraşarak devlet bürokrasinine dahil olabilmek için eğitime ayrılacak boş

vaktin varlığı da gereklidir. Dolayısıyla *Bildungsbürgertum* ya da eğitilmiş olma gibi meseleler için on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren bürokraside yer edinen *commoner* sınıfının mensupları tarafından çevrelenen sosyal statü dahilinde kısıtlı bir çevreye hitap edilmesi meselesini göz ardı etmemek gerekmektedir. Önceleri devlet bürokrasisinde görev alabilmenin geleneksel olmayan koşulu olarak eğitilmiş olabilme mefhumu beraberinde bu sınıfın bürokraside yer etmeleri sonrasında bürokrasiyi kendi sosyal statülerini koruma ve yeniden üretme açısından çeşitli reformlara tabi tuttuğu görülmektedir. Cocceji Reformlarını bu çerçevede ele almak mümkündür. Bu mesele, *Bildungsbürgertum* sınıfını öncüleyen sınıfların ortak karakteristik özelliklerinden en temel olanını yansıtmaktadır. Yargıçlar, doktorlar, üniversite profesörleri ve ruhban sınıfının eğitim aracılığıyla sosyal statülerini koruyup yeniden üretmesi devlet bürokrasisi içerisindeki bu sınıfın geleneksel soyluluktan ayrıldığı noktaya işaret eder (Turner, 1980, s. 108). Bu öncül sınıfların belirleyici bir diğer niteliğini teoloji, hukuk ve tıp gibi bilimler üzerinden elde ettikleri ayrıcalıklar oluşturur. Bu nedenle *Bildungsbürgertum* sınıfının öncülleri olarak kabul edilen bu sınıfların temel ilgi alanları yine bu branşlar etrafında şekillenmektedir (Turner, 1980, s. 110). On sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Aydınlanma fikirlerinin etkisi altında bu alanlara yönelik sorgulama pratiği meydana çıkmış ve felsefe gibi alanların üstünlük iddiasıyla kuşatma altına alınmıştır. Kant'ın kendi epistemolojisini kurgularken felsefeyi bir bilim olarak ele alabilmenin yollarını kurgulama meselesi bu tartışma etrafında düşünülebilir. Eğitilmiş sınıfların sosyal statülerini ilgilendikleri kısıtlı branşlar üzerinden devşirmesi benzer faaliyetler içerisinde bulunan benzer karakterdeki insanların devlet aygıtı içerisindeki etkisini kısıtlamaktadır. Rasyonel sağ duyu, duygusal ve estetik alırlık gibi meseleler üzerinden *Bildung* mefhumunun idealini entelektüel ve estetik geliştirme oluşturur (Turner, 1980, s. 111). Dolayısıyla Kant felsefesinde ele alınan bütün bu meseleler, entelektüel olanın kamusal alanda eğitilmiş bireyler tarafından gerçekleştirilmesi ön görülen meselelere evrilmektedir. Bu durum, geleneksel eğitilmiş sınıfların iktidara yönelik dikey erişim kanalını tekelleştirmesine dair bir başkaldırı niteliğindedir. Eğer eğitilmiş sınıflar olarak iktidara bürokrasi üzerinden ortak olunabilecekse bunu yalnızca yargı, ruhban sınıfı ve tıp bürokrasisi

gerçekleştirmemelidir. Kant felsefesinin gelişimi göz önüne alındığında dogmatik rasyonalizm ve ampirisizme olan başkaldırı beraberinde bu ikisinin aynı potada eritilerek evrensel karaktere büründürülmesini ifade eder. O halde geleneksel eğitilmiş sınıfların bilgi ve liyakatin oluşumuna dair tekel iddiasının hedef alındığını söyleyebilmek mümkündür. Karşıt epistemolojilerinin reddiyle birlikte *Bildungsbürgertum* sınıfının yeni ideali temsil etmesi söz konusu olmuştur. Bu yeni ideal ahlak ve etik gibi mefhumlar üzerinden bireyin ahlaki olarak mükemmelleştirilmesini ve bireyler topluluğu olarak devletin de bu hedefte ilerlemesi gerektiği üzerinedir. Turner'ın Friedrich Niethammer'dan aktardığı gibi "eğitilmiş diye anılanlar (*Gebildete*) kader tarafından aklın rahipleri olmaya ve onun ateşini diri tutmaya çağrıldılar" (Turner, 1980, s. 127). Aklın rahipleri olma meselesi akıl hakkında düşünsel ve teorik bilgi üretiminde bulunarak bunun vazedilmesini ifade eder. Bu işlevi yerine getirebilecek sınıf *Bildungsbürgertum*'un kendisidir çünkü bu meselelerle ilgilenebilecek toplumsal yeterliliğe yalnızca kendileri sahiptirler. Geri kalanlar bu sınıf tarafından üretilen tezlerin ve öğretilerin takip edilmesi suretiyle kendilerini *Kultur* düzeyine çıkarabileceklerdir. Dolayısıyla evrenselliğini kendi kendisinden devşirir fakat bu evrensellik görüldüğü gibi boyun eğmeyi eğitim ve endoktrinasyon üzerinden yeniden üretmektedir. Üstelik bu sınıf kendisini yalnızca bireysel boyutta kurgulamakla kalmayıp geleneksel eğitilmiş sınıfların tecrübesinden hareketle devletin de bu şekilde kurgulanması yönünde hareket halindedirler. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise geleneksel eğitilmiş sınıfların varlığının mutlak monarşinin kendi çıkarlarıyla uyumlu bir vaziyette olmasıdır. Bir yandan bu sınıf aracılığıyla geleneksel toprak sahibi soyluluğun bürokrasi içerisindeki dengelenmesi monarşi adına fayda sağlarken, monarşi tarafından kendi sosyal ayrıcalıklarının giriş sınavları ve kabul aşamaları yoluyla sağlama alınması geleneksel eğitilmiş sınıflar açısından vazgeçilmesi zor bir anlaşma bağlamı oluşturmaktadır (Turner, 1980, s. 119). Dolayısıyla eğitilmiş sınıfların *Bildungsbürgertum*'a dönüşme sürecinde görülen şey öncelikle epistemolojik olarak farklı dalların bu iktidar kanalına eklenmesi ve sonrasında bu kanal dahilinde eski otorite pratiğinin yeniden üretilmesidir. Sosyal statü ve ayrıcalıkların üretimi böylelikle *Bildungsbürgertum* sınıfının entelektüel

faaliyetlerinin hangi tarihsel ve toplumsal iktidar bağlamları dahilinde ele alınabileceğinin vesikalarını sunmaktadır. Bu durumda *Bildungsbürgertum* sınıfının kendisini bürokrasiye dahil etmesiyle birlikte devlet otoritesinin geleneksel toprak sahipliğine yönelik erişim kısıtının ortadan kaldırılması ve yine de *commoner* olanların üzerinde konumlandırmasından söz etmek yerinde olacaktır. Öte yandan bu sınıfın seçkinliğini yine kendi teorik uğraşlarının ezoterik dil kullanımı oluşturur ve dolayısıyla evrensellik iddialarının daha ilk durumda geniş halk kitleleri tarafından uygulanabilirliği mümkün görünmemektedir. Katı klasik metinler eğitimi, üniversite öğrenimi ve devlet sınavlarına ayrıcalıklı erişimler gibi meselelerin bu seçkin sınıfın kendisinden daha alt sınıflar tarafından otoritesinin tartışılma olanaklarını engellediği ifade edilebilir (Turner, 1980, s. 129). Prusya feodalitesinin bürokratik mutlakiyetleşme sürecinde geleneksel soylulukla monarşi arasındaki iş birliği içerisinde gerçekleşen çekişme üzerinden yeni bir el koyma yönteminin oluşumu neticesinde bürokratik yapılanma içerisinde yer alan bu eğitilmiş sınıfın daha sonraları elde ettikleri sosyal statünün yeniden üretilmesi adına konumlarını sağlama alma pratiği Kant'ın özgürlük anlatısının içerisinde doğduğu tarihsel oluşumsallığın niteliklerini oluşturur.

Var olan iktidar çekişmelerinin üzerinde aşkınsal bir kurgulamanın gerekliliği, her iki iktidar tarafından da dışlandıkları ve onların sahip oldukları statü kaynaklarına erişim elde edemedikleri için böyle şekillenmektedir. Fakat bu süreç kendiliğinden değil, bürokrasinin kuruluş sürecinden on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar devam eden soylu olmayanların da bir şekilde iktidar devşirebilmesinin açtığı yol dolayısıyla gerçekleşmektedir. Bürokratik çevrelerdeki yoğunluklarının artmasıyla birlikte *Gebildete*, iyi kazanılmış hakları (*wohlerworbene Rechte*) adına gittikçe daha fazla sınıfsal özgürlük ve otorite talebinde bulunmuştur (Rosenberg, 1966, s. 187). Bu taleplerin dayanak noktasını ise, monarkın ve geleneksel soyluluğun iradesinin şartsız kabulünü sorgulayan aşkınsal çıkış kapısı ahlak oluşturur. Çünkü ahlaki olarak özgür bir yapıda olduğunun kabulü, otoritenin ileri sürdüğü mutlak iktidar iddialarını ciddi bir biçimde kuvvetten yoksun

bırakmaktadır. Öte yandan, ahlaki özgürlüğün evrensel bir nitelikte olmadığı da aşıkardır. Çünkü her şeyden önce ortaya çıktığı çevre bakımından yaşamlarını idame ettirebilmek adına başkalarına istenç bakımından bağımlı olmayan bir sınıftan doğar. Dolayısıyla *a priori* olarak bütün tecrübeden bağımsız değil aksine kendisine önsel olarak belirli bir seviyede ekonomik, siyasal ve giderek kültürel bir özgürlük gereksinimi içerisindedir. Rosenberg, Kant'ın bürokrat öğrencilerinin özgürlük anlayışının nasıl şekillendiğini aktarıırken onlar için bu özgürlük anlayışının profesyonel mutluluğa, disipline edilmiş ve isteğe bağlı eyleme geçebilme niteliğine ve dolayısıyla kendi politik özgürleşmelerine hizmet ettiğini ifade eder (Rosenberg, 1966, s. 189). Kendilik merkezli siyasal oligarşinin oluşumunda bu fikirler özellikle 1794 tarihli monarkın iktidarını kısıtlayan kanunnameyle açığa çıkmıştır. Monarkın keyfi cezalandırma yetkilerinin kısıtlandığı ve kalıcı makam sahipliği hakkının tesis edildiği bu özgün belgede ilk tabaka (*first estate*) olarak soyluluğun yer alması da şaşırtıcı değildir. Gittikçe kendilerini, monarkın bürokratu olmaktan devletin feodal kimliğinin gölgesindeki bürokratlar olarak tanımlayan bu sınıf ne geniş halk kitlelerinin ne de onun küçük bir zümresinin temsilciliği içerisindedirler. Feodal bir devletin bürokratları olmalarının temel manasını da egemen bir mekanizma olarak devletin gücünün pekiştirilmesi ve bürokrasi aracılığıyla bu dışlinin kontrolünü elde tutmak oluşturur (Rosenberg, 1966, s. 191-2).

1.3 BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde ortaya koyulmaya çalışılan en temel yargıyı Germenik bölgede hüküm süren feodal soyluluk ilişkilerinin süreklilik dahilinde ele alınması gerektiği oluşturur. Bu sürekliliği oluşturan en temel tarihsel bulguyu feodal üretim biçiminin *Gutsherrschaft* ve *Grundherrschaft* olarak iki şekli oluşturur. Özellikle incelenen Doğu Prusya bölgesinde hüküm süren *Gutsherrschaft* tipindeki feodal üretim biçimi, bu üretim biçimine bağlı olan toprak soyluluğunun konumunun on yedinci ve on sekizinci yüzyılda Prusya mutlakiyeti içerisindeki örgütlenme şeklinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bölümde 1525 Köylü İsyanları, feodalitenin krizi olgusuna verilen bir tepki olarak değerlendirilmiş ve Köylü İsyanları'nın farklı

düzlemlerden okunduğu yaklaşımlar reddedilmiştir. Benzer bir doğrultuda, *Twelve Articles* belgesi inceleme nesnesi olarak alınmış, köylülerin taleplerinin ekonomik boyutlarının ön plana çıktığı saptanmıştır. Bu haliyle *Twelve Articles* belgesinin ortaya koyduğu en kıymetli bulgulardan birisini feodalitenin krizi neticesinde köylülerle toprak sahibi soylular arasında yoğunlaşan bağıllık (*dependence*) ilişkilerinin serflik pratiklerine doğru evrilmesinden kaynaklanan rahatsızlığı öne sürmesidir. Öte yandan Köylü İsyancıları'nın tez çalışmasına dahil edilmesinin sebebini ortaya koyduğu özgürlük talebinin yöntemi oluşturur. Sonraki bölümde detaylı bir şekilde işleneceği gibi, feodal üretim ilişkileri içerisinde özgürlük talebi ortaya koyabilmenin belirgin bir yöntemini ahlaki düzlemde kurgulanan hakikat anlatısı çevrelemektedir. Siyasal iktidarın doğrudan doğruya ekonomik iktidara sahip olmaktan doğduğu feodal üretim biçiminin varlığında ekonomik iktidara sahip olmayan kesimlerin otoriteye karşı bir tepki ortaya koyabilmesinin biricik koşullarından bir tanesini aşkınsal hakikate dayanmak oluşturur. Dolayısıyla meşruiyet zeminlerinde ortaya koyulan temellendirmeler neticesinde ampirik olarak desteklenemeyecek istek ve arzular, epistemolojik bir düzlem değişiminden sonra mümkün olabilmektedir. Köylü İsyancıları'nın köylülerin aleyhine sonuçlanması bu aşkınsal düzlemin meşruiyetinin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte her ne kadar üretici köylüler açısından istenilen sonuçları doğurmamış olsa da seküler lordluğun kilise soyluluğuna karşı ortaya koyduğu özgürlük talebinin zemininde de yine benzer bir düzlem farklılaşması yer almaktadır. Dolayısıyla bu mefhum, feodal üretim biçiminin hüküm sürdüğü dönemlerde uygulanan ve kabul görmüş bir pratiği oluşturur. Diğer yandan bölümün bir diğer inceleme alanını on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren askeri bürokratik mutlakiyet yapısına dönüşen Hohenzollern Hanedanlığı oluşturur. Bu dönemin en temel niteliklerinden bir tanesi, monarşi ve toprak sahibi soylular arasında gerçekleşen iş birliğidir. Bu iş birliğinin kurucu belgesi olarak nitelendiren 1653 *Recess'i* aracılığıyla özellikle İsveç tarafından oluşturulan dış tehditler ve Otuz Yıl Savaşları'nın sebep olduğu çatışma döneminin sonunda toprak sahibi soyluların geleneksel ayrıcalıkları bir üst otorite olan Hohenzollern Hanedanlığı tarafından kabul edilmiş ve karşılığında kalıcı bir ordu tesis edilmiştir. Kalıcı ordunun tesis edilmesiyle birlikte Prusya

topraklarının mutlakiyetleşmesi merkeze bağlı kurumların oluşmasıyla makam ağırlıklı bir çerçevede sürdürülmüştür. Geleneksel soylu ayrıcalıklarının en başından kabulü ve Doğulu toprak sahibi soyluların (*Junker*) kendi bölgelerinde üretim biçimlerinden kaynaklı olarak kurdukları otoritelerinin varlığı, monark ve soyluluk arasındaki iş birliğinin bir mücadele ve denge içerisinde sürmesinin zeminlerini oluşturur. Bu iş birliğinin mücadele ayağını geleneksel toprak sahibi soyluluğun devlet makamlarında görev alarak monarşinin otoritesinin üstünde bir otorite tesis etmesini engellemek amacıyla oluşturulan hizmet soyluluğu pratiği oluşturur. Hizmet soyluluğu doğrudan monarkın kendisine bağlı ve genellikle sıradan halktan kimseler tarafından sonradan soylulaştırılmak suretiyle oluşan bir sınıftır. Bu sınıf geleneksel soyluların iktidar elde etme biçiminin haricinde doğrudan monark tarafından makamlarda görevlendirilerek Prusya feodalitesinin geleneksel otorite pratiğine dahil olunabilecek bir zemin oluşmasına yol açmıştır. Yetenek, eğitim ve liyakat gibi tartışmalar çerçevesinde bu yeni sınıf geleneksel soyluluğun devlet makamlarındaki en temel rakibidir. Yine de makamlara yönelik ciddi bir mücadele söz konusu değildir. Daha çok bir denge mekanizması olarak tesis edilen hizmet soyluluğu sınıfı meşruiyetini doğrudan monarkın kendi iradesinden almakla birlikte zaman içerisinde kendi otoritesini de sağlamlaştırabilme yönünde eylemler içerisinde bulunmuştur. Prusya mutlakiyetindeki bürokrasi devlet aygıtını yöneten bir karakterde olmaktan çok devletin el koyma iktidarından nemalanan bir sınıfsallık oluşturur. Dolayısıyla bu bürokratik yapılanma hakkında modern devletin temelleri olduğu şeklinde ileri sürülen yaklaşımlar feodal el koyma biçiminin değişmediği gerekçesiyle doğru kabul edilmemektedir. Monarkın kendisi merkezileşirken feodal kimliğini korumakta ve dolayısıyla üreticilerle arasındaki tabiiyet ilişkisi biçim değiştirmeden devam etmektedir. Bu nedenle herhangi bir modern devlet çıkarımı yapmak mümkün görünmemektedir. Bu feodal bağlılık ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir toplumsallık içerisinde hizmet soyluluğu farklılık gösteren yegâne meseleyi oluşturur. Gelir kaynakları üretici köylülerin artık ürününe el koymaya dayanmayan – fakat yine buradan kaynaklanan – maaşlı çalışanlar olarak bu sınıf, devlet bürokrasinin yayılıp kök salması sürecinde kendilerine profesyonellik, eğitim ve liyakat gibi meseleler üzerinden hareket alanları devşirmiştir. Bu hareket

alanlarının belki de en önemlisini eğitim meselesi oluşturmaktadır. Nitekim *Bildungsbürgertum* sınıfının, geleneksel toprak sahibi soylular ve monark arasındaki iktidar mücadelesine üçüncü koldan dahil olan hizmet soyluları sınıfına entelektüel besin sağladığı görülmüştür. Bu doğrultuda monark ve geleneksel soyluluk arasında süregelen hem iş birliği hem de mücadele içerisinde hizmet soyluluğu yeni elde ettiği konumunu reformlar aracılığıyla sağlamlaştırmaya gayret göstermiştir. Aynı zamanda rakiplerinin de baskısına maruz kalan fakat kalıtsal olarak soyluluktan gelmemeleri sebebiyle özgürlük tartışmasına dair alan kazandırabilecek bir sınıf olarak hizmet soyluluğu, Prusya feodal örgütlenmesi içerisinde kıymetli bir yer teşkil eder. Bu alan, hizmet soylularıyla benzer toplumsal geçmişten gelen *Bildungsbürgertum*'un döneminin devlet yapılanmasına etki edebilme fırsatını açığa çıkarmıştır. Dolayısıyla, tezin ele aldığı konu bakımından bu bölümde ele alınan gelişmeleri özgürlük kavramına kaynaklık gösterebilecek tarihsel oluşumsallıklar olarak değerlendirebilmek mümkündür.

2. BÖLÜM

KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI VE TARİHSEL TOPLUMSALLIKLA İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Kant'ın özgürlük kavramının epistemolojik temelleri irdelenecek ve özgürlük kavramsallaştırmasının bir önceki bölümde ileri sürülen toplumsal karşılığına dair bulgular ortaya konacaktır. Bu bağlamda öncelikle bütün Kant felsefesinin dayanağını oluşturacak dolayısıyla Kant'ın epistemolojisinin kurgulandığı eserleri olarak *Saf Aklın Eleştirisi*, *Pratik Aklın Eleştirisi* ve *Yargı Yetisinin Eleştirisi'nde*, Kant'ın özgürlük mefhumuna nasıl eğildiği ve hangi temalar üzerinden özgürlüğü kurguladığı meselesi üzerinde durulacaktır. Bununla birlikte ilgili özgürlük anlatısının tarihsel toplumsal olarak bir önceki bölümde serimlenen Prusya feodalitesinin gelişim süreci dahilinde ortaya çıkmasının nitelikleri tartışılacak ve dolayısıyla siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımına sadık kalınacaktır. Kant'ın özgürlük kavramını ele alış biçimi bu tezin ana kolonunu oluşturan ilk bölümün son tartışması içerisinde yer alan hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum* temaları üzerinden modern olmayan ve feodalitenin sınırları içerisinde yer alan politik iktidar mücadelesinin izlerini taşıyan bir karakter barındırmaktadır. Dolayısıyla bu bölüm, Kant felsefesi hakkındaki yaygın literatürün ortaya koymadığı düşünsel olanın tarihsel toplumsal olanla ilişkilendirildiği özgün bir yaklaşım sergilemesi bakımından ön plana çıkar.

2.1 KANT'IN EPİSTEMOLOJİK KURGUSU

Wood, Kant'ın felsefe tarihinde bir devrim yarattığı fikrinin genel olarak kabul gördüğünü fakat bu devrimin ne üzerinde oluştuğunun belirgin olmadığını ifade eder (Wood E. M., 1972, s. 19). Bu yargı Kant'ın epistemolojisinin çözümlenmemiş içeriğine dair belirsizliği ifade eder ve dolayısıyla epistemolojik bir arayışa yönlendirmektedir. Kant, epistemolojisi bakımından özneye dair ampirik vurguyu sürdürürken aynı zamanda benzer öznenin nesnel evrenselliğine

dair bir anlatı kurgulamaktadır (Wood E. M., 1972, s. 20). Bu durum ampirik olandan bir kopuşu içermeyen fakat ampirik olana bağlı kalarak, nesnel olanı ampirik olanın ötesinde tanımlama durumunu ifade eder. Aslında Kant'ın bu epistemolojik yaklaşımı, Hume'un neden ve sonuç üzerindeki nesnelliği tecrübenin kendisinden çıkarsamasına dair temel bir eleştiri niteliğini barındırır. Hume için neden sonuç yasalarının evrenselliği alışkanlık (*custom*) sonucunda meydana gelir. Bu bağlamda Hume: *“Herhangi bir belirli eylemin veya işlemin tekrarı, aynı eylemi veya işlemi yenileme eğilimi yarattığında, bu eğilim herhangi bir akıl yürütme veya anlama süreci tarafından yönlendirilmediğinde; her zaman bu eğilimin alışkanlığın bir etkisi olduğunu söyleriz”* ifadelerini kullanmıştır (Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, 2007, s. 32). Wood'un aktardığına göre Kant, alışkanlık gibi bir kavramın neden sonuç yasalarına dair evrenselliği tesis edemeyeceğini belirtmektedir. Çünkü bu evrenselliği tesis edebilecek şey pasif bir öznenen ziyade aktif yasa koyan bir aklın tecrübeyi şekillendirmesidir. Tecrübenin ortaya çıkış biçimi bakımından Kant, özneyi bu oluşumun aktif ve kurucu bir katılımcısı olarak tasavvur etmektedir (Wood E. M., 1972, s. 20). Dolayısıyla tecrübe dolayımıyla meydana çıkan bir yasa, aşkınsal bir evrensellik iddiası barındıramaz. Bu evrensellik iddiasına ulaşabilmek için tecrübenin oluşturulma biçimleri açısından aklın kategorilerine başvurmak ve evrenselliği bunlar aracılığıyla tesis etmek, aktif öznenin sahip olduğu rolünün değerini korumasını sağlayacaktır. Dolayısıyla Wood, Kant'ın epistemolojik olarak ampirisizmden ayrıldığı noktayı aktif akıl ve pasif akıl ikileminde ele almaktadır (Wood E. M., 1972, s. 21). Epistemolojinin özgürlük kavramsallaştırmasındaki önemi ise daha farklı bir yerden ele alınmaktadır. Wood'un aktardığına göre Kant'ın aktif akıl anlatısı, pratik özgürlükten aşkınsal özgürlüğe geçişteki eksik malzemeyi sağlamaktadır. Şöyle ki, özgürlüğün var olabilmesi için iradenin akıldan kaynaklanıyor olması yeterli bir koşul değildir. Bu iradenin kendisinin aktif bir statüde olması gereklidir (Wood E. M., 1972, s. 26). Bu aktif akıl Kant'ın kamusal alanda kullanılmasını yeğlediği, dolayısıyla aklın kendiliğindenliğini (*spontaneity*) kuvvetlendirebilecek aydınlanma (*Aufklärung*) anlatısının nüvesini ima eder. Aksi durumda, Wood'un belirttiği aktif ve pasif akıl ayrımındaki aktiflik statüsü olmadan pratik özgürlüğün aşkınsal olana evrilmesi

mümkün olmayacaktır. Öte yandan epistemolojik temellerini bir derece daha sağlamlaştırmak adına Kant, bu kendiliğindenliğin de aşkınsallığını (*transcendental spontaneity*) tarif ederek, onu ahlaki gerek (*ought*) hissinden elde eder. Bu gerek hissini bilinci aracılığıyla insan aklı kendinde şey (*ding an sich*) olarak aşkın bir nedenselliğe tabi olduğunun bilincine varabilmektedir (Wood E. M., 1972, s. 27).

Kant, birinci kritiğinde aklın sınırlarını belirleme vaadiyle yola çıkar. Aklın sınırlarını belirleme serüveninde, metafiziği bir bilim haline getirebilmek ve bu yolla diyalektik olarak adlandırdığı metafiziksel yanılsamaları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Kant, 1781/1998, s. 111). Bu serüvenin birçok farklı teması olmakla birlikte, insanın mekanik nedenselliğe tabi bir evrende yaşayıp aynı zamanda bu nedensellikten kaynaklanmayan eylemler içerisinde bulunduğu diğer bir deyişle özgürlüğünün mümkün olduğu düşüncesi kayda değerdir. Doğada yer aldığı iddia edilen mekanik nedensellik nasıl olur da özgürlük kavramının ihtimalini deşillemeden var olabilir? Özgürlüğün tesis edilebilmesi adına amaçlılık, insanın yargı melekesinin kendisine verdiği öznel bir kural olarak tasavvur edilmiş ve nesnenin kendisinde böyle bir amaçlılığın yer almadığı düşüncesi üzerinden özgürlüğün mümkün olabileceği ileri sürülmüştür. Burada Kant'ın bir düzey ayrımı gerçekleştirerek amaçlılık içerisinde özgürlüğün varoluşunu ortaya koyabilme çabasında olduğu görülmektedir. Aslında özgürlük ile ilgili Kant felsefesinin ortaya koyduğu en temel soru şudur; insan ne anlamda özgürlük içerisinde olacak ki aynı zamanda mekanik nedensellik yasalarına olan bağımlılığı söz konusu olsun?

Teorik aklın sınırlarının belirlenmesi kendi içerisinde iki anlam taşımaktadır. Bu anlamlardan ilki olumsuzdur. Bu olumsuzluk duyulur evrenin diğer bir deyişle insanın tecrübe edebileceği nesnelere duyusalıklarının var olmasının zorunluluğuyla sınırlandırılmasıdır. Fakat bu yolla bir de olumlu bir çıktı elde edilmektedir. Bu olumluluk, teorik faaliyetten ayrı olarak aklın pratik kullanımıyla

ilgilidir. Aklın, teorik faaliyet aracılığıyla bilebileceği şeylerin tecrübe evrenine sınırlandırılması aynı zamanda aklın pratik faaliyetteki kullanımının daralmasına yol açmakta ve bu nedenle onu hiçe indirgemektedir. Pratik kullanımındaki aklın faaliyetinin böyle bir sınırlandırmaya maruz kaldığı durumda ise özgürlük ve beraberinde ahlaklılık gibi meselelerde bir yoksunluk ortaya çıkması söz konusudur. Böylelikle teorik aklın sınırlarının belirlenmesi, akli bu sınırların içerisinde faaliyette bulunmaya zorlamakta fakat bu zorlama beraberinde aklın pratik kullanımının imkanını ortaya çıkarmaktadır. Aklın bu pratik kullanılışı ise beraberinde özgürlük yoluyla bir edimselliğin mevcudiyetini açığa çıkarmaktadır. Böylelikle metafiziği bilimin emin yoluna sokabilmek için öncelikle saf aklın bu aşkınsal iddialarının irdelenerek bilme faaliyetinin sınırlandırılmasının zorunluluğu ön plana çıkmaktadır. Ancak bu yolla teorik olanın buyruğundan bağımsız, pratik bir aklın nüvesi olarak özgürlük kavramı elde edilebilecektir (Kant, 1781/1998, s. 132-133). Aklın sınırlarının belirlenme faaliyeti olarak tasarlanan birinci, ikinci ve üçüncü kritikte, insanı özgür bir varlık olarak tasarlayabilmenin sistematik bilgisinin kurgulandığı ortaya çıkmaktadır. Ahlaklılık için gereksinen özgürlük, teorik bilme faaliyetinin sınırlandırılması ve bu bilme faaliyetinin kendisini duyulur evrenin dışında herhangi bir bilgiye genişletmemesiyle birlikte kendinde bir çelişmezlik meydana getirir ki, ancak böyle bir durumda ahlaklılık mümkün olabilir. Öyleyse aklın sınırlandırılması, pratik aklın diğer bir deyişle bir nesneyi bilfiil kılabilme faaliyetinin olanağını genişletir. Böylelikle bu sınırlandırmanın olumlu sonucu meydana gelir ki ahlaki olarak belirlenmiş en yüksek iyiyi özgürlükleri aracılığıyla tesis edilebilecek insanlar topluluğu bir çelişkiye maruz kalmadan bunu yapabilir.

Bir önceki bölümde ele alınan *Gebildete* mefhumuna yürütülen tartışma hatırlanacak olursa hukuk, tıp ve teoloji alanları haricinde *Bildungsbürgertum'un* devlet bürokrasisine dahil olabilmelerinin önü kesilmiş vaziyettedir. Dolayısıyla bilme faaliyetinin metafizik öğelerinin dışlandığı ve on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru yeni halini elde eden *Bildungsbürgertum'un* önceki bilme faaliyetlerine bir karşıtlık içerisinde vücut bulması bu pratiğin bir yansımasını içerisinde

barındırmaktadır. Önceki bilme faaliyeti yalnızca *Bildungsbürgertum*'un öncülleri kabul edilen eğitilmiş sınıfın pratiklerini kapsamaz. Feodalitenin emeğe el koyma biçimindeki farklılaşmasından dayanak almaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde ortaya koyulduğu haliyle bu farklılaşma kapitalist el koyma biçimine doğru bir yönelim olmaktan uzaktır. Çünkü İngiltere ya da Fransa'da olduğu gibi kapitalist nitelikte bir burjuva sınıfı Prusya'da yer almamaktadır. Üretim pratikleri feodal niteliğini sürdürmekte ve el koyma faaliyeti doğrudan serf ve bağlı üretici köylüler ile soyluluk arasında gerçekleşmektedir. Diğer yandan birinci el koyucu olarak *Junker* soyluluğu ve monarşi yer almaktayken, hizmet soyluluğu pratiğiyle doğrudan el koyucu olmayan fakat yine de feodal el koyma biçiminin gelir kaynaklarına dayanan bir ekonomik yeniden üretim tarzı oluşmuştur. Dolayısıyla yeni bilme faaliyeti aslında bu yeniden üretim tarzının dönüşmüş feodal yapısında kendini gösterir. Öyle ki, metafiziği bilimin emin yoluna sokma meselesi dahilinde bu metafiziği kurgulayan *Bildungsbürgertum* sınıfının kendi sosyal statülerini koruma ve yeniden üretme biçimlerinin varlığı koruma altına alınacaktır. Wood'un da aktif ve pasif akıl ayrımı üzerinden yürütmeye gayret gösterdiği çalışmanın toplumsal bağlamını bu şekilde değerlendirebilmek mümkündür. Pasif olarak bir başkasının etkisi altında kalan aklın diğer bir deyişle kendi epistemolojisine sahip olmayan aklın özgürlük talebinde yetersiz kalacağından söz edilebilir. Dolayısıyla aklın aktif statüye büründürülmesi beraberinde epistemolojik olarak vadettiği diğer bütün ayrıcalıkların da elde edilmesi manasını taşır. Prusya feodalitesinin bürokratik mutlaki yapısı içerisindeki aktif statü tasarımı, geleneksel eğitilmiş sınıfın sosyal statülerini ve yeniden üretimlerini sağlama aldığı aklın ayrıcalıklı konumundan faydalanabilme hürriyetini *Bildungsbürgertum* olarak yeni eğitilmiş burjuvazinin erişimine açık hale getirmektedir. Öte yandan bu aktif statü meselesini büyük halk kitlelerini kapsayacak boyutta genişletmek mümkün değildir çünkü bu aktiflik meselesi en başında epistemolojik kurguyu gerçekleştirebilecek sınıfın varlığını gerektirir. Dolayısıyla bir başkasının hem düşünsel hem de maddi boyutta emri altında çalışmak suretiyle yaşamını idame ettiren sınıfların bahse konu imtiyazlı dereceye erişebilmelerinin önü kapalıdır. Bu durum *Bildungsbürgertum* sınıfının on sekizinci yüzyıldaki Prusya feodalitesi içerisindeki konumu doğrudan kurgulayan ve yine aynı sınıfın yeniden üretimini

ortaya çıkaran toplumsal karşılığa işaret eder. Diğer yandan yeniden üretimin yalnızca epistemolojik kopuş olarak afaki konular üzerindeki düşünsel faaliyetler aracılığıyla şekillenmesi söz konusu değildir. *Bildungsbürgertum'un* toplumsal karşılığı devlette görev almaları, onun otoritesini biçimlendirmeleri ve bu doğrultuda kendi yeniden üretimlerini sağlamaları meselesi üzerinden ele alınmalıdır. Dolayısıyla feodal iktidar ilişkilerinin bünyesinde gerçekleşmesi bakımından feodal el koyma biçiminin niteliğini sürdürür. Bu da özgürlük anlatısının aklın aktif statüye büründürülmesi meselesi üzerinden ele alındığı takdirde evrensel olana işaret etmekten uzak olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Diğer yandan aklın aktif statüye kavuşturulması meselesi dahilinde Kant'ın vatandaşlık tanımına da değinmek faydalı olacaktır. Kant, aklın kendi kendisine koyduğu yasayı takip ettiği ve dolayısıyla ancak bu şekilde özgürlüğünü gerçekleştirebileceği kurgusunu şekillendirirken aynı zamanda yasaya boyun eğmeye dair bir perspektif de ortaya koyar. Yasaya boyun eğme meselesi medeni durumdaki insanların yasalara dayalı özgürlüklerini, toplumsal eşitlik ve yaşamını idame ettirme konusunda bir başkasına bağımlı olmama olarak bağımsızlıklarını koruma altına almaktadır (Kant, 1991, s. 125). Fakat buradaki anlatıda dikkat edilmesi gereken husus bu durumların yalnızca vatandaşlık statüsünde yer alan kimseler adına geçerli olabileceğidir. Vatandaşlık statüsünün tek belirleyici kriterini ise oy verme hakkına sahip olmak oluşturur (Kant, 1991, s. 126). Dolayısıyla bu senaryoda oy verme hakkına sahip olmayan kimseler, sahip olan kimselerin akıllarının aktif kullanımının belirlediği yasal düzen içerisinde yaşamlarını onlarla ortak bir özgürlük düzlemi üzerinden sürdüremeyeceklerdir. Nitekim bu mesele, Kant'ın özgürlük anlatısının teorik olarak bütün insanlara uygulanabilir vaziyetinin pratik uygulamasında evrensellik barındırmaktan uzak olduğunu gösterir. Kant'a göre oy verme davranışında bulunabilmek bir kimsenin toplumun (*commonwealth*) yalnızca katılımcısı değil aktif üyesi olma iradesinin yansımaları oluşturur (Kant, 1991, s. 126). Kant vatandaşlığa dair yaptığı aktif ve pasif statü ayrımını yine kendi kendine yasa koyabilecek iradi davranışı

gösterebilme anlatısı üzerinden tanımlayarak, pasif vatandaş statüsünde yer alması gerektiğini düşündüğü örnekleri şu şekilde sıralar:

“(...) bir tüccar veya zanaatkarın hizmetinde çalışan bir çırak; ev hizmetçisi (kamu görevlisinden farklı olarak); yetişkin olmayan çocuk (doğal ya da medeni olarak); tüm kadınlar ve genel olarak, varlığının korunması – beslenmesi ve korunması – kendi işini yönetmesine değil, başkası tarafından – devlet hariç – yapılan düzenlemelere bağlı olan herkes. Bu insanların hepsi medeni kişilikten yoksundur” (Kant, 1991, s. 126).

Pasif vatandaşlık statüsünde yer alan kimseler, devlet yönetiminin aktif katılımına dahil olamamaktadırlar. Kant'ın aktif vatandaş statüsünde ele aldığı grup ise bu aktif ve pasif ayrımıyla Prusya'nın toplumsal yapısının feodal karakterini yeniden üretmektedir. Dolayısıyla bağlı bulunduğu temeller açısından aşkınsal bir bağlamı konu edinmekten ziyade toplumsallığın ortaya koyabildiği çerçeve etrafında şekillenmektedir. Özellikle *Bildungsbürgertum* sınıfının devlet bürokrasisinde görev alması ve onun karakterini etkilemeye yönelik iktidarı söz konusu olduğunda, geleneksel olandan bir kopuştan söz etmek mümkün değildir. Tarihin her döneminde yaşamını idame ettirebilmek için başkalarının boyunduruğu altında çalışmaya yükümlü olacak kimseler Kant'ın anlatısından hareketle toplumun bir parçasını oluşturmaktan öte bir role bürünemeyecektir. Toplumun nasıl yönetileceğinin kural ve çerçevelerini belirleyecek sınıf, bu yükümlülüğünden azade olan sınıfı ifade eder. Dolayısıyla Kant'ın döneminde *Bildungsbürgertum* sınıfının sosyal statülerini devletin kurumsallığının içerisinde yeniden üretmesi geçici değil kalıcı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu durum Kant'ın özgürlük anlayışının evrensel bir şekilde vücut bulabileceğini işaret etmediğini gösterir. Bu özgürlükten faydalanmanın koşulu en başında feodal toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesiyle sabitlenmekte ve dönemin tikel ayrıcalıklarını yansıtmaktadır.

2.1.1 Bilginin Kuruluşu

Ampirik deneyim, nesnelere hakkındaki bilgilerin meydana gelebilmesi için kelimenin tam anlamıyla veri girişinin sağlandığı aşamadır. Böyle bir veri girişi

olmadan herhangi bir nesne hakkında bilgi sahibi olunamaz. Bilginin yapısının bu niteliği sonucunda ampirik olanın, bilgi üretimindeki zorunluluğundan söz etmek mümkündür. Fakat Kant, Hume ya da Locke'tan ayrı olarak ampirik verinin bilgiyi tesis etmesindeki ilk aşamayı kabul etmekle birlikte, ampirik malzemenin evrensellik iddiasından uzak olduğunu ifade eder. Bununla kastedilen, eğer bilgiyi tesis eden yalnızca deneyimse ortaya çıkan bilgi türünün evrenselliğinden söz etmenin mümkün olamayacağıdır. Bu evrenselliğe ise Kant'ın *a priori* kavramı aracılığıyla ulaşma çabasında olduğu görülmektedir. Buna göre, duyu nesnelerinin biçimlerinin koşullarının bir evrensellik ve zorunluluk içerisinde bulunmadığı durumda ortak bir deneyimden söz edilmesi mümkün olamayacaktır. Böylelikle *a priori* görü yetileri olarak adlandırılan uzay ve zaman, duyu nesnelerinin onların içerisinde meydana gelmesi vasıtasıyla bilgiye evrensellik ve zorunluluk atfedebilecektir. Aksi halde, öznel deneyimin nesnenin bilgisine dair herhangi bir evrensellik iddiasında bulunması söz konusu değildir (Kant, 1781/1998, s. 115).

Aklın temel bir güdüsü olarak koşulsuz olanı araması onu devamlı olarak evrensel olanın tesis edilmesi hakkında uyarır. Koşulsuz olanın istemi içerisinde aklın, bu nedenle yalnızca deneyim aracılığıyla üretilen bilginin ötesinde bir kurallılık diğer bir deyişle kategorilerin yer alması zorunluluğu vardır. Böylelikle *a priori* kavramı aracılığıyla ampirik nesnenin sunabileceğinden daha fazlasına ulaşılmış olmakla birlikte bu faaliyet yine de ampirik evrenin sınırlarının içerisinde yer almıştır. Bilginin, nesne tarafından sunulduğu o bilginin neden başka şekilde değil de o şekilde olduğunu ampirik veriler yoluyla serimleyemez. Bunun için *a priorinin* varlığı, deneyim haricinde bir kurallılık ifade eder ki bu kurallılık aracılığıyla evrensel ve zorunlu olana dair çıkarsamalarda bulunulabilir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır ki yukarıda yer alan aklın sınırlarının belirlenmesi tartışmasıyla oldukça yakın bir ilgi içerisinde. *A priori* dolayısıyla ampirik veriden kaynaklanmayan bir bilgi nasıl olur da aynı zamanda kendisini içerikli olarak eş deyişle ampirik veride açığa çıkarabilir? Bu durumun sınırları nelerdir ve *a priori* olarak tasvir edilen bilgi hangi düzeye dek vaatte bulunabilir?

Diğer bir deyişle akıl, deneyimden bağımsız olarak neyi ve nereye kadar bilebilecektir (Kant, 1781/1998, s. 132)?

Buradaki sınırlandırmanın ötesinde her türlü *a priori* bilme faaliyeti diyalektik, diğer bir deyişle yanılsama olarak adlandırılmaktadır. Bu yanılsama, aklın teorik faaliyetinin ortaya çıkardığı ve bilemeyeceği nesnelere kurgulamasında kendini gösterir. Bilemeyeceği nesnelere, deneyimin eşlik etmediği nesnelere ifade eder. O halde *a priori* ve *a posteriori* ayrımında ortaya çıkan sonuç şudur; *a priori* bilme faaliyeti kendisinde bir sınırlılık içerir ve bu sınırlılığının köşe taşlarını deneyim nesnelere oluşturmaktadır. Deneyim nesnelere aracılığıyla *a priori* olanın farkına varılması söz konusuysen farkına varılan bu şeyler yalnızca ilgili deneyim nesnesinin kavranışı için gerekli olan gereçler diğer bir deyişle kurallar bütünüdür. Böylelikle deneyim nesnelere biçimsel koşullarının ifade biçimi olarak *a priori* kavramları ele alabilmek mümkündür (Kant, 1781/1998, s. 199).

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus biçimsel koşulların deneyim aracılığıyla kurulmadığı, deneyim nesnelere bunlar aracılığıyla mümkün olduğudur. Tartışmanın sonucu olarak deneyim nesnelere kendi içerisinde biçimsellikleri üzerinden bir evrensellik ve zorunluluk iddiasını taşıyabilecekleri ortaya çıkmaktadır. Öte yandan deneyim aracılığıyla elde edilen, olan bir şeyin gözlemlenmesi aracılığıyla tekrar edeceği ve bir alışkanlık hali içerisinde kendisini evrensel olarak yineleyeceği ise *a priori* yargıların evrenselliğinden farklıdır. İkinciler kesin manada evrenselliği ifade ederken birinciler yalnızca beklentinin varsayımını içerir ki herhangi bir biçimsel zorunluluk söz konusu değildir (Kant, 1781/1998, s. 430).

A priori bilginin ampirik bilgiden yani deneyimden türetilen bilgiden nasıl ayırt edileceği ise bir başka soru işaretidir. Deneyim bilgisi kendisiyle birlikte bir zorunluluk içermeyen bilgi manasına gelmektedir. O halde *a priori* bilginin

değilinin çelişkili olması gerekir. Diğer bir deyişle *a priori* bilgi, olduğundan başka bir şekilde meydana gelecek bilginin çelişkili olduğunu ifade eder. *A priori* bilginin kendi içerisinde sentetik ve analitik diye iki bölümlenmesi mevcuttur ki bu bölümlenmeler bilginin bu kavram aracılığıyla genişletilip genişletilmediğini ifade eder. Eğer *a priori* önermeler yalnızca analitik önermelerse bilginin herhangi bir genişlemesinden söz edilmez (Kant, 1781/1998, s. 130).

Kant, *a priori* sentetik bilginin varlığını kabul ederek, bunların mevcut bilgi düzeyimizi genişlettiği fikrini benimsemiştir. Matematiğin ve geometrinin yargıları tam da bu şekilde sentetik *a priori* yargılar olarak adlandırılmıştır. Matematik yargılar söz konusu olduğunda $5 + 7 = 12$ önermesinin çözümlenmesi aracılığıyla sentetik *a priori* yargıların nasıl meydana geldiği şu şekilde açıklanabilir. 5, 7 ve 12 birbirlerinden tamamen ayrı olmakla birlikte bir özdeşlik içermektedir. Bu özdeşliğin bilinci ise ilgili sayıların her birinin birer birim olarak, uzamda yan yana tabi olması neticesinde birbirlerinden farklı oldukları görülen 5 ile 7 sayısının işleme sokulması ve sonuç olarak yine bu ikisinden tamamen ayrı ve onları içermeyen 12 sayısının elde edilmesi aracılığıyla farkına varılan şeydir. Nesnelere görüde tasarımıyabilmek onların uzamsal cihetleri aracılığıyla birer birim olarak, birbirlerine göre art arda bulduklarının bilgisi dahilinde ve son olarak bir birlik verme faaliyeti neticesinde 5 ile 7'den tamamen farklı bir kavram olan 12'ye geçişi mümkün kılar. Buradaki aracı mekanizma, zamana ve uzama ait olan ve onları saf görü olarak nitelendirmekten kaynaklanan, hiçbir şekilde önermenin özne ve yüklemde ("5 + 7" ve "12") bulunmayan *a priori* cihetleri sunmaktadırlar. Buna göre matematiksel işlemin bu ciheti bizim bilgimizi *a priori* olarak genişleten sentetik *a priori* bilginin varlığına kanıt olarak ileri sürülmektedir (Kant, 1781/1998, s. 144). Benzer bir şey geometrinin önermeleri için de geçerlidir. Geometrik bir cisim inşa faaliyetinde bulunurken, uzama ait bir saf görünümün varlığı ve üç boyutlu bir çoklunun farkında olmak gereklidir. İki nokta arasındaki doğru çizgi bu iki nokta arasındaki en kısa çizgidir önermesi tıpkı matematiksel önermelerde olduğu gibi, bilgimizi genişleten, çoklunun, birimlerin ve uzamın farkındalığıyla meydana gelebilen fakat hiçbir şekilde önermenin

kendisinde bulunmayan bir bilgi ortaya çıkarır ki bu da onu sentetik *a priori* kategorisine sokar (Kant, 1781/1998, s. 145).

Matematik ve geometride *a priori* sentetik yargıların varlığını kabul etmek uzay ve zamanın varlığıyla mümkündür. Uzay ve zaman aracılığıyla, matematik ve geometri önermelerinin duysal alanda bir tasarımının ortaya koyulabilmesi mümkün olmaktadır. Uzay ve zaman saf görüler, diğer bir deyişle bilme kipleri olarak ele alındığında ilgili önermeler için duysal alanda bir karşılık bulabilmek mümkün olabilmektedir. Öte yandan metafizikte ise durum farklıdır, çünkü sentetik *a priori* bir metafizik önermenin tecrübeyle olan bütün bağlantısı kesilmek durumundadır. Kant'a göre "*Dünyanın bir ilk başlangıcı olmalıdır*" önermesinde durum böyledir. Bu önermenin deneyimle bir bağlantısının kurulabilmesi için nedenler bağlantısında ilk nedene doğru bir yöneliş diğer bir deyişle aklın koşulsuz olanı arama kaygısı tarafından dikte edilen bir çaba yer almaktadır. Fakat koşulsuz olana ulaşmak hiçbir zaman tam anlamıyla mümkün değildir çünkü deneyim aracılığıyla temellendirilecek ilk olana ulaşmak mümkün değildir. Bunun sebebi neden etki bağlantısının yalnızca duyulur dünyanın nesnelere uygulanabilir olmasından kaynaklanmaktadır (Kant, 1781/1998, s. 146).

2.1.2 Uzay ve Zamanın *A priori* Görü Kipleri Olması

Uzay ve zaman şeylerin insan zihninde temsil edilme biçimlerini ifade eder. Bu temsil edilmiş biçimini oluşturmaları bakımından da *a priori* olarak adlandırılır çünkü şeylerin kendisine ait değildir. Dolayısıyla *a posteriori* bir cihetleri olsa da şeylerin kendisine ait değil duyumlamanın biçimine aittirler. Bu nedenle uzay ve zaman şeylerin kendi içerisinde buldukları, kendi başına şey olmaktan uzaktırlar. Bunlar ancak nesnelere anlamlı olarak sunabilme faaliyetinin biçimsel koşullarıdır. Bu biçimsellik koşulu şeylerin onlar aracılığıyla görülmesini kapsar ve bu manada onlardan ayrılır. "*Uzay tasarımı dışsal görüngünün ilişkilerinden deneyim yoluyla ödünç alınamaz tersine bu dış deneyimin kendisi ilkin ancak sözü edilen temsil yoluyla olanaklıdır*" ifadesinde görüldüğü üzere,

tezahürlerin koşulu olarak uzay fikri ileri sürülmektedir (Kant, 1993, s. 53). Uzay bu nedenle tezahürlerin bilgisi açısından bir zorunluluk ifade eder ki *a priori* kavramının niteliklerinden ilkinin taşıdığı görülür. Bu zorunluluk tezahürlerin uzayın yokluğunda zihinde tasarımlanamayacağı ve dolayısıyla bilgisinin mümkün olamayacağını söylemektedir. Bu açıklama uzay kavramının metafiziksel teşhirini oluşturmaktadır. Bundan farklı olarak kavramın bir de aşkınsal teşhiri vardır ki bu, “(...) *bir kavramın başka sentetik a priori bilgilerin olanağının anlaşılabilmesini sağlayan bir ilke*” olarak açıklanmasını ifade eder (Kant, 1993, s. 54). Bu anlamıyla uzay kavramı, dış duyunun tezahürlerinin biçiminden başka bir şey olarak ele alınmamaktadır. Dış görü, yalnızca uzayın varlığı altında olanaklı olabilmektedir.

“Buna göre teşhirimiz, uzayın bize dışsal bir yolda nesne olarak sunulabilecek her açısından reelliğini, eş deyişle, duyarlılığımızın doğasına gönderme olmaksızın görüldükleri yolda, şeyler açısından ideallliğini öğretmektedir. Öyleyse uzayın ampirik olgusalılığını ileri sürüyoruz, ama aynı zamanda aşkınsal ideallliğini, tüm deneyimin ideallliğini uzaklaştırır uzaklaştırmaz ve onu kendilerinde şeylerin temelinde yatan bir şey olarak gördüğümüz zaman hiçbir şey olduğunu öne sürüyor.” (Kant, 1993, s. 55).

Buradan anlaşıldığı üzere Kant, uzamı nesnelere onun içinde var olduğu ve başka türlü var olmalarının mümkün olmadığı bir kalıp niteliğinde ele almaktadır. Başka türlü olamamalarının sebebi ise aksinin kavranamayacak diğer bir deyişle görülenemeyecek olmasıdır. Bu nedenle uzay, bir görü kipi olmakta ve kendinde şeyliğine dair hiçbir bilgi ifade etmemektedir. Geometrik ilkelerin *apodictic* kesinliği uzayın bu şekilde bir tasvirine bağlıdır. Bu konuda Kant: “*Uzay ve zaman kavramları geometri ve değişim için kesin ve şüphe götürmez bir zemin teşkil etmektedir*” ifadelerini kullanmıştır (Kant, 1781/1998, s. 187). Burada Kant geometrik bilginin kesinliğinden söz ederek bu kesinliğin nereden kaynaklandığını irdelemektedir. Bu irdeleme neticesinde geometrinin kesinliğine kaynaklık edecek görüsel *a priori* bilginin varlığına ulaşmaya çalışır. İki doğru çizgi kullanılarak bir uzayın çevrelenemez olduğu önermesini ele alan Kant, ne doğru kavramının ne de iki kavramının bu önermeyi doğrulamadan uzak olduğunu belirtir. Bu doğrulama işlemi için, görüye başvurmanın zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (Kant, 1781/1998, s. 170-171). Bu yolla ifade edilmeye

çalışılan şey uzayın bir görüsünün olmadığı durumda, geometrik önermelerin kesinliğinin zemini de olmayacaktır şeklindeki bir düşüncedir. Öyleyse Öklidçi geometrinin temel postülalarını birer kesinlik içerisinde ve deneyimden bağımsız olarak kurgulayabiliyorsak bunun zemininde saf uzay görüşü yer almaktadır denilebilir.

Zaman ise değişimin zemininde yer alır. Zamanın yokluğunda değişimin farkına varmak mümkün olamayacaktır. Bu konuda Kant şu ifadeleri kullanmaktadır: “(...) zaman herhangi bir deneyimden türetilmiş ampirik bir kavram değildir. Çünkü eğer zaman a priori olmasaydı ne eş zamanlılığın ne de ardışıklığın kendileri algıda bulunabilirdi” (Kant, 1993, s. 56). Uzay yalnızca dışsal his tarafından fark edilen şeyler bakımından zorunluysen, zaman ise tüm temsiller için bir zorunluluk ifade eder. Diğer bir deyişle şeyler, zaman elbisesini giymeden temsil edilemezler. Zamanın kendisi olmadan, öncelik sonralık ve değişim gibi şeyleri açıklamak mümkün değildir. Şeylerin değişimi, zamanı vermez. Benzer şekilde şeylerin önceki ve sonraki halleri de zamanı vermez. Bu tür kavramlara erişebilmenin zemininde zamanın kendisi yatar. Dolayısıyla a posteriori olarak şeylerden çıkarsanmaz, dolaysızca a priori olarak algıda bilinirdir.

Kant, uzay ve zaman kavramlarını duyumlamanın (*aesthesis*) konusu olan yegâne aşkınsal kavramlar olarak belirtir ve bunlardan başka hiçbir kavrama duyumlama alanında aşkınsallık atfetmez. Buradan anlaşılması gereken şudur; bilginin iki kaynağından birisini oluşturan duyumlama diğer bir deyişle alırlık olarak adlandırılacak yetinin, uzay ve zaman haricinde herhangi bir a priori belirlenimi yoktur. Uzay ve zaman ise yalnızca bir görü olarak, söz gelimi nesnelerin onların içinde algılanabilir kılındığı bir biçim olarak vardırırlar. Bu durum onlara kendilerinde bir kalıcılık atfetmez, çünkü kendileri bir kavram değil yalnızca görü biçimleridirler. Nesnelerin kendilerinde neler olduğu, duyusal bilme koşullarımızı aşan bir vaziyettedir. Eş deyişle, zaman ve uzay elbisesini giymeden oluşan bir bilgi türünün alanında olduğundan bizim için bilinemezdir

(Kant, 1781/1998, s. 185). Buradaki kısıtlama bizi tekrar ve tekrar aklın sınırlarının belirlenmesi tartışmasına geri götürmektedir. Bu bağlamda, duyuşsal olanın yokluğunda ortaya atılan hiçbir önermenin doğruluğu ya da eşit ölçüde yanlışlığı ileri sürülemez çünkü bunlar algımızın dışında yer alır.

Son olarak uzam ve zaman, Kant'a göre öyle tür görülerdir ki: "(...) nesnesinin varoluşu onun kendisi yoluyla verilmez, (...), tersine kendisi nesnenin varoluşuna bağımlı kalır ve bu yüzden ancak öznenin temsil yetisinin nesne tarafından etkilenmesiyle olanaklıdır" (Kant, 1993, s. 64-65). Zaman ve uzamın kendilerine görü denilmesinin en temel sebebi budur çünkü bunlar duyarlığın iç ve dış koşullarıdır. Kendilerinde şeyler olmaktan uzaktadırlar. Kendilerinde şeyler olmadıkları için de nesnelere olmadan düşünülemezler ve nesnelere ortadan kalkması onların da ortadan kalkması manasına gelir. Böylelikle bu iki görüye bir pekinlik eklemek diğer bir deyişle deneyim sınırlarının ötesinde bir nitelik atfetmek mümkün değildir.

2.1.3 Kendiliğin Bilinci (*Apperception*)

Wood'a göre Kant'ın kendilik bilinci kavramını oluşturan temel şu şekilde ifade edilebilir: "*Kendilik bilinci aktif zihnin ve deneyimin, algılayan öznenin ve dış nesnelere diyalektik etkileşimi yoluyla elde edilir. Diyalektik bir sürecin ürünü olarak benlik, ayrıca çok temel bir anlamda kendi ötekisiyle birleşmiş olan dinamik bir fenomendir*" (Wood E. M., 1972, s. 48). Bu diyalektik ve dinamik sürecin sonucunda kendi (*self*) aktif bir şekilde inşa edilmektedir. Dolayısıyla yine ampirisizmin etkilenici kendisinden ayrışır. Wood'a göre, bu durum kendiliğin (*selfness*) verilen değil elde edilen (*achieved*) bir şey olduğunu ifade eder:

"Bir bebek hissedebilir, ancak henüz "ben" zamirini kullanmasında ima edilen karmaşık, aktif anlamda kendisinin farkında değildir. Öznelliği nesnellikten, beni ben olmayandan ayıran aktif, bilinçli ve ilerleyici süreç henüz gerçekleşmemiştir; çünkü sadece doğrudan, basit bir duyum ve his farkındalığı vardır. Gerçek bilinç tarafından aracılık edilmemiştir. "Ben" henüz bilinç için bir nesne değildir. Son, belirgin şekilde bilinçli "ben", zihnin

çalışabilmesi için "ötekilik" ile çeşitli karşılaşmaları gerektiren çeşitli sınır çizme süreçlerinin bir ürünüdür" (Wood E. M., 1972, s. 53).

Wood'un Cassirer'den aktardığına göre, kendinin oluşumundaki bu aktif diyalektik ilişki aynı zamanda bireysel olanın toplumsal olanla birleşmesinin ve beraberinde bireyleşmesinin (*individuation*) zemini tesis eder (Wood E. M., 1972, s. 54). Yani kendi (*self*) olarak aktif akıl, ancak ve ancak bu aktifliğinin neticesinde bir toplumda birey olarak var olabilir. Dolayısıyla, Kant'ın bireyi kurguladığı konumun merkezinde yer alan bu aktiflik mefhumu, bireyi tasvir ederken, günün sonunda birey olamayacak olanı da tasvir eder. Kant'ın felsefesini kurguladığı bu epistemolojik kopuşu birey ve birey olamayacak olanın tasvir edildiği düzlem üzerinden toplumsal bağlamına yerleştirebilmek mümkündür. Kendilik bilinci yalnızca kamusal alanda yürütülen tartışmalar neticesinde ötekiyle aktif etkileşim içerisinde bulunan kimselere özgü bir durumu ifade eder. Kant'ın aydınlanmaya yüklediği anlamı da bu bağlamda değerlendirebilmek olanaklıdır. Kamusal alanda tartışma yürütecek kimseler Kant'ın döneminde *Bildungsbürgertum* sınıfının paydaşlarından oluşur. Buradaki eğitimli ön ekinin dikkatleri çekmesi gereken noktayı devlet bürokrasisinin eğitim ve liyakat yoluyla yine feodal yapısı içerisindeki monarkın çıkarlarının geleneksel soyluluk aleyhine dengelenmesi oluşturur. Bu tartışma ortamında uyulması gereken tek bir kural yer almaktadır o da itaat etmektir. Kant, aydınlanmanın ne olduğunu ele aldığı makalesinde II. Frederick'in ağzından şu cümleleri kurmaktadır: *"Dilediğiniz kadar, dilediğiniz konuda tartışın, ancak itaat edin"* (Kant, *An Answer to the Question: What is Enlightenment?*, 1996, s. 60-61). Buradaki itaat meselesi hiç şüphesiz devlet otoritesine karşı bir itaati ifade etmektedir. Devlet otoritesine itaatin sebebini de yine aynı otoritenin feodal el koyma pratiğinin devamlılığını sürdürebiliyor olması oluşturur. Dolayısıyla kamusal alandaki tartışmanın sınırları temelde feodal iktidar yapısının içerisinde konumlanmaktadır. Bu kamusal tartışmanın içeriği de dolayısıyla devrimsel bir çıktı ortaya koymak yerine yine bu iktidarın ancak reform altına alınmasına sebebiyet vermektedir. Öte yandan on sekizinci yüzyılda Prusya Devletinin önceki yüzyıllarda meydana gelen feodalitenin krizine verdiği cevabı mutlakiyetleşme pratiği oluşturmaktadır. Dolayısıyla devletin reforma tabi

tutulması meselesinin özünü yine bu krize dair çözüm arayışı oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu çözüm arayışının kapitalist bir düzlemde şekillenememesinin sebebi ise Prusya'daki burjuvazinin güçsüzlüğüdür. Daha önce ifade edildiği gibi *Junker* aristokrasisi ve monarşi arasındaki iş birliği üretim faaliyetlerinin çeşitlenmesini engellerken, ekonomik gelirin feodal niteliğini sürdürmesi söz konusudur. Öte yandan bu feodal nitelik hizmet soyluluğu mefhumuyla dönüşüme uğramış, birinci el koyucu statüsünde olmadan da devlet bürokrasisine dahil olmak kaydıyla üreticilerin emek sömürüsü dolaylı yoldan sürdürülmüştür. Dönüşmüş feodalite içerisinde hizmet soyluluğunun reform, liyakat, eğitim gibi meseleler üzerinden devşirdiği varlıklarının devlete bu denli bağlı olmasının eş deyişle feodal monarka bağlılığın sebebini de devletin feodal el koyuculuğu oluşturur. Kapitalist bir üretim faaliyeti ve dolayısıyla kapitalist burjuvazinin yokluğunda feodal sınıfların yeniden üretimin dayanağı monarşinin kendisidir. Bu nedenle kamusal alanda tartışma mefhumu onun sınırlarında durmaktadır. Prusya mutlakiyetinin modern devlet anlatısı etrafında tarif edilemeyeceği ve daha çok feodal niteliklerinin bürokrasi aracılığıyla yeniden üretildiği meselesi bir önceki bölümde detaylı bir biçimde ele alınmıştı. Dolayısıyla Kant'ın itaat edilmesini yeğlediği otoritenin kendisi de yine feodal nitelikteki bu devlettir. Kamusal alanın koruyucusu olarak dile getirilen ve günümüz kavramlarıyla ele alındığı takdirde modern devlet olarak algılanabilecek anlatı aslında kamusal alanın feodal kimliğini sürdürdüğünü yok saymaktadır. Bu nedenle Kant'ın devlete atfettiği rolün, feodal nitelikteki kamusal alanın koruyuculuğu olmasının altı çizilmelidir.

Tezahüre yönelenin kendini fark etmesi olarak adlandırılabilir *apperception* fiili, Kant'a göre yalın ben temsilidir (Kant, 1781/1998, s. 188). Bu bilinç ise zaman ve uzam içerisinde gerçekleşen bir temsildir ve dolayısıyla kavramların ilişkiselliklerini kapsar. Bu durumda benlik de tıpkı zaman ve uzay gibi kendinde bir şey olmaktan uzaktır. Yalnızca duysal nesnelere zaman ve uzamda görülmesi gibi, kendilik de benzer bir biçimde fakat bu sefer o nesnelere verilmişlerinden sonra tasarlanabilir. Buradaki en önemli husus kendilik bilincinin,

bu aynı kendilik için bir cevher olma durumundan kaynaklanmamasıdır. Kendilik, eğer bir cevherse bile, bu durum bilinemezdir. Kant'ın: “*Yalnızca kendimi, kendime tezahür ettiğim şekliyle bilebilirim*” ifadesinin doğrulamaya çalıştığı mesele budur (Kant, 1781/1998, s. 182). Bu iddianın en temel kaygısı ise kendinde bir değeri olmayan – olsa da bilinemeyen – kendilik bilincinin değerli hale gelebilmesi adına pratik aklın faaliyetine başvurmanın gerekli kılınacak olmasıdır.

Öte yandan kendilik bilincinin ampirik veri girişine bağımlı kılınması, insanın herhangi bir akli görüye sahip olmadığını temellendirmektedir. Buna göre kendilik, kendinde olduğu haliyle diğer bir deyişle uzam ve zamanın olanaklı kıldığı nesnelere etkisinden bağımsız olarak bilinebilecekse bu, kendinin akli bir görüye sahip olduğu manasını taşıyacaktı. Dolayısıyla bu akli görü aracılığıyla ampirik verinin koşullandırılması altında kalmadan bilginin genişletilebilme imkânı doğacaktır. Fakat Kant'a göre kendilik bilincine de salt bu ampirik verinin işleme sokulması aracılığıyla varılmasından kaynaklı olarak böyle bir şeyin önüne büyük bir set çekilmiş olmaktadır. Dolayısıyla teorik olarak kurgulanabilecek her şey, bilginin akli bir görü aracılığıyla dolayısıyla uzam ve zamanın verilerinden bağımsız bir bilgi statüsüne sokulamaz. Bu tür bilgiler en fazla diyalektik diğer bir deyişle bir yanılsamanın ürünü olabilirler. Mademki ben, kendi kendisini koşulsuz olarak bilme imkanına sahip değildir o zaman kendisini gerçekleştirebileceği yegâne alanı duyulur evren oluşturur. Bu duyulur evrendeki aklın teorik değil fakat pratik faaliyetiyle mümkündür. Aklın teorik faaliyetinin sınırlamasının en önemli olumlu sonucunu bu mesele meydana getirir.

2.1.4 Aşkınsal Mantık Öğretisi

Kant'a göre bilgi, iki tür zihinsel kaynaktan doğar. Bunlardan ilki temsilleri alma, yani alırlık (*receptivite/sensibility*), ikincisi ise bu temsiller yoluyla nesneyi kavrama (*understanding*) yetisidir. Kant, bu ikincisini algının kendiliğindenliği olarak isimlendirir. Bunlardan ilki aracılığıyla nesnelere verilmekte ikincisi

aracılığıyla ise salt bir zihinsel belirlenimle ilgisi dahilinde düşünölmektedir. Kant, alırlık olmadan hiçbir nesnenin verilemeyeceğini, kavrama olmadan ise hiçbir nesnenin düşünölemeyeceğini ifade etmektedir. Oldukça sık alıntılanan ünlü bir sözünde bu durumu şöyle formüle eder; “İçeriksiz düşünöceler boş, kavramlar olmaksızın göröler(sezgiler) kördürler” (Kant, 1993, s. 66).

Alırlık ve kavrama arasındaki görev paylaşımı birbirleriyle değıştirilemez. Alırlık aracılığıyla herhangi bir şeyi düşünmek ya da kavrama aracılığıyla herhangi bir şeyi sezileyebilmek mümkün değildir. Bunlardan ilki, *aesthetics* olarak alırlığın kurallarını, ikincisi mantık olarak kavramanın kurallarını ifade eder (Kant, 1781/1998, s. 194). Bunları bilginin oluşumundaki sıralı aşamalar olarak ele alabilmek mümkündür. İlk aşamada, herhangi bir tezahür olarak temsilin (*ancshauung*), nesnenin uzam ve zaman biçimine bürünerek verilmesi söz konusuken ikinci aşamada verilen bu temsilin belirli kavramlar ve kategorilerle ilişkilendirilmek suretiyle düşünölməsi söz konusudur. Dolayısıyla ilk aşamada daha edilgen bir konumda yer alan insanın bilmeye yönelmiş zihni (*Gemüht*), ikinci aşamada doğrudan bir fabrika gibi etkin bir biçimde çalışarak bilginin oluşumunu tesis eder. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, ilk aşamada nesne verilmekte ikinci aşamada ise düşünölmektedir.

Kant, kavrama yetisinin genel ve tikel kullanımı olarak mantığı ikiye ayırmaktadır. Genel mantık, kavrama yetisinin işleyişıyle ilgili kuralların bütünüdür. Onlarsız hiçbir kavrama yetisi işlevinin yer alamayacağı mutlak bir biçimde zorunlu düşünöce kuralları genel mantık ilkeleridir. Örnek olarak çelişmezlik ilkesi ya da *modus ponens* olarak nitelendirilen, $P=Q$ ve P doğru ise Q da doğrudur şeklindeki ilkeler gösterilebilir. Tikel mantık ilkeleri ise tekil bir nesnenin kavranılmasına dair kuralları içerir. Genel mantık da kendi içerisinde saf, ya da uygulamalı olarak ikiye ayrılmaktadır. Birincisinde kavrama yetisinin kullanımındaki tüm ampirik verinin soyutlanması – hafıza, alışkanlık vs. gibi durumlarda – söz konusudur. Genel ve saf bir mantığın ilgi alanını yalnızca *a priori* ilkeler oluşturur (Kant, 1781/1998, s.

195). Çünkü mantığın bu alanı, içeriği tamamen soyutlamış ve yalnızca düşünmenin içeriksiz biçimselliğiyle ilgilenmektedir. Eş deyişle, ancak ve ancak *a priori* olarak belirlenmiş ilkeler dahilinde bir düzenleniş söz konusu olabilir. Kant mantık üzerine bu söyledikleriyle asıl ulaşmak istediği aşkınsal mantık meselesine gelmeye çalışmaktadır. Eğer ki hem saf hem de ampirik görümlere sahip olduğumuzu ileri sürebiliyorsak – zaman ve uzamı kastederek – o halde kavrama yetisinin de saf ve ampirik bölümlendirmesini yapabilmek mümkündür (Kant, 1781/1998, s. 196). Kant, zaman ve mekânın *a priori* görüş kipleri olarak ampirik içeriklerden sezilenişini ve doğrudan onların varlığı aracılığıyla mümkünatını ifade ediyordu. Şimdi ise, yalnızca kavramlar ile ilgilenen ve aynı zamanda tezahürleri görüleme fonksiyonuna sahip olamayacak kavrama yetisinin de *a priori* ve ampirik formlarının yer alabileceğini ileri sürmektedir. Meselenin özünü oluşturan ve ortaya koymaya çalıştığı şey ise ampirik nesnenin ampirik olan malzemedan gelmeyen, saf olarak, tecrübe edinen ben tarafından sahip olunan kavrama yetisinin saf unsurlarından kaynaklanan bir ciheti var mıdır ki bu nesnenin düşünülebilmesinin zemininde yer alsın sorusunun yanıtıdır. Burada Kant, dikkatleri nesnenin ampirik olandan gelmeyen saf cihetleriyle düşünülebilip düşünülemeyeceği meselesine çekmek istemektedir. Bu yanıtın araştırılmasının alanını aşkınsal mantık oluşturur.

Kant genel mantığı daha da ileriye analitik ve diyalektik olarak ikiye bölümlendirir (Kant, 1781/1998, s. 197). Diyalektik olarak adlandırdığı tür bir çeşit haksız kullanım hakkının ifadesidir. Öyle ki düşünürken ve çıkarımlar yaparken biçimsel doğruluk şartlarının gözetilmesinin zorunluluğu söz konusudur. Mantık bu anlamda bir kanon sağlar. Bir nesne hakkında mantık ilkelerini kullanarak P'dir ve P değildir demek mümkün değildir çünkü burada P'nin ne olduğu ile ilgilenilmemektedir. Nesnelerin hepsi adına biçimsel olarak geçerli olduğu için bu ilkeler, sırf böyle olmaları sebebiyle buradan yola çıkılıp tüm nesnelere ilgili evrensel ve zorunlu bilgiler üretmenin yolu olarak görülmeye başlandığında o mantık ilkeleri kanon olarak değil, içeriği olan düşüncelerin duyusalıklarının sağlanması gereken bir düşünmeden vazgeçip, bilgi üretmenin bir amacı olarak

kullanılırsa bu şey bir diyalektik olur (Kant, 1781/1998, s. 198). Fakat herhangi bir içerik tanımında bulunmadan yalnızca bu biçimselliğin koşulları olarak bir bilgi üretiminden söz etmek mümkündür. Bu da aslında *a priori* bilgi türünün nasıl mümkün olduğuna dair kurgulamanın bir devamı niteliğindedir. Bu bağdaşma sonucunda doğruluk meydana gelir (Kant, 1781/1998, s. 197). Diğer bir deyişle, aklın ve kavrama yetisinin bilgiye dair biçimsel niteliklerini karşılayabilen herhangi bir nesne hakkında, doğruluk imasında bulunmak mümkündür. Fakat, bu meselenin biçimsellikten öteye kullanılması, diğer bir deyişle bu biçimselliğin doğrudan nesneye dair bir nitelik tanımlaması yapmak amacıyla kullanılması ise diyalektiği meydana getirir ki, mantıksal ilkelerin amaçlarını aşan bir vaziyette kullanılmasının ifadesidir. Bu ifade en sade haliyle şu şekilde aktarılabilir; genel mantık ilkelerini sağlıyor olmakla birlikte, herhangi bir yargının kanon olarak değil fakat organon olarak (Kant, 1781/1998, s. 198), diğer bir deyişle tekil bir durumun genişletilerek evrensel bir yasa haline getirilmesi meselesi söz konusu olamaz. Mantık bir kanondur, organon olarak kullanmak onun amacını ve yeteneğini aşar. Transandantal mantıkta ortaya çıkarılan unsurlar örneğin teorik fizik konusunda belirli ilkeler sağlayabilirler ve bu ilkeler üzerinden fizik bilimi faaliyetini sürdürmek meşru sayılabilir. Fakat *a priori* kavramları görüde temsil edilme imkânı olmayan nesnelere uygulayarak organon olarak kullanmak transandantal diyalektik anlamına gelir ve yanılsamalar haricinde herhangi bir şey doğurmaz. Kant felsefesinin eleştiri niteliğini tam da bu yanılsamanın ortaya çıkarılıp neden yapılamaz olduğunu kanıtlamak oluşturur (Kant, 1781/1998, s. 198).

2.1.5 Kavrama Yetisinin Kategorileri

Kant, kavramların analitiği adını verdiği yöntem aracılığıyla, kavrama yetisinin analizini gerçekleştireceğini ifade eder. Kavrama yetisinin analiziyle, ulaşmaya çalıştığı sonuç *a priori* kavramların kavrama yetisinde yer alıp almadığı sorusunun yanıtıdır. Aşkınsal felsefenin, ilgilendiği asıl meseleyi de bu oluşturur. Kant'a göre, *a priori* kavrama yetisi kavramları, kavrama yetisinin kendisinde yatar. Tecrübenin dahil olmasıyla birlikte ise hem anlaşılabilir hem de tecrübenin koşullarından özgürleşmiş olur (Kant, 1781/1998, s. 202-203).

Kavrama yetisi, insan zihninin sezgisel bir fakültesini oluşturmaz. Fakat, veri girişini sağlayan aşama olarak sezgiselliğin (*alırlık/receptivity*) olmadığı bir durum dahilinde, yalnızca kavramlar aracılığıyla herhangi bir şeyin kavranabilmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte Kant, kavrama yetisinin sezgisel değil fakat kavramlar aracılığıyla söylemsel (*discursive*) bir kavrama gerçekleştirdiğini ileri sürer. Bu anlamıyla, bütün sezgiler etkilenmeye dayalıyken, kavramlar fonksiyonlara dayalıdır. Fonksiyonlar ise, farklı temsillerin tek bir ortak temsil altında birleştirilmesi eyleminin birliğini ifade eder (Kant, 1781/1998, s. 205). Buradan hareketle kavramı bir fonksiyon olarak aldığımızda, kavram bir işlev icra eden, belirlenmemiş bir ciheti olan, bir nesneyle bir araya gelince bir yargının ortaya çıkmasına vesile olan bir şeye dönüşmektedir. Saf kavramların tam bir dökümünün yapılması ise o halde, nesnelere ilgili hangi farklı tür yargıların olduğunun, yani kavramların hangi yargılarda hangi tür işlevleri yerine getirdiğinin sınıflandırılmasıyla ilgilidir. Bu farklı işlevlerin tam bir dökümü yapılabilirse, bu yargıları mümkün kılan ve onların zemininde yer alan saf kavramlara diğer bir deyişle kategorilere ulaşmak mümkün olacaktır. Bu itibarla kavramların mekânı yargının kendisi olmaktadır. Kavramlar kavranılan olarak nesne (*objekt*), söz konusu nesne de ancak kavram tarafından kavranılan olarak ortaya çıktığı için nesnenin de mekânı yargıdır (Kant, 1781/1998, s. 205).

Kant, bir yargıyı bütün ampirik içeriğinden soyutladığımız ve yalnızca o yargıdaki kavrama fonksiyonuyla ilgilendiğimiz zaman bu düşünme fonksiyonunun dört temel başlık ve her birinin de üç alt başlık altında sıralanabileceğini ifade eder. Buna göre nitelik, nicelik, ilişkisellik ve kiplik dört ana başlığının altında sırasıyla; evrensel, tikel ve tekil; olumlu, olumsuz ve sonsuz; kategorik, varsayımsal ve ayrık; olanaklı(*problematic*), yalın(*assertoric*) ve zorunlu(*apodictic*) yargı türleri bulunmaktadır. Kant'a göre bu yargı türleri haricinde hiçbir yargı türü bulunmamaktadır (Kant, 1781/1998, s. 206).

Kant yargı türlerinin sınıflandırılması aracılığıyla saf kavramların mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Saf kavramlar mümkünse, bu kavramlar aracılığıyla kavranan bir şeyin de zorunluluğu gereklidir. Eğer kavranan şey, ampirik bir nesneyse, o zaman bu kavramlar saflık niteliklerini kaybederler, çünkü genel mantığın saf kavramları olarak bütün içerikten soyutlanmış vaziyettedirler. Kavrama yetisinin ampirik veri girişi sağlanmadan – zaman ve mekân aracılığıyla *a priori* bir hissetme üzerinden – herhangi bir bilgiyi oluşturma kabiliyetinin olmadığı daha önce ele alınmıştı. Zaman ve mekânın kendinde şeyler olmayıp, insan zihninin alırlık biçimlerini oluşturmaları meselesi burada önem kazanmaktadır. Buna göre, insan zihni mademki *a priori* hissetme/duyarlık gerçekleştirebiliyor ve bu hissetme doğrudan kendi görü kipleri olan zaman ve uzam tarafından onda beliriyorsa, o halde yargı türlerinin saf kavramlarının da zihinde yatmıyor olması için bir sebep bulunmamaktadır. Bu ilk alırlık ve sonrasında kavramlar altına getirerek bilgiyi tesis etme işlemi Kant, sentez olarak nitelendirmektedir. Eğer bu sentez, çoklunun (*manifold*) ampirik değil fakat *a priori* olarak verilmesinden kaynaklanırsa saftır (Kant, 1781/1998, s. 210). Kant'ın ifadesiyle sentez: “*Ruhun kör ama bir o kadar da vazgeçilmez imgelem yetisinin bir işlevinin ürünüdür ki, o olmadan herhangi bir kavrama söz konusu olamaz*” (Kant, 1993, s. 76). Kant burada ruhun kör yetisi olarak imgelemi ele alırken aslında bu yetinin kendi emrinde değil, kavrama yetisinin emrinde çalıştığını ima eder. Nitekim kavramlar altında birleştirme olarak sentezi, kavrama yetisinin bir fonksiyonunu oluşturur (Kant, 1781/1998, s. 211). Dolayısıyla her yargı fiili, imgelem üzerinden kavrama yetisinin yönlendirmesi aracılığıyla hareketlenen ve görüdeki karşılıklarla ilişkilendirilen bir fiildir.

Kategoriler tablosunun daha öncesinde yargı türlerinin biçimlerine dayandıkları belirtilmişti. Buradan hareketle Kant, dört ana kategori altında toplam on iki kategoriden söz eder. Nitelik kategorisi altında birlik, çokluk ve tümlük; nicelik kategorisi altında gerçeklik, olumsuzlama ve sınırlama; ilişkisellik kategorisi altında öz/varoluş (*inherence* ve *subsistence*), sebep/sonuç ve ortaklık; kiplik kategorisi altında imkân/imkânsızlık, varlık/yokluk ve olumsuzluk/zorunluluk yer

alır (Kant, 1781/1998, s. 212). Dikkat edilmesi halinde görülebilecektir ki, her bir kategorinin üç alt üyesinden üçüncüsünü aslında diğer ikisinin birleşimi oluşturur. Örneğin, çokluk ve birliğin birleşimi tümlüğü, gerçekliğin olumsuzlanmayla ilişkisi sınırlamayı, imkânın varlıkla ilişkisi olumsuzluğu (*necessity*), ve özün diğerleriyle karşılıklı ilişkisi içerisindeki nedenselliği de ortaklığı (*community*) oluşturur (Kant, 1781/1998, s. 215). Bu kategorilerin ilk ikisi matematiksel son ikisi dinamik kategoriler olarak adlandırılmaktadır. Matematiksel kategorilerde sentezlenen çoklunun türdeş olması zorunludur. Dinamik kategorilerde böyle bir zorunluluk söz konusu değildir (Kant, 1781/1998, s. 215).

2.1.6 Tecrübenin Oluşumu İçin Gerekli 3 Farklı Aşama

Kant'a göre, tecrübenin oluşumu için üç farklı sentez türünün ortaklaşa bir çalışma içerisinde bulunması gerekmektedir. Bunlardan ilki, görüdeki ön kavramanın sentezi, ikincisi imgelemde yeniden üretimin sentezi ve son olarak üçüncüsü kavramada tanımanın sentezi olarak ileri sürülebilir (Kant, 1781/1998, s. 228).

Görüdeki ön kavramanın sentezi, bütün çoklunun ilk olarak zamanda yer aldığı ifadesini oluşturur. Dolayısıyla önce gelen varlık değil zamandır. Çünkü, zamanın olmadığı bir durumda çoklu bir yığın olmaktan başka bir şey ifade edemez olur. Her görü, kendinde bir çoklu barındırır ki zihin bu çoklunun birbirleriyle olan etkileşiminin farkına zamansal bir süreklilik ve dolayısıyla değişim aracılığıyla varmazsa mutlak bir bütünlük içerisindeki tek anda kısıtlanmış olduklarından temsil edilemez olurlar. Çoklunun zamanda yer alması, onun düzenliliğini, bağlılığını ve birbirleriyle ilişki içerisinde bir değişime konu olduğunu ifade eder. Bunu, diğer bir deyişle çokluya yönelmiş *a priori* görü olarak zamanın varlığı meselesini Kant, ön kavramanın sentezi olarak nitelendirir (Kant, 1781/1998, s. 228-9).

İmgelemede yeniden üretimin sentezinde Kant'a göre zihin, temsille karşılaştığında ona benzeyen temsilleri çağırır ya da nedensel çağrışımlar yapar. Fakat burada bir kurallılık olmadığı müddetçe, en fazla ampirik bir ilke olarak bundan söz edilebilir. Ama bu yeniden üretim yasasında, en dipte bir şeylerin belirli kurallara göre ilişkilendirilmedikleri takdirde bu ilişkilendirilmenin kendisinin de yapılamaz oluşundan söz edilmektedir. Eğer bir insan kimi zaman şu kimi zaman bu olsaydı, o zaman görgül imgelem yetisinin tek bir fırsatı bile olmazdı (Kant, 1993, s. 88). Tezahürlerin altında durduğu belirli bir kurallılık olmasaydı, imgelemin sentezi mümkün olmazdı (Kant, 1781/1998, s. 229-230). Buna göre, geçmişteki anların varlığının yeniden üretimi imgelem yoluyla mümkün olmasaydı diğer bir deyişle geçmişle şimdi arasında bir süreklilik, bu yeniden üretim faaliyeti sonucunda meydana gelmeseydi; şimdinin ve geleceğin de birlik içerisinde temsilini gerçekleştirmek mümkün olmayacaktı.

Kavramada tanımanın sentezi ise, düşünülen ve yeniden üretilen şeyin, bir öncekiyle aynı olduğunun bilincini kapsar. Kant, bu farkındalık olmasaydı bütün yeniden üretimin yararsız olacağını belirtmektedir (Kant, 1781/1998, s. 231-232). Burada kavram, kelimenin doğrudan ifade ettiği haliyle, şimdiye kadar tecrübenin oluşması için gereken diğer süreçlerin kavranması ve tek bir bilinçte birleştirilmesinin gereci olarak işlevsellik kazanmaktadır. Bütün farkına varılanın, bir ve aynı nesneye ait olduğunun kavranması söz konusudur. Buna göre eğer böyle bir kavrayış olmasaydı, diğer aşamaların da hiçbir anlamı kalmayacaktır.

Bu üç aşamadan sonra oluşan tecrübe ve ifade ettiği sonuç ise oldukça ilgi çekicidir. Nesne, zaman ve mekânda bulunan fakat zihnin yetileri tarafından işleme sokulmamış kendi başına bir varlık ima eden çoklu (*manifold*) değildir. Nesne, tecrübenin oluşumu için gerekli olan bu üç aşama sonucunda ortaya konulan ve kavranılan *objekt* olarak nesnedir (Kant, 1781/1998, s. 233). Dolayısıyla nesneyi var eden, yargının ta kendisi olmakta ve bununla birlikte nesnenin bütün varlığı yargı fiilini eyleyen zihnin bir uzantısına bürünmektedir.

Kant'ın öne sürdüğü en değerli ilkelerden bir tanesi, dört kategori tarafından belirlenmeyen hiçbir şeyin nesne (*gegenstand*) olamayacağıdır. Tüm deneyim nesnelерinin aşkınsal bir zemini olmalıdır. Nesnelерin, bu şekilde var olabiliyor olması, bilincin birliğini ima eder. Bilincin bu birliği yer almaksızın, herhangi bir şeyin nesne kılınabilmesi mümkün değildir. Aşkınsal kendilik bilinci olarak adlandırılan bu aşkınsal zemin, ampirik kendilik bilincinden farklıdır. İkincisinde, içsel durumların sürekli bir değişimi söz konusudur ki; birlik değil yalnızca karmaşaya sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla aşkınsal kendilik bilincinin işlevi, bütün tecrübeyi öncüllemesi ve yine bu tecrübenin oluşumunun zemininde yer almasıdır. Kant'a göre, bilincin birliği olmaksızın zihinde hiçbir kavrama meydana gelemez (Kant, 1781/1998, s. 232). Diğer bir deyişle kavramlar arası hiçbir bağ kurulamaz. Kant, ampirik kendilik bilincindeki değişime maruz kalmayan saf ve orijinal olarak adlandırdığı değişmeyen bilinci aşkınsal kendilik bilinci olarak nitelendirir (Kant, 1781/1998, s. 232). Zaman ve mekânın, hissetmenin duyarlılığının *a priori* zeminini oluşturması gibi, aşkınsal kendilik bilinci de bütün *a priori* kavramların zeminini oluşturmaktadır (Kant, 1781/1998, s. 233).

Bütün temsiller, temsiller olarak nesnelere sahiptirler ve aynı zamanda diğer temsillerin nesneleri olabilirler. Görüngüler (*appearances*), anlık olarak verilebilecek salt nesnelerdir. Fakat bu nesnelер, kendilerinde şeyler değildirler (*ding an sich*); yalnızca kendilerinin de nesneleri olan temsillerdir. Dolayısıyla zihin tarafından daha ileri bir sezgi (aşkınsal nesneye yönelik) mümkün değildir. Bu aslında şu demektir; bu bağlama sahip olmayan bir takım *objekt*'ler hakkında muhakeme yapmaya kalkışıldığı zaman yanılsamalar ortaya çıkar. Her türlü kavramın zemininde kendilik bilinci ve onun birliği zemin olarak yer almaktadır. Uzak ve zaman kavramlarının dahi ortaya çıkabilmesi zihnin onu fark ederek, kendilik bilinci aracılığıyla tesis etmesiyle mümkündür. Kant, bu kategorileri görüsel bir karşılığı olma ihtimali olmayan yargılamalar için kullanmak, kötü anlamda metafizik yapmaktır diyerek araştırmasını diyalektik bölümüne doğru sevk edecektir (Kant, 1781/1998, s. 234).

2.1.7 Kategorilerin *A Prioriliği* Hakkında

Kant, her türlü deneyim nesnesi olarak tezahürlerin, bu kavramlara göre sentetik bir birlik içerisinde bulunduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla her ne kadar çeşitli ve fazlaca tecrübeye sahip olunursa olsun, aslında temelde bu tecrübenin birliğini tesis eden belli başlı kavramlar yer almaktadır (Kant, 1781/1998, s. 234). Bu kavramlar tam da kategorilerin kendisini oluşturur. Dolayısıyla tecrübenin çeşitliliğinin indirgenmesi ve onda ampirik olanın soyutlanması aracılığıyla geriye kalan tek şey, tecrübe nesnesinin dört kategoriden bir veya birden fazlasıyla olabilecek ilişkisidir. Fakat bu dört kategori, nesnelere tarafından belirlenen şeyler değildirler. Kategorilerin saf olmasının en temel iması, bunların nesneyi de koşullandırdığıdır. Dolayısıyla nesne, tıpkı uzay ve zamanın iç gözü elbiseleri olarak nesnelere onlarda belirmesi şeklindeki anlatıma paralel olarak (Kant, 1781/1998, s. 234), bu kavramların da kendisinin çizdiği sınırlar dahilinde oluşabilirler. Kavramları nesnelere belirlemez, nesnelere kavramlar aracılığıyla belirlenir ve yine de kavramın kendisinin farkına nesne aracılığıyla varılır.

Kaynak teşkil eden kendiliğin birliği, bir bileşimin, sentezleme faaliyetinin belirli bir kuralara göre birbirlerini izliyor olmalarının zemininde yer almaktadır. Dolayısıyla sentez faaliyetinden ayrı bir kendilik farkındalığından söz etmek mümkün değildir. Sentezlenenlere ve sentezleme faaliyetine tabi kılınmış bir durum resmedilmektedir. Sentez tam manasıyla temsillerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi (*associate*) faaliyetinin tanımını içerir. Çoklunun ilişkilendirilebilirliğinin zemini ise kategoriler olarak şekillenmektedir. Bu manada kategoriler, bu ilişkinin kurulabilmesinin *a priori* koşullarıdır.

Kant, “*Doğanın kendini öznel zeminimize göre yönlendirmesi giderek yasallığı açısından ona bağımlı olması gerektiği oldukça saçma ve tuhaf görünür*” ifadesini kullanmaktadır (Kant, 1993, s. 92). Soru şudur; doğa denilen şey neden benim gibi bir varlığın özbilince tabii olarak ortaya çıksın? Yine Kant’ın bu soruya cevabı kayda değerdir; “(...) *ama bu doğanın kendinde bir görüngüler toplamından*

başka bir şey olmadığı ve salt bir zihinsel temsiller çoklusu olduğu düşünülürken, bu saçmalık ortadan kalkar” (Kant, 1993, s. 92). Burada açığa çıkan ise aslında doğa denilen şeyin zihindeki *a priori* zeminden hareketle yasalılığa sahip olan tezahürler toplamından başka bir şey olmadığı sonucudur.

2.2 KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Kant'ın özgürlük anlayışı hem teorik hem de pratik boyutlarıyla oldukça derin ve kapsamlıdır. Teorik düzeyde özgürlük, insanın numenal dünyadaki konumu ile ilişkilidir ve varlığı deneyim dünyasının nedenselliği içerisinde kanıtlanamaz. Pratik düzeyde ise özgürlük, ahlaki yasaya uyumlu eylemler gerçekleştirebilme kapasitesidir ve bu, insanın gerçek özgürlüğünü ifade eder. Ahlaki bilinç, bireyin özgürlüğünü doğrudan ortaya koyar ki, ahlaki sorumluluğun temelini oluşturur.

Özgürlük kavramı Kant'ın etik, epistemolojik ve metafizik çalışmaları boyunca merkezi bir noktada konumlanmıştır. Kant, özgürlüğü hem ahlaki eylemler için bir ön koşul olarak görür hem de metafiziksel sonuçları olan bir kavram olarak ele alır. Özgürlük kavramını merkezine alarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ahlaki ve politik sorumlulukları tartışır. Bu bölümde *Saf Aklın Eleştirisi*, *Pratik Aklın Eleştirisi*, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, *Ahlak Metafiziği* ve diğer önemli eserlerinden yola çıkarak Kant'ın özgürlük kavramını nasıl şekillendirdiği ele alınacaktır.

2.2.1 Özgürlük ve Epistemoloji

Bilginin oluşumu esnasında zihnin üstlendiği aktif rol özgürlüğün temelini oluşturur. Zihin, duyuusal verileri işleyerek ve anlamlandırarak bilgiyi kavranabilir hale getiren bir yapıdadır. Bu süreçte zihin, kendi *a priori* yasaları ve kategorileri aracılığıyla düşünce sistemini kurar ve bu sistem üzerinden dünyayı anlamlandırır. Bu bağlamda Kant, epistemolojisinin temelinde yatan özgürlük

anlayışını geliştirir. İnsan aklı, kendine özgü yasaları belirleme ve bu yasalara göre hareket etme kapasitesine sahiptir. Kant'ın bilgi teorisi, insanın bu manadaki zihinsel özgürlüğünü vurgular. Kant, saf aklın doğa yasalarının ötesine geçerek kendi yasalarını koyma yeteneğine sahip olduğunu belirterek, bu sürecin özgürlüğün temelini oluşturduğunu savunur (Kant, 1781/1998, s. 458).

Kant, özgürlüğü öncelikle otonomi (özerklik) terimi aracılığıyla tanımlar. Otonomi, düşünebilen varlıkların kendi ahlaki yasalarını kendilerinin koyabilme yeteneğidir. Bu, Kant'ın etik teorisinin merkezindedir ve ahlaki eylemleri sadece koşullanmış veya içgüdüsel davranışlardan ayıran en önemli niteliği ifade eder. Kant'a göre gerçek ahlaki eylemler, zihnin kendine koyduğu yasalar çerçevesinde gerçekleştirilir ve bu da insanın otonom özgürlüğünü ima eder. Özgürlük, ahlak yasasının temel koşuludur ve aynı zamanda ahlak yasasının aracılığı sayesinde özgürlüğün farkına varılmaktadır (Kant, 1788/2015, s. 4). Özgürlük ve ahlak yasası arasındaki ilişkide, ahlak yasasının özgürlüğün öncülü olduğu görülmektedir. Şöyle ki; ahlak yasası özgürlükten önce gelir. Özgürlük aracılığıyla ahlak yasasının farkına değil, ahlak yasası aracılığıyla özgürlüğün farkına varılır. Ahlak yasasının nasıl farkına varıldığı ise farklı bir tartışmanın konusunu oluşturur. Buna göre ahlak yasası tıpkı kavrama yetisinin saf kavramlarının nesnelere mümkün kılması gibi, kendisi de özgürlüğü diğer bir deyişle mekanik nedensellik yasalarına bağlı olmayan bir nedenselliğin imkanını ifade eder (Kant, 1788/2015, s. 27).

Kant, ahlak yasasının varlığını aklın bir vakası (*fact of reason*) olarak ele alır ve ahlaki bilincin, özgürlüğün varlığını doğrudan ortaya koyduğunu savunur. Aklın vakası anlatısına göre, ahlak yasası kendisini önceleyen hiçbir koşulla bağlı değildir. Doğrudan orada, insan zihninde yer almaktadır. Bu anlamda onun bilincinde olmak hiçbir ampirik veri veya halihazırda reddedilmiş olan akli görü aracılığıyla verilen bir şey değildir. Öte yandan Kant, bu yasasının verili olmasının bir varlık tarafından verili olmasıyla karıştırılmamasına dikkat çeker. Buna göre,

ahlak yasası doğrudan kendisini yasa koyucu olarak dayatmaktadır (Kant, 1788/2015, s. 28). Bu anlamda aklın dolaysız bir vakasıdır. Ahlaki bilinç, bireyin ahlaki yasayı tanıdığı ve ona göre hareket etme kapasitesine sahip olduğunu gösterir. Bu durum ahlaki bilincin, insanın özgürlüğünü ortaya koyan en temel kanıt olduğunu gösterir. Bu anlatıya göre ahlaki yasa, bireylerin içsel olarak kabul ettikleri ve bu yasaya göre hareket etmeleri gerektiğini düşündükleri bir buyruktur. Bu buyruk, bireylerin ahlaki bilincinde doğrudan kendini gösterir ve bireyler, bu yasaya uygun hareket ettiklerinde özgür iradelerini ifade etmiş olurlar.

2.2.2 Pratik Aklın Eleştirisi ve Ahlaki Özgürlük

Kant, özgürlüğün ahlaki eylem için vazgeçilmez olduğunu vurgular. Ahlaki yasalar, bireyin iradesinin otonom bir ifadesi olarak görülür ve bu yasalar, bireyin özgürlüğüne dayanır. Ahlaki yasa, insanların zihinsel düşünme kapasiteleriyle belirledikleri, sağduyuya içkin bir vaziyette elde ettikleri yasa olduğu için, bu yasaya uygun hareket etmek özgürlüğü doğrudan ortaya koyar; çünkü insanlar, bu yasa tarafından yalnızca pasif bir etkilenim içerisinde değildirler, bu yasanın doğrudan koyduğu kuralın kural koyucusu vaziyetindedirler. Otonominin bir başka anlatım biçimini bu şekilde düşünebilmek mümkündür (Rawls, 2000, s. 204). Kant, insanın numenal anlamdaki özgürlüğe bağlı nedensellik ilişkisi sayesinde ahlaki yasanın yer alabildiğini ifade etmektedir (Kant, 1788/2015, s. 5). Kant, ahlaki özgürlüğü, bireyin dışsal etkilerden bağımsız – otonom – olarak ahlaki yasaya göre hareket etme kapasitesi olarak tanımlar. Bu bağlamda, özgürlük, bireyin ahlaki yasayı kendi iradesiyle belirlemesi anlamına gelir (Kant, 1788/2015, s. 30-31).

Kant'ın metafizik anlayışında özgürlük, doğa yasalarından kaynaklanan belirlenimciliğe karşı bir tür bağımsızlığı ifade eder. *Saf Aklın Eleştirisi'nde*, özgürlüğün, fenomenal dünya (görünüşler dünyası) ile numenal dünya (kendinde şeyler dünyası) arasındaki ayırmda kök saldığını öne sürer. Fenomenal dünya, doğa yasalarına bağılıken numenal dünya, özgürlüğün mümkün (*problematic*)

olduğu yerdir. Fakat bu numenal dünya anlatısı yalnızca negatif bir anlam ihtiva eder. Öyle ki, verili tezahürlerin sınırını belirler ve ötesinin bilinemeyecek olarak sorunsallaştırılmasını ifade eder. Dolayısıyla numenal olan aracılığıyla herhangi bir içerikli nesnenin kuruluşundan söz etmek mümkün değildir (Kant, 1781/1998, s. 350). Kant, *Saf Aklın Eleştirisi'nde* özgürlüğün sadece ahlaki değil, aynı zamanda teorik bir gereklilik olduğunu savunur. Bu gereklilik, insanın düşünebilen bir varlık olarak kendi yasalarını belirleyebilme kapasitesine dayanır (Kant, 1781/1998, s. 388). Kant'a göre özgürlük, insanın doğa yasalarına bağlı olmayan bir iradeye sahip olmasını ifade eder ve bu irade, bireyin kendi ahlaki prensiplerini belirleyebilmesini mümkün kılar (Kant, 1781/1998, s. 678).

Ahlaki özgürlük, bireyin kendi düşünsel ilkelerine göre hareket etme kapasitesini vurgular. Eğer birey, özgür iradesiyle hareket ediyorsa, bu eylemlerinden ahlaki olarak sorumludur. Bu bağlamda, özgürlük, ahlaki sorumluluğun temel koşuludur (Kant, 1788/2015, s. xxv). Ahlaki yasaya uygun hareket etmek, bireyin kendi iradesiyle belirlediği bir eylemi gerçekleştirmesi anlamına gelir. *Pratik Aklın Eleştirisi*, özgürlüğün ne olduğunu ve nasıl uygulanması gerektiğini anlamada kritik bir öneme sahiptir.

Yargı Yetisinin Eleştirisi'nde, özgürlük kavramı estetik ve teleolojik yargılar bağlamında ele alınır. Bu eser hem doğanın hem de sanatın değerlendirilmesinde yargı gücünün rolünü ve bu yargıların özgürlükle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu inceler. Kant'a göre estetik yargılar, ilgisiz hoşlanmayı ifade eder; bu durum, bir nesnenin güzelliğinin herhangi bir kişisel çıkar veya pratik amacın dışında takdir edilmesi anlamına gelir (Kant, 2000, s. 95). Bu tür yargılar, bireyin duyuşsal deneyimlerinin ve düşünsel yeteneklerinin birleşimi yoluyla özgürce oluşturulur. Kant estetik yargıların, insanın duyuşsal zevkleri üzerinde hiçbir dışsal zorunluluğa tabi olmadan, tamamen özgür iradesiyle hareket ettiğini ifade etmektedir (Kant, 2000, s. 95). Kant, teleolojik yargıları doğanın amaçlılığını ve düzenini anlamaya yönelik olduğunu savunur. Teleolojik

yargılar, doğanın çeşitli fenomenlerini belirli bir amaç veya hedefe yönelik olarak değerlendirir. Bu bağlamda doğanın düzeni ve amaçlılığı, insanın düşünsel yeteneklerinin ve özgür iradesinin bir ifadesi olarak görülmektedir (Kant, 2000, s. 33-37).

2.2.3 Ahlak Metafiziği ve Yasalara Dayalı Özgürlük

Kant *Ahlak Metafiziği* adlı eserinde, özgürlüğü hukuki bir bağlamda ele alır. Burada özgürlük, bireyin başkalarının özgürlüğüyle uyumlu bir şekilde kendi eylemlerini gerçekleştirebilmesi anlamına gelir. Kant'a göre: *“Bir kimse özgürlüğünü evrensel bir yasa ile uyumlu bir şekilde kullanıyorsa, bu kullanım başka birinin özgürlüğünü engellemediği sürece doğrudur”* (Kant, 1991, s. 56-57). Bu bağlamda, yasalara dayalı özgürlük, toplum içinde insanların özgürlüklerinin korunması ve düzenlenmesi açısından önemlidir. Kant'a göre, devletin rolü de yasalara dayalı özgürlüğün korunması açısından önem arz eder. Devlet, insanların özgürlüklerini korumak ve haklarını güvence altına almak için yasalar koyar ve bu yasaların uygulanmasını sağlar. Devletin amacı, bireylerin doğal haklarının korunmasıdır. Kant, devletin varlığını bireylerin doğal haklarının korunmasıyla temellendirir ve devletin bu hakları korumasının ahlaki bir görev olduğunu savunur (Kant, 1991, s. 77-79).

Kant felsefesinde özgürlüğün önemli bir diğer boyutu da aşkınsal özgürlüktür. Bu, insanın doğal nedenlerden bağımsız olarak hareket edebilme yetisini ifade eder. Aşkınsal özgürlük, ahlaki yasaların bir sonucu olarak bireyin kendi kendine koyduğu kurallara göre hareket etme kapasitesidir (Gardner, 1999, s. 202). Aşkınsal özgürlüğün, bireyin kendi ahlaki yasalarını belirleyebilme kapasitesiyle yakından ilişkili olduğu ifade edilebilir. Kant, bireylerin toplumsal bağlamda özgürlüğünü de ele alır. Buna göre bireyler, kendi özgürlüklerini başkalarının özgürlüğüyle uyum içinde kullanmalıdır. Bu, toplumsal düzenin ve adaletin temelini oluşturur. Kant'a göre bir insanın özgürlüğü, başkalarının özgürlüğünü engellemediği sürece hukuka uygun ve ahlakidir (Thomas E. Hill, 2002, s. 382).

Kant, ahlaki yasaların bireyin özgürlüğü ile doğrudan ilişkili olduğunu savunur. Ahlaki yasalar, bireyin düşünebilen bir varlık olarak kendi kendine koyduğu kurallardır ve bu kurallar, bireyin özgürlüğünü kullanırken başkalarının özgürlüğünü de dikkate almasını gerektirir. Kant'a göre ahlaki yasalar, bireyin dışsal etkilerden bağımsız olarak kendi ilkelerine göre hareket etmesini sağlar (Wood A. W., 1999, s. 44). Örneğin, bir insan ahlaki bir karar verirken, bu kararın arkasındaki irade, ahlaki yasaların gerektirdiği şekilde belirlenir ve bu, insanın özgürlüğünü kullanma biçimini şekillendirir (Kant, 1991, s. 195-197).

Kant'ın ortaya koyduğu özgürlük kavramında devletin rolü oldukça merkezi bir yer tutar. Kant'a göre devlet, bireylerin özgürlüğünü güvence altına almak ve korumak için vardır. Devlet, bireylerin özgürlüğünü korumak ve onların haklarını güvence altına almak için yasalar koyar ve bu yasaların uygulanmasını sağlar. Kant, devletin varlığını insanların doğal haklarının korunmasıyla temellendirir ve devletin varoluşun ilk sebebi, bu hakların korunmasıdır (Kant, 1991, s. 117-118). Buna göre insanlar doğal durumda çeşitli haklara sahiptirler, ancak bu hakların korunması ve güvence altına alınması için bir devletin varlığı gereklidir. Kant, bu durumu insanların doğal durumdaki özgürlüğünü korumak ve güvence altına almak için kurulmuş bir kurum olarak devletin varlığını ele almak suretiyle açıklar (Kant, 1991, s. 125-126). Bu amaç doğrultusunda, devlet yasalar koyar ve bu yasaların uygulanmasını sağlar. Devletin koyduğu yasalar, bireylerin özgürlüklerini kullanırken başkalarının özgürlüklerini ihlal etmemelerini sağlar.

2.3 KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK KAVRAMININ ELE ALINIŞ BİÇİMLERİ – OTONOMİ, MÜLKİYET, AHLAK YASASI

Wood, Yunanca özgürlük manasına gelen *eleutheria* sözcüğünün başka dillerde tam anlamıyla bir karşılığı bulunmadığını ve kavramın asıl anlamının başkası için çalışmaktan azade olma ve çalışıp çalışmamayı seçme özgürlüğü olduğunu

belirtir. Yalnızca bireyler açısından değil, devletler arası ilişkilerde de bir başka devlet için çalışıp çalışmama ve haraç ödememe gibi meseleler de kavramın ihtiva ettiği anlamlardan bir tanesidir. Wood, köylü yurttaş kavramı dahilinde, bu özgürlükten doğan politik ilişkiselliğe vurgu yapmaktadır (Wood E. M., Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2013, s. 41-43). Eşit ifade özgürlüğü olarak *isegoria* ve yasalar karşısında eşitliği ifade eden *isonomia* kavramlarıyla *eleutheria'nın* Antik Yunan şehir devletlerinde pratik izlerini yakalamak ve dolayısıyla modern kapitalist birey özgürlüğü anlatısından farklılaştığı noktaları serimleyebilmek mümkündür. *Eleutheria'nın* en temel dışavurumu *demos'un* siyasal alana dahliyen, modern özgürlüğün kurgusu temsil mekanizmasıyla *demos'un* bozulmuş bir yansımasını siyasal alanda yeniden üretmesidir. Bu bozulmuş yansımalar kendi içerisinde *demos'un* üretici güçlerini barındırmaktan uzakta yalnızca el koyucunun kimliğini yansıtan bir vaziyettedir. Dolayısıyla modern kapitalist özgürlük, siyasal alanla ekonomik alanı sözde ayırarak, siyasal alanın ekonomik alandaki tahakkümünün yeniden üretiminin bir başka biçimini oluşturur. Hansen ise *eleutheria* kavramını tartıştığı makalesinde, Antik Yunan şehir devletleri için bu kavramın diğer devletlere bağlı olmama durumunu ifade ettiği müddetçe *autonomia* olarak adlandırıldığını dile getirmektedir. Kendi kendine yasa koyabilmek olarak adlandırılacak *autonomia* kavramı, *polis'in* kendi içerisindeki özgürlüğünü ifade etmekten ziyade, diğer devletlerle olan ilişkisindeki bağımsızlığını ima eder (Hansen, 2010, s. 7). Dolayısıyla *polis'in* özgürlüğü olarak *autonomia* kavramı, *polis* içerisindeki yasalarla belirli özgürlükten farklıdır. Kant, otonomi kavramını insanın kendi kendisine koyduğu yasalar aracılığıyla ahlaki eylemlerde bulunabilmesi üzerinden kullanmaktadır. Hansen'in *polis'in* içerisinde ve *polis'in* özgürlüğü şeklindeki ayırımından hareketle, Kant'ın otonomisinin de benzer bir okumasını yapmak mümkün olabilir. Kendi kendisine yasa koyabilme kabiliyeti, dışsal olarak belirlenmemeyi içerirken, işleyişi bakımından özgürlüğün içeriği dolu değildir. O halde, eğer ki otonomi özgürlük adına dışsal bir çerçeveleme yapmakta muktedirse, nitelik bakımından bu çerçevenin sınırları dahilinde kalan alandaki işleyişin boş levhası diğer bir deyişle tecrübeyle bezenmemiş pratiği hangi koşulların bu otonomiye gerektirdiği meselesini en başından dışlar

vaziyettedir. Dolayısıyla, salt kategorik imperatifin ortaya koyduğu istencin belirleniminin aynı zamanda genel geçer bir yasa olarak kabul edilmesi dahilinde, özgürlüğün bu eylemin kendisinden kaynaklanıyor olması, onun uygulamaya kaynaklık edecek teorik boyutunu ahlak yasasını kurmaktan ziyade boş bırakır. Ahlak yasasının varlığının, doğal nedensellikten kaynaklanmaması ve *numenal* bir dünyanın *fenomenal* izdüşümü olarak ele alınması; öte yandan doğal yasallık içerisinde kendisini açığa çıkaran kategorilerin ampirik veri girişi olmadan bilgi ve tecrübe üretimine dair harekete geçemeyecek oluşu tam da bu nedenle otonomi aracılığıyla kurgulanan özgürlüğün, içeriğinin boş bırakılmasını gerektirir. Fakat her ne kadar otonomi evrensel bir yasa olarak ileri sürülmüşse de insanın kendisine yasa koyabilmesinin de belirli şartlar dahilinde şekillenmesi söz konusudur. Aklını kullanma cesareti göster ifadesi (Kant, *An Answer to the Question: What is Enlightenment?*, 1996, s. 58), ilk bakışta özgürlük üreten bir mekanizma olarak aklın konumlandırılışını sergiliyor olsa da bu kullanımın gerçekleşebilmesi adına gereken toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulların dile getirilmemesi aslında tikel bir anlatının evrensellik gölgesi altındaki gizini oluşturur. Bu tikellik aklını kullanma cesareti gösterebileceklerin tikelliğini ifade eder. Kant'ın yaşadığı toplumda, akıl adı verilen bu özgürlük dinamosu, bütün sonuçlarıyla birlikte yalnızca onu kullanabilme cesaretini gösterenler adına üretim yapabilme kabiliyetine sahiptir. Bu cesareti göstermek ise kendisinde bir sınıfsallığı barındırır ki, başkasına hizmet etmemek bu sınıfın olmazsa olmazıdır. Fakat aynı zamanda doğuştan gelen ayrıcalıkların da şartsız kabulünü içermez. Doğuştan geleni tanır, değer verir ve onun statüsüne öykünür. Prusya Mutlakiyeti içerisinde, geleneksel olarak toprak sahibi soyluluğa değil de devlete hizmet edebilme imkanına kavuşan halktan kimseler (*commoners*), üst düzey makamlarda görev alabilmek adına soylulaştırılma zorunluluğu içerisinde ama aynı zamanda kökleri uzak geçmişe giden bir soyluluğa da ihtiyaçları yoktur. Hizmet soyluluğunun, geleneksel soyluluk karşısında monarkın iktidarının sarsılmaması adına dengeleyici karaktere bürünmesi, onların başkasına değil doğrudan devlete – yani monarka – hizmet yükümlülüğünde, dolayısıyla doğal nedenler zincirinin haricinde aristokrat nedensellikten faydalanmalarına olanak sağlar. Bu yeni nedenselliğin kendisi özgürlüğü mümkün kılmaktadır. Bu açıdan

yaklaşıldığında *eleutheria* olmaktan uzaktır; çünkü ekonomik ve dolayısıyla siyasal nüfuzun kaynağını oluşturan üretici köylünün köleliği politik sistemin esas kurgusunu oluşturmaktadır. Artık ürüne el koyanın kimliğinin dönüşümü ve sınıfsallığın genişletilmesi adına içeriksiz, dolayısıyla karşı çıkılması mümkün olmayan ahlaki düzlem, yalnızca bu düzlemin aktif kullanıcıları adına geçerlidir. Bu da geniş halk kesimlerini kapsamaktan ziyade, hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum'u* içermekle yetinmektedir. Dolayısıyla kendi yasalarını koyarak özgürleşme, Prusya mutlakiyeti içerisinde oldukça sınırlı bir kitleye hitap eder.

Kant felsefesinde özgürlük, ahlakın temelini oluşturur. Ahlaktan söz edebilmek için öncelikle sorumluluk dahilinde bir yükümlülüğün söz konusu olması gereklidir. Sorumluluğun yerine getirebilmesi ise özgürlük olmadan mümkün değildir. Özgürlük, mekanik nedensellik yasaları içerisinde mümkün değildir çünkü mekanik nedensellik yasalarının içerisinde ahlaki eylemlerden doğan herhangi bir sorumluluk söz konusu olmaz. Aksine her şey doğanın belirlenimi içerisinde yer alır. Dışsal bir zorunluluğu ifade eden doğa yasalarının varlığı özgürlüğün gerçekleştirilebilmesinin önündeki en büyük engeli teşkil eder. Dolayısıyla Kant, ahlaklılığın epistemolojisini kurgulayabilmek adına *numen* ve *fenomen* ayrımını ileri sürmek durumundadır. Öte yandan var olan bütün bilginin bu dünyanın görüngüleriyle sınırlı kalması, kendinde şey olarak adlandırılan *numenal* nesnenin niteliklerinin ne olduğuna dair bilgiye erişimi imkânsız kılar. Bu düzey ayrımının gerçekleştirilmesi yine de beyhude bir çaba olarak şekillenmemiştir. Özgürlük, eğer mümkün olabilecekse doğa yasalarından kaynaklanmayan bir nedensellik aracılığıyla mümkün olabilir. Doğa determinizminin belirlenimini aşmak suretiyle, özgür nedensellik kendisine *numenal* bir zemin elde eder ve böylelikle sorumluluğun gerekliliği olarak özgürlük var olabilme imkanına erişir. Bununla birlikte özgürlük, engelleyici bir şeyin yokluğunu ifade eder fakat aynı zamanda pratik aklın özgür iradeyi harekete geçirebilme kabiliyetine bağımlı kılınarak otonom bir yapıya bürünmüştür. Dolayısıyla akıl, akılla gemlenmiştir.

Berlin, negatif özgürlük kavramını tanımlarken siyasi özgürlüğü bir kimsenin, başkaları tarafından engellenmeden içinde hareket edebildiği alan şeklinde açıklar (Berlin, 2007, s. 62). Bu anlatıya göre bir insanın sahip olabileceği negatif özgürlük, müdahale edilmeme alanının genişliğiyle doğru orantılıdır. Öte yandan Berlin, pozitif özgürlüğü tanımlarken “(...) *kendimin düşünen, irade eden, eylemde bulunan, tercihlerimin sorumluluğunu üstlenen ve onları kendi düşüncelerime ve amaçlarıma atıfla açıklayabilen bir varlık olduğumun bilincinde olmayı isterim*” ifadelerini kullanmaktadır (Berlin, 2007, s. 70). Berlin’in tartıştığı bu iki özgürlük kavramının ikisinin birden Kant’ın ahlaki sorumluluk ve pratik aklın kendine yasa koyma kabiliyeti altında bütünleştirilebileceğinden söz etmek mümkün olabilir. Yine de Kant’ın insanın kendi kendisine yasa koyma kabiliyetiyle bezediği ahlak anlatısının, bu mekanizmayı harekete geçirebilecek bir akılla koşullandırması Berlin’in pozitif özgürlük kavramına daha yakın bir pozisyonda konumlanmasına sebep olur. Tam da bu noktada Berlin’in aynı makalesinde dile getirdiği eleştiri çok kıymetli olabilir. Berlin, pozitif özgürlüğün insanın kendi iradesinin koyduğu kurallar dahilinde hareket etmesinin özgürlük meselesiyle olan ilişkisini şu cümlelerle açıklar:

“Bunu açıklamanın bir yolu, başlangıçta belki de gayet zararsız kendinin efendisi olma metaforunun zamanla kazanmış olduğu bağımsız anlama başvurmaktır. “Kendimin efendisiyim”; “Hiç kimsenin kölesi değilim”; fakat (Platoncuların veya Hegelcilerin söyleyebilecekleri gibi) tabiatın bir kölesi olamaz mıyım? Veya kendi dizginsiz tutkularımın?... Bunlar aynı cins “köle”nin muhtelif – bazıları siyasî veya hukukî, diğerleri ahlâkî veya manevî olan – türleri değil midir? İnsanlar kendilerini manevî kölelikten veya doğaya kölelikten özgürleştirme tecrübesi yaşamamışlar mıydı? Onlar bir yandan kendilerine hâkim olan öbür yandan da kendisine boyun eğmeye zorlandıkları bir benin farkına bu tecrübe esnasında varmazlar mı? O zaman da bu hâkim ben akılla, “yüksek tabiat”ımla, uzun vadede onu tatmin edecek şeyi hesaplayan ve amaçlayan benle, “gerçek”, “ideal” veya “özerk” benimle yahut benim “en iyi hali”yle özdeşleşir. Bunun karşıtı ise irrasyonel insiyak, kontrolsüz arzular, benim “aşağı” tabiatım, gelip geçici arzuların peşinden gitmek, her arzu veya tutku rüzgârına kapılan ve “gerçek” tabiatının tam yüksekliğine çıkması halinde sert bir şekilde disipline edilmesi gereken “ampirik” veya “heteronom” benimdir” (Berlin, 2007, s. 70).

Berlin, pozitif özgürlük tasarısının, insan aklının kendisine yasa koyma kabiliyetini ön plana çıkaran ve bir anlamda ululaştırıran dolayısıyla meşruiyetini kendisinden devşiren vaziyetine karşı temkinlidir. Bu imtina etme durumu, aklın egemenliğinin de bir kurgusallık barındırmasından kaynaklanır. Doğayı, arzuları, kişisel çıkarları dolayısıyla heteronom karar alma maksimlerini takip etmek insanın özgürlüğünün gerçekleşmediğinin ifadesiyken, doğa olarak aklın koyduğu yasanın takip edilmesine otonom statüsünü tanımak, pratik bakımdan eylemin yeniden fakat farklı bir çerçevede kısıtlanmasını içermektedir. Dolayısıyla, bu yeniden çerçevelendirme aşkınsal bir özgürlüğün değil fakat pratik eylemin koşullandığı toplumsallığa dair nitelikleri esas almalıdır. Kant felsefesindeki özgürlük kavramı pratik gerekliliklerini, epistemolojinin kuruluşu bakımından ampirik olanı soyutlayarak aşkınsal bir perspektiften karşılamaktadır. Bu durumun böyle olması ise, özgürlüğün dönemin pratiğinden azade olduğunu göstermekten ziyade dönemin koşullarının ilgili kavrama olan etkisinin geri planda kalmasına sebep olur. Dolayısıyla Kant'ın özgürlük kavramına dair okumalarda kolaylıkla dönemin koşulları göz ardı edilebilecektir. Fakat ilk bölümde gösterildiği haliyle, özellikle Köylü İsyancıları'nda üreticilerin ekonomi temelli isteklerinin meşruiyet zeminini ahlak düzleminden devşirmesi söz konusudur. Kant'ın özgürlüğü ve köylülerin isteklerinin bu benzeşmesi Germenik bölgedeki özgürlük kavramına yönelik tecrübenin ortaklığını yansıtmaktadır. Bu ortaklık, soyluluğun siyasal, ekonomik ve toplumsal alanın tamamına yayılan iktidarlarının doğrudan bir özgürlük talebi oluşturmanın önündeki engeli oluşturmasından kaynaklanır. Doğrudan talep edilemeyen özgürlük, dolaylı yoldan ampirik olanın soyutlandığı bir efendi köle ilişkisinin yeniden kurgusunu içerir. Özellikle Prusya'nın on sekizinci yüzyıldaki aristokrasi, bürokrasi ve monarşi arasındaki iktidar geriliminin *Bildungsbürgertum'un* özgürlük talebine evrilmesi de bu tarihsel okumayı yeniden doğrulamaktadır. Sonradan soyluluk unvanları elde eden *commoners'ların* özgürlük talebinin, el koyucu olarak geleneksel soylulukla eşit seviyede ve daha sonrasında monarka ortaklık yönünde şekillenmesi, Prusya feodalitesinin toplumsal koşullarının ürettiği özgürlük tartışmasını yine benzer bir düzleme ait kılar. Hizmet soyluluğunun ve onların geleneksel soylulukla aralarında yer alan iktidar mücadelesi içerisindeki entelektüel ikmalinin sağlanması bakımından aklını

kullanma cesareti gösteren *Bildungsbürgertum* sınıfından oluşan çevrenin özgür iradesi, Prusya feodalitesinin sergileyebileceği yegâne özgürlük senaryosunu oluşturur. Bu şekilde soyluluk ayrıcalıklarının yeniden üretimi genişletilmiş bir çevreye yayılmaktadır. Ahlak yasasının evrensel niteliği göz önüne alındığında ilk bakışta bu evrenselliğin bütün insanları kapsadığı düşünülebilir fakat aklını kullanma cesareti gösterebilme pratiği Kant'ın yaşadığı dönem olan Prusya mutlakiyetinde yalnızca belirli kitlelerce sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla doğuştan gelen veya geniş kitlelerce elde edilebilecek bir hak olarak ele alabilmek mümkün değildir. Ahlak yasasının pasif varoluşu bir anlam ifade etmez çünkü aktif statüye büründürülmesi gerekmektedir. Bunu da başkaları adına çalışmakla yükümlü olan geniş halk kitleleri değil yalnızca pratik aklını kullanabilme cesareti gösterenler diğer bir deyişle toplumun geleneksel soyluluğun ayrıcalıklarına ortak olabilecek hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum* sınıfı gerçekleştirebilir.

Kant, özgürlük kavramını daimî bir şekilde kurallılık ve yasalara bağlılık olarak ele almaktadır. Gerek ahlak yasası gerekse devletin işleyişine dair anayasal nitelikteki düzenlemeler bireylere doğrudan ödev ve sorumluluklar yükler. Kant'ın kurallılığa verdiği değer, onun insan doğasına dair yaptığı çözümlenin yasalara dayalı özgürlük adına bir temel oluşturuyor olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Kant, insan doğasını ve sonrasında yasalara bağlı devlet düzenine geçişi *unsociable sociability* kavramıyla ele alır (Kant, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, 2009, s. 13). Bu kavrama göre doğa, insanlar arasındaki gelişimin devam edebilmesi adına sürekli bir antagonizma tesis etmektedir. Kant, antagonizmadan kastının insanların toplumsal yaşamı tesis etmesine dair eğilimlerinin, toplumsal yaşamın tesis edildikten sonra oluşan düzeni sürekli tehdit etmelerinin eğilimiyle arasındaki uzlaşmazlığı olduğunu ifade etmektedir. Bunun sebebini doğrudan insan doğası olarak ileri sürer. İnsan doğasına göre, insanlar sosyalleşmeye (*become socialized*) yönelik doğal bir eğilim barındırırlar çünkü böyle bir durumda kendilerini daha insan gibi hissederler. Aynı zamanda insanlar, benzer kuvvette de – yine doğalarından kaynaklı – bireyselleşme (*become isolated*) eğilimi gösterirler. Bütün bunlar, insanın istencinin asosyal karakterinden kaynaklanmaktadır. İstenci doğrultusunda insan, önüne çıkan diğer tüm istençlerden bir direniş bekler ve

aynı direniş başka istençler adına kendisi ortaya koyar. Kant, bu direniş mefhumunun kendisinin insanın sahip olduğu bütün yetenekleri uyardığından ve dolayısıyla gelişimini tetiklediğinden söz eder. Bunun farkında olan insan ise, toplumla bir arada olmama ve toplumsuz olamama eğilimi arasında kalmaktadır (Kant, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, 2009, s. 13). İnsanların farklı istençlerinin toplum durumunda birbirleriyle mücadele içerisinde bulunması, sahip olmanın ve baskı kurabilmenin güdülemesi aracılığıyla. Kant, bu mücadele sayesinde insanlığın toplum olabilmek adına patolojik olarak kabul ettiği sözleşmenin, ahlaki ayrımların tek bir pratik ilke altında birleşmesine ve dolayısıyla insanlığın ahlaki bir bütün haline bürünmesiyle sonuçlanacağını ifade etmektedir (Kant, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, 2009, s. 14). Bu bütün hiç şüphesiz ahlak yasasının hükmünün icra edilmesini gerektirmektedir. O halde, ahlak yasasının bilincine kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden insanların ortaya koyduğu mücadele aracılığıyla varacağı ifade edilebilir. Dolayısıyla bu ahlaki bütüne erişilmesi için gereken şey, ilgili mücadelenin kışkırtılmasını oluşturur. Mücadele devam etmelidir ki, insanlığın en yüksek güçleri harekete geçerek bir anlaşma dahilinde bütünleşsinsin. Peki bu mücadele nasıl tahrik edilmelidir? Bir yandan Kant'ın insan doğası aracılığıyla ifade ettiği gibi bu mücadeleyi doğanın kendisinin insana atfettiği görülmektedir. Fakat önemli bir diğer hususu mücadelenin yasalarla ehlileştirilmesi oluşturur. Kant, insan ırkının en temel probleminin evrensel yasalar aracılığıyla doğruyu yönetebilecek bir medeni durum tesis edilmesi olduğunu ifade eder. Çünkü:

“Yalnızca medeni durumda, özellikle de üyeleri arasında tam bir antagonizmanın bulunduğu ve yine de bu özgürlüğün sınırlarının diğerlerinin özgürlüğü ile var olabileceğinin en kesin biçimde belirlendiği ve güvence altına alındığı bir toplumda, en yüksek doğa amacı olan insanlığın tüm eğilimlerinin gelişimi sağlanabilir. Doğa ayrıca insanlığın kendi başına bu amaca ulaşmasını ve tüm diğer hedeflerini gerçekleştirmesini ister. Bu nedenle, dışsal yasalar altında özgürlüğün en yüksek düzeyde birleştiği, karşı konulmaz güçle desteklenen, yani mükemmel bir adil sivil anayasanın bulunduğu bir toplum, insan türü için doğanın en yüksek problemi olmalıdır. Çünkü doğa, diğer tüm amaçlarını ancak bu problemin çözümü ve uygulanması yoluyla gerçekleştirebilir” (Kant, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, 2009, s. 15).

Bu alıntıdan aktarıldığı kadarıyla, adil bir anayasa aracılığıyla insanların özgürlüklerinin sınırlandırılması fakat aynı zamanda antagonizmanın teşvik edilmesi beklenmektedir. Kant, bu ahlaki bütünlüğün sağlanmasını insan ırkının en zor ve çözülmesi en son gerçekleşecek problemi olarak nitelendirir. Kant'ın *unsociable sociability* anlatısına göre insan bir efendiye ihtiyaç duyan hayvandır çünkü diğerleri söz konusu olduğunda özgürlüğünü kötüye kullanma eğilimi içerisindedir. Rasyonel bir varlık olarak insan özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesini dilerken, bencil çıkarları doğrultusunda hareket eden bir hayvan türü olarak kendisini bu sınırlamadan azade tutmak istemektedir. Bu nedenle, kendisinin bu inatçı istencini ehlileştirerek ve evrensel bir yasa doğrultusunda diğer herkesin özgürlüğünü sabit kılacak bir efendiye ihtiyaç duymaktadır. En yüce iktidar olarak bu efendi, bir kişi ya da birden çok kişi olabilir. Ama kendi üzerinde herhangi bir bağlayıcı kuvvet söz konusu olmadığı için daima insan vasfında olması sebebiyle bu gücü kötüye kullanma ihtimali içerisindedir. Bu nedenle en yüksek otorite sahibi hem bir insan hem de kendinde adil olmalıdır. Bu paradoks ise çözülmesi asla mümkün olmayan fakat bir *idea* olarak ancak ona yakınsanabilecek bir durumu ifade eder (Kant, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, 2009, s. 16). Kant'a göre bu bir *ideadır* çünkü: "*İnsanın yapıldığı bu eğri büğrü ağaçtan tamamen düz hiçbir şey yapılamaz*" (Kant, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, 2009, s. 16). Kant'ın bu yazısında bir egemenlik ve egemenin öznelerini kontrol altında tutması tartışması yürüttüğü ileri sürülebilir. Ulaşılmaya çalışılan hedef ise asla varılamayacak bir ideali oluşturmakla birlikte karşılıklı çıkar çatışmalarının alevlendirilmesi yoluyla ancak yakınsanabilir. Bireysellik aracılığıyla insani yatkınlıkların mükemmelliğe ulaşması söz konusu değildir çünkü bu yatkınlıklar ancak bir tür olarak insanlık içerisinde erekselliğini tamamlayabilir (Kant, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, 2009, s. 11). Kant'a göre bu erekselliğin kuvveden fiile geçmesi için insanın doğal eğilimlerinden vazgeçerek, rasyonel belirlenimleri doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir (Kant, *Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, 2009, s. 12). Buradaki rasyonel belirlenim hiç şüphesiz özgür bir nedensellik aracılığıyla ahlak yasasının egemen kılınmasıdır. Çünkü doğanın insana kendi nedenselliğinden değil de özgür bir nedensellikten

kaynaklanan tek tahsisi budur. Dolayısıyla Kant'ın insan doğasına yüklediği *unsociable sociability* kavramsallaştırması aracılığıyla insanların neden toplum altında belirli kurallar bütünü içerisinde yaşama eğiliminde olduğunun temelleri atılmaktadır. Fakat, bu yasalılık neyi engeller ve neyin sürekliliğini sağlar? Öncelikle Kant için bu ikinci sorunun cevabı yukarıdaki alıntılardan görüldüğü üzere doğal eğilimlerin hüküm sürdüğü durumda gelişim gösteremeyen insanın rasyonel kapasitesidir. Bu rasyonel kapasite meselesi dolayımında pratik aklın kendi yasasını belirleyerek özgürleşmesi yatmaktadır. İnsanın kendi koyduğu yasanın hüküm sürebilmesi için doğal eğilimlerinden vazgeçmesi ve kendi özgür iradesi dahilinde en yüksek iktidara (*supreme power*) başkalarının da aynı derecede özgürlüklerinin kısıtlanması adına tabii olmalıdır. Bu egemen iktidar, bir insan veya insanlar grubu olabilir. Sahip oldukları otoriteyi haksız bir şekilde kullanmaları da mümkündür. Yine de görülen odur ki tüm bunlar doğa durumunun yasadışı özgürlüğünden daha tercih edilesidir. O halde, yasadışı özgürlüğün önüne sağlam bir set çekilmiş ve medeni durumun bütün karmaşasına rağmen insanlığı ilerlemeye (*progress*) sevk ettiği önsel olarak kabul edilmiştir. Bu noktada tarihselliğe dönmemiz faydalı olacaktır. Belirtmek gerekir ki, doğa durumunda bir kişinin herhangi bir mülkiyet hakkı bulunmamaktadır. Mülkiyet tamamen keyfiyet ve bireysel güç üzerine dayanmaktadır. Bu nedenle hiç kimse sahip oldukları için zorlayıcı bir gücün tesis ettiği adaletten faydalanamaz. Kant için haklı olarak bir şeye sahip olabilmek, o şeye rasyonel (*intelligible possession*) olarak sahip olma manasına gelir. Kant, duyusal sahiplik ve anlaşılır sahiplik ayrımını ortaya koyarak, sahip olunan şey her neyse başkaları tarafından haksız kullanıma maruz kalmadığı zaman tam manasıyla bir mülkiyet iddiası taşıyabileceğinden söz eder (Kant, 1991, s. 68-69). Kant bu meseleyi örneklendirmek adına elma ve toprak örneğini kullanır. Sahip olduğum elma hakkında tam manasıyla bir sahiplik iddia edebilmem için, o elmayı yanımda fiziksel olarak taşımadığımda da benim olduğumu iddia edebiliyor olmam gerekir. Benzer şekilde, bir toprak parçasının üzerinde yaşarken, daha sonrasında buradan ayrıldığımda o toprak parçası bana ait olmaya devam ediyorsa, bu nesnelere yönelik haklı bir mülkiyet içerisindeyim demektir. Çünkü, eğer fiziksel olarak sahipliğini sürdürmediğim bir nesnenin, bu anlamda anlaşılır olarak da sahipliğini sürdürmezsem ilgili mülklere karşı

yapılacak haksız kullanım taleplerinin boşa çıkması gerekmez. Elma veya toprak, onlarla fiziksel bir bağım yokken başkalarının sahipliğine açık hale gelecektir. Dolayısıyla haklı bir mülkiyet iddiasında bulunabilmek için anlaşılır sahiplikten söz ediyor olmam gerekmektedir. Benzer bir şekilde başkalarının kendi tercihleriyle ortaya koydukları nesnelere, bunu ortaya koyan kişinin bana bu nesneyi devredebileceğine dair bir söz vermesi durumunda bile benim mülkiyetimde olmaz çünkü bu bir fiziksel sahiplik ibaresidir. Bu nesnenin benim olabilmesi için gereken şey, o nesneyi meydana getiren kişinin tercihinin benim istencim doğrultusunda şekillenmiş olmasıdır. Dolayısıyla nesneden bağımsız, nesneyi var edenin istencinin benim istencimle bağlı olması ortaya çıkan nesnenin (*performance*) benim olmasını ima eder. Aynı şekilde hane halkından sayılan eş, çocuk ve hizmetkarlar hane halkına ait oldukları ve dolayısıyla aile reisinin bakımına konu oldukları için aile reisinin mülkiyetinde sayılmazlar. Aksine, aile reisinin onlar hakkındaki mülkiyetinin tek temelini yine istenç oluşturur. Kant bu istenç aracılığıyla hane halkı mensuplarına karşı olan mülkiyet hakkını yine fiziksel sahiplikten ayırarak anlaşılır sahipliğe dahil eder. Böyle olmasından kaynaklı olarak ise haklı (*merely rightfully*) olarak mülkiyet sahipliği içerisinde olduğunu belirtir (Kant, 1991, s. 70). Kant'ın verdiği bu üç örnek, bir nesnenin dışsal olarak nasıl mülk edinilebileceğinin sınırlarını belirler. Sonuç olarak Kant, dışsal bir nesneye dair mülkiyet iddiasında bulunabilmek için gereken şeyin ampirik sahiplik değil anlaşılır sahiplik olduğunu belirtmektedir. Özellikle başkalarının ürünü ve hane halkı üyelerinin mülkiyet nesnesi konumunda bulunmaları, efendi olarak onları belirleyen istencin diğer istençler üzerindeki üstünlüğüne ve onları belirleyebilme kapasitesine dayanmaktadır. Kant, hak kavramını özgürlük yasaları altında işleyen rasyonel tercihin saf pratik bir belirlenimi olarak ele almaktadır. Benzer şekilde, bir nesneye dair mülkiyette haklılık iddia edebilmek de bu nedenle o ampirik olan sahipliğe değil, *numenal* olan düşünülür sahipliğe dayanır (Kant, 1991, s. 71-72). Eş deyişle bir nesnenin fiziksel varlığını elde bulunduruyor olmak o nesnenin mülkiyetine dair hak iddia edebilmek için yeterli değildir. Hak iddia etmek, başkalarının bu nesne üzerinde kişinin kendi istenci haricinde faydalanmada bulunamamasını içerir. Bu nedenle özgürlüğün ampirik evrendeki izdüşümünü hak kavramı aracılığıyla belirlenen

mülkiyet meselesinin oluşturduğundan söz etmek mümkündür. Dolayısıyla, kişiler arası irtibatta, ampirik evrende pratiğe dökülen özgürlük yasalarının düzenleyiciliği söz konusudur.

Bu şekilde ele alınan özgürlük yasalarının uygulanabilir kılınması ancak ve ancak kamusal yasalar koyabilen bir otoritenin varlığında mümkündür. Kant'a göre, birisinin dışsal olarak mülkiyetinde bulunan bir nesnenin varlığının korunabilmesi, diğer insanların bu nesneye yönelik kullanım haklarının sınırlandırılmasını içerir. Aynı şekilde bu sınırlandırılmayı uygulanabilir kılacak olan şey, kişinin başkalarının mülkiyetinde bulunan nesnelere de benzer ihtimamı göstermesidir. Kant, yine de bu ilişkinin üçüncü bir tarafta içerilen zorlayıcı bir gücün yokluğunda sekteye uğrayacağını düşünmektedir (Kant, 1991, s. 77-78). Kant bu nedenlerden dolayı medeni durum altında yaşamının mülkiyetin mümkünatı için geçerli kurucu sebep olduğunu ifade etmektedir:

“Bu nedenle, herkesin bir yükümlülük altına konulmasını sağlayan, yani yalnızca ortak ve güçlü bir irade (common and powerful will), herkese bu güvenceyi sağlayabilir. Ancak, güce eşlik eden genel bir dış (kamusal) yasama altında olma durumu, medeni durumdur. Dolayısıyla, yalnızca medeni durumda bir şey dışsal olarak benim veya senin olabilir” (Kant, 1991, s. 77-78).

Bu anlatıdan görüldüğü üzere mülkiyetin sağlama alınması zorlayıcı bir gücü gerektirir. Fakat doğa durumunda da benzer bir şekilde, dışsal olarak mülkiyetin varlığından söz etmek mümkündür. Bununla birlikte, bu mülkiyete sahip bir kişi, diğerlerinin ortak medeni durumu tesis etme istencine haklı olarak direniş sergileyebilir. Burada Kant, doğa durumunda yer alan dışsal mülkiyet hakkını geçici olarak (*provisionally*) olarak ele alırken medeni durumda ise kesin (*conclusive*) olarak ele almaktadır. Dolayısıyla, doğa durumunda yer alan bir insanın, medeni durumda ortaya çıkacak olan ortak iradeye karşı gösterdiği direniş, diğerlerinin onu medeni durumda tesis edilecek yasalara bağlı kılma adına zorlamasına yönelik bir engel oluşturmaz (Kant, 1991, s. 78-79). Çünkü ortak irade bir defa tesis edildiğinde, artık bireysel iradelerin bu ortak irade karşısında aşağı bir düzlemde kalması söz konusudur. Bu durum, anayasal

otoritenin kendisini baskıcı kılma manasını taşımamaktadır. Ortak irade olarak anayasal düzen, evrensel doğal hak anlatısı dahilinde şekillendiğinden, istese de buna aykırı bir davranışta bulunma potansiyeline sahip değildir. Çünkü onu var eden şeyin kendisi, evrensel *a priori* özgürlük yasalarıdır. Yukarıda tarif edilen özgürlüğün diğer bir deyişle haklı mülkiyetin sağlama alınabilmesi için bu otoritenin gerekliliği söz konusudur.

Diğer bir meseleyi dışsal olarak mülkiyet sahipliği iddia edilebilecek bir nesnenin nasıl elde edilebileceği oluşturur. Bu durum, o nesnenin sahipliğinin hak çerçevesinde dile getirilmesinden farklıdır çünkü o aşamada bir nesne çoktan elde edilmiştir. Peki bu elde etmek nasıl meydana gelebilir? Kant, hiçbir şeyin orijinal olarak sahipliğinin olamayacağını fakat orijinal olarak elde edilebileceğini ifade eder. Bir şey kişinin kullanabilme – sınırlılık olarak değil, yetkinlik olarak – kapasitesinin kontrolü altına alındığında ve onu mülk edinme iradesinin varlığında elde edilmiştir (Kant, 1991, s. 80-81). Bu mesele bir şeyin elde edildikten sonra haklı olarak mülkiyet dahilinde tutulmasının formülünü oluşturur. Bu elde etme aracılığıyla kişi, elde ettiği nesnenin kendi özgürlüğünün bir pratik yansıması olduğunu ve dolayısıyla diğerlerinden bu pratik yansımaya saygı göstermesini bekler. Aynı zamanda benzer bir saygıyı da kendisinin göstereceğinin ifadesini ortaya koyar. Çünkü aksi takdirde, orijinal olarak elde edilmiş hiçbir nesnenin haklı olarak mülkiyetinin elde tutulması söz konusu olamayacaktır. Bu bağlamda, pratik aklın yani iradi davranışları belirleyen istencin özgürlüğünün sınırlanmaması meselesi ön plandadır. Kant pratik aklın postulatlarını evrensel yasalar kurgulamak adına bir zemin olarak kullandığından, mülkiyete dair herhangi bir tartışmanın kendi içerisinde istencin nesneye yönelmesi dahilinde ortaya çıkıyor oluşuyla birlikte özgürlük meselesinin ampirik evrendeki mülklerin sahipliği üzerinde yoğunlaşması söz konusu olmaktadır. Kant, elde etmenin madde (*matter*), form (*form*) ve temelini (*basis*) her birinin altında üç ayrı başlığa ayırarak irdeler. Buna göre madde olarak elde edilen şey ya bir bedensel şey (*corporeal thing*), ya başkasının performansı (*causality*) ya da başkasının kendisidir. Elde etmenin türü bakımından (*form*) elde edilmiş ya bir şeye karşı hak

(*ius reale*), ya bir kişiye karşı hak (*ius personale*), ya da bir kişiye karşı bir nesneye karşı olduğu gibi hak – bir kişiye bir şey gibi sahip olabilmekdir – (*ius realiter personale*). Elde etmenin temeli bakımından hak ya tek taraflı ya iki taraflı ya da çok taraflı bir tercihi ifade eder (Kant, 1991, s. 81).

Ahlak Metafiziği'nde bu aşamaya gelene kadar Kant'ın yukarıda bahsettikleri dahilinde mülkiyet hakkı ifadesini kullanmadığı görülmektedir. Bir şeye sahip olmanın haklılığı ve onun elde edilişi açısından ilgilendiği şey hala bir nesnenin dışsal olarak sahipliğini (*external possession*) ifade etmektedir. Mülkiyet hakkı meselesini ise bir şeye karşı olan hak anlatısı üzerinden kurgulamaktadır. Buna göre bir şeye karşı olan hak, bu şeye sahip olan herkese karşı ileri sürülen bir haktır (Kant, 1996, s. 110). Mülkiyet hakkı ise farklı kişilerin sahip olduğu farklı nesnelere mülkiyetlerinin değişimi söz konusu olduğunda kendisini açığa çıkarır. Bu ilişki içerisinde mülkiyet hakkı Kant'a göre “*O şeyi sürekli olarak benim tarafıma işaret eden ve ona sahip olmak isteyen herkese karşı beni koruyan bir koruyucu ruh*” olarak şekillenmektedir (Kant, *Metaphysics of Morals*, 1991, s. 82-83). Öte yandan mülkiyet hakkı, sahipliğinde ortak olduğum (*possession in common*) bir nesnenin öznel kullanımı belirler. Bu nesneye dair öznel kullanım hakkının var olabilmesi sahipliğinde diğerleriyle ortak olduğum nesnenin varlığına dair diğerleriyle ortak bir anlaşma bütününde sınırlandırma dahilinde gerçekleşebilir. Çünkü bu ortaklık ilişkisi ilk başta tesis edilmemiş olsaydı, sahip olunabilecek bütün nesnelere diğerleri tarafından ne anlamda tacize maruz kalacağı belirsiz kalacaktır (Kant, 1991, s. 82-83). Bundan dolayı, mülkiyetin öznel kullanımı belirlemesi aslında ortak kullanımın hükmünün daraltılmasını ifade etmektedir. Böylelikle Kant mülkiyet hakkını yalnızca kişinin mülkiyetini koruma altına alan bir hak olmaktan ziyade, diğerlerinin de mülkiyetinin benzer bir şekilde korunması olarak ifade etmektedir (Kant, *Metaphysics of Morals*, 1991, s. 83). Kant için, bir şeye dair elde etmenin ilk biçimi yalnızca toprağı (*habitable ground*) elde etme şeklinde gerçekleşebilir. Toprağın üstünde yer alan her şey toprakla *substance – accidents* ilişkisi içerisindedir. Bir *accident* meydana gelebilmesi ancak ve ancak *substance* dolayısıyla mümkün olabilir (Kant, 1991,

s. 82-83). Dolayısıyla toprağa sahip olmak, toprak üzerindeki diğer şeylere sahip olabilmeyi koşulunu oluşturur. Kant'a göre, tüm insanlar doğal olarak, bölünmemiş ve mülk edinilmemiş topraklar bütünü içerisinde yaşayabilecekleri yeri belirleme hakkına sahiptirler. Bu yaşama biçimi *residence* olarak yaşama biçiminden farklıdır, çünkü ikincisinde seçme eylemi insanın kendisinin ortaya koyduğu bir eylemi ifade eder. İlkinde ise doğa aracılığıyla insanların toprak parçalarına serpiştirilmesi söz konusudur. Bu nedenle ilk durumda ortak sahiplik durumu söz konusuysen ikincisinde öznel kullanıma konu özel sahiplik meselesi ön plandadır (Kant, 1991, s. 83-84). Bu ortak sahiplik durumundan öznel sahiplik durumuna geçiş yapabilmek için bu toprak parçasını kontrol etmeyi sağlayacak bir hakkın tesis edilmesi gereklidir. Bu hakkı tesis edebilecek kişi ise o toprak üzerinde kontrol etme (*occupatio*) otoritesi kuran ilk kişidir (Kant, 1991, s. 84). Bu nedenle, herkesin bu hakkı ilk etapta ileri sürebileceği evrensel bir dışsal özgürlük tesis edilmesi söz konusudur. Fakat ne zaman ilk kişi, o toprak parçası üzerinde kontrolünü iddia ederse o zaman diğer geçmiş eşitlerinin buna saygı göstermesi beklenir. Kant, bu şekilde bir toprak parçasının belirli bir bölümünde hak iddia ederek diğer bütün önceki eşitlerin bu toprak parçasını kullanma hakkının sınırlandırılmasının pratik aklın bütünleşik iradesinin bir yansıması olduğunu savunur. Bu bütünleşik irade birlikte yaşamaya dair olan iradeyi ifade eder (Kant, 1991, s. 84). Dolayısıyla insanların birbirleriyle ortak bir toplum (medeni yahut değil) altında yaşama isteklerinden ötürü toprağın mülkiyetinin ortaya çıkması mümkün olabilmektedir. Kant bu meselenin böyle çözümlenmesi gerektiğini savunurken, toprak parçası üzerinde ilk sahiplik iddiasında bulunacak kişinin iradesinin tek tarafı olduğunu ve dolayısıyla diğerleri tarafından bağlayıcılık barındırmadığından söz eder (Kant, 1991, s. 84). O halde, eğer bu irade bir arada yaşamaya dair pratik aklın koyduğu toplumsallaşma mefhumunun bir yansıması olarak *omnilateral* bir iradeye dönüşürse, ilk toprak sahibinin eylemi sonrasında haklılık iddiası ileri sürebilecektir. Yukarıdaki anlaşılır sahiplik anlatısına paralel bir şekilde Kant, toprak parçası üzerindeki ilk sahipliğin yalnızca fiziksel bir sahiplik olduğunu ve korunma altına alınabilmesi için anlaşılır sahiplik düzeyine çıkarılması gerektiğini savunur. *Appearance* olarak fiziksel sahiplik, ilgili toprak parçasında hak iddia eden kişinin bu isteğine diğerleri tarafından saygı duyulması

gerektiğini ifade etmezken, *noumenal* olarak bu toprak parçasına haklı olarak sahip olmak (*rightfully*) ancak ve ancak medeni toplumun anayasal düzeni içerisinde mümkün olabilecektir (Kant, 1991, s. 85). Öte yandan Kant, ne kadar toprak parçasının ilk etapta sahip olunabileceğinin sınırını onu koruyabilme gücüyle sınırlar (Kant, *Metaphysics of Morals*, 1991, s. 85-86). Buna göre eğer bir kişi sahip olduğu toprak parçalarını koruyabilecekse istediği kadar genişletebilme hakkına sahiptir. O toprağı geliştirme toprağı elde tutmanın herhangi bir biçimini oluşturmaz. Kontrol etmek birincil ve tek koşulu oluşturur. Çünkü Kant'a göre, ilk elde etme söz konusuysen toprak parçasını geliştirme, mülkiyete dair dışsal bir meseleyi oluşturur (Kant, 1991, s. 85-86). Dolayısıyla kontrol edilebilen ve savunulabilen bir toprak parçası eğer üzerinde herhangi bir üretim yapılmıyorsa sahibinin ona sahip olması açısından hiçbir şey ifade etmemektedir.

Kant'ın toprak mülkiyetinin ilk elde edilişi açısından yürüttüğü bir diğer değerli tartışmayı o toprağın özünün (*substance*) sahipliğinin toprağın biçimine dair olan sahiplikten (*accidents*) ayrıştırılması oluşturur. Bu bağlamda Kant şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Bir arazi parçasını ilk işleme, çevreleme veya genel olarak dönüştürme, ona mülkiyet hakkı kazandırmaz; yani, bir rastlantının (accident) sahiplenilmesi, maddenin (substance) doğru şekilde sahiplenilmesi için bir temel sağlayamaz. Benim olan veya senin olan, bu kural (accessorium sequitur suum principale) uyarınca maddenin mülkiyetinden türetilmelidir ve kendi mülkü olmayan bir araziye emek harcayan kimse, emeğini ve çabasını ilk sahiplenene kaybetmiş demektir. Bu, o kadar açıktır ki, bu kadar eski ve hala bu kadar yaygın olan bu görüşe başka bir neden atfetmek zordur. Bu görüş, şeyleri kişileştirmenin ve şeylere yönelik bir hakkı, doğrudan onlara karşı bir hak olarak düşünmenin yaygın ve örtük bir aldatmacasıdır; sanki birisi, harcadığı emekle şeyleri kendisine ve başkasına hizmet etmeye zorlayabilmiş gibi; aksi takdirde insanlar, doğal olarak ortaya çıkan “Bir şeye hak nasıl mümkün olabilir?” sorusunu muhtemelen bu kadar hafifçe geçiştirmezlerdi. Bir şeye karşı bir hak, yalnızca birinin belirli seçimine dayalı olarak bir nesneyi kullanma yetkisini ifade eder, bu yetki, bu iradenin yasasına uygun ve genel bir irade olarak düşünülebilir” (Kant, 1991, s. 89).

Yukarıdaki alıntıdan görüldüğü üzere Kant, emeğin hiçbir surette mülkiyet oluşturamayacağını iddia etmektedir. Bir nesne hakkında mülkiyet sahibi olabilmek için o nesnenin özüne dair bir sahiplik iddiası ve geçerliliği taşımak

gereklidir. Söz konusu toprak parçası olunca bu iddia geçerliliğini oradaki ilk kişi olma ve onu kontrol altında tutabilme denkleminde meşruiyet kazanır. Bu hak bir defa tesis edildiği zaman, o toprağın üzerinde çalışıyor olmak Kant'a göre hiçbir koşulda toprağın mülkiyetinin dönüşümünü içermez. Çünkü bu yalnızca toprak parçasının *accident* niteliğindeki bir pratiği ifade eder. Dolayısıyla mülkiyeti belirleyen bu ilk tercihtir, emek veya onu geliştirmeye yönelik herhangi bir çaba ikincil konumda kalır ve toprağın özünü ilgilendirmez. Dahası Kant, toprağın üzerinde yer alan şeylerin mülkiyetinin de doğrudan toprağa dair mülkiyete sahip olan kişinin sahipliğinde olduğunu ifade eder. Örneğin ağaçlar, hayvanlar, nehirler vb. Bunun nedeni ise bu ikincilerin toprağın özü tarafından kapsanan *accident* olmalarından kaynaklanır. Dolayısıyla *accident* olarak toprağın üzerindeki hareket ettirilebilir veya ettirilemez her şey, toprağın özünde mülkiyet iddiasında bulunabilen kişinin doğrudan mülkiyeti altındadır. Üstelik bunlar hakkında herhangi bir beyanda bulunmasına gerek yoktur. Toprak söz konusuken bu iradesini diğerlerine karşı o toprak parçası üzerinde yaşayarak ve onu kontrol ederek göstermesi zorunluysa, ikinciler için böyle bir durumun gerekli olmadığı ileri sürülmektedir (Kant, 1991, s. 89-90).

Kant, bir başkasının istencini kişinin kendi otoritesini kullanarak özgürlük yasaları çerçevesinde belirleyebilme hakkının olduğunu ifade etmektedir. Özgürlük yasalarından kastettiği ise kişilerin dışsal olarak sahip oldukları şeylerin sınırlarını ifade eder. Bununla birlikte, böyle bir sahipliğin – bir başkasının istencine yönelik olan – yalnızca tek bir yasalar bütünü dahilinde sözleşme hakları tarafından düzenlendiğini belirtmektedir. Kant böyle bir hakkın orijinal olarak kişinin kendi inisiyatifle elde edilemeyeceğini çünkü böyle olması durumunda bir bütün olarak insanların özgürlüklerinin ihlal edilmiş olacağını ifade eder (Kant, 1991, s. 90-91). Dolayısıyla ahlak yasasıyla çelişkili bir durum ortaya çıkar. Diğer bir deyişle böyle bir eylemin istencinin maksimi evrensel bir kural olarak genel geçerlik kazanamaz. Kant orijinal olarak elde edilemeyen bu hakkı tanımlarken devretme formülüne başvurmuştur. Şöyle ki:

“Bu türetme ancak devretme (translatio) yoluyla gerçekleşebilir, ki bu da ancak ortak bir irade aracılığıyla mümkündür; bu irade sayesinde nesne her zaman birinin ya da diğerinin kontrolü altında olur. Çünkü biri bu ortak girişimdeki payından vazgeçtiğinde, nesne diğerinin onu kabul etmesiyle (ve dolayısıyla olumlu bir seçim eylemiyle) ona geçer. Bir mülkün bir kişiden başka bir kişiye devri, mülkiyetin elden çıkarılmasıdır (alienation). İki kişinin birleşik iradesiyle birine ait olan herhangi bir şeyin diğerine geçtiği bir eylem, bir sözleşmedir” (Kant, 1991, s. 92-93).

O halde bir kişinin bir başkasına ait olan mülkiyeti doğrudan gasp etmesi mümkün olmamaktadır. Bunu yapabilmek iki kişinin ortak iradesini barındıran bir sözleşmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sözleşme, orijinal olarak gerçekleştirilemeyen mülkiyet devrinin, anlaşma dahilinde gerçekleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Sözleşme kurulurken çeşitli aşamalardan geçmesi gerekmektedir. İlk olarak tartışma (*negotiating*), teklif ve onay (*offering ve assent*) sözleşmenin hazırlayıcı evrelerini oluşturur. Sonuca varma ya da söz (*promise*) ve kabul etme (*accepting*) ise sözleşmenin kurucu evrelerini ifade eder. Sözleşmenin bu şekilde yer alan tesis edilme aşamalarında vaatte bulunan kişiyle kendisine vaatte bulunulan kişinin ortak iradesi yer alır. Tarafların ortak iradeleri aynı anda (*simultaneously*) gerçekleşmelidir. Dolayısıyla ampirik bir ilan etme yoluyla olamaz. Çünkü bu durumlarda irade beyanları ancak zamanda sıralı olarak iletilebilir. Kant bu aynı anda olma durumunu sözleşmenin vazgeçilmez elementlerinden birisi olarak ele almaktadır. Eğer sözleşme yapılırken aynı anda olma durumu söz konusu değilse, her ne kadar kısa bir süre geçerse geçsin vaatte bulunanın kararından pişman olabilme ihtimali vardır ve dolayısıyla sözleşmeden dönebilecektir. Fakat aynı zamanda karşı tarafın da bu durumdan etkilenmesi söz konusudur. Nitekim Kant, pazarlık süreçlerinde el sıkışmanın sürekliliğini, iradelerin ortak ve aynı anda olmasına dair bir istek olarak nitelendirir. Kant bu problemin yalnızca elde edişin aşkınsal bir kavramı aracılığıyla çözülebileceğini ifade eder (Kant, 1991, s. 92). Bu bağlamda da yeniden anlaşılır sahiplik temasına başvurmaktadır. Anlaşılır sahiplik kavramıyla bir nesnenin bütün ampirik koşulları soyutlandığından, söz konusu mülkiyet nesnesi bir akli mülkiyet nesnesine dönüşmektedir. Akli mülkiyet nesnesine dönüşmesiyle birlikte tarafların zihinlerindeki sahiplik değiş tokuşu aynı anda gerçekleşebilme imkanına sahip olur. Buradaki sözleşmede tarafların her ikisi de

ahlaki bireyler olmalarından ötürü, kendi pratik akıllarıyla hareket etmektedirler. Dolayısıyla birinin diğerinden elde ettiği mülkiyet yalnızca bunu sağlayacak kişinin eyleminin (*performance*) sonucunda gerçekleşecek şeydir (Kant, 1991, s. 93). Buna rağmen sözleşmenin alıcı tarafı diğerinin özgürlüğü üzerinde bir baskı üretir. Bu baskı ilgili nesneyi ona teslim etmesine dair oluşan baskıyı ifade eder. Yine de ilk başta bunu kabul eden tarafın kendi özgür tercihiyle hareket ediyor olmasından kaynaklı, bir şeye karşı gerçekleşen sahiplik durumundan farklıdır.

Kant'a göre bir şey hakkına benzer haklar olarak kişiler üzerindeki haklardan da söz etmek mümkündür. Kant bu ifadeyle, dışsal bir nesnenin bir şey olarak sahipliği ve aynı zamanda aynı nesnenin kişi olarak kullanılmasını ifade eder. Bu tür bir hak ne bir eşya üzerinde ne de sadece bir kişiye karşı hak olduğundan fakat aynı zamanda bir kişiye sahip olma hakkı olduğundan, eşyalara yönelik hakların ve kişilere karşı hakların ötesinde bir hak olmalıdır. Kant bu hak aracılığıyla kişilerin üç şey elde edebileceğini ifade eder. Birincisi erkeğin eş, ikincisi çiftlerin çocuk ve üçüncüsü ise hanenin hizmetçi elde etmesidir (Kant, 1991, s. 95-96).

Kant, cinsel birlikteliği doğal ve doğal olmayanlar olarak ikiye ayırmaktadır. Doğal olanı karşı cinslerin kendi arasında yaşadığı birliktelik oluştururken, doğal olmayanı aynı cinsle, hayvanlarla veya insan olmayan türlerle yaşanan birliktelik şeklinde tanımlar. İkincisinin doğal olmadığını ifade ettikten sonra koşulsuz bir biçimde yasaklanması gerektiğini belirtir. Doğal olan birliktelik de yasal ve yasal olmayan şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Yasal birliktelik evlilik kurumunun tesis edilmesi suretiyle insanların ömür boyu cinsel niteliklerinin karşılıklı kullanıma sunulmasıdır. Evlilikten sonra çocuk meydana gelmesi bu birlikteliğin statüsünü değiştirir (Kant, 1991, s. 97). Dolayısıyla kişilere yeni hak ve sorumluluklar yükler. Erkeğin eşine bir nesneye sahip olma üzerinden doğana benzer fakat aynı zamanda bir insana yönelik hakkının temelini eşinin cinsel organının bir şey

statüsünde olması oluşturur. Bu bağlamda Kant takip eden şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Bir cinsiyetin diğerinin cinsel organlarını doğal kullanımı, zevk almak içindir ve bu, kişinin kendisini diğerine teslim etmesi anlamına gelir. Bu eylemde bir insan kendisini bir nesneye dönüştürür, bu da kendi kişiliğinde insanlık hakkıyla çelişir. Bunun mümkün olduğu tek şart şudur: Bir kişi bir başkası tarafından bir nesne gibi edinilirken, edinilen kişi de aynı şekilde diğerini edinir; böylece her biri kendisini geri alır ve kişiliğini geri kazanır. Ancak, bir insanın bir parçasını edinmek aynı zamanda bütün kişiyi edinmek demektir, çünkü bir kişi mutlak bir birliktir. Bu nedenle, cinsiyetlerin evlilik şartı altında birbirlerine zevk için teslim olmaları ve kabul etmeleri sadece kabul edilebilir değil, aynı zamanda bu şart altında mümkün olabilir. Bu tür bir hakkın kişiye karşı bir hak olması, aynı zamanda bir nesneye yönelik bir hakka benzemesi gerçeğine dayanır; çünkü evlilikteki taraflardan biri ayrılmış veya kendisini başkasının himayesine vermişse, diğer taraf her zaman ve kesinlikle partnerini geri getirme hakkına sahiptir, tıpkı bir şeyi geri alma hakkına sahip olduğu gibi” (Kant, 1991, s. 97).

Kant’a göre bir çocuk ebeveynlerinin ona bakma yükümlülüğünde olmaları şeklindeki hakka doğuştan gelen bir şekilde (*innate right*) sahiptir. Bu hakkın doğuştan gelen bir hak olmasını, çocuğun dünyaya gelmeye dair rızasının yokluğu ve varlığının yalnızca ebeveynlerinin kişisel inisiyatifleri altında gerçekleşmesi oluşturur. Bununla birlikte, ebeveynlerin çocuklarının yetişkinliğine kadar onu yönetmeleri ve idare etmeleri söz konusudur. Fakat buradaki ayırım, ebeveynlerin çocuk üzerinde mülkiyete değil velayete sahip olmalarından kaynaklanır. Dolayısıyla velayetlik ilişkisinde çocuğun bir şey gibi kendi istencine karşı yönlendirilebilmesi söz konusuysen, bu ilişkinin sınırını yine çocuğun istence sahip olması belirler. Ancak yetişkinliğe erişene kadar velayet ilişkisi sürer ve bu durum çocuğu şeylere yönelik haklara yakın insanlara yönelik haklar kategorisinin içerisinde tutar (Kant, 1991, s. 98-99).

Bu hak kategorisinin son alt başlığını ise hane reisinin hakları oluşturur. Ailenin bütünlüğünün tek temsilcisi olarak babanın hizmetçiler üzerindeki hakları bu kısımda değerlendirilmektedir. Buna göre eş, çocuklar, hizmetçiler ve babadan oluşan ev toplumu (*domestic society*) doğrudan hane reisinin kontrolü altındadır. Kant bu şekilde teşkil edilmiş ev toplumunu eşitsizlerin toplumu olarak

nitelendirmektedir (Kant, 1991, s. 100-101). Aile reisi tıpkı eşi ve çocuğuna yönelik olduğu gibi hizmetçilerine karşı da benzer bir şekilde şeylere yönelik olan haklardan faydalanma ayrıcalığına sahiptir. Örneğin, kaçmaları halinde tek taraflı isteği doğrultusunda yeniden ev toplumu altına sokmak adına zor kullanabilir. Bununla birlikte, hizmetçilerin her türlü kullanımı meşru değildir ve sınırlamalara tabidir. Örneğin, hane reisi hizmetçileri tükenene kadar çalıştırma hakkına sahip değildir. Bu tükenme durumunun niteliğini de tek başına değil karşılıklı olarak belirlemek durumundadır. Kant'a göre hizmetçiler, serf değildirler. Bu nedenle onlara serf gibi davranılması söz konusu değildir. Dolayısıyla aile reisi ve hizmetçiler arasındaki sözleşmenin süresi de ömür boyu değil belirli bir süre dahilinde yapılmalıdır (Kant, 1991, s. 101).

Bütün bunlardan hareketle ifade edilmelidir ki Kant için özgürlüğün toplumsal alanda inşa edilişi bir kurallar bütünü çerçevesinde yer almaktadır. Bu kurallar bütünü kendi düşünsel zeminini doğal haklardan alır. Kant'ın doğal haklardan kastettiği meselenin ise pratik aklın saf yasaları olduğu görülmektedir. Pratik aklın saf yasalarının evrenselliğine dair iddia doğal haklar olarak ortaya çıkan kurallar bütününün genel geçerliğini ifade eder. Sonuçta verilen örneklerden de görüldüğü üzere toplum durumundan önceki duruma dair ampirik bilginin elde edilip de oradaki işleyişin nasıl şekillendiğini kayıt altındaki veriler dahilinde açığa çıkarabilmek mümkün değildir. Dolayısıyla doğal hak öğretisi, pratik aklın kendisinden düşünsel bir faaliyet aracılığıyla açığa çıkar. Teorik aklın, mülkiyet gibi temel bir meseleye dahil olmayışı da mülkiyetin bir irade barındırıyor olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla kişinin aktif katılımını gerektiren, toprağa ilk yerleşen olma anlatısı her ne kadar Kant tarafından diğerlerinin dışsal özgürlüğüyle sınırlı bir biçimde olduğu iddia edilse de mülkiyet hakkı kazandırması söz konusudur. Toprağa ilk yerleşen olmanın mülkiyet hakkı kazandırıyor olması, doğa durumunda bu hakkın sürekli olduğu manasını taşımamaktadır. Çünkü bu ilk yerleşimi gerçekleştiren kişi tamamen kendi fiziksel imkanları dahilinde bu kazanımını elde tutabilir. Öte yandan, bu mülkiyetin anlaşılır bir hakka dönüştürülmesi herkesin rızasını içeren ortak bir irade

sayesinde mümkün olabilmektedir ki bu da sivil anayasanın koyduğu kurallar bütünüdür. Toprak mülkiyetinde önemli olan asıl konu toprak sahibinin toprakla birlikte üzerindeki diğer bütün hareket ettirilebilir ya da ettirilemez şeylerin doğrudan mülkiyetine sahip olmasıdır. Bu durum, toprağın cevher, üzerindeki şeylerinse arazlar olmasından kaynaklanır. Öze sahip olmak diğer bütün arazlar üzerinde söz sahibi olmayı beraberinde getirmektedir. Kant için toprağın öz olmasının sebebi yukarıda da ifade edildiği gibi kalan bütün her şeyin onun varlığında vuku bulabileceğidir. Dolayısıyla bu anlatı toprağı ve onun sahibini öncül geri kalan bütün her şeyi ise ardıl olarak tanımlamaktadır. Bu perspektif üzerinden yaklaşılacak olursa toprak sahibinin, koruyabildiği sınırları içerisindeki bütün eylemleri arazlara olan etkiler bakımından ele alınacağından herhangi bir çelişki barındırmayacaktır. Öte yandan bu etkilerin varlığının kendisi, diğer bir deyişle özün araza olan etkisi özgürlüğün pratiğe döküldüğü safhadır. Çünkü bu araz olmadan özgürlüğün kendisinden söz edilemez. Dolayısıyla toprak sahibi olmaktan kaynaklanan mülkiyet sahipliği, toprağın üzerinde yer alan diğer her şey hakkında eylemde bulunma özgürlüğüne haizdir. Buradaki özgürlük meselesinin toprak sahipliğiyle bu denli bütünleşiyor olması Kant'ın yaşadığı toplumun etkisi altında olduğunun en sarıh göstergelerinden bir tanesidir. Geleneksel toprak soylularının hakları da doğrudan nesiller boyu toprağına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte toprakları üzerindeki canlı ve cansız bütün nesnelere doğrudan kontrol edebilme yetkisine sahiptirler. Feodalitenin en temel mülkiyet pratiğini yansıtan toprağına ve onunla birlikte üzerindeki her şeye sahip olma meselesi, Kant'a göre pratik aklın bir yasası olarak şekillenmektedir. Bu yasa, *unsociable sociability* kavramıyla insanların bu toprak anlatısına bağlılığını kurmak suretiyle konsolide edilmiştir. Buna göre insanlar, mücadele ederek sosyalleşmek ve kendi çıkarları doğrultusunda bir sivil düzen altında birleşmek zorundadırlar. Her ne kadar kendi kendini harekete geçirici bir meseleymiş gibi görünse de sivil düzene katılım ahlaki bir zorunluluk barındırır ve görev (*duty*) niteliğindedir (Kant, 1991, s. 88). Görevi yerine getirmek için özgürlük gereklidir. Dahası özgürlüğün kendisi görevi yerine getirme fiilinin özünü oluşturur. Fakat insanlar, görevini yerine getirdiği için bir mutluluk ve *eudomoniaya* ulaşmayı beklemezler. Çünkü, görevi yerine getirmek yalnızca

görevin kendisinin değeri için yapılmalıdır. Bu bağlamda ele alındığında, görev sonucunda ortaya eşitsiz bir senaryo çıkabilir fakat bu pek bir önem arz etmez. Çünkü görevi yerine getirerek insan, kendi pratik aklının yasasıyla hareket etmiştir ve dolayısıyla niteliklerini mümkün olan en üst biçimde kullanmıştır. Doğa yasalarının nedenselliğinin dışına çıkmayı başarabilmiş ve kendi özgür nedenselliği doğrultusunda hareket etmiştir. Bütün bu anlatı, Prusya'lı toprak sahiplerinin toprak üzerinden elde ettikleri haklarının özgürlük motifleriyle süslenmesini yansıtmaktadır. Bununla birlikte önemli bir noktadan daha söz etmek gerekir. Hizmet soyluluğu, Prusya mutlakiyetinde geleneksel soyluluğun karşısında yer alan en temel otoriteyi teşkil eder. Geleneksel soyluluğun toprak üzerinden sahip olduğu ayrıcalıklar oldukça uzun kalıtsal geçmişlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla, onlar adına soyluluk ayrıcalıkları topraktan kaynaklanmamaktadır. Aksine soyluluk ayrıcalıklarının kendisi toprağı var eden koşuldur dolayısıyla soyluluk ve toprak arasındaki ilişki dahilinde soyluluk üst düzeyde kalmaktadır. Kant'ın toprağı dair mülkiyet ve dolayısıyla üzerindeki her şeyin arazlar olarak kendiliğinden mülkiyete dönüşmesi toprağı geliştirme anlatısı barındırmaz. Toprağı geliştirmek onun mülkiyetine sahip olmak için yeter koşul olmaktan çıktığında geriye toprağın kendisi kalır. Bu sayede Kant'ın kavramsallaştırdığı haliyle toprağın alınıp satılabilir bir şey olması, bu soyluluk ayrıcalıkların sorgulanmasına uygun bir zemin oluşturur. Fakat aynı zamanda bu ayrıcalıkların ortadan kalkmasını içermez. Çünkü geliştirmeye mülkiyet arasında koparılan bağ, cevherle araz arasındaki bağ koparmamaktadır. Hizmet soyluluğu Prusya'da yalnızca soyluluk unvanlarını almamış beraberinde soylu çevrelere evlilikler ve toprak satın alımları gibi pratiklerle dahil olmuştur. Dolayısıyla kralın memurlarının toplumsal yetkesi, doğrudan toprak mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan bir vaziyete bürünmektedir. Bu yeni soyluluk sınıfının, geleneksel soyluluğa dahil, yine ve yeniden *Bildungsbürgertum*'un düşünsel ikmalleri aracılığıyla meşruiyet kazanmaktadır. Bütün bu süreçselliğe dair özgürlüğün ahlaki olarak *numenal* alandan devşiriliyor olması kalıtsal ayrıcalıkların bu yolda bir engel oluşturmasını yasaklar. Çünkü, toprağı ilk elde eden kişi ona sahip olmakla birlikte toprağı soyluluk kazandırmamıştır. Toprak ona soyluluk kazandırmıştır. Bu nedenle soylu toprakları da tıpkı diğer mülkiyetler gibi alınıp

satılabilir. Toprağın oluşturduğu soyluluk meselesi, toprakla birlikte diğer bütün arazlara sahip olma aracılığıyla kurgulanır. Prusya mutlakiyetinin iktidar yapısı içerisinde monark ve geleneksel soyluluk böyle sorunlarla ilgilenmek durumunda değillerdir çünkü toprakların büyük çoğunluğu kendi aralarında paylaşılmış vaziyettedir. Bu yeni özgürlük alanının etki edebileceği iktidar odağı bu nedenle hizmet soyluluğu olarak şekillenmek durumundadır. Hizmet soyluluğunun yanında ise entelektüel ikmalî gerçekleştiren *Bildungsbürgertum* sınıfının bir üyesi olarak Kant'ı yerleştirmek mümkündür. Hizmet soyluluğunun Prusya bürokrasisi içerisindeki mücadelesinde geleneksel soyluluk ve monark tarafından dışlanma ve kusurlu olarak göz önüne alınma durumları dikkate alındığında, bu iktidar odağının neden özgürlüğe ihtiyacı olduğu ve bu özgürlüğün pratik aklın *numenal* yasaları tarafından neden mülkiyet çevresinde gezindiği daha anlaşılabilir kılınabilir. Öte yandan toplumu oluşturan diğer kuvvetler düşünüldüğünde onların bu özgürlük anlatısında kapsadıkları alan oldukça dardır. Örneğin serfler ya da çeşitli hizmet yükümlülüğü altında bulunan köylülerin ilk başta özgür iradeleri doğrultusunda medeni duruma geçtikleri kabul edilmektedir. Çünkü serflik uygulamasının doğa yasalarının bir sonucu olduğuna dair herhangi bir anlatı yer almamaktadır. Hizmet yükümlülüğü kapsamında ise karşılıklı sözleşme kurabilmek mümkündür fakat Kant'ın ev toplumundaki hizmetçilere dair anlatısında görüldüğü üzere bunun da sınırlarının ortaklaşa belirlenmesi gereklidir. İradeleri doğrudan bir başkasının etkisi altında kalmasından kaynaklı olarak, özgürlük bu gibi alt sınıflara ait olamaz. Çünkü özgürlüğü pratiğe dökülebilmek aklın koyduğu yasayı uygulayabilme becerisine ihtiyaç duyar. Başkasının aklının koyduğu yasayı uygulamak veya onun iradesinin belirleniminin eteklerinde yer alıyormak insanı özgür kılamamaktadır. Dolayısıyla Kant'ın evrensel olarak tasarladığı özgürlük kavramı daha kendi döneminde bir evrensellik barındırmaktan uzaktadır. Bu tür uygulamaların ortadan kaldırılması gibi meseleler ve buna yönelik fikirler ortada görünmemektedir. Görünmesini beklemek de beyhude bir çabadır çünkü Prusya'nın toplumsal koşulları içerisinde böyle bir aşkınsal özgürlüğü ya da *eleutheria*'yı tasarlayabilmek mümkün değildir. Pratik aklın koyduğu ahlak yasasının evrenselliğinin tikel olanın niteliklerine dönüşüyor olması, mülkiyet

anlatısıyla sabittir. Dolayısıyla aşkınsal karakteri tartışmaya açıktır. Toprak mülkiyeti üzerinde bu kadar durulmasının sebebini feodalitenin asıl geçim kaynağının buradaki artık ürüne el koymasından kaynaklanıyor olmasıdır. Dolayısıyla siyasal iktidar bu el koyma faaliyetinin bir nüvesidir. Kant'ın da bu manada toprak mülkiyetinin yapısıyla uğraşıyor olması onun yaşadığı dönemin sorunlarına cevap arıyor olduğunu ifade eder. Sonuçta bürokrasi aracılığıyla *Bildungsbürgertum* Prusya Mutlakiyeti'nde iktidara etki edebilme olanağına sahip olmuştur. Dönemin iktidar pratiğinin temelini oluşturan toprak mülkiyeti ve buradan kaynaklanan siyasal, ekonomik ve toplumsal iktidar meselesi bu yeni olanağın sahiplerinin de benzer pratik üzerinden iktidar anlatısı gerçekleştirmelerini zorunlu kılar.

Kant'ın özgürlük anlayışının temelinde yer alan ve dolayısıyla otonomi kavramı için de oldukça kıymetli bir diğer mefhum özgür irade meselesidir. Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals* adlı eserinde istenç/irade (*will*) ve özgür nedensellik içerisinde istencin doğa yasalarının belirleniminden farklı bir belirlenim dahilinde gerçekleşebileceğini ve bu durumun da özgürlüğün imkanını ortaya koyduğunu savunur. Bu bağlamda Kant şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İrade (will), yaşayan varlıkların rasyonel oldukları ölçüde bir tür nedenselliktir ve özgürlük, bu nedenselliğin onu belirleyen yabancı sebeplerden bağımsız olarak etkili olabilme özelliğidir; tıpkı doğal zorunluluğun, rasyonel olmayan tüm varlıkların nedenselliğinin, yabancı sebeplerin etkisiyle eyleme belirlenmesi özelliğini taşıyor gibi. Özgürlüğün yukarıdaki tanımı olumsuzdur ve bu nedenle özünü kavramak açısından verimsizdir; ancak bundan, çok daha zengin ve verimli olan pozitif bir özgürlük kavramı türetilir. Nedensellik kavramı, bir sebep olarak adlandırdığımız bir şey aracılığıyla başka bir şeyin, yani bir etkinin belirlenmesi gerektiği yasalarını beraberinde getirir. Bu nedenle özgürlük, doğal yasalara uygun bir iradenin özelliği olmasa da bu nedenle yasadışı değildir; bunun yerine değişmez yasalara uygun bir nedensellik olmalıdır, ancak bu özel bir tür nedenselliktir; aksi takdirde özgür irade bir saçmalık olurdu” (Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, 1997, s. 52).

Bu alıntıdan görüldüğü kadarıyla Kant iradenin özgürlüğünü, onu belirleyen yabancı sebeplerin yokluğu durumuyla özdeşleştirmektedir. Ancak negatif anlamda bir özgürlüğü ifade eden bu kısıtlayıcı etmenlerin yokluğu beraberinde

özgürlüğün pozitif bir anlamına kaynaklık etmektedir. Bu anlamı da sonucu etkileyen bir sebebin varoluşu aracılığıyla sebep ve sonuç ilişkisinin belirlendiği nedensellik yasasının açığa çıkması oluşturur. Öyleyse Kant'ın, özgür iradeyi sonuç olarak aldığı ve bu sonuçtan hareketle özgür nedensellik yasasına ulaştığını ifade etmek mümkündür. Çünkü eğer bir şey özgürse, içerisinde bulunduğu nedensellik ilişkisinin de özgür bir nedensellik olması gerekmektedir. Kant, doğal gerekliliğin – burada nedensellik değil fakat gereklilik ifadesini kullanmıştır – çeşitli etkin sonuçları içerisinde barındıran heteronom bir yapıda olduğundan söz eder. Bu heteronom yapı, doğada meydana gelen bütün etkinin kendisini öncüleyen bir sebeple bağlı olması durumudur. Fakat eğer özgür iradeden söz etmek mümkünse – ki Kant'a göre mümkündür – bu şey istencin kendi kendisine yasa koyabilmesi diğer bir deyişle otonomisinden başka bir şey olamaz. Kant bu yasa koymanın yalnızca prensibi belirlediğini ifade eder ve biçimsel içeriğe dair bir önerme ileri sürmez (Kant, 1997, s. 52). Dolayısıyla kategorik imperatif bir prensip olarak şekillenir, eylemin nerede ve hangi durumlarda nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine dair belirgin kurallar koyan bir normlar bütünü niteliğinde değildir. Bu prensibi Kant şu şekilde formüle etmektedir: “(...) kendisi de evrensel bir yasa olabilecek başka bir ilke üzerine hareket etmemek. Bu ise tam olarak kategorik imperatifin formülüdür ve ahlakın ilkesidir; dolayısıyla özgür irade ile ahlaki yasalara tabi olan irade bir ve aynı şeydir” (Kant, 1997, s. 53). Bu formülün farklı versiyonları da mevcut olmakla birlikte, en genel haliyle eylemi harekete geçiren istencin maksiminin aynı zamanda genel geçer bir yasa olmasını buyurur. Öyleyse, doğa nedenselliğinden kaynaklanmayan bir başka nedenselliğe bağlı olmak diğer bir deyişle ahlak yasasının koyduğu prensip dahilinde hareket edebilmek, bütün insanlarda geçerli olduğu için bir evrensellik barındırır ve bu evrensellik aynı zamanda zorunluluğu içerir. Dolayısıyla *a priorilik* kriterlerini taşımaktadır. Herhangi bir tecrübe tarafından açığa çıkmamış olmasına rağmen, kendisini tecrübe evreninde görünür kılmaktadır. Öte yandan özgür irade hiçbir kısıtlamanın yer almadığı iradeyi değil, bu evrensellik ve zorunluluk altında şekillenen ahlak yasasının kısıtlamasını kendisinde aktif olarak içeren iradenin kendisi olmaktadır. Kant, özgür iradenin bütün rasyonel varlıklarda bulunması gerektiğini ifade etmektedir.

Rasyonel varlıkların bu niteliği onları özgürlük aracılığıyla anlaşılır dünyanın bir üyesi konumuna taşır. Doğa nedenselliğinin yasaları dahilinde bu tecrübe evreninin ve özgürlük yasaları dahilinde de farklı bir evren olarak anlaşılır dünyanın üyesidirler (Kant, 1997, s. 58). Kişi bu üyeliğinin bilincine dolaysızca ahlaki gerek (*ought*) düşüncesi üzerinden varmaktadır (Kant, 1997, s. 59). Herhangi bir eylemin ahlaki boyutunun önceden belirlenmiş olduğunun farkına varılmasını sağlayan bu *ought* kavramsallaştırması, doğada yer alan sebep ve sonuç ilişkilerinin haricinde bir eylemin de mümkün olabileceğini açığa çıkarır. Yine de bu eylem, doğa yasalarının hüküm sürdüğü ve *Saf Aklın Eleştirisi*'nde epistemolojik olarak ortaya koyulduğu haliyle, duyusallığın veri girişi olmadan hiçbir bilginin oluşamayacağı bir ortamda gerçekleşmek durumundadır. Kant bu durumun bir çelişki içermemesi adına özgürlüğü aklın bir *ideası* olarak tanımlar. Bu *ideanın* objektif gerçekliği şüphelidir. Fakat Kant'ın doğa yasası olarak ele aldığı yasaların bütününe kavrama yetisinin kendisinin bir niteliği oluşu, bu paradokstan çıkış yolunu oluşturur (Kant, 1997, s. 60). Dolayısıyla eğer doğa yasaları tüm düzenliliğine ve tecrübeye dayalı gerçekliğine rağmen kavrama yetisinin kendisinin tecrübeyi olanaklı kılmak adına biçimini oluşturuyorsa – kategoriler aracılığıyla – kavrama yetisini barındıran aklın en azından bir *idea* olarak özgürlüğü de tesis edebilmesinin olanağı tartışılabilir olmaktadır. Düşünülür ve duyulur evren arasındaki sınır hiçbir şekilde aşamaz. Diğer bir deyişle kendinde şeyin bilgisi insan aklı için olanaksızdır. O halde insan aklının bu evrenden kaynaklanan nedenselliği düşünebiliyor olması onun bu evrendeki nedensellik aracılığıyla belirleniyor olmasına bir engel teşkil etmez (Kant, 1997, s. 62). Çünkü bu düşünme eylemi herhangi bir pratiği belirleme suretinden yoksundur. Ahlak yasasının yalnızca bir prensip olarak şekillenip istencin nesnesini belirlemeye dair bir çabaya bürünmüyor olması, bu iki evren arasındaki farkın hiçbir şekilde aşamıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Kant'ın *numenal* ve *fenomenal* dünya ayrımına bağlı kaldığı görülmektedir. Her şeye rağmen, düşünülebilir olanın bu dünyaya hiçbir etkisi olmadığından söz edilemez. Çünkü, bunun bilincine varılması dahi kendisiyle beraber sonuçlar meydana getirecektir. En temel haliyle, rasyonellikleri aracılığıyla insanların düşünülebilir bir dünyanın üyeleri olması, onların pratik seçimlerini bu doğrultuda

yönlendirmelerini bir hedef olarak belirler. Kant'ın *idea* olarak özgürlüğü ele almasının temelinde bu meselenin yer aldığı ileri sürülebilir. Çünkü *idea* asla varılamayacak fakat ancak kendisine yakınsanabilecek bir kavramı ifade eder ki, zaten onun *idea* oluşu ona erişimin olmadığını kendisinde ortaya koyar. Dolayısıyla özgür irade tartışmasının teorik boyutu bilgiye kapalıdır. Fakat varlığına dair kesin bir bilginin olmaması onun düşünümeyeceği anlamını taşımaz. Dolayısıyla düşünülebilir olduğu müddetçe pratik aklın istencini var olan doğa yasalarını aşkın bir biçimde şekillendirebilmesinin imkanını oluşturur. Kant'ın bahsettiği pozitif özgürlük budur.

Kant özgür irade kavramını hiç şüphesiz doğa yasalarından yola çıkarak elde etmektedir. Aslında, doğa üzerindeki araştırmaları neticesinde kurgusal akıl (*speculative reason*) doğanın bir ilk başlangıcını keşfetme serüveni içerisinde. Öte yandan bu çabanın beyhude olmasının anlaşılması doğa yasalarının geçerliliğinin kanıtını oluşturur. Şöyle ki, sonucu öncüleyen bir neden daima vardır. Dolayısıyla doğanın ilk nedenine dair herhangi bir açıklama zemini doğa yasaları dahilinde getirilemez. Aksi halde, kendisini öncelemeyen bir nedenin varlığı bütün sebep sonuç dizgisinin geçerliliğini tehdit edecektir. Çünkü, böyle bir sebep varsa, doğa yasaları evrensel niteliğini kaybeder. Kant'ın bu konudaki ifadelerine göz atmak faydalı olacaktır: *“Aklın doğaya ilişkin spekülatif kullanımı, dünyanın en yüce nedeninin mutlak zorunluluğuna götürür: özgürlüğe ilişkin aklın pratik kullanımı ise yalnızca rasyonel bir varlığın eylemlerinin yasalarının mutlak zorunluluğuna götürür”* (Kant, 1997, s. 66). Bu ifadelerin her ikisinin de ortaya koyduğu sonuç hem yüce neden olarak nedensiz bir sebebin hem de özgürlüğün varlığının kavranamayacak olmasıdır. Öte yandan Kant'ın kritiklerini kurgularken aklın sınırlarını belirleme serüvenine çıktığına dair bir tanımlama yapılmıştı. Böylelikle Kant'ın bu tartışmada vardığı sonucun da oldukça benzer bir eksen de şekillendiğinden söz etmek mümkündür. Nitekim Kant bu kavranamazlığın kavranmasıyla başarıya ulaştığını şu ifadelerle dile getirir: *“(...) ve bu, ilkeleriyle insan aklının sınırlarına kadar ulaşmayı amaçlayan bir felsefeden adil bir şekilde beklenebilecek her şeydir”* (Kant, 1997, s. 66). Kant *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde,

yargı yetisinin doğa kavramlarıyla özgürlük kavramlarının aracılığını sağlayarak teoriden pratiğe geçişin mümkünatını doğadaki amaçlılık üzerinden kurgulayabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Kant'ın şu ifadeleri önem arz eder:

“Yargı gücü, doğa kavramları ile özgürlük kavramı arasında aracılık eden kavramı sağlar ve doğanın amaçlılığı kavramında, tamamen teorik olandan tamamen pratik olana, ilkiyle uyumlu yasalılıktan ikincisiyle uyumlu nihai amaca geçişi mümkün kılar; çünkü bu şekilde, yalnızca doğada ve onun yasalarına uygun olarak gerçekleşebilecek olan nihai amacın olasılığı kavranır” (Kant, 2000, s. 82).

Doğa kavramları olarak ele alınan kavramlar, kavrama yetisinin kategorilerini ifade etmektedir. Buna göre kategoriler aracılığıyla akıl, doğanın yalnızca görüngüler bütününden ibaret olduğunun farkına varmakla birlikte, *a priori sentetik* yargılar sayesinde bu görüngüleri anlaşılır kılan doğa yasalarından kaynaklanmayan yargıların da mümkün olduğunu belirler. Yasalılık görüngünün kendisinden değil, aklın onu kavrayabilme şeklinden kaynaklıdır. Dolayısıyla tecrübeden doğmaz ve farklı bir belirlenim zemini dahilindedir. Bu belirlenim zeminin açığa çıkarılması beraberinde anlaşılır dünyanın düşünülebilmesine kaynaklık eder. Fakat anlaşılır dünya ne için vardır sorusunun yanıtı cevapsız kalmaktadır. Bu soruyu yanıtlayabilmek için Kant, doğadaki amaçlılık meselesine yoğunlaşmaktadır. Kant'a göre bu amaçlılık doğanın, onun yasalarını bir bütün altında kapsayabilecek yasaları keşfetmesi ve kavrayabilmesi adına akla dair verdiği bir buyruğu ifade eder (Kant, 2000, s. 8). Yargı yetisi, bu amaçlılığın keşfine yönelik girdiği çabada, doğadaki sanatı, diğer bir deyişle belirli yasaları takdim etmesindeki tekniği keşfetmektedir (Kant, 2000, s. 10). Bir sanat olarak doğanın tekniği kendisinde bir kurallılık barındırır ki, doğanın yasalar bütünü halinde kavranılabilir olmasına imkân verir. Yasalarla sınırlı doğa, bu biçimselliği neticesinde Kant'a göre bir amaçlılık barındırır. Bu amaçlılık ise, onu keşfetmeye dair insan aklının kışkırtılmasına sebep olur. Öte yandan amaçlılığın ortaya çıkardığı en kıymetli sonuçlardan bir tanesi, amacın ilgili tezahür nesnesinde değil onu yargı yetisi aracılığıyla ele alan insanda yer almasıdır (Kant, 2000, s. 19). Daha detaylı bir şekilde ele alınacak olursa Kant'ın, aslında doğadaki amaçlılığının insanın yargı yetisinden kaynaklandığını ileri sürmesi ondaki bu

amaçlılığın insan tarafından farkına varılmadığı bir durumda bir şey ifade etmediği manasını taşır. Dolayısıyla nesnenin kendinde bir amaçlılık yoktur, insan kendi yargı yetisinin bir gerekliliği olarak nesnedeki bu amaçlılığın peşinden gitmektedir. Öte yandan, kendi yapısı dahilinde bu kurgulama fonksiyonunun biçimi, diğer bir deyişle doğayı bu kategorilere tabi kılabilmek becerisi aklın pratik olanla teorik olan arasındaki ilişkisinin doğadan değil de kendisinden kaynaklanan bir surette gerçekleştirilmesini ifade eder. Daha açık ifade etmek gerekirse, yargı yetisinin çalışma prensibi kavrama yetisinin kategorilerinin doğadaki nesnelere uygulanması olmadan gerçekleşemez. Kavrama yetisinin kategorileri mademki aklın kendi öz niteliklerinin sonucudur; o halde yargı yetisinin üzerinde çalışacağı malzemenin kendisi de yine bu sürecin kendi ürünüdür. Dolayısıyla sürecin kendi ürününü inceleme nesnesi yapmak sürecin nasıl işlediğini kavramada aracı olarak kullanılabilir. Bu ürünler dahilinde ortaya çıkan amaçlılık da sürecin bir amaçlılığını barındırır. Bu anlamıyla doğanın amaçlılığıyla hedeflediği en yüksek iyi (*summum bonnum*) yine onu algılayacak olanın tarifine muhtaçtır. O halde doğanın yasalarının kendi kavrama yetisinin bir ürünü olduğunun yargı yetisi aracılığıyla farkına varan zihin için varılacak sonuç özgürlüktür. Özgürlüktür ki; bu kavram kendisinde doğanın amaçlılığını bir en yüksek iyi tanımına yükleyen yargı yetisi için anlaşılır dünyanın kapılarını aralar (Kant, 2000, s. 314). Aralanan bu kapıdan dışarıya çıkmak veya onun ardındaki nesnenin niteliğine dair bilgiler tesis etmek ise mümkün değildir. Çünkü bu aralanan kapının ardı, duyuşsal olarak farkedilemez. Bu nedenle teorik yargı yetisinin alanına ait olarak yalnızca düşünülebilir. Özgür bir nedenselliğin farkına doğadaki amaçlılığın bir yaratıcısı olması aracılığıyla farkına varılması paradoksal bir durumu ifade etmez. Çünkü bu yaratıcı yalnızca isim olarak yaratıcıdır. Niteliğinin ne olduğuna dair hiçbir çıkarım yapmak mümkün değildir.

Görüldüğü üzere Kant, özgür iradenin varlığını doğadaki nedensellik zincirinin işleyişinden ayırmak suretiyle elde etmeye çalışmaktadır. Bu meselenin toplumsal temellerini ise felsefe metinlerinden elde etmek mümkün değildir çünkü doğrudan doğruya soyut düzlemde gerçekleştirilen bir tartışmadır. Bu nedenle

Prusya feodalitesinin politik temellerine dair ayrı bir okuma pratiğinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Köylü İsyanları ve Prusya'nın on sekizinci yüzyılın ortalarından sonra giderek mutlaki monarşiye doğru evrilen dönüşümünün bu teze dahil edilmesinin en temel sebebi budur. Köylü İsyanları bölümünde ele alındığı haliyle, köylüler üzerinde feodalitenin krizinin bir sonucu olarak yoğunlaşan ekonomik baskılara köylülerin isyan ederek verdiği tepki kendisine dini veçheler üzerinden temel sağlamaktadır. Şöyle ki, toprak sahiplerinin uygulayageldiği bağıllık ve serflik uygulamaları köylülerin feodal lordlarla olan ilişkisini hali hazırda belirlemiştir. Dolayısıyla ampirik düzlem üzerinden herhangi bir hak iddia edebilmeleri mümkün değildir. Bununla birlikte bağıllık ve serflik ilişkilerine karşı çıkabilmenin yegâne çıkış kapısını ahlaki düzleme başvurmak oluşturur. Tanrı'nın sözü bütün kullarını eşit derecede muhatap alıyorsa, o halde uygulamada eşitsizliğin önüne set çekebilme kabiliyetine sahiptir. Dolayısıyla ampirik olanın yanıltıcılığı, özgür iradenin varlığını ortadan kaldıramaz. Ancak ehlileştirilmesi ve uygulama bütününden kaldırılması gerekmektedir ki özgür irade olarak Tanrı'nın sözü, kendisini gerçekleştirebilsin. Serfliğin kaldırılması, ortak alanların kullanımına yönelik soyluluk ayrıcalıklarının budanması, vergi verme yükümlülüklerinin düzenlenmesi, dini otoriteyi temsil eden köy papazını seçebilme yetkisinin köy komünitesine devredilmesi ve çalışma koşullarının köylüler adına iyileştirilmesi gibi isteklerin tamamında ekonomik motifler yer almakla birlikte, bu motiflerin meşruiyetinin daimî bir şekilde kutsal metne atıfla sağlandığı görülmektedir. Kant'ın özgür irade kavramının temelini de ahlak yasasına bağıllık oluşturur. Bu yasa insan aklının kendi kendisine koyduğu bir yasadır ve onunla bağıllı olmak otonom bir özgürlüğü ifade eder. Ampirik haz ve tutkulara bağıllı olmak ise istencin heteronom karakterini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla özgür bir irade olmaktan ziyade, mekanik nedenselliğin yasalarının geçerliliği söz konusudur. Bu anlamda Köylü İsyanları'nın kutsal metin üzerinden sağlamaya kalktığı meşruiyetin Kant'ın anlatısıyla benzeştiğini ileri sürebilmek mümkündür. Çünkü hem Kant'ta hem de Köylü İsyanları'nda ampirik olanın belirlenimine yönelik karşı duruş söz konusudur. Bu karşı duruş her ikisinde de meşruiyetini en üstün iyi olarak tasarladıkları ilk durumda Tanrı ya da ikinci durumda içeriği olmayan Tanrı'dan

elde eder. Kant'ta içeriksiz Tanrının varlığı özgürlüğün tapusunu oluştururken, Köylü İsyanları'nda Tanrı'nın varlığı özgürlüğün tek mümkenatını ifade eder. Bu anlamda Kant'ın özgürlük kavramını ahlaki çerçeveden belirliyor olmasının pratiğine Germetik bölgenin toplumsal hafızasında rastlamak mümkündür. Bu ilişkisellik pek tabii olarak aynılık ifade etmez fakat bir sonrakinin bir öncekinden etkileniyor oluşu, onun aşkınlık iddiasının toplumsal temelsizliğine gem vurur. Dolayısıyla ahlak yasası doğrultusunda inşa edilen özgür iradenin, geçmişte yer alan ekonomi pratiğinin bir yansımasını içerisinde barındırdığı iddia edilebilir. Bu yansıma, her iki ortak temanın her iki aynı çıkış kapısından kendisini kurguladığı noktada belirgin olarak ortaya çıkar. Öte yandan bir önceki bölümün son kısımlarında yer alan geleneksel eğitilmiş sınıfların ve onların bürokrasiye dahil olarak hukuk, tıp ve teoloji gibi çeşitli alanlar üzerindeki çalışmaları neticesinde sosyal statülerini korumaları ve yeniden üretmeleri tartışması ahlaki olan üzerinden meşruiyet devşirme tanımlamasına bir bağlam kazandırabilecektir. Kant'ın geleneksel eğitilmiş sınıfların epistemolojik kısıtlılığına dair bir tepki olarak yukarıda ele alınan metafiziği bilimin emin yoluna sokma iddiasını *Bildungsbürgertum* sınıfının bir pratiği olarak sosyal statülerini devşirdiği faaliyetin otorite kazanma çabası etrafında ele alabilmek mümkündür. Geleneksel eğitilmiş sınıfların Prusya feodal bürokrasisinde işgal ettiği söz gelimi profesyonel makamların yine eğitim yoluyla bu statüye ulaşabilecek ve dolayısıyla kendi yeni üretimini sağlamlaştıracak bir sınıftan epistemolojik bir kısıtlama sebebiyle sınırlandırılmasının önüne geçebilmenin yegâne yolu *Bildungsbürgertum* sınıfı için kendi epistemolojilerini aşkınsal bir bağlamdan kurgulamanın gerekliliğini doğurur. Kant'ın özgür irade üzerinden yürüttüğü tartışmanın içeriksiz ahlak yasasıyla temellendirilmesi meselesini bu yeni tür epistemolojinin Prusya'nın bürokrasi aracılığıyla geleneksel eğitilmiş sınıflarının yeniden üretimlerini sağlayabilecekleri düzlemin *Bildungsbürgertum* sınıfına da erişilebilir olmasının mücadelesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bilgiye yönelik geleneksel tahakkümün ortadan kaldırılması ise bilginin evrensel niteliğine ulaşma çabasından çok Prusya feodalitesinde *Bildungsbürgertum'un* kendilerini yeniden üretme biçimine karşılık düştüğünden söz etmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla dönemin bir pratiği olarak eğitim yoluyla sosyal statü

devşirme meselesi bu eğitimli sınıfın epistemoloji üzerindeki tahakkümünün kendi sosyal statüleri açısından önemine işaret eder. Öte yandan bu eğitim meselesini modern profesyonelleşme veya iş bölümü gibi kavramlar dahilinde ele almak mümkün değildir. Klein'ın belirttiği üzere *Bildungsbürgertum* sınıfı entelektüel üstünlük aracılığıyla sosyal prestij ve siyasal nüfuz kazanmayı hedefleyen elitleri ifade eder (Klein, 2020, s. 366). Bu elitler Prusya toplumu içerisinde feodal toprak sahipliğine dayanan geleneksel soyluluktan farklı bir sosyal statüye sahiptirler. Eğitim mefhumunun Prusya feodalitesinde ifade ettiği mesele feodal devletin el koyma süreçlerine dahil olunabilecek bir kanal oluşturmasıdır. Bu kanal, Prusya'nın mutlakiyetleşme sürecinde monarşi ve *Junker* soyluluğu arasındaki iktidar mücadelesinde monarşi tarafından tesis edilen hizmet soyluluğu tarafından doldurulmaktadır. Dolayısıyla *Bildungsbürgertum*'u eğitimlilik vasfına sahip olmaları sebebiyle modern orta sınıf olarak ele almak hatalı olacaktır. Bu sınıf feodal el koyma biçiminin ürettiği gelirin türevine el koymaları sebebiyle kapitalist bir sınıf olarak değerlendirilmekten uzaktır. Buna paralel olarak ilgili sınıfın üyelerini üniversite profesörleri, avukatlar, papazlar, doktorlar, yazarlar, sanatçılar ve bürokratik makam sahipleri oluşturur (Klein, 2020, s. 366). Dolayısıyla bu sınıfı topyekûn modern bir ekonomik faaliyetin ürünü olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. *Bildungsbürgertum*, devletin feodalitenin sınırları içerisinde kalarak bürokratikleşme suretiyle mutlaklaşma süreci içerisinde ortaya çıkmıştır. En önemlisi ise kendi yeniden üretimlerinin dayanağını yine feodal el koyma biçiminin sürdürülmesi oluşturur. Öte yandan gelir kaynakları doğrudan devletin feodal el koyma biçimine dayanır ve bunun sonucunda modern kapitalist orta sınıf olarak nitelendirilmeleri mümkün görünmemektedir. Akbulut, liberal devlet kuramı yazımında sivil toplumun özgürlükçü burjuvazi olarak ele alındığını ve bunun karşı öznesinin de mutlakçı ya da tekil feodalite olduğunu ifade etmektedir. Böylesi bir yargı Marksist yazında da kendisini göstermekle birlikte burjuvazinin bütün durumlarda kapitalist olduğu ön kabulünden ortaya çıkmaktadır (Akbulut, 2024, s. 25).³ Benzer bir şekilde *Bildungsbürgertum* sınıfını

³ Kant'ın özgürlük anlayışı, yaşadığı dönemdeki diğer Aydınlanmacı düşünürlerin özgürlük anlayışlarıyla kıyaslandığında çeşitli farklılıklar ve benzerlikler taşır. Bununla birlikte yukarıda ifade edilen ön kabul dahilinde özgürlük mefhumunun düşünsel temellerinin ciddi farklar olmaksızın temelde hep aynı doğal durum – medeni durum

ayrımında kök saldığı ifade edilebilir. Siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımının esas aldığı ise metinlerin dűřünsel boyutta kurgulanan içeriklerinin kendi başına ele alınmaması gerektiği, buna ek olarak ilgili metnin ortaya çıktığı donemin ve toplumun iktidar ilişkileri ve bunun biçimi dahilinde değerlendirilmesidir. Klasik siyaset felsefesi literaturunun esas aldığı ozgurluk anlayışlarını Locke, Jean-Jacques Rousseau ve David Hume gibi onemli dűřunurler içerisinde bulabilmek mumkundur. John Locke, ozgurluđu bireyin doğuştan sahip olduğu doğal hakların korunması bağlamında ele alır. Locke'a gore, bireyler doğal durumda ozgur ve eşittir; devlet ise bu doğal hakların korunması amacıyla kurulmuştur. Locke'un ozgurluk anlayışı, bireyin mulkiyet hakkının korunması ve bireysel ozgurluđu'nun guvence altına alınması uzerine odaklanır (Locke, 1980, s. 8-10). Locke'un doğal haklar teorisi, bireylerin yaşam, ozgurluđuk ve mulkiyet haklarına sahip olduğunu ve bu hakların devlet tarafından korunması gerektiğini belirtir. Bu bağlamda, Locke'un ozgurluđuk anlayışı, bireylerin haklarını koruma ve devletin mudahalesini sınırlama ilkesine dayanır (Locke, 1980, s. 87-89). Kant'ın yasalara dayalı ozgurluđuk anlayışı, bireylerin haklarını koruma ve başkalarının ozgurluđu'nun engellememe ilkesine dayanarak Locke'un goruşleriyle paralellik gosterir. Ancak, Kant'ın vurgusu daha çok ahlaki yasalar ve bireyin rasyonel kapasitesi uzerinedir. Kant'a gore, ozgurluđu'nun ahlaki boyutu, bireyin rasyonel bir varlık olarak kendi yasalarını koyabilme yeteneğine dayanır. Jean-Jacques Rousseau'nun ozgurluđuk anlayışı, bireyin genel irade aracılığıyla kendini gerçekleştirmesi ve toplumsal sozleşme ile bireysel ozgurluđu'nun guvence altına alınması uzerine odaklanır. Rousseau, bireylerin ozgurluđu'nun ancak genel iradeye uyduklarında koruyabileceklerini savunur. Buna gore ozgurluđuk, bireylerin genel iradeye tabi olduğu ve bu iradeye uydukları olude mumkundur (Rousseau, 1997, s. 54-5). Rousseau, *Toplum Sozleřmesi* adlı eserinde, bireylerin ozgurluđu'nun genel irade aracılığıyla korumayı savunur. Genel irade, bireylerin ortak iyiliğini gozeten bir iradedir ve bu iradeye uyum, bireylerin ozgurluđu'nun sağlar (Rousseau, 1997, s. 72-73). Kant'ın ozgurluđuk anlayışı, Rousseau'nun genel irade kavramına benzer bir şekilde bireylerin ozgurluđuklerini toplumsal bağlamda ve ahlaki yasalar aracılığıyla kullanmalarını vurgular. Rousseau'nun genel irade kavramı, Kant'ın ahlaki yasaların evrenselliğine vurgu yapmasıyla ortuřur. David Hume, ozgurluđu'nun nedensellik bağlamında ele alır ve ozgurluđu'nun doğal neden sonuç ilişkileriyle uyumlu olması gerektiğini savunur. Hume'a gore, insan davranışları doğal yasalarla belirlenir ve bu nedenle ozgurluđuk, bu yasaların bilincinde olarak hareket etmektir (Hume, *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*, 1975, s. 94-95). Hume, *İnsan Anlayışı uzerine Bir Soruřturma* adlı eserinde, insan davranışlarının doğal nedenler ve etkilerle belirlendiğini savunur. Buna gore ozgurluđuk, bireyin doğal neden sonuç ilişkilerini anlayarak bu ilişkiler doğrultusunda hareket etmesidir. Bu bağlamda, Hume'un ozgurluđuk anlayışı, nedensellik ilkesine dayanır ve bireyin iradesinin bu nedensellik çerçevesinde çalıştığını vurgular (Hume, *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*, 1975, s. 111-112). Kant ise, aşkınsal ozgurluđuk kavramıyla Hume'un determinist yaklaşımına karşı çıkar. Kant'a gore, bireyler doğal neden sonuç ilişkilerinden bağımsız olarak ahlaki yasalar doğrultusunda ozgurce hareket edebilirler. Bu tur klasik ozgurluđuk anlatılarını maddi toplumsal temellere oturtmadan değerlendirmek, ilk durumda ozgurluđuk kavramına ilişkin kapsamın ne olduğu, ikinci durumda ise kavramın hitap ettiği kitlenin ne olduğu sorusunun bulanıklaşmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim Kant'ın ozgurluđuk kavramının bu çalışmada ortaya koyulduğu haliyle salt dűřunsel bağlamda değerlendirilmemiş olması siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımının belirli kavramların maddi oluşumsallıklarını ortaya koyarak daha sağlam bir zemine oturtulması açısından kıymetli sonuçlar açığa çıkarılmış ve bulanıklaşan bu iki temel sorunun cevabını ortaya koymuştur.

da salt kapitalist burjuvazi ekseninde değerlendirmek aynı Avrupa merkezîyetçi devlet, tekil feodalite, halk ve burjuvazinin özgürlüğü tartışmalarının yeniden üretimine ön ayak olması açısından yineleme doğuracaktır. Fakat gösterildiği üzere *Bildungsbürgertum* sınıfını kapitalist burjuva olarak nitelendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla bu sınıfın düşünsel faaliyetleriyle şekillenmiş *Aufklärung* üzerinden *demosa* ait bir özgürlük anlatısı çıkarmak hatalı olacaktır. Yine Akbulut'un ifade ettiği gibi: "(...) *aydınlanma, pre-kapitalist bile olmayan daha doğrusu kapitalist olmayan (non-capitalist) toplumsal mülkiyet-ilişkileri temeline dayanmaktadır. Dolayısıyla, aydınlanma, kapitalizme geçişe ilişkin bir toplumsal biçim olmaktan çok, feodalizmin alternatif çıkış yollarından biridir*" (Akbulut, 2024, s. 27). Benzer bir şekilde *Bildungsbürgertum* sınıfının bir üyesi olarak Kant'ın *Aufklärung* kapsamında sürdürdüğü, kamusal alanda yürütülen tartışmaların akla yüklenen potansiyelin gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla özgürlüğün pratik olanda vuku bulması anlatısı günün sonunda feodalitenin kurumsallığı içerisinde gerçekleştirilen bir özgürlük tanımlamasına denk düşmektedir. Böylelikle bu sınıfın entelektüel üyelerinin bir ideal olarak ileri sürdüğü özgürlük anlatısı modern birey özgürlüğünü değil aksine, bu toplumsal oluşumsallık içerisinde vuku bulan feodal el koyma mücadelesinin üreteceği bir tartışma olarak özgürlüğü tanımlamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada yöntem olarak siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yöntem, siyasal düşünceler tarihinin, tarihsel ve toplumsal maddi temeller bağlamında incelenmesini ve düşünürlerin fikirlerinin yaşadıkları toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkileri altında ele alınmasını öngörür. Tarihsel maddeciliğin ana kolunu oluşturduğu bu yaklaşım siyasal düşünceler tarihini incelerken dönemin üretim ve yeniden üretim koşullarının hesaba katılması gerektiğini savunmaktadır. Bu üretim ve yeniden üretim koşulları dönemin üretim biçimi ve mülkiyet yapısının ortaya koyulmasıyla birlikte artık ürüne el koyucu sınıfların, üreticiler üzerindeki otoritesinin hangi esaslar etrafında temellendiğini açığa çıkarmaktadır. İncelenen dönem dahilinde iktidarın ekonomik el koyma biçimi onun ekonomi dışı iktidarının temel belirleyicisidir. Dolayısıyla üretim ilişkilerinin hesaba katılması politik iktidarın ve ona dair anlatının nasıl şekillendiğini anlamada yardımcı olacaktır. Üretim biçimi ait olduğu dönemlere özgü sorular ve cevaplar üretmektedir. Siyasal düşünceler tarihi alanındaki bir düşünürün, bu ilişkiden meydana gelen sorulara yine bu ilişkiler dahilinde veya onu dönüştürmeye yönelik cevaplar ortaya koyduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, Kant'ın özgürlük anlayışının, on sekizinci yüzyıl Prusya feodalitesinin sosyo-ekonomik ve politik yapıları çerçevesinde değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında Kant'ın özgürlük anlayışı mevcut literatürün büyük çoğunluğundan farklı olarak, yalnızca bireysel ve ahlaki bir düzlemde ele alınmamış, aynı zamanda bu kavram dönemin sosyo-ekonomik ve politik yapıları içerisinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Kant'ın özgürlük anlayışının modern demokratik özgürlük kavramından farklı olduğu ve Prusya mutlakiyetinde bürokrasi yoluyla kendi yeniden üretimlerini ve sosyal statülerini sağlayan *Bildungsbürgertum* sınıfı ve bu sınıfa dahil olan hizmet soyluluğu bağlamında şekillendiği sonucuna varılmıştır.

Kant'ın özgürlük anlayışı, doğa determinizmine karşı pratik aklın üstünlüğünü vurgular. Kant'a göre insanlar doğa yasalarının belirlediği fiziksel varlıklar olmalarına rağmen, pratik akıl yoluyla bu belirlenimlerinden özgürleşebilirler. Bu

özgürleşme, bireylerin kendi ahlaki yasalarını belirleme ve bu yasalara uygun olarak hareket etme kapasitelerine dayanır. Kant'ın bu görüşü, özgürlüğü ahlaki ve metafizik bir temelde ele alarak, bireylerin dışsal zorunluluklardan bağımsız olarak kendi içsel yasalarına göre hareket edebilme kabiliyetlerini vurgular. Kant'ın özgürlük anlayışının temel bileşenlerinden biri olan otonomi kavramı da benzer bir şekilde bireyin kendi istencine dayanarak ahlaki yasalarını belirleme ve bu yasalara uygun olarak eylemde bulunma kapasitesine dayanır. Bu bağlamda Kant'ın otonomi kavramı, bireylerin ahlaki eylemlerinin teminatı olarak önemli bir yer tutar. Ancak, Prusya mutlakiyeti döneminde merkezi otoriteye dayalı devletin feodal örgütlenmesi, insanların bu çeşit aşkınsal bir otonomi dolayısıyla özgürlüklerini tesis edebilmelerinin imkanını kısıtlamaktadır. Dolayısıyla Kant'ın dönemi, onun tarif ettiği aklın kendi kendine yasa koyabilmesi üzerinden özgürlüğün gerçekleştirilmesi meselesi dahilinde, toplumsal hiyerarşisi ve bu hiyerarşinin bütün sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçlarını aşan bir evrenselliği kurgulayabileceği toplumsal düzlemi sağlamaktan uzaktır. Bu toplumsal düzlemin yokluğu Kant'ın özgürlük kavramının aşkınsallık iddiasının evrensellik tesis etmesi bakımından ele alınamayacak olduğunu ifade etmektedir. Kant, özgürlüğü eğitilmiş ve rasyonel bireylerin ahlaki yasalar doğrultusunda hareket etme kapasitesi olarak tanımlar. Bu özgürlük anlayışı ise pratik maddi temelleri bakımından geniş halk kesimlerinin siyasal haklarını ve demokratik katılımını kapsamamaktadır.

Kant'ın özgürlük anlayışının temelini ahlaki yasanın evrenselliği ve zorunluluğu oluşturur. Benzer şekilde kategorik *imperatif* de ahlaki yasanın evrenselliğini ve zorunluluğunu vurgular. Bu yasalar, bireyin eylemlerini evrensel bir ahlaki yasa çerçevesinde değerlendirerek özgürlüğünü bu yasalar doğrultusunda kullanmasını ifade eder. Bu klasik anlatıya göre akla sahip olan herkes evrensel ahlak yasası aracılığıyla eylemlerini şekillendirmek suretiyle özgürlüğünün farkına varabilir ve onu gerçekleştirebilir. Özgürlüğün ve ahlak yasasının evrenselliği bireyin rasyonel doğasına dayanmaktadır ve dolayısıyla evrenselliğini ya da içeriğini oluşturan en temel mefhumun bu rasyonel doğanın

aktifleştirilmesiyle bağılı olduğu ifade edilebilir. Bu evrensellik ise Kant'ın yaşadığı dönemde, kelimenin ifade ettiği gibi *demosun* tamamını kapsayan bir evrensellik olmaktan uzaktır. Çünkü aklını kullanabilme cesareti gösterecek olanlar geniş halk kitleleri olmaktan ziyade, aktif vatandaş statüsünde olanlardır. Dolayısıyla kişinin iradesinin bir başkası tarafından etki altında olmaması gerekmektedir. Bu manada özgürlük maddi temelleri bakımından bir evrensellik ortaya koymamaktadır. Aklını kullanabilme cesareti gösterebilecek olan ve feodal Prusya mutlakiyeti döneminde bu faaliyet sonucunda özgürlüğe ve dolayısıyla iktidara konu edilebilecek olan sınıf, Prusya Mutlakiyetinin bürokratik yapısı içerisine geleneksel soyluluğun iktidarını monarkın lehine dengelemek adına dahil olan hizmet soyluluğu ve bu soyluluğun düşünsel ikmalini gerçekleştiren *Bildungsbürgertum'dur*. Kant doğrudan bu entelektüel sınıfın içerisindedir. Öte yandan klasik olarak nitelendirilebilecek anlatıda özgürlük, doğuştan gelen bir hak olmaktan ziyade aklın kamusal kullanımı aracılığıyla elde edilen ayrıcalıkları işaret eder. Fakat aklını kamusal olarak kullanabilecek sınıflar ise Kant'ın döneminde geniş halk kitleleri değildir. Dolayısıyla klasik Kant yazınında sıklıkla ele alınan aklın aktifleştirilmesi aracılığıyla özgürlüğe bütün *demosun* sahip olabileceği şeklindeki anlatı maddi oluşumsallığı bakımından Kant'ın özgürlük kavramını tanımlamaktan oldukça uzaktır. Hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum*, Prusya mutlakiyetinin feodal kimliğini koruyarak bürokratikleşme sürecinde halktan bazı kimseleri devlet yapısı içerisinde görevlendirme eyleminin bir sonucu olarak ortaya çıkmasıyla oluşan boşluğu dolduran sınıfı işaret eder. Monarşinin kendisi tarafından geleneksel toprak soyluluğunun (*Junker* soyluluğu) iktidarını dengeleyebilmek adına oluşturulan bu hizmet sınıfının eğitim aracılığıyla geleneksel otorite kaynaklarının meşruiyetini budaması söz konusudur. Bu doğrultuda, halktan kimseler olmalarına rağmen geleneksel ayrıcalıklara rakip olarak ortak bir sınıf karakterine bürünmüşlerdir. Öte yandan çalışmada, geleneksel soyluluğun bu mefhumu karşı direncinin temelini kalıtsal ayrıcalıkların oluşturması, hizmet soyluluğunun düşünsel ikmalinin ampirik tecrübenin ötesinde bir meşruiyet sağlaması pratiğine yol açtığı ileri sürülmüştür. Bu nedenle, özgürlük kavramının hem evrensel hem de düşünülür dünyanın bir yansıması olarak şekillenmesi hizmet soyluluğunun

geleneksel ayrıcalıklar karşısında elde edebileceği otoritesinin meşruiyet zeminine kaynaklık eder.

Prusya mutlakiyeti döneminde toplum, feodal bir yapı içerisinde örgütlenmiştir ve bu yapı, Kant'ın özgürlük kavramının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Prusya'da mutlak monarşi, merkezi otoritenin güçlendirildiği ve askeri bir devlet modelinin benimsendiği bir yönetim biçimi olarak ifade edilebilir. Toprak sahibi soylular (*Junkerler*), geniş topraklara sahip olup üretici köylüler üzerinde büyük bir otorite kurmuşlardır. Kant'ın özgürlük anlayışı, bu feodal yapı ve sınıfsal konumlar çerçevesinde şekillenmiştir. Kant, dönemin sosyal hiyerarşisi içinde belirli bir sınıfsal konuma sahiptir ve bu konum onun özgürlük anlatısına sirayet etmiştir. *Bildungsbürgertum* sınıfı, toplumsal hiyerarşide aristokrasi ve soyluların altında, ancak sıradan halkın (özellikle serfler ve köylüler) üzerinde bir konuma sahiptir. Bu bağlamda entelektüel faaliyetler aracılığıyla döneminin iktidar yapısına etki etme olanağını yine kalıtsal bir soyluluğa dayanmayan fakat soylu ayrıcalıklarıyla sonradan donatılan hizmet soylularının Prusya feodalitesinin el koyma pratiği içerisinde yeni bir ortak olarak şekillenmesi sayesinde kazanmışlardır. Geleneksel feodal el koyma biçimi olarak toprak sahipliği ve bu toprak sahipliğinden kaynaklanan bütün ayrıcalıklar, on sekizinci yüzyılda yeni bir sınıfsallık teşkil eden hizmet soyluluğunun ortaya çıkmasıyla tekel otoritesini kaybetmiştir. Hizmet soyluluğunun özgün karakterini monarşi ve geleneksel toprak sahibi soylular arasındaki iş birliğinin bölgedeki üretim faaliyetinin çeşitlenmesini engellemesi oluşturur. Buna paralel olarak Hohenzollern topraklarında orta sınıf olarak adlandırılan kesimlerin kapitalist burjuvazi karakteristiğini taşımadığı görülmektedir. Üretim ve el koyma biçiminin feodal niteliğini koruduğu bir dönemde oluşan hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum*'u bu nedenle profesyonelleşme ya da eğitim gibi mefhumlar üzerinden modernleştirici bir karakterde ele alabilmek mümkün değildir. Monarşi ve soyluluğun birinci el koyucu olarak otoritesini sürdürdüğü bir dönemde bahse konu sınıflar, bu el koyma faaliyetinden türeyen kaynaklar üzerinden gelir elde etmektedir. Dolayısıyla ekonomik faydalarını doğrudan artık ürüne el koyma

üzerinden değil fakat maaşlı monark çalışanları olarak sağlayan bu yeni sınıf, ekonomik fayda elde etmenin yeni biçiminin oluşmasıyla birlikte yeni bir iktidar biçiminin de şekillenmesinin filizlerini ifade eder. Dolayısıyla hizmet soyluluğu geleneksel soyluluğun meşruiyet devşirdiği bütün anlatılara dair bir ortaklık ifade eder. Prusya mutlakiyetinin oluşumunun en temel karakteristik özeliğini on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren monark ve toprak sahibi geleneksel soyluluk arasındaki iş birliği oluşturur. Bu iş birliği dahilinde geleneksel toprak soyluluğu monarka karşı çeşitli ekonomik yükümlülükler altına girerek yerel otoritelerinin tanınması ve sürdürülmesinin onayını almışlardır. Prusya'da kalıcı bir ordu tesis edilmesi, vergi toplamanın çeşitli bürokratik kurumlar aracılığıyla merkeze bağlı memurlar tarafından gerçekleştirilmesi ve yerel soyluluğun yönetim pratiklerine gelen müdahaleler sebebiyle geleneksel soyluluğun mevcut otoritesi Prusya'nın mutlaklaşma süreci içerisinde sürekli bir biçimde zayıflatılmıştır. Bununla birlikte, devlet yapısının tam anlamıyla merkezi bir karaktere bürünmesi ise on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar uzanır. Dolayısıyla yerel soyluluğun Hohenzollern monarklarının bu gibi uygulamalarına karşı direnç göstermesi söz konusudur. Yerel soyluluğun devlet makamlarında görevlendirilmesi de otoritelerinin doğrudan monarka bağlı bir yapıya büründürülmesinin bir diğer yöntemini oluşturur. Bununla birlikte henüz oluşan bürokratik yapı içerisinde, geleneksel soyluluğun otoritesinin dengelenmesi adına halktan kimselerin (*commoners*) bu yapıya dahil edilmesi ve soyluluk unvanlarıyla donatılmaları söz konusudur. Bu yeni mefhum, hizmet soyluluğunu doğuran temel meseledir. Öte yandan hizmet soyluluğu, uzun bir geçmişten gelen kalıtsal ayrıcalıklara sahip olmayan bir sınıfı ifade eder ki bu durum onların meşruiyetinin sorgulanabileceği ciddi bir zemin oluşturur. Hizmet soyluluğu açısından meşruiyetin elde edilebileceği yegâne pratiği eğitim ve monarka bağlılık olarak liyakat oluşturmaktadır. Öte yandan, geleneksel soylu ailelerle gerçekleştirilen evlilikler ve soylu topraklarının satın alınması gibi meseleler dahilinde hizmet soyluluğu bu yeni konumundan devşirdiği yeniden üretimlerini sağlamlaştırmakla uğraşmıştır. Kant'ın bu toplumsal tabloya dahil, mevcut iktidar yapısında hizmet soyluluğunun eğitim ve liyakat gibi sözde nitelikleri dolayısıyla gerçekleşmektedir. Öyle ki, toprak mülkiyeti üzerindeki düşünceleri esas alındığında toprağın mülkiyetinin

onu geliştirmeyle değil – dolayısıyla hem köylüyü hem de dolaylı yoldan toprak soyluluğunun otorite zeminini aynı anda dışlar – yalnızca onun üzerinde ilk mülkiyet iddiasını ortaya koyan kişi tarafından oluştuğunu ifade etmesi ve toprağın mülkiyetiyle birlikte onun üzerinde yer alan diğer her şeyin de mülkiyetinin el değiştirmesi gibi konular dahilinde geleneksel hizmet soyluluğunun iktidar mücadelesi içerisinde, meşruiyetinin sorgulandığı zemini ortadan kaldırmaya yarayacak ciddi bir entelektüel ikmal sağlamaktadır. Toprak, kalıtsal bir mülkiyet oluşturmaz ve onu ilk elde eden kişi toprağı koruyabildiği müddetçe mülkiyet hakkına sahip olabilir. Toprağı koruyabilmek aslında toprakla beraber bütün iktidarı da koruyabilmek anlamında değerlendirilebilir. Feodal toplum yapısı içerisinde toprak sahipliği siyasal iktidarın ekonomik iktidar tarafından belirlenmesinin temel taşını oluşturmaktadır. Soylu topraklarının el değiştirmesi demek beraberinde iktidarın da el değiştirmesi meselesine sebebiyet verecektir. Prusya mutlakiyeti içerisinde bu hakka sahip tek sınıf bürokrasi içerisinde yer alan ve sonradan soylulaştırılan hizmet soyluluğudur. Geniş halk kitlelerinin böyle bir pratiğe dahil olabilmeleri mümkün değildir. O halde, toprak mülkiyeti tartışması üzerinden hedeflenenin, mülkiyete dair anlatının aşkın bir düzlemde şekillenerek ampirik olanı soyutlamak ve fakat pratiğe dair de belirgin ve sabit bir sonuç ortaya koymak olduğu ifade edilebilir. Peki Kant neden hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum*'a denk düştüğü iddia edilebilecek bir özgürlük anlatısı dile getirmektedir? Kant aslında kendi içerisinde bir bütün olarak hizmet soyluluğuna dair bir özgürlük talebini ortaya koymaz. Fakat, yaşadığı toplumdaki ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkilerin özgürlüğe dair sağlayabileceği yegâne kaynağı bu hizmet soyluluğu pratiği oluşturur. Mevcut iktidar pratiğini etkilemeyi ve dolayısıyla aklını kullanma cesareti göstererek kendi sınıfsallığına dair özgürlüğü gerçekleştirmeyi de hedefler. Çünkü kendisi de bir sınıf olarak *Bildungsbürgertum* içerisindedir. Bu sınıfın değer elde edebileceği tek alan tam da bu etkileme pratiğinin gerçekleştirilmesidir. Dolayısıyla özgürlüğe olan gereksiniminin koşulunu bu durum tesis eder. Bu iki sınıfın da feodal toplumun hiyerarşisi içerisinde kabul görebilmesi için aşkınsal bir düzlem gerekmektedir. Nitekim, aşkınsal düzlem anlaşılır dünya aracılığıyla özgürlüğün imkanını tesis eder. Bunu yaparken ampirik olanın soyutlanması gerekmektedir fakat ampirik

olan reddedilmez. Kant'a göre ampirik olanın soyutlanması çeşitli hareket alanı sağlayabiliyor olsa da o olmadan hiçbir şekilde bilincin oluşması mümkün değildir. Ampirik veri girişinin sağlanması, insanın zihinsel yetilerinin işlemeye başlaması için gerekli ilk ve en önemli koşulu oluşturmaktadır. Öte yandan anlaşılır dünyanın nesnelere dair ise hiçbir nitelik belirlenemez. Çünkü mevcut bilginin tamamı bu dünyadaki tezahürlerden kaynak bulur. Dolayısıyla duyarlılığın veri sağlamadığı bir kavram hakkında hiçbir bilgi iddiasında bulunmak mümkün değildir. Buna rağmen, ampirik verinin düzenliliği aracılığıyla özgürlüğe dair anlaşılır bir nedensellik tesis edilmiştir. Bu özgürlük ise tamamıyla bir *idea* olarak erişilemeyecek fakat ancak yakınsanabilecek bir kavramı tesis eder. Sonuçlarıysa teorik değil pratik olarak etki gösterebilir. Kant'ın özgürlüğe dair bu anlatısının geleneksel feodal iktidara dair ayrıcalıkların, vazgeçilemez fakat paylaşılabilir bir meseleye dönüştürülmesini ifade ettiği ileri sürülebilir. Öte yandan bu paylaşım ise geniş halk kitlelerine yönelik değildir dolayısıyla herkesin özgürlüğünü kapsamaz. Prusya'nın feodal toplumsal düzeni içerisinde bunu sağlaması da beklenemez. Çünkü iktidarın kendi pratiğine dayanır. Onun biçimselliği etrafında kurgulanmaktadır. Bu biçimsellik içerisinde yalnızca hizmet soyluluğu ve onları entelektüel olarak besleyen sınıflara yönelik bir paylaşım gerçekleştirebilmek mümkündür. Tarihsel oluşumsallığı bakımından bu şekilde sabittir. Üretici köylüler veya yönetime dair bilgiyi kurgulamaya muktedir olmayanlar, özgür iradelerinin başkaları tarafından denetimine tabiidirler ve dolayısıyla özgürlüklerinin gerçekleştirilmesi ancak ve ancak bu koşulların ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir. Fakat bu koşulların ortadan kalkması için, üretim biçiminin dönüşümü gereklidir ki; Prusya toplumunda henüz böyle bir pratik mevcut değildir. Sonuç olarak pasif statüden aktif statüye geçebilmeleri yeni bir üretim biçimi olmadan mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla Kant'ın özgürlük anlatısı mevcut koşulları tasarlamaz ve dönüştürmeyi hedeflemez aksine onun aracılığıyla şekillenir.

Tezin vardığı sonuçlardan bir diğerini Kant'ın ampirik olanın ötesinde anlaşılabilir bir dünya aracılığıyla özgürlük tesis edilerek mevcut iktidar yapısına dahil

olmanın yöntemsel boyutunun da toplumsal bir bağlamı olduğudur. Diğer bir deyişle anlaşılır evrenin duyulur evren üzerindeki tahakkümü ve dolayısıyla onu etkileyebilmenin zeminini sağlamasına dair felsefi yöntem, Kant'ın yaşadığı toplumun pratiklerinden azade değildir. Bu amaçla tez çalışmasına 1525 Köylü İsyanları, Prusya feodalitesinin merkezileşmesine dair dönüm noktalarından birisi olarak dahil edilmiştir. Her ne kadar Köylü İsyanları'nın yoğunlaştığı bölgeler Hohenzollern topraklarının büyük bir kısmını etkisi altına almamışsa da meydana geliş biçimi açısından Hohenzollern topraklarının da yaşadığı bir tecrübeyi içerisinde barındırır. Köylü İsyanları, feodal üretim biçiminin krizi ve dönüşümü bağlamında ele alınmış ve bu isyanlar, Prusya mutlakiyetinin politik temellerini anlamada önemli bir bağlam sunmuştur. Köylü İsyanları, feodalitenin krizi sonucunda oluşan toprak sahibi soyluluğun ekonomik ve dolayısıyla siyasal iktidarlarının zayıfladığı bir dönemde köylüler üzerindeki otoritelerini artırma çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu isyanlar, köylülerin artan mali yükümlülükler ve feodal baskılar karşısında direnişi olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla isyanların meydana gelişindeki en belirleyici faktör ekonomik baskının artışıdır. Bununla birlikte dinsel farklılıkların bir sebep olmaktan çok bir araç olarak kullanıldığı kabul edilmiştir. Bu bağlamda Köylü İsyanları, üretici köylüler ile toprak sahibi soylular arasındaki sınıfsal çatışmanın bir sonucu olarak ele alınmıştır. Ayrıca, toprak sahibi soyluların köylüler üzerindeki haklarını genişletme çabaları ve köylülerin geleneksel mütevazı mülkiyet haklarının zayıflatılması, isyanların tetikleyici unsurları arasında yer almaktadır. Köy komüniteleri (*Gemeinde*), Köylü İsyanları'nın örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. *Gemeinde*, köylülerin kira ve çalışma koşullarını belirleyen ve onların haklarını mümkün olduğu kadarıyla toprak sahibi soyluluğa karşı koruyan bir kurum olarak işlev görmüştür. Bu komüniteler, köylülerin toprak sahibi soylulara karşı direnişlerinde önemli bir örgütlenme aracı olarak kullanılmıştır. Köylülerin taleplerini içeren *Twelve Articles* belgesi, toprak sahibi soyluların ekonomi dışı güçlerini kullanarak köylülerin artık ürününe el koymalarına karşı çıkmakta ve *Gemeinde* ile toprak sahibi soylular arasında karşılıklı bir ilişki tesis etmeye çalışmaktadır. 1525 İsyanları'nın Kant felsefesinin yöntemine dair benzerlik teşkil ettiği noktayı *Twelve Articles* aracılığıyla ortaya koyulan ortak köylü isteklerinin

ampirik temelini ekonomi politik oluşturuyor olmasına rağmen meşruiyet temelini Tanrının sözü olarak *Gospel*'in oluşturuyor olmasıdır. Köylüler artan feodal yükümlülüklerine dair şikayetlerini, bu uygulamaların karşısına konumlandıkları Tanrısal hakikat çerçevesinde ortaya koymaya çalışmışlardır. Öte yandan bunu yapan doğrudan köylüler değil, köylülerin isteklerini bir bütün dahilinde dinle irtibatlandırarak ortaya koyan vaiz Sebastian Lotzer'dir. Lotzer'in oluşturduğu on iki maddelik belgenin temel niteliğini belgenin meşruiyetini Tanrısal hakikatın doğru yorumlanması iddiası oluşturur. Dolayısıyla anlaşılır bir evrenin yansımalarının pratik yaşama sirayetini arzular. Bunu teori oluşturma ya da yorumlama aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Toprak sahibi soyluların otoritelerini bağlayan aşkınsal bir otoritenin varlığı, ampirik olarak aşılamayan bir pratiğin dönüşümünü mümkün kılabilecektir. Dolayısıyla bir özgürlük zemini oluşturur. Kant'ın ampirik olanın nedenselliğinden kurtulmaya yönelik bulduğu çıkış kapısını da benzer bir şekilde özgür bir nedenselliğin tesisi oluşturmaktadır. Kant için bu nedensellik şüphesiz Tanrı'nın bilgisini ya da onun koyduğu kuralların doğrudan belirlenimini içermez fakat yöntem olarak aşkınsal olana yönelik müracaat bakımından Köylü İsyanları'nın meşruiyet zeminiyle benzerlik gösterir. Kant için özgür iradenin imkânı ancak özgür bir nedenselliğin varlığıyla mümkünken, Köylü İsyanları için feodal bağlılık ilişkilerinden özgürleşmenin imkânı soyluluğun kendisini de bağlayan dolayısıyla evrensellik taşıyan Tanrısal hakikat aracılığıyla mümkündür. Bu yöntemsel benzeşme, Germenik bölgenin tecrübe ettiği ekonomik, siyasal ve toplumsal koşulların benzeşmesiyle açıklanabilir. Mülkiyet ve üretim, her iki dönemde de feodal bağlılık ve el koyma ilişkileri etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla herhangi bir özgürlük tartışması da bu ilişkinin sınırları dahilinde mevcudiyet kazanmaktadır. Öte yandan bu sınırları aşan, diğer bir deyişle aşkınsal bir özgürlük anlatısından söz edebilmek mümkün görünmemektedir. Çünkü özgürlük anlatısı toplumsal iktidar pratiklerinin biçimselliği üzerinden hareket etmektedir. 1525 İsyanları'nda feodalitenin krizi sebebiyle ekonomik faydaları azalan soyluluğun köylüler üzerindeki bağlılık ve serflik uygulamalarını kuvvetlendirmesi isyanların ve özgürlük talebinin ampirik zeminini oluştururken, on sekizinci yüzyılda yine aynı soyluluğun azalan ekonomik faydasını devlet makamı aracılığıyla kompanse etmesi ve bu

zayıflayan iktidar dahilinde çeşitli sınıflar için özgürlük talep edebilmenin imkanının oluşması söz konusudur. Her iki durumda da benzer olarak, özgürlüğün kavramsallaştırması feodal mülkiyet ilişkilerinin özgün nitelikleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, soyut ahlaki düzlem üzerinden evrenselleştirilmeye oldukça elverişli olan özgürlük kavramı her iki durumda da benzer bir zeminde ele alınmıştır. Bu mesele, Kant'ın özgürlük kavramını kurgularken dayandığı yöntemsel yaklaşımın, 1525 Köylü İsyanları'nın özgürlük talebindeki pratiğiyle bir benzerlik ortaya koyulabileceğinin mümkün olduğunu ortaya çıkarır. Bu benzerlik ise afaki bir rastlantı olmaktan ziyade her iki meselenin de benzer toplumsal, siyasal ve ekonomik şartlar tarafından çevrelenmiş olmasından kaynaklanır. Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki, siyaset kuramının sosyal tarihi yaklaşımı esas alınarak oluşturulan bu tez çalışmasında elde edilen en kıymetli sonuç, Kant'ın özgürlük kavramının modern birey özgürlüğüne denk düşmemesidir. Feodalitenin krizi ve bu krize cevap olarak şekillenen Prusya mutlakiyetleşmesinin kurduğu dönüşmüş feodal yapı içerisinde vuku bulan özgürlük kavramı feodalitenin beraberinde getirdiği toplumsallığa içkin bir vaziyettedir. Kant felsefesinde özgürlük, hizmet soyluluğu ve *Bildungsbürgertum* sınıfının maddi oluşumsallığı sürecinde mevcudiyet kazanmıştır. Bu sebeplerle de *demosun* söz hakkını ya da eşit temsilini ifade edebilecek bir yapıda olmaktan uzaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ö. Ö. (2005). *Siyaset ve Yönetim İlişkisi Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Akbulut, Ö. Ö. (2007). *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Akbulut, Ö. Ö. (2011, Aralık). Siyaset Biliminin Siyaseti. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(4), 1-32.
- Akbulut, Ö. Ö. (2024). Liberal Devletin Feodal Kökenleri. *Kamu, Hukuk ve Yönetim*, 1(1), 23-29.
- Ameriks, K. (2000). *Kant's Theory of Mind an Analysis of the Paralogisms of Pure Reason* (2nd b.). New York: Oxford University Press.
- Anderson, P. (1979). *Lineages of the Absolutist State*. Londra: Verso.
- Berlin, I. (2007). İki Özgürlük Kavramı. *Liberal Düşünce*, 12(45), 59-72.
- Black, A., & Black, C. (1875, Temmuz 20). *The Encyclopaedia Britannica a Dictionary of Arts, Sciences, and General Literature* (9th b., Cilt II). Edinburgh: Neil and Company. Mayıs 22, 2024 tarihinde Britannica: <https://digital.nls.uk/193468566> adresinden alındı
- Blickle, P. (1981). *The Revolution of 1525 The German Peasants War from A New Perspective*. (J. Thomas A. Brady, & H. C. Midelfort, Çev.) Baltimore, Maryland, United States of America: The Johns Hopkins University Press.
- Brenner, R. (1982, Kasım). The Agrarian Roots of European Capitalism. *Past & Present*, 97, 16-113. <https://www.jstor.org/stable/650630> adresinden alındı
- Brunkhorst, H. (2014). *Critical Theory of Legal Revolutions: Evolutionary Perspectives*. New York, NY., Londra: Bloomsbury Publishing Incorporation.

- Burg, D. F. (2004). *A World History of Tax Rebellions An Encyclopedia of Tax Rebels, Revolts, and Riots from Antiquity to the Present*. New York: Routledge.
- Clark, C. (2006). *The Rise and Downfall of Prussia 1600 - 1947*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Gardner, S. (1999). *Routledge Philosophy GuideBook to Kant and the Critique of Pure Reason*. London: Routledge.
- Guyer, P. (1987). *Kant and the Claims of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hagen, W. W. (1989, Nisan). Seventeenth-Century Crisis in Brandenburg: The Thirty Years' War, The Destabilization. *The American Historical Review*, 94(2), 302-335. <https://www.jstor.org/stable/1866829> adresinden alındı
- Hansen, M. H. (2010). Democratic Freedom and the Concept of Freedom in Plato and Aristotle. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 50, 1-27.
- Hume, D. (1975). *Enquiries Concerning Human Understanding and Concerning the Principles of Morals*. (P. H. L. A. Selby-Bigge, Dü.) Clarendon Press.
- Hume, D. (2007). *An Enquiry Concerning Human Understanding*. (P. Millican, Dü.) New York: Oxford University Press.
- Kant, I. (1781/1998). *Critique of Pure Reason*. (A. W. Paul Guyer, Dü., & A. W. Paul Guyer, Çev.) New York: Cambridge University Press.
- Kant, I. (1785/1993). *Grounding for the Metaphysics of Morals with On a Supposed Right to Lie Because of Philanthropic Concerns (3rd b.)*. (J. W. Ellington, Çev.) Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc.
- Kant, I. (1788/2015). *Critique of Practical Reason (Revised Edition by Andrews Reath b.)*. (M. Gregor, Dü., & M. Gregor, Çev.) Cambridge: Cambridge University Press.

- Kant, I. (1991). *Metaphysics of Morals*. (M. Gregor, Dü., & M. Gregor, Çev.) New York: Cambridge University Press.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I. (1996). An Answer to the Question: What is Enlightenment? J. Schmidt, & A. O. James Schmidt (Dü.) içinde, *What Is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions* (J. Schmidt, Çev., s. 58-65). Berkeley ve Los Angeles, California: University of California Press.
- Kant, I. (1997). *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. (M. Gregor, Dü., & M. Gregor, Çev.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2000). *Critique of the Power of Judgment*. (P. Guyer, Dü., & E. M. Paul Guyer, Çev.) New York: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2009). Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim. J. S. Amélie Oksenberg Rorty (Dü.) içinde, *Kant's Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim a Critical Guide* (A. Wood, Çev., s. 9-24). New York: Cambridge University Press.
- Kayser, P. G. (2019, Şubat 14). *The Three Tithes*. Mayıs 20, 2024 tarihinde Biblical Blueprints: <https://biblicalblueprints.com/Blogs/three-tithes> adresinden alındı
- Klein, U. (2020). Science, Industry, and the German Bildungsbürgertum. *Annals of Science*, 77(3), 366-376. doi:<https://doi.org/10.1080/00033790.2020.1748228>
- Koçak, B. (2024). *Kant's Universalism in Historical Context: Repoliticising the Foundations of a Seminal Political Philosophy*. (Doktora Tezi). The University of Waikato. 7 10, 2024 tarihinde <https://hdl.handle.net/10289/16452> adresinden alındı
- Locke, J. (1980). *Second Treatise of Government*. Indianapolis: Hackett Pub Co.

- Maliks, R. (2014). *Kant's Politics in Context*. New York, NY: Oxford University Press.
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi Politiğın Eleştirisi* (Cilt I). (M. Selik, & N. Satlıgan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Mooers, C. (1991). *The Making of Bourgeois Europe Absolutism, Revolution, and the Rise of Capitalism in England, France and Germany*. London, New York: Verso.
- Rawls, J. (2000). *Lectures on the History of Moral Philosophy*. (B. Herman, Dü.) Massachusetts: Harvard University Press.
- Rosenberg, H. (1966). *Bureaucracy, Aristocracy and Autocracy The Prussian Experience 1660 - 1815*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Rousseau, J. J. (1997). *The Social Contract and Other Later Political Writings*. (V. Gourevitch, Dü.) Cambridge University Press.
- Scott, T. (1979, Eylül). The Peasants' War: A Historiographical Review: Part I. *The Historical Journal*, 22(3), 693-720. <https://www.jstor.org/stable/2638660> adresinden alındı
- Scott, T. (1985, Haziran). Peasant Revolts in Early Modern Germany. *The Historical Journal*, 28(2), 455-468.
- Thomas E. Hill, J. (2002). *Human Welfare and Moral Worth Kantian Perspectives*. New York: Oxford University Press.
- Turner, R. S. (1980). The Bildungsbürgertum and the Learned Professions in Prussia, 1770 - 1830: The Origins of a Class. *Histoire Sociale / Social History*, 13(25), 105-135.
- Wilson, P. H. (2004). *From Reich to Revolution German History, 1558-1806*. New York: Palgrave Macmillan.

- Wood, A. W. (1999). *Kant's Ethical Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wood, E. M. (1972). *Mind and Politics An Approach to the Meaning of Liberal and Socialist Individualism*. Los Angeles: University of California Press.
- Wood, E. M. (2008). *Citizens to Lords A Social History of Western Political Thought From Antiquity to the Middle Ages*. London, New York: Verso.
- Wood, E. M. (2013). *Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (O. Köymen, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, E. M. (2016). *Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (O. Köymen, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, E. M., & Wood, N. (1997). *A Trumpet of Seditious Political Theory and the Rise of Capitalism 1509-1688*. New York: New York University Press.
- Wood, N. (1984). *John Locke and Agrarian Capitalism*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Yalman, G. L. (2014). Devlet. E. A. Gökhan Atılğan içinde, *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler* (s. 69-87). İstanbul: Yordam Kitap.

EK 1: ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 06/08/2024	
Tez Başlığı: Kant Felsefesinde Özgürlük Kavramının Prusya Feodalitesindeki Politik Temelleri	
Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 228 sayfalık kısmına ilişkin, 05/08/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 2 'dir.	
Uygulanan filtrelemeler:	
<ol style="list-style-type: none"> ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç ☒ Kaynakça hariç ☒ Alıntılar hariç ☐ Alıntılar dâhil ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç 	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Ferhat Tokyürek	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Ferhat Tokyürek
	Öğrenci No	N21136173
	Enstitü Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Siyaset Bilimi Tezli Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION
Date: 06/08/2024

Thesis Title (In English): Political Origins of the Kant's Concept of Freedom in Prussian Feudalism

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 05/08/2024 for the total of 228 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Ferhat Tokyürek

Student Information	Name-Surname	Ferhat Tokyürek
	Student Number	N21136173
	Department	Political Science and Public Administration
	Programme	Political Science Master's with Thesis

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut

EK 2: ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 06/08/2024	
Tez Başlığı (Türkçe): Kant Felsefesinde Özgürlük Kavramının Prusya Feodalitesindeki Politik Temelleri	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Ferhat Tokyürek	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Ferhat Tokyürek
	Öğrenci No	N21136173
	Enstitü Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Siyaset Bilimi Tezli Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

Date: 06/08/2024

ThesisTitle (In English): Political Origins of the Kant's Concept of Freedom in Prussian Feudalism

My thesis work with the title given above:

- Does not perform experimentation on people or animals.
- Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
- Does not involve any interference of the body's integrity.
- Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
- Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

Ferhat Tokyürek

Student Information	Name-Surname	Ferhat Tokyürek
	Student Number	N21136173
	Department	Political Science and Public Administration
	Programme	Political Science Master's with Thesis

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Örsan Ocal Akbulut

